

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
УКРАЇНОЗНАВСТВА ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЗМІСТУ ОСВІТИ
КИЇВСЬКИЙ МІСЬКИЙ БУДИНОК ВЧИТЕЛЯ
ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції
«ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ДОЛІ
СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ:
ДІАЛОГ ЧЕРЕЗ СТОЛІТТЯ І КОРДОНИ»

2014 р.
м. Київ

УДК 80(477)
ББК 83.3(4Укр)1
М58

Редакційна колегія:

Чайковський А. С., доктор історичних наук, професор, директор Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії; **Ганжуров Ю. С.**, доктор політичних наук, професор, заступник директора ННДІУВІ; **Гримич М. В.**, доктор історичних наук, завідувач відділу культурологічних досліджень ННДІУВІ; **Пономаренко А. Ю.**, кандидат філологічних наук, завідувач відділу української філології ННДІУВІ; **Ренке Т.Л.**, завідувач відділу науково-дослідних комунікацій ННДІУВІ; **Салата О. О.**, доктор історичних наук, професор, завідувач відділу всесвітньої історії ННДІУВІ; **Фесік О. І.**, завідувач відділу освітніх технологій ННДІУВІ; **Фігурний Ю. С.**, кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології ННДІУВІ.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Національного науково-дослідного інституту
українознавства та всесвітньої історії
(протокол № 6 від 10.06.2014 р.)*

М58 Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
 «Тарас Шевченко в долі слов'янських народів: діалог через століття і кордони». – К.: ННДІУВІ, 2014. – 336 с.

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції **«Тарас Шевченко в долі слов'янських народів: діалог через століття і кордони»** висвітлюють поліфонічну повноту стратегій сучасного шевченкознавства. Шевченко як визначальний чинник українського націєтворення; світоглядні та семантико-стилістичні аспекти поетичних практик «Кобзаря»; загальнослов'янська і всесвітня значущість Шевченкового слова – у річищі розгортання цих та ряду інших наукових проблем дослідники з України і зарубіжжя віднаходять можливість актуалізувати дискурс Кобзаря як перспективну візію національного буття України.

Книга адресована науковцям, освітянам, студентам, усім, хто цікавиться проблематикою сучасного шевченкознавства.

Друкується в авторській редакції

Автор несе відповідальність за достовірність фактичних даних та інформації, що міститься в матеріалах. Погляди авторів не завжди збігаються з позицією редакції.

© ННДІУВІ, 2014
© Колектив авторів, 2014

ЗМІСТ

Передмова	15
------------------------	----

Олена Бабенко

<i>ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДЛІТКІВ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ПОЕМИ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА «КАТЕРИНА»)</i>	17
---	----

Володимир Баран

<i>ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ПРАДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ</i>	19
--	----

Ганна Баран

<i>ВИСЛОВИ З БІБЛІЇ У ВІРШОВАНІЙ МОЛИТВІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА</i>	22
--	----

Іван Баран

<i>РЕЛІГІЙНА ЛЕКСИКА В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА</i>	26
---	----

Ніна Басиста, Тетяна Ярмош

<i>ШЕВЧЕНКІАНА В ФОНДАХ МУЗЕЮ «НАРОДНЕ ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО КАНІВЩИНИ» ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА</i>	30
---	----

Юрій Беззуб

<i>ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ БОРИСА ГРІНЧЕНКА</i>	32
---	----

Лідія Беленченко, Антоніна Мамічева

<i>ШЕВЧЕНКО – ПРОРОК</i>	36
--------------------------------	----

Світлана Бибик

<i>КОМУНІКАТИ УСНОСТІ В ПОЕМАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА</i>	38
--	----

Ірина Богдан, Тетяна Громова

<i>ТВОРЧІСТЬ Т. Г. ШЕВЧЕНКА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ, МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ</i>	41
---	----

Світлана Бойко

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПРО ОСВІТУ ТА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ... 43

Світлана Брижицька

*ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО У МОВНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ
УКРАЇНЦІВ* 46

Ірина Ведмідь

*ЕСТЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДИНИ
У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА* 49

Лариса Веренич

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ДУХОВНИЙ НАТХНЕННИК НАЦІЇ 51

Віра Вовк (Селянська)

*ЗУСТРІЧ ІДЕЙ У ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ТА АНТОНІО ДЕ КАСТРО АЛВЕСА* 54

Валентина Владимірова

*ЧУЖИНА ЯК ДУХОВНИЙ АНТИСВІТ
У ПОЕЗІЇ Т. ШЕВЧЕНКА* 57

Надія Волинець

*ПАМ'ЯТНИКИ ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКУ
НА ЗЕМЛЯХ ГАЛИЧИНИ* 60

Раїса Воронцова

НЕВМИРУЩА СИЛА СЛОВА КОБЗАРЯ 63

Тетяна Воропаєва

*СЛОВО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕРНОЇ НАЦІЇ* 66

Лариса Гайда

*РОЗРОБКА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТУ
«КІРОВОГРАДЩИНА – КОБЗАРЕВІ»* 69

Олексій Гальонка, Надія Ланько

*ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА. ПРОБЛЕМИ
УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ* 72

Валентина Гончарук, Віталій Гончарук
ОБРАЗ БОЖОЇ МАТЕРІ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 74

Лариса Горенко
ТАРАС ШЕВЧЕНКО ТА РОДИНА БІЛОЗЕРСЬКИХ 77

Марина Гримич
ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ СТУДІЇ ВІЛЛЯ ГРИМИЧА 81

Наталія Грона
ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА Т. ШЕВЧЕНКА
В НАВЧАННІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ 83

Тетяна Грудевич, Людмила Шкіра
ЦЕРКВА СВ. ГЕОРГІЯ СЕЛА АНДРУШІ
ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ПОВІТУ
ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ – ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ СТОЛІТТЯ 86

Володимир Гула
ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В РАДЯНСЬКОМУ
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ
КІНЦЯ 1930 – ПОЧАТКУ 1940-Х РОКІВ 90

Оксана Гула
ТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ХОРВАТСЬКОМУ
НАУКОВО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ 93

Альона Гулай
ШЕВЧЕНКОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС ІВАНА ДЗЮБИ.
АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ 95

Оксана Данилюк-Кульчицька
ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У ДОСЛІДЖЕННЯХ
УКРАЇНОЗНАВЦІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ 98

Лідія Дворніцька
ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
У ВИХОВНІЙ РОБОТІ (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ
КОНКУРСІВ ІМЕНІ Т.ШЕВЧЕНКА). 100

Наталія Дейниченко КОНЦЕПТ ХАТА НА МАТЕРІАЛІ «МАЛОГО КОБЗАРЯ» Т. ШЕВЧЕНКА.....	103
Станіслав Дембіцький САДИБА А. О. КОЗАЧКОВСЬКОГО	106
Тетяна Дзюба ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ.....	109
Юлія Донченко, Ольга Леонова Т. Г. ШЕВЧЕНКО, ЙОГО ОДНОДУМЦІ І БІЛОЦЕРКІВЩИНА: ФАКТ ЧИ ГІПОТЕЗА?	112
Елена Емец ОСОБЕННОСТИ СТИЛЯ РУССКИХ ПОВЕСТЕЙ Т.Г. ШЕВЧЕНКО.....	116
Оксана Єременко ПРОЯВИ НАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ В ПОЕМІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «ЯКБИ ТОБІ ДОВЕЛОСЯ».....	119
Тарас Єрмашов СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ – ШЕВЧЕНКОЗНАВЕЦЬ	122
Світлана Єрмоленко МОТИВ-КОНЦЕПТ ХАТА В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....	125
Інна Зайцева РОЛЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ.....	128
Олексій Зарецький ВІТРАЖ 1964 РОКУ «ШЕВЧЕНКО. МАТИ» У КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ Т. ШЕВЧЕНКА ЯК КУЛЬТУРНИЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН	132

Іван Зеленчук

ПОЕЗІЇ ПАРАСКИ ПЛИТКИ-ГОРИЦВІТ,
ПРИСВЯЧЕНІ ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКУ..... 133

Ярослав Зеленчук

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ
ТА МИСТЕЦТВІ ГУЦУЛЬЩИНИ 139

Тетяна Ілюк

ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У СУЧАСНОМУ
СОЦІОГУМАНІТАРНОМУ ПРОСТОРІ
ГРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ 142

Надія Клименко

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ «БУКВАРЯ» Т. ШЕВЧЕНКА
ТА «АБЕТКИ» П. ЛИТВИНОВОЇ-БАРТОШ 146

Андрій Климчук

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ПЕРШИХ ПОЛЬСЬКИХ СТУДІЯХ
(ДО 1939 РОКУ) 149

Vitalina Klimchuk

WHAT IS TARAS SHEVCHENKO FOR ME,
FOR UKRAINE, FOR TODAY?..... 150

Вольга Коваль

ПОСТАЦЬ ТАРАСА ШАЎЧЭНКА ДЛЯ МІЖВАЕННАЙ
БЕЛАРУСКАЙ ЭМІГРАЦЫЙНАЙ ХВАЛІ..... 153

Віра Ковтун

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ЕПОХИ 156

Алла Кононенко

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА 159

Валентина Коротя-Ковальська

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ
У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 162

Тетяна Коць
ТАРАС ШЕВЧЕНКО І СТАНОВЛЕННЯ
ЛІТЕРАТУРНОЇ НОРМИ..... 166

Валентина Кравченко
ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В РОМАНІ
УРАЗАКА БЕКБАУЛОВА „ТАРАС НА АРАЛІ” 169

Вікторія Кухар
ТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
В УКРАЇНСЬКІЙ НЕФОРМАЛЬНІЙ СУБКУЛЬТУРІ 172

Наталія Кухарева
ПОЕМА Т.Г. ШЕВЧЕНКА «ТАРАСОВА НІЧ»
В ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНОМУ КОНТЕКСТІ..... 174

Татьяна Лебединская
ГЕНИЙ СРЕДИ ГЕНИЕВ..... 177

Юлія Лебедєва
ШЕВЧЕНКОВА СПАДЩИНА
ЯК ЧИННИК УТВЕРДЖЕННЯ
ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ..... 178

Микола Литвин
ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ІСТОРИЧНІЙ
ПАМ'ЯТІ ГАЛИЧАН..... 180

Наталія Логвіненко
ТРАДИЦІЇ БАЛАДНОЇ РОМАНТИКИ
Т. ШЕВЧЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛА СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО ФЕНТЕЗІ..... 183

Марія Любченко
ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО ЯК ЗАСІБ
ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ
ДО МАТЕРИНСТВА
У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ 188

Лілія Мартинець ВИХОВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	191
Наталія Мартинишина Т. Г. ШЕВЧЕНКО НА ПОДІЛЛІ	194
Тетяна Матюшкіна ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЕТИЧНА ШЕВЧЕНКІАНА	196
Тамара Мінченко ВШАНОВУЄМО ПАМ'ЯТЬ ШЕВЧЕНКА	199
Світлана Молочко ВИВЧЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В МУЗИЧНОМУ АСПЕКТІ	202
Микола Мушинка ШЕВЧЕНКІАНА В МУЗЕЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ У ПРАЗІ	205
Микола Нагірний, Олександр Савчук ПОСТАТЬ Т. ШЕВЧЕНКА В АРХІТЕКТУРНО- СКУЛЬПТУРНОМУ ВИМІРІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	207
Сергій Наливайко ТАРАС ШЕВЧЕНКО І РАБІНДРАНАТ ТАГОР: СЛАВЕТНІ СИНІ УКРАЇНИ Й ІНДІЇ	210
Лідія Нестеренко УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ У ТВОРЧОСТІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА	213
Ольга Овчаренко АРХЕТИП МАТЕРІ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА	216
Любов Отрошко ОБРАЗИ ПРИРОДНОГО ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ У ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	218

Марина Павленко

ПРОДОВЖЕННЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ІДЕЙ
«ВЕЛИКОГО ЛЬОХУ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
У «ЗОЛОТОМУ ГОМОНІ» ПАВЛА ТИЧИНИ 221

Наталія Павлик

ОДЯГ ЯК СМИСЛОВИЙ АКЦЕНТ ХУДОЖНЬОЇ
ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗУ В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ
Т. ШЕВЧЕНКА 224

Оксана Паршина

ФЕНОМЕН ШЕВЧЕНКОВОГО СЛОВА 227

Ангеліна Пономаренко

ТАРАС ШЕВЧЕНКО У ПРОГРАМАХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ 230

Любов Пономарьова

ШЕВЧЕНКОВА МРІЯ 234

Кирило Прилуцький

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ
ЯК КОРЕЛЯНТ ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-КУЛЬТУРНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ СОЦІУМУ..... 237

Тетяна Присяжна

СПРИЙНЯТТЯ ПРИРОДИ ЯК ФАКТОР ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ 239

Алина Пшенко

ТВОРЧЕСТВО ТАРАСА ГРИГОРЬЕВИЧА ШЕВЧЕНКО
В КУЛЬТУРНОМ КОНТЕКСТЕ ЧЕХИИ 242

Тетяна Росул

РЕЦЕПЦІЯ ПОЕЗІЇ Т.Г. ШЕВЧЕНКА У ТВОРЧОСТІ
ЗАКАРПАТСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ 244

Ольга Севастьянова

БЕЗПЕРЕЧНИЙ ГЕНІЙ ПЛАНЕТАРНОГО МАСШТАБУ 247

Ольга Семенюк

ТАРАСОВЕ СЛОВО – СТИМУЛ ДО РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ 251

Лариса Сергієнко

ТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА – ДЖЕРЕЛО
НАСНАГИ НОВИХ ПОКОЛІНЬ 254

Марія Сердюк

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА
ОСНОВІ ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА. 257

Ксенія Сізова

КОНТРАСТНІ ОБРАЗИ БРАТІВ У ПОВІСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
«БЛИЗНЮКИ»: ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІДЕАЛУ 260

Світлана Січкар

ЛІНГВІСТИЧНА КОДИФІКАЦІЯ ЛЕКСИКИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА,
РЕЛЕВАНТНОЇ ДЛЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ. 263

Ольга Смольницька

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МАРІОЛОГІЇ У ПОЕМІ Т. ШЕВЧЕНКА
«МАРІЯ» І РЕЛІГІЙНИЙ ЛІРИЦІ М. КУЗМІНА 266

Анна Сокирко

КОРДОЦЕНТРИЗМ ЯК МЕНТАЛЬНА ДЕТЕРМІНАНТА
ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 269

Наталія Ткаченко, Олена Жам

ДО ІСТОРІЇ ЗАКЛАДЕННЯ ПАРКУ НА ЧЕСТЬ 150-РІЧЧЯ
Т. Г. ШЕВЧЕНКА У ПЕРЕЯСЛАВІ 272

Олена Фесік

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
ТА СУЧАСНА ОСВІТА. 277

Юрій Фігурний

ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
(КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.) НА ПРИКЛАДІ
КНИГ О. БУЗИНИ. 279

Олександр Хоменко

«БУКВАР» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА І ПРОБЛЕМАТИКА
ФОРМУВАННЯ УКРАЇНОЗНАВЧОГО ПРОСТОРУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ 282

В'ячеслав Ціватий

ТАРАС ШЕВЧЕНКО (1814 – 1861) ТА ЙОГО ДІЄВЕ СЛОВО НА
СВІТОВИХ ПРОСТОРАХ: НАЦІЄТВОРЧИЙ
І ІНСТИТУЦІЙНО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ АСПЕКТ 285

Анатолій Чайковський

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ 288

Маріано Чайковський

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ПОЕТ УКРАЇНИ 290

Денис Черниенко

АРАЛЬСКИМИ ДОРОГАМИ КОБЗАРЯ:
СОХРАНЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ О ШЕВЧЕНКО
В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ 293

Ірина Черняк

ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ КРАЙ У ЖИТТІ
ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА:
ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ СТОЛІТТЯ 296

Олег Чирков

ДІЯЛЬНІСТЬ ВІКІПЕДИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ
НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ. ЩОДО УПОРЯДКУВАННЯ,
ЗБЕРІГАННЯ, ОНОВЛЕННЯ Й ПОШИРЕННЯ
У СВІТІ ЗНАНЬ ПРО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
СЛОВ'ЯНСЬКИМИ МОВАМИ 298

Світлана Чмільова, Олег Царенко

ХУДОЖНЯ СПАДЩИНА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО
ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ НА УРОЦІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ 300

Юлія Чубик

ПОЛЬСЬКА РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ШЕВЧЕНКА
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ 302

Світлана Шабі

РОЛЬ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
САМОСВІДОМІСТІ УКРАЇНЦІВ 306

Володимир Шевченко

ПОЛУМ'ЯНЕ СЛОВО ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ
В ПЕРШИХ БОЯХ З ФАШИЗМОМ 309

Тетяна Шевченко

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ УКРАЇНІСТИЦІ
(ДОСЛІДНИЙ ПРОЕКТ ГУМАНІТАРНОГО ЦЕНТРУ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ
ЛЕЙПЦИЗЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ «DER UKRAINISCHE DICHTER
TARAS ŠEVČENKO ALS **LIEU DE MÉMOIRE**
VON 1960 BIS HEUTE», 2009 – 2011 PP.) 311

Петро Шкрібляк

ІСТОРІЯ ВІШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НА ПРИКАРПАТТІ 314

Людмила Шуліка

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ШКОЛІ
ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНОЇ МЕТОДИКИ 317

Тамара Яковенко

ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ОСОБИСТОСТІ
ТА ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
В СУЧАСНОГО МОЛОДОГО УКРАЇНЦЯ 320

Любов Ярош

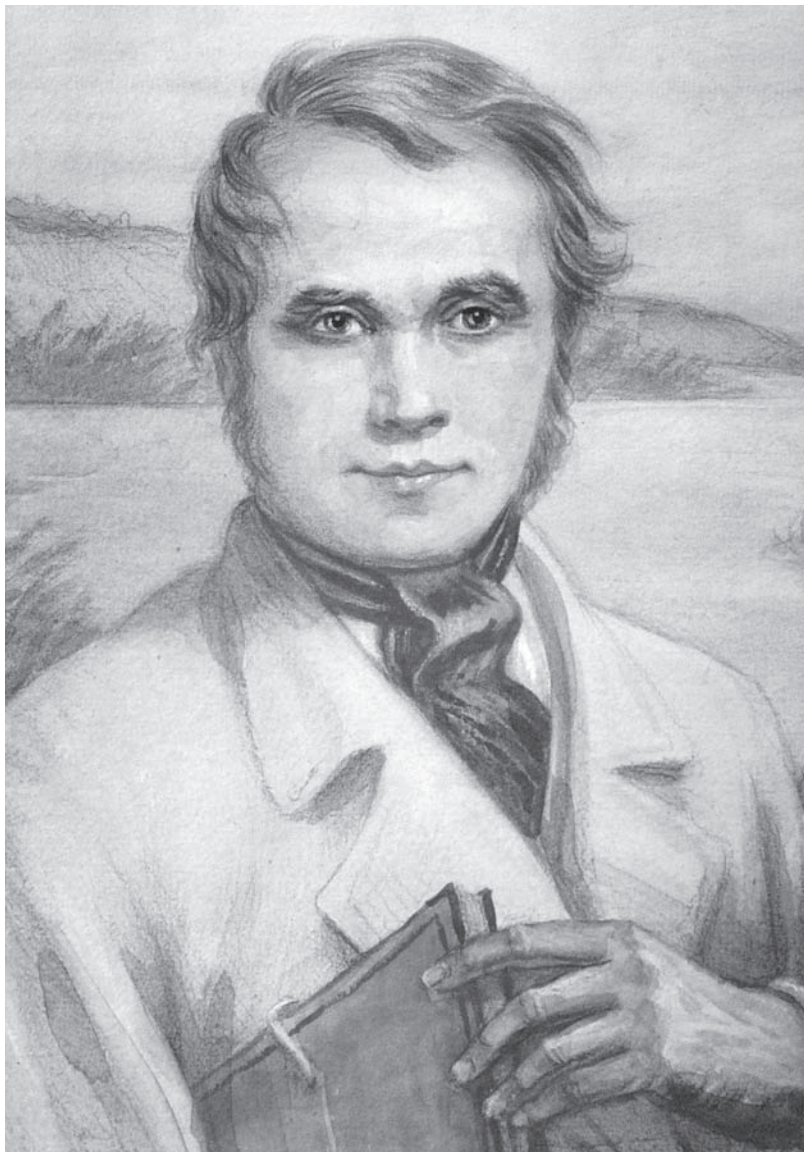
СУЧАСНА МУЗИЧНА ШЕВЧЕНКІАНА У МИСТЕЦЬКІЙ
СПАДЩИНІ КОМПОЗИТОРІВ ЧЕРКАЩИНИ 324

Олег Ярошинський

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ДУХОВНОМУ ЖИТТІ
УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ 328

Володимир Ятченко

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ОПОЗИЦІЯ “ЛЮДИНА – ДОЛЯ” В ПОЕТИЧНІЙ
СПАДЩИНІ Т. ШЕВЧЕНКА З 1837 ПО 1845 РОКИ 331

*Портрет Т. Шевченка
Худ. Василь Касіян*

ПЕРЕДМОВА

Для України та світового українства 2014-й рік по-особливому значущий, бо позначений іменем людини, яка для цілого світу стала уособленням найвищих злетів нашого національного духу. Геніальний поет, талановитий художник, один із фундаторів першої в українській історії політичної організації з виразною визвольною та самостійницькою програмою, а ще непересічний історик, глибокий знавець української етнографії, духовний натхненник першого достоту соборницького українського часопису «Основа» – усе це Тарас Шевченко, 200-річчя від дня народження якого нині відзначаємо на державному рівні.

Два сторіччя, які позначаються хронологічними константами Шевченкового ювілею – «1814–2014 рр.», – окреслюють межі найважливішого періоду національного буття українства, впродовж якого народ з прірви кріпаччини та бездержавності піднісся до усвідомлення своєї цивілізаційно-історичної місії, здобувшись на утвердження незалежної держави. Це були роки безперервної боротьби за мову, волю та правду, освяченої іменем і клейнодом Шевченка. «Встане Україна.// І розвіє тьму неволі.// Світ правди засвітить»/, – слова Великого Кобзаря стали імперативом державотворчого чину для багатьох поколінь українських патріотів, які у жертвних змаганнях із всеперемагаючою потугою тоталітаризму відстояли право України бути суверенною нацією у колі інших суверенних націй.

Тож не випадково, що протягом 2014 р., який згідно з Указом Президента України №257/2012 «Про додаткові заходи з підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка» оголошено Роком Тараса Шевченка, високий життєвий чин і невмирущий поетичний доробок творця «Катерини», «Гайдамаків» та «Сну» окреслюються предметом найпильнішої уваги для всього українського загалу.

Роль науковців у цьому процесі справді важко переоцінити, бо саме вони спроможні запропонувати оперту на поважну джерельну базу та аналітичну аргументацію відповідь на питання про значення шевченківського дискурсу в контексті становлення й розвитку української інтелектуальної традиції як невід'ємної складової загальноєвропейського та всесвітнього культурного набутку. Саме з огляду на це Національний науково-дослідний інститут українознавства та

всесвітньої історії за сприяння Міністерства освіти і науки України та Міністерства культури України організовує в Києві проведення Міжнародної науково-практичної конференції «Тарас Шевченко у долі слов'янських народів: діалог через століття і кордони». Мета поважного зібрання, до участі в якому зголосилися провідні вчені-шевченкознавці з України, Росії, Бразилії, Словаччини, Чехії, Білорусі, полягає в тому, аби в усьому багатоманітті пов'язаних із постаттю Кобзаря тем (робота конференції структурується у розгортанні кількох напрямів: «Тарас Шевченко і цивілізаційно-культурні трансформації в Центральній і Східній Європі в ХІХ ст.»; «Шевченків простір: український, російський, польський, литовський і казахський контексти»; «Шевченкове слово як чинник формування модерної нації») виокремити ті інтелектуальні «сюжети», які на новому рівні методологічних узагальнень уреальняють гуманістичну природу Шевченкового універсально-всесвітнього таланту.

Пропоновані увазі наукової та освітянської громадськості «Матеріали» Міжнародної конференції дають змогу предметно осмислити всю поліфонічну повноту стратегій сучасного шевченкознавства. Шевченко як визначальний чинник українського націєтворення; світоглядні та семантико-стилістичні аспекти поетичних практик «Кобзаря»; загальнослов'янська і всесвітня значущість Шевченкового слова; внесок визначних шевченкознавців у дослідження симфонічної цілісності його художніх методик; Шевченко в проекціях педагогічних і краєзнавчих; увічнення пам'яті Апостола українського Відродження – у річищі розгортання цих наукових проблем дослідники з України і зарубіжжя віднаходять можливість актуалізувати дискурс Кобзаря як перспективну візію національного буття України.

Олена Бабенко

Новокосянтинівська загальноосвітня школа I – III ступенів
Братської районної ради Миколаївської області

**ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ПІДЛІТКІВ
(НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ПОЕМИ
ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА «КАТЕРИНА»)**

Новий стандарт освіти має на меті сформувати ряд життєвих компетентностей, які обумовлюють соціалізацію школярів. Одним із її чинників є гендерне виховання, у процесі якого відбувається статева ідентифікація, розуміння «ролей» чоловіка та жінки у суспільстві, їх якостей характеру та манері поведінки. Потрібних умінь та навичок учні зазнають, найперше, на уроках літератури. Саме під час аналізу художнього твору підлітки мають змогу отримати той обсяг інформації, який необхідний для досвіду дорослого життя.

Творчість Т.Г.Шевченка є зразком збереження традицій у вихованні. Ми будемо говорити про героїв поеми «Катерина» як суб'єктів гендерної соціалізації II пол. XIX ст. Цікаво, що в процесі вивчення твору учні беруть активну участь у обговоренні поведінки героїв поеми. Така ситуація є передумовою успішного розвитку психології старшокласників та їх розуміння гендерної рівності.

Що таке гендер? Це – соціальна стаття, соціально-детерміновані ролі, ідентичність відповідно до сфери діяльності чоловіка та жінки, щов певній мірі залежать, окрім біологічно-статевої приналежності, ще й від соціальної організації суспільства. Після прочитання Шевченкової поеми термін «гендер» варто пояснювати як «соціально сконструйований кластер», що зі статтю зв'язаний лише як з приватним випадком генезису чоловічого та жіночого організму.

У художньому світі Шевченкової «Катерини» представлені жіночі та чоловічі образи – архетипи. Батько виконує роль підтримувача усталеного порядку. Мати – доглядачка господарства, соціальна відповідальність якої полягає у материнстві. Таким чином, можна стверджувати, що гендерна парадигма «старшого покоління «Катерини» створена для упорядкування індивідуального досвіду.

Сьогодні дослідники говорять, і учні це розуміють самі, що гендер ототожнюється із соціальною категорією, тобто він віддзеркалює

організацію людиною своєї поведінки. Показовим у гендерній нерівності є образи покритки-Катерини та москаля-офіцера. Поведінка образів-персонажів Катерини та офіцера-москаля провокує наступні проблеми: самотності, відокремленості, деструктивних стосунків між чоловіком та жінкою. В образі Катерини яскраво простежуються фемінні риси: емоційність, пасивність, турботливість, сенситивність, інтуїтивне пізнання, нераціональність дій, чуттєвість, крайність моральних суджень. Протилежними є маскулінні риси – самовпевненість, незалежність, допитливість, здатність до ризику, разом з тим грубість, авторитарність, агресивність – всі вони це основа чоловічості, яскравим представником є москаль. Таким чином, вже на теоретичному рівні виявляється гендерна нерівність.

Глибинну статево-рольову гендерну ідентифікацію, переосмислення архетипів та їх проєкцію на реальну людину, на можливого сімейного партнера старшокласники відобразили в анкетних відповідях. Перед прочитанням поеми «Катерина» підлітки повинні були відповісти на питання одним словом: «ЗГОДЕН» чи «НЕ ЗГОДЕН». Перелік питань: «Чоловік – добувач, дружина – берегиня», «Сім'я повинна бути патріархальною», «Сім'я повинна бути матріархальною», «Керівні посади повинні займати тільки чоловіки», «Керівні посади повинні займати як чоловіки, так і жінки», «У політиці має бути 50% чоловіків, і 50% жінок», «Чоловіки і жінки повинні бути рівні завжди» інші. Аналізуючи відповіді, простежується потяг до гендерної рівності між чоловіком та жінкою. Так, наприклад, 80% реципієнтів відповіли, що керівні посади повинні займати як чоловіки, так і жінки. 99% переконані, що чоловіки і жінки повинні бути рівними завжди.

Свою позицію учні довели і під час характеристики Катерини та москаля. Вони глибоко засудили тогочасну гендерну нерівність у соціумі (жінка повинна відповідати за «тілесний гріх» і думати про виховання дитини, а чоловік залишається поза цієї проблеми). Таким чином, ми обґрунтовуємо думку, що для Катерини як узагальненого образу дівчат є важливим, щоб її зрозуміли, щоб хтось розділив її почуття, висловив своє ставлення до неї, а отже, психологічні стосунки для жінки важливіші, ніж результат діяльності. Для чоловіка ж важливо вважатися компетентним, бути визнаним, йому треба досягнення своїх цілей, результат розв'язання задачі важливіший за

систему стосунків, які супроводжують процес розв'язання, що й відбувається у творі.

Отже, говорячи про гендерну соціалізацію підлітків шляхом аналізу поеми «Катерина», ми забезпечуємо теоретично-практичне підґрунтя уявлень про чоловічі та жіночі ролі у суспільстві; про фізіологічні, психологічні та етичні особливості різностатевих індивідів; про сформовану чоловічу та жіночу культуру та гідність.

Елена Бабенко

Гендерная социализация подростков (на основе анализа поэмы Тараса Григорьевича Шевченко «Катерина»)

Elena Babenko

Gender socialization of adolescents (based on an analysis of the poem Taras Shevchenko «Katerina»)

Володимир Баран

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ПРАДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Тарас Григорович Шевченко – поет, художник, філософ та громадський діяч, який допоміг українцям зрозуміти свою сутність, самотність і місце у цивілізаційному часопросторовому розвитку.

Окрім захоплення словесністю і художньою творчістю, Т. Шевченко – наш великий геніальний поет цікавився наукою загалом і археологією зокрема та вважав її праматір'ю історії. Саме такий запис він зробив у своєму щоденнику 13 серпня 1857 р.: «Я люблю археологию. Я уважаю людей, посвятивших себя этой таинственной матери истории. Я вполне сознаю пользу этих раскапываний»¹. Ці слова

¹ Щоденник Т. Шевченка // Ізборник. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev501.htm>; Шевченко Т. Щоденник // Повне зібр. творів : У 6 т. – К.,

були пов'язані з роботою Тараса Григоровича в Київській археографічній комісії.

У 1843 р. по «Высочайшему соизволению» російського імператора Миколи I та за ініціативою М. Максимовича була створена тимчасова комісія для розбору давніх актів при Київському, Волинському і Подільському генерал-губернаторі, згодом вона отримала назву Київська археографічна комісія. У 1845–1847 рр. у цій комісії працював на посаді художника Т. Шевченко. Виконуючи її доручення, він здійснив у 1845–1846 рр. три подорожі по Україні й намалював чимало історичних пам'яток, а також брав участь в археологічних розкопках могил та ілюструванні видань.

Ось так Т. Шевченко описав прийняття його на роботу до Київської археографічної комісії: «По выпуске из Академии определился в Киевскую Археографическую комиссию по части рисования и собирания народных преданий, сказок, песен в южнорусских губерниях»¹.

Як зазначає дослідник Г. Сергієнко, праця в цій установі не лише давала можливість поету мати постійний заробіток, а й розширювати коло знайомств серед учених і діячів культури України, займатися малюванням і поезією, історією, фольклористикою, етнографією, археологією. В Київській археографічній комісії Т. Г. Шевченко працював з 10 грудня 1845 р. до 1 березня 1847 р. і зробив значний вклад у вивчення рідного краю в ході тривалих подорожей за дорученням цієї установи. Так, у липні – серпні 1846 р. Т. Г. Шевченко брав участь у другій археологічній експедиції, яку очолював профессор М.Д. Іванишев, що вела розкопки давньої могили Перепет (Переп'ят)².

Проаналізувавши період роботи Т.Г. Шевченка в Київській археографічній комісії Г. Сергієнко прийшов до таких висновків: «Археологічні, етнографічні та фольклористичні дослідження Т. Г. Шевченка збагатили суспільну науку на Україні, сприяли посиленню інтересу громадськості до пам'яток історії та культури. На жаль, значна частина наукової спадщини Кобзаря не дійшла до нашого часу: вона була втрачена під час його арешту і заслання. Частина її використана

1964.– Т. 5.– С. 105.

1 Тарас Шевченко: Документи та матеріали до біографії. 1814–1861.– К., 1982. – С. 117.

2 Сергієнко Г. Я. Діяльність Т. Г. Шевченка у Київській археографічній комісії (1845—1847: рр.) // Укр. іст. журн. – 1991. – № 3. – С. 50.

Т.Г. Шевченком у його «Щоденнику» та повістях російською мовою: «Варнак», «Прогулка...» та ін. У Київській археографічній комісії Т.Г. Шевченко формально працював рік і чотири місяці (фактично – рік і десять місяців) і за цей час здійснив за її завданням 3 подорожі по Київщині, Полтавщині, Чернігівщині, Поділля і Волині, а також брав участь у двох археологічних експедиціях, виданні альбома археологічних знахідок «Древности». Тоді ж комісія започаткувала видання документів під назвою «Памятники», перший том яких побачив світ у 1845 р. під редакцією М.О. Максимовича та М. Д. Іванишева; другий том вийшов у 1846 р. під редакцією В. П. Чеховича і М. Д. Іванишева. У цих перших здобутках Київської археографічної комісії є й частка праці Т. Г. Шевченка – вченого, художника, поета, діяча культури і науки, людини великої ерудиції і громадянської мужності¹.

Маємо надію, що в Національному науково-дослідному інституті українознавства та всесвітньої історії співробітники, що вивчають матеріальну і духовну культуру давніх слов'ян та українського народу, і надалі будуть продовжувати традиції, які започаткував ще у середині XIX ст. Тарас Шевченко. Оскільки вироби матеріальної культури віддзеркалюють духовний світ людства – отже, археологія разом з іншими історичними дисциплінами зокрема й з українознавством загалом, суттєво допомагають зрозуміти життя наших далеких предків.

Владимир Баран

Тарас Шевченко и древняя история Украины

Volodymyr Baran

Taras Shevchenko and ancient history of Ukraine

¹ Сергієнко Г. Я. Діяльність Т. Г. Шевченка у Київській археографічній комісії (1845—1847: рр.) // Укр. іст. журн. – 1991. – № 3. – С. 48–54.

Ганна Баран

Чернігівський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені К. Д. Ушинського
(м. Чернігів)

ВИСЛОВИ З БІБЛІЇ У ВІРШОВАНІЙ МОЛИТВІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Використання фразеологізмів у художніх творах завжди було проблемою, якій мовознавці приділяли чимало уваги. Особливе зацікавлення науковців викликає використання біблійзмів та висловів зі Святого Письма, що мають пряме значення, у красному письменстві. Однак досліджень, які б висвітлювали проблеми використання висловів із Біблії в молитовній поезії Тараса Шевченка, не виявлено. Варто встановити, яку роль відіграють вислови зі Святого Письма в поезіях-молитвах Тараса Шевченка, як вони впливають на авторський стиль та вироблення жанру молитви у творчості Тараса Шевченка зокрема та в українській літературі загалом.

Використовуючи вислови з Біблії у своїх віршованих молитвах, Тарас Шевченко вдосконалював художній стиль української мови, надавав художньому мовленню урочистості й піднесеності, створював особливу наснаженість поезії, що мала ознаки молитви. Поет використовував здебільшого церковнослов'янські варіанти фразеологізмів та висловів, що пов'язані з Біблією, оскільки у той час ще не було перекладів Святого Письма українською мовою. Тарас Шевченко одним із перших почав перекладати та переспівувати біблійні тексти українською мовою, але при цьому використовував чимало церковнослов'янських укралень: *хліб насущний* (1, с. 28) ((хлѣбъ нашъ насущный) (Мт. 6:11; Лк. 11:3)); *Благословенная в женах* (благословена ты въ женахъ (Лк. 1:28, 42)), *зельний крини* (сѣльный крин (Пісн. 2:2)) (1, с. 43) та ін. Велику частину біблійних фразеологізмів та висловів зі Святого Письма, які мають пряме значення, містять Шевченкові перспіви Давидових псалмів.

Тарас Шевченко, наближаючи літературну молитву до зразків канонічної молитви, послуговувався цитатами та фразеологізмами з літургії та церковних молитов і акафістів.

Біблійні фразеологізми, ужиті в поезіях-молитвах Тараса Шевченка, можна згрупувати за відомою семантичною класифікацією В. В. Виноградова на фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення.

У віршованих молитвах Тараса Шевченка фразеологічних зрощень нами не виявлено. Відсутність цих висловів можна пояснити їх невеликою кількістю серед біблійних фразеологізмів загалом. В українських поезія-молитвах наявні фразеологічні єдності біблійного походження (на відміну від фразеологічних зрощень). Наприклад: *язви мира, зельний крин* та ін. До цього розряду В. В. Виноградов зараховував також і літературні цитати. На нашу думку, невелику кількість цитат з Біблії (*амінь, сатана* тощо) у віршованих молитвах Тараса Шевченка аналізованої доби слід виділити в окремий розряд, оскільки вони в цих поезіях мають пряме значення й не набувають рис фразеологізму.

Фразеологічні сполучення не є безумовними семантичними єдностями, вони аналітичні, у них значення слів виокремлюються чіткіше, різкіше. У поезіях-молитвах Тараса Шевченка фразеологічні сполучення виступають досить часто. Наприклад: *брата любити* (милувати), *занапастить душу, однині довіка* та ін.

Свого часу М. М. Шанський, зберігши три основні класи фразеологічних одиниць за схемою В. В. Виноградова, виділив четвертий клас — фразеологічні вислови, до яких належать вислови номінативного характеру, що є сполученням слів, ідентичним лише певній частині речення, є словесною формою того чи того поняття і, як і слова, виконують у мові номінативну функцію: *сильні світу сього* (1, с. 32) та ін.

Біблізми у віршованих молитвах Тараса Шевченка виражені як словами (*ангел, амінь, сатана* та ін.), так і словосполученнями (*кара Божа* та ін.). Не виявлено біблізмів, виражених реченнями. Такі використання є вмотивованими текстами віршів, у яких вони вжиті, а також ідеєю, яку висловлює автор.

Тарас Шевченко у своїх молитвах уживає фразеологізми із різних книг Біблії: зі Старого Заповіту – Книга Буття, Вихід, Псалтир, Книга пророка Єремії; з Нового Заповіту – Євангеліє від Матвія, Євангеліє від Луки, Євангеліє від Івана, з кількох Євангелій, послання апостола Павла та соборні послання.

У віршованих молитвах Тараса Шевченка нараховуємо 34 уживання біблійних фразеологізмів. Вислови з деяких книг переважають: Книга Буття, Вихід, Псалтир, Євангелія. Висловлювання з цих книг є найбільш уживаними в церкві, вони надають мовленню урочистості й піднесеності. Саме з такою метою Тарас Шевченко вживає їх у своїх віршах-молитвах. Послугуючись біблійними фразеологізмами з названих книг, автор досягає влучності й точності у висловленні думки, надає своїм творам метафоризації, високої досконалості, сакральності й високостильного звучання.

На особливу увагу заслуговують вислови з Біблії, ужиті в поетичних молитвах Тараса Шевченка, які мають пряме значення. Вислови у прямому значенні переважають над біблійними фразеологізмами, використаними поетом. Ці вислови пов'язані з Біблією за змістом (іноді це — прямі цитати, іноді — парафрази, іноді — алюзії чи передані іншими словами біблійні епізоди), вони мають пряме значення, тобто відповідають тому значенню, з яким їх ужито у Святому Письмі. Значну кількість таких висловів Тарас Шевченко запозичує із книг Старого та Нового Заповітів, особливо з Псалтиря та Євангелій. Поет у своїх віршованих молитвах використовує 149 вживання біблійних висловів.

Така кількість уживань зумовлена тим, що, по-перше, Тарас Шевченко переспівував тексти Святого Письма, зокрема Псалтиря та Книг пророків, по-друге, Псалтир був однією з найпопулярніших книг серед українського народу. Крім того, Книга псалмів містить глибокі роздуми про долю єврейського народу. Тарас Шевченко у своїх поезіях-молитвах часто порівнює долю стародавніх євреїв з долею українців й знаходить багато спільного.

Як вислови, що пов'язані з Біблією, так і біблійні фразеологізми у віршах-молитвах Тараса Шевченка можуть зазнавати трансформацій. Оскільки біблійні фразеологізми та вислови з Біблії увійшли в українську мову через церковнослов'янські переклади, тому їх трансформація в поезіях-молитвах є логічною. Тарас Шевченко, іноді використовуючи церковнослов'янські усталені варіанти цих висловів, часто добирає українські відповідники у власному варіанті. Важливо зазначити, що біблійні у віршованій молитві Тараса Шевченка зазнають меншої трансформації, ніж вислови зі Святого Письма, що мають пряме значення. Це, очевидно, пов'язано з тим, що біблійні

фразеологізми вже мали свої усталені варіанти й часто в такому вираженні були вживані в мовленні, вислови, пов'язані з Біблією, що мають пряме значення, поет уводить у свої твори довільно, тому послуговується тим варіантом, якого вимагає текстотворення та творення образної структури тексту.

Біблійна та літургійна фразеологія й вислови, пов'язані зі Святим Письмом, в поезіях-молитвах Тараса Шевченка відіграли важливу роль для вироблення жанру молитви в українській літературі, збагатили художній стиль української мови засобами релігійного стилю. Поет здебільшого послуговувався висловами та бібліїзмами з Псалтиря та Нового Заповіту. Це пов'язано з широким побутуванням цих церковних книг в середовищі не лише духівництва, але й мирян. Ще однією причиною широкого використання висловів саме із цих книг Біблії є перекладацька діяльність Тараса Шевченка, його спроби інтерпретацій біблійних текстів.

Біблійна та літургійна фразеологія та використання висловів зі Святого Письма посідають чільне місце в мові Тараса Шевченка. Використання біблійних висловів та фразеологізмів надає мові поетової молитви особливої урочистості, удосконалює художній стиль української мови, розширює його можливості.

Анна Баран

Библейские изречения в стихотворной молитве Тараса Шевченко

Hanna Baran

Biblicisms in poetical prayer by Taras Shevchenko

Іван Баран

Чернігівський національний педагогічний університет
імені Тараса Шевченка
(м. Чернігів)

РЕЛІГІЙНА ЛЕКСИКА В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Розвиток української літературної мови, новий виток якого започаткував Тарас Шевченко, — категорія об'єктивно історична. Піклуючись про розвиток нової української літературної мови, Т. Шевченко дбав і про її відповідне стилістичне забарвлення. Тому належне місце в його авторському стилі посідає релігійна лексика — важливий стилетворчий елемент мови поета.

Релігійна лексика — поліфункціональний елемент як релігійного, так і художнього стилів української мови. На нашу думку, на прикладі численних мовних фактів Шевченкового слововживання може бути продуктивним висвітлення ролі мовотворчості поета в процесі нормалізації лексико-семантичної системи української мови через з'ясування місця й функціонального призначення релігійної лексики.

Розглядати релігійну лексику, використану в поетичних творах Тараса Шевченка, можна через класифікацію за значенням слів та через морфологічну систематизацію цих слів.

Широке використання в поетичних творах Т. Шевченка релігійної лексики змушує класифікувати ці лексеми в такі групи (слова подані в початковій формі): 1) релігійно світоглядні поняття й категорії: *християнин* (11 уживань); *нехристиянин*; *православний* (2 вживання); *католик* (*католичка*) (11 уживань); *уніят* та ін.; 2) назви Бога, Ісуса Христа, Богородиці: *Бог* (у різних відмінках) (з різними епітетами: *милий*, *добрий*, *милосердний* тощо) (338 уживань); *Господь* (у різних відмінках) (з різними епітетами: *милий*, *добрий*, *милосердний* тощо) (79 уживань); *Саваоф* (2 вживання); *Держитель*; *Вседержитель* (2 вживання); *Всеблагий*; *Присносущий*; *Святая сила* (4 вживання); *Пречиста(я)* (9 уживань); *Пресвятая* (5 уживань); *Всесвятая* та ін.; 3) назви ознак: *Божий* (89 уживань), *Господній* (9 уживань), *Христів* (5 уживань) (у різних формах) та *Твій* (45 уживань), *Свій*, *Його* (у

значенні Божий); 4) назви духовних (нематеріальних) осіб (суб'єктів): *душа* (94 вживання); *ангел* (7 уживань); *ангеляточко* (*янгеляточко*) (2 вживання); *янгелятко* та ін.; 5) назви позачасопростірних (нематеріальних, духовних) дійсностей: *рай* (71 вживання); *райочок* (2 вживання); *небо* (у значенні *рай*) (2 вживання); *небеса* (5 уживань); *Царствіє Твоє*; *ад*; *пекло* (26 уживань) та ін.; 6) святописемні власні назви й імена людей: *Ізраїль* (2 вживання) та прикметник *Ізраїльський*; *Іудея* (5 уживань); *Вавилон* (3 вживання); *Єрусалим*; *Іерусалим* (6 уживань); *Сіон* (5 уживань) та ін.; 7) імена святих, мучеників християнської церкви: *Петро* (5 уживань); *Павло*; *Йван*; *Миколай*; *Варвара* (3 вживання) та ін.; 8) назви процесів і станів релігійної практики: *праведний* (20 уживань); *праведно*; *віра* (3 вживання); *пресвяте*; *святитися*; *святий* (198 уживань) та ін.; 9) назви церковних відправ, книг та релігійних жанрів: *молитва* (13 уживань); *молебствіє* (2 вживання); *літанія*; *акафіст* (2 вживання); *Псалтир* (5 уживань); *Біблія*; *Євангеліє* (2 вживання) та ін.; 10) назви осіб, пов'язаних із церковно-релігійною практикою: *пін* (14 уживань); *попович* (3 вживання) та прикметник *попова*; *чернець* (*ченець*) (21 вживання); та ін.; 11) назви церковних свят, постів, м'ясиць тощо: *Маковія* (3 вживання); *святки* (3 вживання); *свято* (18 уживань); *Великдень* (4 вживання) та ін.; 12) назви церковних споруд, приміщень та їх частин: *церква* (*церков*) (21 вживання); *церковка*; *монастир* (4 вживання); *костьол* (7 уживань); *дзвіниця* (3 вживання); *келія* (4 вживання); *храм* (8 уживань) та назви українських монастирів *Межигор'я*, *Межигірський Спас* (5 уживань) і *Почаїв* (2 вживання); 13) назви знарядь, предметів і знаків релігійної практики: *хрест* (29 уживань); *корогви* (3 вживання); *свічечка* (3 вживання); *елей* (2 вживання); *хрестик* (4 вживання); *кадило* (6 уживань); *кропило* (4 вживання) та ін.; 14) слова (здебільшого давньоєврейського походження), які вживають у церковних відправах, молитвах тощо: *амінь* (5 уживань); *алілуя* (7 уживань); *осанна*.

Окрім поданих вище релігійних лексем, окрему увагу слід приділити групі нерелігійних слів, яку називають поганізмами. У віршах Т. Шевченка можемо виділити такі поганізми: *доля* (у різних формах) (125 уживань); *доленька* (9 уживань); *відьма* (15 уживань); *ворожка* (3 вживання); *русалка*; *русалонька* (4 вживання); *Юпітер* (7 уживань); *Зевес* (2 вживання); *Пенати* (3 вживання); *Венера* та ін. Окрім того, Т. Шевченко використовує також іменник *аллах* як

елемент релігійної лексики, притаманної для мусульманства. Також окремо слід виділити групу лексем, які притаманні для багатьох віросповідань, оскільки ритуали й процеси, які вони називають є спільними для багатьох релігій. Наприклад: *могила* (102 вживання); *труна* (3 вживання); *домовина* (26 уживань); *кладовище* (2 вживання); *цвинтар* та ін.

Тарас Шевченко широко використовує релігійну лексику у своїх поетичних творах. Кількість уживань поетом названих слів — 2545. Це 406 лексичних одиниць із 10116 слів, представлених у “Словнику мови Шевченка”. Очевидним є те, що в порівнянні зі всією лексикою, яку поет використав у своїй творчості, кількість релігійної лексики в поезії є значною.

Для того, щоб повно відобразити лексичну палітру поезії Т. Шевченка, важливо також дослідити морфологічний склад релігійної лексики в його віршах. Серед стилістично маркованих релігійних слів у поетичних творах Т. Шевченка переважають іменники. Наприклад: *Бог, Господь, душа, ангел, Марія, Назарет, церква, омофор, свічка, архієрей, фарисей, молитва* та багато інших. Їх нараховуємо 247 лексичних одиниць. Це майже 2/3 від усієї кількості релігійних слів, ужитих у поетичних творах Т. Шевченка.

Другою за кількістю є група дієслів: *молитися, сповідатися, причащатися, божитися* та багато інших. Їх нараховуємо 74 лексичні одиниці. Третьою — група прикметників: *святий, милосердний, Божий, Господній, Пречиста, преподобний* та багато інших. Усього — 72 слова. Невелика група займенників: *Твій, Ти, Сам* — та прислівник *праведно*.

За походженням релігійна лексика, використана у поетичних творах Тараса Шевченка, неоднорідна, оскільки багато слів із церковно-релігійної сфери прийшли до нас із інших мов, особливо з мов, якими була написана чи давно перекладена Біблія.

Найбільшу кількість становлять власне українські слова та лексеми спільнослов'янського походження, які Т. Шевченко вводить у свої твори, розширюючи можливості релігійного стилю української мови, сприяючи проникненню його елементів у художній стиль. До таких лексем належать: *святий, Мати, церква, дзвіниця* та багато інших.

Окрім власне української релігійної лексики, використаної у віршах Т. Шевченка, письменник послуговується й запозиченою

стилістично маркованою лексикою. Варто зазначити, що ці запозичення мають майже однакові джерела — давньоєврейська, давньогрецька, латинська, церковнослов'янська мови.

Т. Г. Шевченко у своїх поетичних творах широко використовує релігійну лексику для надання мовленню урочистого, релігійного чи, часом, сатиричного звучання, тобто послуговується релігійною лексикою як стилістичним елементом у творенні художнього образу. Склад релігійної лексики, яку використовує Т. Шевченко у своїх віршах, різноманітний як за значенням, так і за походженням та морфологічною належністю. Це слова, які вказують на релігійно-світоглядні поняття й категорії, назви духовних суб'єктів, назви позачасопростірних дійсностей, назви процесів і станів релігійної діяльності, назви осіб, пов'язаних з церковно-релігійною сферою, назви церковних споруд, знарядь, предметів і знаків релігійної практики та інші. За морфологічним складом релігійної лексики, використаної Т. Шевченком, ці назви належать найчастіше до іменників, рідше — прикметників або дієслів. За походженням — це здебільшого власне українська або спільнослов'янська лексика, а також — слова запозичені з мов, якими була написана або давно перекладена Біблія.

Релігійна лексика в поетичних творах Т. Шевченка нараховує понад 2000 вживань понад 400 лексем. Часте вживання релігійної лексики надає поезії Т. Шевченка сакрального забарвлення, особливої християнської насаженості. Багаторазове повторення іменника *Бог* наштовхує на думку про глибоку релігійність поета, а використання слів на позначення церковної атрибутики засвідчують глибоке знання автором церковно-релігійної сфери.

Иван Баран

Религиозная лексика в поэтических произведениях Тараса Шевченко

Ivan Baran

Religious vocabulary in poetical works by Taras Shevchenko

Ніна Басиста, Тетяна Яρμοш

Шевченківський національний заповідник

(м. Канів)

ШЕВЧЕНКІАНА В ФОНДАХ МУЗЕЮ «НАРОДНЕ ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО КАНІВЩИНИ» ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА

Напередодні 200-річного ювілею від дня народження Великого Кобзаря є актуальним показати велику художню цінність творів народних майстрів та художників на шевченківську тематику. Тканий килим заслуженої художниці України Н. Литовченко на Шевченківську тематику. Фарфорова ваза з портретом Т. Шевченка подружжя Трегубових та кавовий сервіз заслуженого майстра народної творчості УРСР В. Павленко за поезією поета. Творчість заслуженого майстра народної творчості УРСР Г. Павленко-Черниченко присвячена Т. Шевченку. Керамічна ваза заслуженого майстра народної творчості УРСР Н. Проторьєвої як вшанування пам'яті Т. Шевченка. Оригінальна скульптурна композиція із скла заслуженого художника УРСР І. Аполлонова «Садок вишневий коло хати...» Велику увагу приділяли літературній спадщині Тараса Шевченка майстри різьблення. Образ Кобзаря у творчості заслуженого майстра народної творчості УРСР В. Кваші. Заслуговує на увагу сувенірна папка-адреса заслуженого майстра народної творчості УРСР, члена спілки художників СРСР В. Нагнибіди. Мистецтво різьблення заслуженого майстра народної творчості УРСР Г. Боковні. Живучи на землі Тараса, І. Гутник захоплювався творчістю Великого Кобзаря і відтворював своє захоплення у роботах. Портрет Т.Г.Шевченка в барельєфі П. Петренка. Багато робіт Шевченківській тематиці присвятили майстри вишивки. Вражає філігранною технікою і точністю переданих образів панно «Три долі» Г. Бондаренко. До образу великого мужа України зверталася у своїй творчості відома канівська вишивальниця В. Жук. На особливу увагу заслуговує творчість талановитої вишивальниці Н. Капустян. Канівська земля стала натхненням у творчості В. Калько. Великий вклад у розвиток вишивки Шевченкового краю роблять Л. Ярошенко, Л. Фрунт. До теми жіночої долі у творчості Шевченка звертається черкаська майстриня О. Сокуренько. Несподівані

враження дарує відвідувачам черкащанка, член спілки художників України С. Устименко, майстер художньої вишивки Ю. Савка. Шевченківській тематиці присвятила близько 90 робіт заслужений майстер народної творчості України Н. Гончарук. Майстриня декоративного розпису, заслужений майстер народної творчості України, лауреат премії імені Катерини Білокур, народна майстриня декоративного розпису М. Буряк неодноразово зверталася у своїх роботах до творчості видатного поета і художника Т. Шевченка. Близькою і дорогою для заслуженого майстра народної творчості М. Мухи була творчість Т. Шевченка. Поезія Т. Шевченка надихнула майстриню С. Гоменюк. В. Кузьменко багато років свого життя присвятила відродженню і розвитку народного розпису Шевченкового краю. Безсмертний геній Великого Кобзаря надихає заслужену художницю України черкащанку Т. Гордову. Улюбленою темою заслуженого майстра народної творчості України О. Поліщук є шевченківська. Творчість Т. Шевченка на все життя полонила творчу уяву заслуженого діяча мистецтва, народного художника України О. Фіщенка. Історичні події Коліївщини, описані в поемі Т. Шевченка, відтворила у своїй роботі заслужена художниця України Н. Нікіфорова. У декоративному розписі «Думи мої, думи...» за поезією Т. Шевченка передав тяжку козацьку долю Г. Сокіл. Народні художники міста Канева у своїх живописних полотнах досить часто звертаються до Шевченківської тематики.

Нина Басистая, Татьяна Ярмош

Шевченкиана в фондах музея «народное декоративное искусство Каневщины» Шевченковского национального заповедника

Nina Basysta, Tetyana Yarmosh

«In Shevchenkiany museum funds» folk art Kanivschyny Shevchenko National Park

Юрій Беззуб

Інститут післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

У Б. Грінченка ще в юнацькі роки сформувалось особливе ставлення до творчості й постаті Т. Шевченка. У листі 1892 р. до І. Л. Липи він відзначав, що, прочитавши «Кобзаря» в 13 років, попри своє «виховання наскрізь московське, навіть вороже до всього українського та мужичого», «... якось відразу і без ваганнів порвав з усіма московсько-патріотичними тенденціями шовіністичного кольору ... і Тарас зробивсь мені і до цього дня зостається пророком».¹ Удруге Б. Грінченко підтверджує це в листі до К.Ф. Паньківського: «... Шевченко зробив з мене зараз українського націонала, ... а його «Кобзар» зробився моєю євангелією».² За спостереженням А.Г. Погрібного, саме Шевченкова поезія значною мірою обумовила сильні соціальні мотиви в ранніх творах Б. Грінченка, покликала його на шлях самовідданого й самозреченого служіння «уярмленому, темному братові» – народові, позитивно позначилася на розумінні ролі і завдань літературної діяльності».³ Протягом усього життя Б. Грінченко доводив виняткове, поважне ставлення до Кобзаря: опікувався його могилою, видавав і заохочував інших друкувати дешеві, доступні народіві поетові твори («метелики з Шевченка»), турбувався виданням повного й недорогого «Кобзаря», досліджував творчість поета в світлі європейської критики, опікувався вшануванням Шевченкових роковин,⁴ публічно наполягав на необхідності зречення окремих осіб юридичних прав на Шевченкові твори, щоб зробити їх «цілогромадською власністю» й «дати змогу Україні скористуватися з Шевченкового скарбу», бо спостерігав «сумний факт, що твори нашого найбільшого

1 Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 142–143.

2 Там само. – С. 148.

3 Погрібний А.Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст. Питання ідейно-естетичної еволюції / Анатолій Погрібний. – К. : Либідь, 1990. – С. 200.

4 Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів. – К.: Наукова думка, 1966.– С. 75 - 76, 109, 110 - 112, 120.

поета застаються досі народові невідомими».¹ 1899 р. Б. Грінченко фактично власноруч урятував колекцію В. Тарновського, в якій, між іншим, були зібрані рукописи, картини й особисті речі Т. Шевченка, вивізни експонати з Києва, де вони зберігалися в безладді, та розмістивши в Чернігівському земському музеї В. Тарновського.² Разом з дружиною він упорядкував каталог музею, в якому описано 758 Шевченкових експонатів.³

Б. Грінченко залишив чимало виступів і статей про Т. Шевченка, які є добрим матеріалом для характеристики Грінченкової еволюції й засад, яких він дотримувався в літературній боротьбі.⁴ У «Листах з України Наддніпрянської» 1892-1893 рр. Б. Грінченко відзначає, що в національних поглядах Т. Шевченка «...нема національного шовінізму, нема галушкового патріотизму, ... нема й трішки того рабського духу, який добачали ми в його попередників. Завсігди і скрізь у Шевченка український народ – самостійна українська нація, і він вимагає їй всіх тих прав, які звичайно належать кожній нації». Шевченко «із трупів поробив живих людей (бо що таке до нього були українські інтелігенти як українці, коли не трупи?)», тому Грінченко називає поета «нашим національним пророком», бачить у ньому «феноменальне, може, єдине з'явище у всесвітній історії».⁵ У розвідці 1895 р. «Нова сім'я» Б. Грінченко трактує Т. Шевченка як «найбільшого поета і борця за людську волю», а його слово ставить у зв'язок із «неминучою реформою соціально-економічною», мета якої – створити такі обставини, які б забезпечили можливість побудувати «сім'ю вольну, нову», тобто з загальнодемократичними перетвореннями в країні.⁶

Грунтовно осмислює Б. Грінченко Кобзаря й у просторій розвідці «Шевченко», яка зберігається в Інституті Рукопису НБУВ

1 Там само. – С. 134 – 136.

2 Немірич (Б. Грінченко). Музей Василя Тарновського // Літературно-науковий вісник. – 1900. – Т. 10. – Кн. 5. – С. 125.

3 Див.: Погрібний А.Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст. / Анатолій Погрібний. – К. : Либідь, 1990. – С. 11-13; Плевако М. Життя та праця Бориса Грінченка / М. Плевако. – Харків, 1911. – С. 47; Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 200-204, 209, 217.

4 Погрібний А.Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст. Анатолій Погрібний. – К. : Либідь, 1990. – С. 200.

5 Грінченко Б. Листи з України Наддніпрянської / Борис Грінченко // Грінченко Б., Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу. – К.: Ін-т української археографії НАН України, 1994. – С. 71-72.

6 Грінченко Б. Нова сім'я / Борис Грінченко // Народ. – 1895. – № 7. – С. 97-101.

(Ф. І. – Од. зб. 31455). За словами А.Г. Погрібного, у ній Т. Шевченко «найбільший український поет і один з найпершокласніших поетів слов'янства», котрий започаткував «нову епоху» в історії української літератури. У творах його критик відзначає «силу і сміливість виразу, що дихає вогнем», небувалу «яскравість і вражаючу силу виразу при дивовижній витонченості форми». Свою увагу він звертає насамперед на громадсько-політичну поезію Кобзаря, котрий постає як борець проти «сучасного йому ладу кріпацької Росії, – він його таврує в цілому ряді пристрасних і різких віршів, плачучи кривавими слізьми над сучасним йому болісним становищем рідного народу, шмагаючи жорстокими ударами сучасне йому панство, яке прогнило болячкою кріпацтва і всього з ним пов'язаного».¹

Найпізніші Грінченкові статті про Кобзаря – «Шевченкові роковини»² та «Двоє рідних»³ (1906 р.) – припадають на період революції 1905-1907 рр. У першій Б. Грінченко констатує, що «найменший брат» – «робочий чоловік» – випередив інтелігенцію, ставши провідною суспільно-перетворюючою силою. Інтелігенція ж, щоб не лишитися осторонь великих подій, мусить увесь розум, науку й хист покласти на те, щоб пригорнути до себе трударя, стати з ним однією освіченою сім'єю та разом доходити щасливого людського життя. У другій, за словами А.Г. Погрібного, Б. Грінченко найчіткіше сформулював свої висновки про значення творчості Т. Шевченка в революційних умовах. У центрі його уваги Шевченко як поет-революціонер, пророк і непримиренний борець із будь-яким гнобленням, послідовний демократ, поет світової величі, «сталь, яку можна зігнути, але не можна зламати».⁴ Ці риси письменник розкриває то на співставленні, то на протиставленні Т. Шевченка з Г. Гейне.

У статті «Шевченків «Кобзар» на селі» (1906) (з деякими змінами вміщеній під заголовком «Тарас Шевченко» у книзі «Перед широким світом» (1907), Б. Грінченко розвінчав поширене уявлення про

1 Цит. за: Погрібний А.Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст. Питання ідейно-естетичної еволюції / Анатолій Погрібний. – К. : Либідь, 1990. – С. 202.

2 Грінченко Б. Шевченкові роковини / Борис Грінченко // Громадська думка. – 1906. – № 45.

3 Грінченко Б. Двоє рідних / Борис Грінченко // Твори: В 2 т. / Упоряд. І.І. Пільгука, В.В. Яременка. – К., 1963. – Т. 1. – С. 563–565.

4 Погрібний А.Г. Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст. / Анатолій Погрібний. – К. : Либідь, 1990. – С. 203 – 204.

Т. Шевченка як «співучого мужичка», «поета з народу», що часто означало – «позбавлений будь-якої систематичної освіти, відірваний від досягнень світової культури». У таких твердженнях Б. Грінченко помітив обмежено-примітивне уявлення про Шевченка, недооцінку його як геніального, яскраво-індивідуального поета. Він повстає проти костомарівського розуміння народності Шевченка, який нібито співав так, «як співав сам народ, тільки ще наперед поступивши» і саме в цьому полягає пафос його полеміки.¹ Якраз міцна Шевченкова індивідуальність поставила поета не в гурт безіменних народних творців, а в товариство інших світових поетів – таких, як Шиллер, Гомер та інші.² Показовим є Грінченкове зіставлення Т. Шевченка і П. Куліша. Якщо першого він характеризував як «демократа усією своєю натурою»³, то в другого помічав «аристократичні переконання»; якщо перший писав «могутні твори», в яких «ридав над муками рідного народу, проклинав мучителів його і закликав до боротьби за свободу», то другий у низці своїх творів дихав «зненавистю до козачтва й простолюду».⁴

Таким чином, у розвідках про Т. Шевченка Б. Грінченко виступає глибоким шевченкознавцем, сумлінним критиком. Його дослідження Кобзарєвої спадщини зробили помітний внесок у розвиток української літератури.

Юрій Беззуб

Шевченковедческие исследования Бориса Гринченко

Yuriy Bezzub

Shevchenko studies by Borys Hrinchenko

1 Грінченко Б. Тарас Шевченко / Борис Грінченко // Перед широким світом. – К., 1907. – С. 120 – 123.

2 Там само. – С. 142–144.

3 Грінченко Б. Тарас Шевченко / Борис Грінченко // Перед широким світом. – К., 1907. – С. 123.

4 Грінченко Б. Панько Куліш / Борис Грінченко // Перед широким світом. – К., 1907. – С. 156.

Лідія Беленченко, Антоніна Мамічева

Харківський індустріально-педагогічний технікум

ШЕВЧЕНКО – ПРОРОК

Сьогодні можна багато говорити про Т.Г. Шевченка: хто він – поет, письменник, талановитий художник, відомий просвітитель? Однак однозначно можна стверджувати – Пророк.

Багато хто вважає, що він цікавий не своєю геніальною творчістю, а колоритною біографією, яку варто вивчати. Так вважають тільки ті, хто ніколи глибоко не сприймав творчість славетного сина українського народу.

Несправедливо було б думати, що сьогодні сучасна молодь не цікавиться творчістю Т.Г. Шевченка. Навпаки, саме зараз вона, як ніколи, є актуальною. Серед того мотлоху, який звалився на голови сьогоднішніх розбудовників держави дуже актуальними і злободенними є слова поета: «Учітесь, читайте, і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь...». Приємним є те, що молодь розуміє, що саме зараз треба читати і перечитувати Шевченка: його «Щоденник», листи, повісті, вивчати його художню творчість. Читати і знаходити відповіді на злободенні питання. Сучасна молодь розуміє, що вона гідна іншого життя, а Шевченкова творчість учить жити, думати, щоб відчувати глибину етнічної колективної свідомості.

Його творчість нікого не лишає байдужим, слово Кобзаря хвилює, навчає, тривожить душу молодої людини.

Підтвердженням того є активна участь студентів Харківського індустріально – педагогічного технікумів заходах, присвячених 200-річчю від дня народження генія українського народу Т.Г. Шевченка. Одним із таких є конкурс читців прози і поезії «Шевченкова криниця», який проводився у Харківській державній бібліотеці ім. В.Г. Короленка за участю багатьох навчальних закладів міста.

Треба було бачити, з яким завмиранням слухали славнозвісне: «Кохайтесь, чорнобриві, та не з москалями, бо москалі – чужі люде, роблять лихо з вами...» у виконанні студентки Пікалової Ганни. Здавалося, чи є сьогодні така ситуація, яка поставила б у глухий кут дівчину III тисячоліття!? Однак трагічна доля обманутої жінки і сьогодні викликає співчуття. З вуст Нестаренко Марини проникливо

прозвучала «Лілея» як застереження поета дівчатам не повторювати помилок XIX ст. у XXI ст.

Твори Шевченка органічно вписуються у сучасне життя. Перець Сергій творчо прочитав рядки поезії про вічну боротьбу українського народу:

Доборолась Україна

До самого краю.

Гірше ляха свої діти

Її розпинають.

Минули століття, і що ми бачимо знову?

А поки, що течуть ріки,

Кривавії ріки!

У власній інтерпритації «Думи мої, думи...» виконав акапельно Калюжний Євген, чим вразив усіх присутніх.

Сучасне прочитання творів Тараса довело, що творчий спадок Кобзаря є невмирущим. Любов до його поезії не згасає.

Лидія Беленченко, Антонина Мамичева

Шевченко – пророк

Lidia Belenchenko, Antonina Mamicheva

Shevchenko is prophet

Світлана Бибик

Інститут української мови НАН України
(м. Київ)

КОМУНІКАТИ УСНОСТІ В ПОЕМАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

1. Вивчення художньої мови може відбуватися з використанням різноманітних методик, прийомів, методів та підходів. Мовний матеріал, що видобувається із глибин художнього тексту, засвідчує його жанрово-стильову специфіку, підпорядкування певним загальним закономірностям. Одні з них у сфері художнього мовомислення спільні для мови поезії та мови прози – художньої оповіді, сформованої у процесі трансформації усної народної оповіді. Художній твір – складна багаторівнева поліфонічна структура.

2. Розрізняємо три основних **рівні поліфонізму художньої мови**. **По-перше**, макродіалог голосів, тобто образів (образи автора, персонажа, предметні, конкретно-чуттєві, пейзажні тощо образи), що створюють цілі функціонально-семантичні, смислові плани у прозовому чи епічному тексті. Як відзначив М. М. Бахтін, це не лише звернення до словника, до синтаксису, – «це передусім звернення до діалогу, до власне розмовності, до безпосереднього відчуття слухача, до посилення моменту спілкування, комунікативності»¹. **По-друге**, поліфонізм одночасно розгортається у внутрішній діалогічності слова, його предметно-смислового, експресивного наповненні, рефлексії. Це – рівень мікродіалогу, тобто життя образу самої мови, типової для певного періоду в історії літературної мови, позначеної авторським ставленням до неї. Такий рівень поліфонізму художнього слова найкраще виражений через поняття внутрішньої форми слова (О. О. Потебня, М. І. Голянич) та мовно-естетичного знака національної культури (В. П. Григор'єв, С. Я. Єрмоленко). Словесний мікродіалог – це актуалізація внутрішньої семантики мовних одиниць, наповненої асоціативно-образним потенціалом та національно-культурним змістом. **По-третє**, рівень епічного поліфонізму створюють власне діалоги, реплікації персонажів в усьому їх різноманітті. Моделі реальної мовної комунікації в діалогічному контексті

1 Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Бахтин М. М. – М. : Искусство, 1979. – С. 210.

зазнають художньо-естетичної трансформації. У діалозі типізована чи індивідуалізована мова персонажа / персонажів виступає одним із способів зображення характерів, відображення міжособистісних контактів. Це характерно не лише для мови прозового твору, але й для епічних поем – ритмізованої художньої оповіді, сюжетної з чітко вираженими характерами персонажів, лінією автора, оповідача.

3. Мовні партії автора, оповідача, персонажів у соціально-побутових поемах Тараса Шевченка «Катерина», «Наймичка», «Петрусь» мають виразну народну живомовну стилістику, вони зберігають особливості простої побутової розмовної мови – кліше, висловлення, тобто комунікати, у яких закорінені моделі ситуативного вираження думок, джерела художнього мислення народу, початкові етапи поетизації реального життя. Ці комунікати за структурою та семантикою широко варійовані.

Одні з них – примовки, побажання, прокльони, застереження (Ледве-ледве / Поблагословила: / «Бог з тобою!» – та, як мертва, / На діл повалилась...; Прости мені, мій голубе, / Мій соколе милий!» / «Нехай тебе бог прощає / Та добрії люде; Боже ти мій!.. лихо моє! ; А за віщо, боже милий!; Бодай же вас, чорні брови, / Нікому не мати, / Коли за вас таке лихо / Треба одбувати!; Попоміряв і я колись – / Щоб його не мірять!.. ; Цур же йому!..; Вийшов з хати карбівничий, / Щоб ліс оглядіти, / Та де тобі! таке лихо, / Що не видно й світа; А то лихо розказувать, / Щоб бридке приснилось! / Нехай його лихий візьме!; Бідна моя головонько! / Що мені робити?»; Бодай його не кидала / Лихая година!; Стривай лишень! Друга велика група – це структурно злиті повнозначні й службові частини мови, здебільшого частки, сполучники. Наприклад: Якби сама, ще б нічого, / А то й стара мати; Та й як його одній святії / Прожити літа молодії?; Стане собі під калину, / Заспіває Гриця; Та таки й дитина, / Хоча воно вже й підросло, / Та все ж таки треба / Коло його піклуватись; Бо уночі тільки й знає, / Що москаля кличе. Третій різновид комунікатів – це усталені в народній усній оповіді, побутовій розмові речення, що окреслюють стан довкілля, типову ситуацію в побутовому повсякденні, типові моделі спілкування, зокрема ствердження, підтвердження чогось, заперечення, сумніву: Сидить батько кінець стола, / На руки схилився; «А хто нас, Насте, поховає, / Як помремо?» / «Сама не знаю! / Я все оце міркувала, / Та аж сумно стало; Правда ваша, правда, люде! / Та й

нащо те знати; «А що, Насте? / Я й казав! От бачиш? / От і талан, от і доля, / І не садинок! Четвертий різновид – буттєві сентенції, як-от: *Осталися сиротами / Старий батько й мати; Тоді не питаєте, за що люде лають; А люде хоч бачать, та людем не жаль; Так отак хіба, небаго: / Ні ти нас не знаєш, / Ні ми тебе; І ніхто того не чує, / Не знає й не бачить; Батько, мати – чужі люде, / Тяжко з ними жити!; Як хоч, / А лихо, кажуть, перескоч, / А то задавить.* Свідченням того, що деякі комуніати-сентенції народнорозмовного походження, є увідні слова автора-оповідача на зразок *кажуть, казали, сказано: «Дала, – кажуть, – бровенята, / Та не дала долі!»; Бо сказано: хто не лічить, / То той і не має.*

До цього різновиду комунікатів тісно прилягає розмовно-побутова фразеологія зі сталою чи трансформованою структурою: *А жіночки лихо дзвонять* (пор.: ФСУМ: 1, с. 234: дзвонити в усі дзвони, як у дзвони дзвонити); *Нема нігде Катерини; / Та здалась на горе!..* (пор.: ФСУМ: 1, с. 428: лихо з ним, грець з ним, хай йому абищо, хай йому чорт); *Везла / Назад гадюку в серці люту* (пор.: ФСУМ: 1, с. 120: відігрівати гадюку (змію) біля серця) тощо.

4. Комунікати усності в епічних творах Т. Шевченка відбивають народну основу його мовомислення, знання глибин української повсякденно-побутової культури, традицій усної народної оповідності.

Светлана Бибик

Коммуникаты устности в поэмах Тараса Шевченко

Svitlana Bybyk

Communication structures of orality in the poems of Taras Shevchenko

Ірина Богдан, Тетяна Громова

Харківський індустріально-педагогічний технікум

ТВОРЧІСТЬ Т. Г. ШЕВЧЕНКА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ, МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ

Питання духовно-морального виховання молодого покоління, майбутніх педагогів, майстрів виробничого навчання набуває сьогодні особливої актуальності. Майбутній фахівець повинен володіти не тільки системою професійних знань, умінь і навичок, передусім він повинен бути всебічно й гармонійно розвинутою особистістю з високою культурою поведінки та стійкими моральними цінностями. Реалізувати це завдання сьогодні можливо лише за умови надання вихованню національної спрямованості. Виховання у вітчизняній освітній системі має утверджувати українську національну ідею та сприяти розвитку національної свідомості. Молода людина повинна бути справжнім патріотом, відчувати гордість та відповідальність за майбутнє своєї держави.

Справжнім символом національної культури й духовності для кожного свідомого українця залишається Т. Г. Шевченко. Його поетична творчість дає нашому народу розуміння його долі, потреб, його завдань перед майбутнім. Кобзар не належить якійсь одній добі, для нас його слово є повсякчасним провідником.

Особливо актуальними є ідеї Т.Г. Шевченка сьогодні, в умовах складних процесів творення нашої держави, протистояння між політичними силами України. Його заклик до єднання української нації в ім'я утвердження незалежності звучить майже в усіх творах поета. Т.Г.Шевченко підносив ідею національної освіти й виховання молодого покоління, сутність якого він вбачав у духовному розвитку народу, збереженні рідної мови, власної культури, пробудженні почуття любові до рідного краю з його героїчною історією.

Ми розуміємо, що для реалізації ідеї національного виховання, яка втілена у творах Кобзаря, необхідно сприяти розвитку духовної культури студентів, їх моральної свідомості, формувати в них активну життєву позицію. У зв'язку з цим виховна робота викладачів циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін Харківського

індустріально-педагогічного технікуму, що спрямована на втілення у життя поставлених завдань, передбачає різні форми роботи:

- науково-тематичні конференції: «Шевченко й сучасність», «Виховний аспект творів Т.Г. Шевченка»;
- «круглі столи», брейн-ринги, присвячені творчості Т.Г. Шевченка та інших видатних українських митців;
- тематичні виставки;
- конкурси декламації творів Т.Г. Шевченка;
- участь у Міжнародному мовно-літературному конкурсі учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка;
- зустрічі з діячами культури та мистецтва Харківщини.

Культурна спадщина та мова – це ті найміцніші елементи, що об'єднують і цементують окремих людей в один народ, в одну націю. Адже, на думку Т.Г. Шевченка, дуже важливим є виховувати повагу до рідної мови, бо кожен народ відрізняється від іншого своїм, тільки йому властивим словом, яке виражає характер нації. Тому в нашому навчальному закладі увага приділяється також формуванню культури мовлення майбутніх фахівців, майстрів виробничого навчання. Викладачі виховують у студентів глибоке розуміння того, що професійна зрілість визначається не тільки рівнем професійних знань, а й умінням доцільно й ефективно використовувати ресурси рідної мови.

На наш погляд, культурно-освітня робота в Індустріально-педагогічному технікумі сприяє формуванню гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями. І сьогодні студенти, а завтра – майстри виробничого навчання, вирушать до професійного життя саме з тим багажем, який був придбаний у стінах рідного навчального закладу.

Ирина Богдан, Татьяна Громова

Творчество Т. Г. Шевченко как фактор формирования духовно-нравственной культуры будущих специалистов, мастеров производственного обучения

Irina Bogdan, Tatyana Gromova

T. G. Shevchenko, s activity as formation of the moral culture in future foremen of production training

Світлана Бойко

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПРО ОСВІТУ ТА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ

Попри вагомі здобутки сучасного шевченкознавства (маємо на увазі дослідження Дж. Грабовича, О. Забужко, Г. Клочека, В. Пахаренка та ін.), попри різноманітні, інколи діаметрально протилежні, інтерпретації поезії Т. Шевченка науковцями минулих років, ідейна багатовимірність «Кобзаря» дозволяє стверджувати наявність у ньому тем, мотивів, проблем, які ще й досі залишаються на периферії літературознавчих студій або й зовсім поза увагою вчених.

У нашому науковому дослідженні акцент зроблений на висвітленні теми освіти та сімейного виховання у поетичному доробку Т. Шевченка. Як стверджує А. Нечипоренко, «літературна спадщина Т. Шевченка – це 240 поезій, з них – понад 20 поем; драма «Назар Стодоля»; 20 повістей (до нас дійшло 9); щоденник; автобіографії; фрагменти двох незакінчених драм»¹. Серед них педагогічні ідеї розкрито у таких творах, як «Наймичка», «І мертвим, і живим...», повістях «Близнецы», «Княгиня», «Прогулка с удовольствием и не без морали», «Щоденник» та ін. Своєрідною реалізацією педагогічних ідей Т. Шевченка стало написання й видання «Букваря южнорусского».

Великий український поет, художник, мислитель, відомий усьому світові як визначний гуманіст, Тарас Григорович Шевченко (1814–1861) не був професійним педагогом. Проте у своїх творах він висловив дуже цінні думки з питань освіти і виховання дітей, чимало з яких не втратили актуальності й нині².

Т. Шевченко не писав спеціальних педагогічних праць, проте його проза, поетичні твори мають безперечне виховне значення. Їм властива глибока народність, гуманізм, любов до батьківщини, викривальний пафос, образність. У своїх творах Т. Шевченко порушував морально-етичні теми, розмірковував про важливість родинного

¹ Нечипоренко А. Ф. Буквар Тараса Шевченка. – <http://kpi.ua/1110-6#sthash.4z2hbrTV.dpuf>.

² Педагогічні погляди Тараса Шевченка // Історія педагогіки України. – http://subject.com.ua/psychology/history_pedagog/19.html.

виховання, освіти й освіченості в житті людини, про роль народних традицій і фольклору в становленні високоморальної особистості.

На педагогічні погляди Т. Шевченка звертали увагу чимало вчених. Більшість із них (В. Щурат, П. Зайцев, П. Потоцький, С. Сірополко, І. Коровицький, С. Стельмах, В.Яцюк, О.Федорук, Н. Кузьменко, В. Яременко) зверталися до аналізу «Букваря». Й. Шемлей, Ф. Прийма, Г. Антонюк розглядали ставлення Т. Шевченка до недільних шкіл. Ю. Ступак звертав увагу на використання Т. Шевченком народної педагогіки. У цілому педагогічні погляди Т. Шевченка розглядали С. Чавдаров, В. Доманицький та інші

На думку професора НУ «Острозька академія» П. Кралюка¹, «педагогічні ідеї, які зустрічаємо в повістях Т. Шевченка, мають здебільшого фрагментарний характер, їх важко систематизувати. Вони видаються «еклетичними», оскільки, здавалось би, поєднують різні педагогічні традиції».

Проте спробуємо виділити деякі з них. Зокрема, у творах Т.Шевченка багато дитячих образів, наділених яскравими психологічними характеристиками. Письменник докладно змальовує умови, в яких відбувається формування особистості, наочно показуючи, як безвідповідальне виховання морально калічить людину (повісті «Варнак», «Музыкант» та ін.).

Сім'ї та сімейному вихованню дітей Т. Шевченко надавав важливого значення. При цьому він особливо наголошував на ролі матері: «У нашім раї на землі / Нічого кращого немає, / Як тая мати молодая / З своїм дитяточком малим». Щастя Т. Шевченко ототожнює з сімейним затишком, з образами дітей і матері, доброї, люблячої дружини (повість «Музыкант»).

Вирішального значення у формуванні особистості Т.Шевченко надавав праці. Він з любов'ю описує дружні, міцні сім'ї, що найчастіше складаються у простих людей, які живуть із своєї праці. У цих сім'ях у взаєминах між подружжям та дітьми відчувається теплота, духовна близькість, взаємоповага й любов. У дружній сім'ї легше долати життєві негаразди.

Водночас він показує, що сім'я, в якій між подружжям немає злагоди, де батьки розбещені багатством, легким життям, не може дати

¹ Кралюк П.М. Педагогічні погляди Шевченка // Сім'я і дім. – 2014. – 12 лютого. – <http://www.simya.com.ua/articles/71/45546/>

дітям гідного виховання (повісті «Несчастный», «Варнак»).

Проблеми виховання й освіти Т.Шевченко пов'язував з тяжкою долею поневоленого українського народу. Власне сирітське дитинство залишило глибокий слід у душі поета. Він бачив, що така доля судилася багатьом дітям кріпаків.

Ставлення Т.Шевченка до традиційної системи навчання не було однозначним. Великий мислитель розумів, що вона не відповідає тогочасним суспільним запитам, не дає учням необхідних знань, водночас вимагає засвоєння фактично непотрібного матеріалу (поема «Гайдамаки», повість «Прогулка с удовольствием и не без морали»).

Великий Кобзар був упевнений, що навчання та виховання дітей має спиратись на рідну материнську мову, народні традиції, фольклор, на досягнення прогресивної демократичної педагогіки («Щоденник»). Т. Шевченко висловлював надію на те, що політичне і соціальне визволення народних мас стане природним наслідком широкого піднесення культурно-освітнього рівня народу.

У міру своїх сил він прагнув долучитися до створення необхідних навчальних книг українською мовою («Букварь южнорусский»). Буквар було надруковано наприкінці 1860 р. (хоча на обкладинці час видання позначено наступним роком)¹ тиражем 10 000 примірників. Кошти від його продажу спрямовувалися на розвиток недільних шкіл.

Висновком щодо педагогічних ідей Т. Шевченка, які він адресував українському народові, може слугувати цитата з поеми «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм...», в якій Великий Кобзар щиро закликав: «Учітесь, читайте, і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь...». У творчій спадщині Т. Шевченка дуже цінними є роздуми про те, як просвітити український народ, як допомогти йому вибрати кращу долю і як виховати Людину в людині.

Светлана Бойко

Тарас Шевченко об образовании и семейном воспитании

Svitlana Boyko

Taras Shevchenko about education and family fosterage

¹ Яцюк В. Кобзаревий «Буквар». – Сайт «Українське життя в Севастополі. – <http://abetka.ukrlife.org/bukvar1.htm>

Світлана Брижицька

Шевченківський національний заповідник
(м. Канів)

ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО У МОВНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ УКРАЇНЦІВ

Мовно-національна ідентифікація є складником національної ідентичності, що, у свою чергу, становить головну форму ідентифікації колективної. Національна мова є етнодиференціювальною та етноформувальною ознакою і на рівні з історією та археологією веде до пошуку своїх витоків у минувшині. На практиці національне самовизначення не завжди приходить через національну мовну ідентичність, але її важливість незаперечна: вона формує виразні символи та звичаї певної історичної спільноти, яка прагне автентичності, незалежності та ідентичності нації. До видимих ознак процесу національного самовизначення належить свідомий мовний самовибір.

Учені пов'язують мову з етнічною та національною самосвідомістю у площині етнопсихології, оскільки саме тут «мова постає як найважливіший феномен етнічної або національної культури»¹. Тому в епоху націєтворення саме люди мистецтва і культури, які сповідують національні ідеали, тісно пов'язані з мовним самовизначенням. Для українців такою особистістю був і залишається дотепер Т. Шевченко. Саме через проблему мовну виданий українською мовою в німецько-французько-російськомовному Петербурзі «Кобзар» (1840) не мав престижу у верхніх шарах українського суспільства. Саме через проблему мовного самовизначення поет привертає увагу земляків до питань етнічних і національних. Його рідною мовою була українська. Її він вживав у побутовому спілкуванні, листуванні, писав вірші як в Україні, так і поза її географічно-територіальними межами. Яскравим прикладом вияву його мовного національного самовизначення ще з дитячих років є той факт, що в домі Енгельгардтів захоплювалися не лише тим, що Тарас вмів читати і малювати, а й головне його «неперевершеним даром розмовляти піснями

¹ Бойко С., Воропаєва Т. Мовна ідентичність та національна самосвідомість громадян України // Українознавство-2003: Календар-щорічник. – К.: Поліграфкнига, 2002. – С. 130.

та приказками»¹ українськими. На Шевченкову вимогу дотримання рідної мови при листуванні із братом Микитою звертав свого часу увагу С. Єфремов: «...в родині Шевченків було чимало письмених: сам батько (згадка в «Гайдамаках»: «бувало, в неділю, закривши Мінею... батько діда просить»), Микита, обидва зяті. Це теж було певне не без деякого впливу на виховання в Тарасові ще змалечку певних культурних традицій»². А започаткували вивчення мови Т. Шевченка ще його сучасники Ф. Кітченко³, П. Куліш⁴, М. Костомаров⁵. Про вплив Шевченкової мовної політики на оточуючих згадує його сучасник О. Афанасьєв (Чужбинський): «...навіть манірні панії, які інакше й не говорили, як по-французьки, й ті з цікавістю чекали на появу Шевченка... Цілий день він був предметом загальної уваги, за винятком двох-трьох осіб, які не визнавали не тільки української, але й російської поезії... Багато гарненьких осіб читали йому напам'ять уривки з його творів, і він особливо хвалив чистоту полтавського наріччя»⁶. У Петербурзі Т. Шевченко досить часто спілкувався українською мовою й залучав до цього інших. Про це пишуть у спогадах Б. Суханов-Подколзін, Л. Полусмак, Н. Молчановський. Учень Шевченка Б. Суханов-Подколзін розповідає про традицію, за якою коли не заставляли поета вдома, то зазвичай залишали крейдою інформацію на дверях майстерні й «переважно малоросійською мовою»⁷. Мова спілкування Шевченка, зі слів українки, уродженки с. Липовий Ріг Ніжинського повіту Чернігівської губернії Ликери Полусмак, була українська: «Говорив Тарас все по-українськи. Каже: «Як я розумію вас – ви слов'янин – то розумійте мене»⁸. Співробітник губернiального Київського архівного відділу Н. Молчановський, досліджуючи

1 Відомченко О., Семенюк Є. Тарас Шевченко і родина Енгельгардтів. – Хмельницький: Міська друкарня, 2002. – С. 5.

2 Шевченко Тарас. Повне зібрання творів. Листування. Текст. Коментарій. / Під заг. ред. акад. С. Єфремова. – [Харків]: Держ. в-во України, 1929. – Т. III. – С. 355.

3 Кітченко Ф. Двоє слів собратам, прочитавши поему «Гайдамаки» // Спогади про Шевченка. – К.: Держ. вид-во худ. літ., 1958. – С. 93.

4 Куліш П.О. Спогади про Миколу Івановича Костомарова (Уривки) // Там само. – С. 152 – 153, 156.

5 Костомаров М. Спогади про двох малярів // Там само. – С. 449.

6 Чужбинський О.С. Спогади про Т. Г. Шевченка // Там само. – С. 100.

7 Суханов-Подколзін Б. Спогади про Т.Г. Шевченка його випадкового учня // Там само. – С. 393.

8 Широцький К. Шевченкова наречена (Спомини про Т. Шевченка Ликери Яковлевої) // Там само. – С. 488.

обставини арешту Т. Шевченка в Україні 1859 р., також звертає увагу на спілкування поета українською: «...показуючи Садовому відіраний тут же від липи лист, Ш[евченко] (начебто) питає його помалоросійськи: «Хто це дав?»¹. Наскільки Шевченкове українське мовне самовизначення мало значення і впливало на його сучасників-земляків, свідчать їхні промови, що були виголошені над домовиною поета. Так, П. Куліш підкреслював: «Немає з нас ні одного достойного пророки рідне українське слово над домовиною Шевченка: уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилася»². Цю думку підтримує і продовжує В. Білозерський: «Обізнаємось до тебе, батьку, іще раз нашою рідною матиною мовою, що нею ти проспівав на всю Україну свої думи пророчі, що нею розважав пекучу туту свого чистого серця і лив у наші душі вогонь святий»³. Шевченко сприяв виробленню і популяризації української мови у тих сферах суспільного життя, де вона не була широко вживана, зокрема це стосується розмовного стилю і приватного листування.

Акцентуючи на проблемі особистісного мовного самовизначення, Шевченко привертає увагу української спільноти до етнічних і національних питань, розв'язання яких виконує: по-перше, через вживання національної мови, стверджуючи не лише її існування, а й повноцінне життя та розвиток; по-друге, через практичні дії із впровадження національної освіти для своїх земляків. До останнього він долучився, видавши власним коштом «Букварь южнорусский», та планами щодо складання підручників з арифметики, космографії, географії, історії українців для недільних шкіл в Україні. Цими задумами ділиться поет у листах до П. Симиценка⁴ та до М. Чалого⁵.

Отже, у спілкуванні із земляками поет послуговується українською мовою в різних сферах (усній, листуванні, але офіційні листи пише мовою російською), впливаючи таким чином на мовне самовизначення українців, що, у свою чергу, формує світ національних почуттів.

1 Молчановський Н. Арешт Т. Г. Шевченка в 1859 році (Матеріали для біографії) // Там само. – С. 411.

2 Промови над труною Шевченка. І. П. О. Куліша // Там само. – С. 509.

3 [Промова] П. В. М. Білозерського // Там само. – С. 510 – 511.

4 Лист до П. Ф. Симиценка. Між 4 і 12 січня 1861 р. Петербург. / Шевченко Тарас. Повне зібрання творів у шести томах. — К.: В-во АН УРСР, 1964. — Т. 6. — С. 276.

5 Лист до М. К. Чалого 4 січня 1861 р. Петербург. / Там само. — С. 277.

Светлана Брижицкая

Слово Шевченко в языковом самоопределении украинцев

Svitlana Brizhitska

The word of Taras Shevchenko in the lingual self-determination of Ukrainian people

Ірина Ведмідь

Корсунь-Шевченківська загальноосвітня

спеціалізована школа I-III ступенів № 5

з поглибленим вивченням іноземних мов

ЕСТЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДИНИ У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

Із творів Т. Шевченка постає ідеал українця. Його ліричний герой – особистість, яка є виразником народних уявлень про красу людини, її призначення. Сутність людини, сенс її життя, місце особистості в суспільстві, її духовні орієнтири – ці проблеми завжди були і є в центрі уваги літератури. Творчість Т. Шевченка несла нове уявлення про людину, про людську гідність, вона звеличувала красу душі народу, красу людського подвигу й горіння.

У багатьох своїх творах поет ставить перед собою (і перед читачем) філософські питання: «хто ми, чиїх батьків?», «нащо нас мати привела?» Відповідь шукаємо (і знаходимо!) у його ж «Кобзарі».

У творах Шевченка подано уявлення про чоловіка та жінку, їхню соціальну роль, специфіку світосприймання; запропоновано критерії краси. Уже в ранній період творчості чітко виявляється опозиція «козак – дівчина», «батько – мати». Великий Кобзар окреслює свою естетичну концепцію, суголосну народним уявленням.

Дві речі, які є найціннішими для поета, – це дівоча непорочність і материнство. Жіноча постать є найкращим у творчості Шевченка виявом поєднання двох згаданих тенденцій, найдосконалішим вираженням такого ідеалізму.

В опозиції «батько – мати» незрівнянно яскравішим постає образ матері. Материнство для Шевченка – завжди святість. Навіть покритку Катерину він не засуджує. У його звертанні до знедоленої, покинутої матері чуємо тільки щире співчуття. Його героїні завдяки материнському почуттю поступово, від твору до твору, доростають до усвідомлення святості свого материнства («Катерина» – «Наймичка» – «Марія»).

Образи батьків з'являються лише окремими штрихами: у «Катерині» – це категоричне «іди собі»; у «Гайдамаках» віру, присягу Гонта ставить вище від батьківських почуттів.

Людина у Шевченка – це сильна особистість, яка не гнеться навіть перед сильним ворогом. Між рабством і боротьбою Шевченко незмінно вибирає боротьбу – як у власному житті, так і в суспільному ідеалі. Його викривальний пафос спрямований проти земляків-зрадників України: «рабів з кокардою на лобі», «лакеїв у золотій оздобі», що виступають як антиподи до справжніх героїв-патріотів. Невольа, рабство часто ламає особистість. Це неприродний стан для людини, наслідками якого є, з одного боку, пригніченість, відчуття себе нещасним, з другого – підлабузництво. Втрата честі, людської та національної гідності тяжча, ніж смерть.

На перший погляд, на поверхні лежить оцінка Шевченком особистості за критерієм «бідність – багатство». Пани у нього лихі, «знущаються над нами». До цього ж додається й зовнішня потворність, згадаймо царю. Концепт «бідність» поет часто посилює ще й прикладкою «сирота», створюючи повний контраст. Очевидно, таке протиставлення (багатий – бідний) виконує роль гіперболи при розкритті проблеми людської духовності: не статки визначають красу людської душі.

З часом Шевченко все більше бачить призначення людини, цінність її життя у служінні Богу, у дотриманні Божих заповідей.

Таким чином, осягнення Шевченком людини еволюціонувало від народнопоетичного до християнського: від дівчини і козака – до святості материнства. Захоплення Кобзаря такими рисами, як вірність у коханні, відданість народу та рідній землі, виросла до оспівування краси любові до ближнього.

У намаганні зрозуміти Шевченка можна йти різними шляхами. У статті запропоновано застосувати цілісне сприйняття його

творчості. Пройшовши шлях його ліричного героя від бунтарського бажання помсти за образу до християнського всепрощення, читає більш глибоко усвідомить суть Шевченкового вчення: добро врятує світ, краса людини – у добрих вчинках, у світлих помислах.

Ирина Ведмидь

Эстетическая концепция человека в творчестве Т. Шевченко

Iryna Vedmid

Aesthetic conception of man in the work of T. Shevchenko

Лариса Веренич

Красноградський коледж Комунального закладу

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ДУХОВНИЙ НАТХНЕННИК НАЦІЇ

Багато факторів суспільно-політичного і культурно-освітнього характеру сприяло виникненню й поширенню української національної самосвідомості. Вихід у Петербурзі в 1840 р. збірки поетичних творів Т. Шевченка «Кобзар» був, безперечно, знаменною віхою в історії українського культурного відродження, а сама ця невелика тоді ще книжечка стала могутньою рушійною силою формування національної самосвідомості багатьох українців. Відтоді в рукописних списках і духовних виданнях, у піснях, якими ставало чимало його віршів, творчість Шевченка почала проникати в саму гущу народних мас пригнобленої царизмом України, пробуджувати національну гідність людей.

Шевченкова поезія – найважливіший і нетлінний складник духовного ества українського народу. Його вивчають, ним живуть, черпають сили й надії¹. Як і кожен великий поет, Шевченко – яскраво

¹ Шевченко вовіки насущний // Дзюба І. З криниці літ: в 3 т. / І. Дзюба. – К.: Обереги: Гелікон, 2001. – Т. 2. – С. 548.

виражена неповторна творча індивідуальність. Відомою є роль Шевченкового слова в пробудженні й розвитку національної самосвідомості українського народу, у формуванні його суспільних ідеалів, у відродженні України. Пишучи твори, він усвідомлював свою відповідальність за історичну долю своєї нації і хотів силою слова оновити весь народ, влити в його жили свіжу кров, змусити по-новому битися його серце. Він молив Бога дати йому слово праведне і чудотворне, осяяне «розумом святим», щоб, народившись і освятившись на Україні, воно стало світлом істини. Т. Шевченка, без особливого перебільшення, можна вважати «батьком» української національної ідеї, сформованої в традиційній для цивілізованої Європи формі. Його поезія змогла не лише забезпечити «зв'язок часів», але й започаткувала перетворення української нації, давши їй розуміння минулого і дороговказ у майбутнє, надію і сподівання.

Україна, її минуле і майбутнє стоять у центрі політичних поглядів Т. Шевченка. Поряд із цим значне місце в них займають і ряд інших проблем, зокрема доля всіх поневолених народів й особливо слов'янських. Для поета близькою є ідея того, що в майбутньому «зіллються слов'янські ріки» в одне море, але при цьому він твердо стоїть на позиції того, що «в своїй хаті своя правда, і сила, і воля»¹.

Тарас Шевченко – поет, що зробив для відродження і становлення сучасної української нації чи не більше за будь-якого українського політичного діяча чи теоретика політики, відродив у ній національну самоповагу та прагнення до самостійного державно-політичного існування, поставив боротьбу за відродження держави із стану мрії в стан надії, сподівання і, врешті, активної діяльності.

Без Т. Шевченка історична доля української нації була б іншою. «Шевченко – борець за соціальне визволення», «Шевченко – борець за українську державу» – це істини, які не протистоять одна одній, а розкривають різні грані спадщини великого поета. Тільки їх розгляд у взаємодії та взаємодоповненні дозволяє повною мірою зрозуміти те, що Т. Шевченко хотів сказати, історії, світу та своїм землякам «і мертвим, і живим і не народженим». У ньому жила безкомпромісна козацька свобода і здоровий волелюбний дух, що без-

¹ Шевченко Тарас Григорович: геніальний поет і художник, просвітителі // Українська педагогіка в персоналіях: У 2-х кн.: навчальний посібник / за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 1. – С. 258.

жально бив у дзвони слова, спопеляючи рабську нищість необачних співвітчизників. У творах Т.Г. Шевченка поряд з антикріпосницькими, антицарськими ідеями червоною ниткою проходить думка про самостійність України. Вся його творчість пройнята безмежною любов'ю до України, її народу. Справедливо говорять про Кобзаря як про поета соціального і національного гніву. Але він – і поет любові, ідилії мрійливого щастя; поет євангельського милосердя і прощення, повноти людської великодушності. Його палке слово сприяло формуванню модерної нації. Вся його діяльність, бунтівний гнів і найласкавіша ніжність, саме його страдницьке й променисте життя виявилися спроможними викликати такі глибокі зміни в суспільстві, що їх, можливо, не викликали б ніякі інші, хай і могутні чинники.

Шевченко дивовижно цілісний і послідовний, основу його ества становлять ті сокровенні думи, які проходять крізь усю його творчість поета, прозаїка, художника. Шевченко – поет могутніх дисонансів, які гармонізуються в його уявленні про людину. Як багато говорить його поезія і нині про найгостріші проблеми буття нашого народу: втрату національно-історичної пам'яті, принижене самопочуття, розвиток рідної мови, неправду та несправедливість. Та є і глибший рівень його насушності. Це – його нетлінні гуманістичні ідеали: свобода, правда, справедливість. Ці ідеї не були абстрактними; вони пов'язувалися зі становищем народу, його життям і болями. Щоб звірити слово із часом, щоб відчути живу енергію душі Кобзаря, щоб зрозуміти нас як українську націю, необхідно закарбувати назавжди: Шевченко – пророк українського народу.

Лариса Веренич

Тарас Шевченко – духовный вдохновитель нации

Larisa Verenich

Taras Shevchenko is a spiritual inspirer of the nation

Віра Вовк (Селянська)

Державний Університет Ріо-де-Жанейро

ЗУСТРІЧ ІДЕЙ У ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА АНТОНІО ДЕ КАСТРО АЛВЕСА¹

Романтизм був епохою шляхетних, глибоких, планетарних почуттів, епохою, що дала дикі плоди, часом гіркі; куштуючи їх, люди глибоше пізнавали самих себе, своє коріння та власну самотність.

Вже в епоху розквіту Просвітництва ми знаходимо передумови для виникнення ідей романтизму в протесті Йоганна Готфріда Гердера (1744 – 1803), який вважав релігію та рідну мову найбільшим проявом людського духу та розглядав поезію як первинну мову людства. Саме Гердер поставив безіменні творіння народу поряд з великими творами світової літератури і першим привернув увагу західного світу до високого рівня слов'янської словесності.

Після оформлення романтизму як концепції виникає великий інтерес до минулого, до вивчення історії, культури давніх часів, зокрема середньовіччя та бароко. Романтизм не мав такого явного впливу, як «Буря та натиск», він діяв на глибинне, сприяючи появі дорогоцінних добірок народного мистецтва та вияву високої емоційності. Емоційність та героїзм – улюблена атмосфера романтиків.

Найвиразнішим представником цього напрямку в Україні був Тарас Шевченко (1814 – 1861). Необхідність творити була для Шевченка настійною нагальною потребою. Незважаючи на класичну освіту, більше, ніж від Петербурзької академії, поет і художник бере від народної мудрості, краси її безіменного мистецтва. Збираний Кобзарем фольклор, спостережуване поетом народне образотворче мистецтво – усе це говорило йому про древню знехтувану культуру, яка одного разу могла вибухнути, як потужний вулкан.

Твори, які Шевченко залишив для нащадків, можна поділити на чотири «періоди»:

- Ліричні вірші (автобіографічні, любовні, патріотичні, філософські);

¹ Друкується за виданнями: «O Encontro das Idéias na Obra de Tarás Chewtchenko e Antônio de Castro Alves» em Tarás Chewtchenko: «O Sonho», Companhia Brasileira de Artes Gráficas, Rio de Janeiro, 1980. – P.7 – 38.

“Зустріч ідей у творах Тараса Шевченка й Антоніо де Кастро Алвеса // Вовк, В. Спогади. – К. : Родовід, 2003. – С.309 – 324.

- Міфічно-фольклорні балади (схожі мотиви є у кельтів і германців);
- Історичні поеми (найбільш важлива частина творчості);
- Поеми «про долю».

Наводячи приклади з історії, а також приклади різних людських доль, описаних поетом в його творах, Шевченко хотів розбудити приспане в людях почуття солідарності, хотів, аби народ повстав проти несправедливості, хотів пробудити почуття любові до свободи, що є основою братерства між особами та народами.

Коли Тарас Шевченко помер, Антоніо де Кастро Алвесу (1847 – 1871) було 14 років. Бразильський поет був обізнаним з Україною, вочевидь, з поеми Байрона «Мазепа», і змалював образ вигнанця у кількох віршах.

Треба докладніше схарактеризувати особливості поезії аналізованого автора. Романтизм у Бразилії розвинувся через вплив Франції, особливо завдяки творам Віктора Гюго та лорда Байрона у французькому перекладі. Цей романтизм вже набув на той час злегка зміненої форми під впливом стилю бідермаєра, який просвітлює для небагатьох непоборні імпульси першої хвилі європейського романтизму. Так, Кастро Алвес хоча й був запальним аболіціоністом, зі своєю високо ідеалістичною позицією, в одній частині своїх творів є все-таки м'якшим за Шевченка, надаючи великого значення любовному ліризму, поетичним присвятам культу освіченого суспільства. Один бік його поетичного мистецтва показує досить традиційні вірші, надмірно «заявисті» як до смаків тієї епохи. Ми можемо скористатися прикладом віршів «для салонів» як «Вузел стрічки», «Серце», «Луїсу», «Каприз», «Настанова», «Фіалка», «Про що ти думаєш?» Проте це лише один із аспектів його поезії, тому що паралельно виникають інші мужні твори, сповнені сильного вираження, зображень та висловів.

Український і бразильський поети мають у творчості багато спільних рис. Зокрема, це стосується притаманної романтизму теми почуттів. Шевченко стверджує, що трагічна доля не може бути спричиненою коханням, а лише несприятливими обставинами. Шевченківські жінки зазвичай наївні, вірні, їм долею призначені страждання. Це нагадає Марію з «Водоспаду Пауло-Афонсо» Кастро Алвеса. Проте коли жінка зла, вона платить за свою порочність найдорожчою

ціною – ціною життя. Як Шевченко, так і Кастро Алвес потерпали від самотності, від життя далеко від рідного дому, а найбільше від несправедливості, від якої страждали їм подібні.

Обидва поети тужили за батьківщиною (у більш вузькому значенні слова у випадку Кастро Алвеса). Так, спільні мотиви мають вірші Т. Шевченка «Ми вкупочці колись росли» і «Гарний краєвид» Кастро Алвеса, складений за тою ж номенклатурою. Щоправда, природа Кастро Алвеса – це лиш панський сад, що можливо, символізує занепаду власність, в той час як Шевченко говорить про нещастя всього села. Та Оксана з його віршів схожа на «Лусію» чи «Мануелу» Кастро Алвеса: Лусія – рабиня, продана в далекі краї, Мануела – красива дівчина, яка стає коханкою вельможі.

Характеризуючи тему самотності, варто зазначити, що Кастро Алвес порівнює себе з Агасфером. У вірші «Плаваючі піни» ми читаємо: «південні землі, куди я ніс вогонь усіх запалів, енергію всіх ілюзій...і з цих земель Півдня... я повернувся зараз мовчазний та зламаний... несучи з собою одне-єдине бажання – надію спочити на рідній землі». Кажучи про тему свободи, можна виокремити містично-символічну постать Прометея в обох авторів.

Творчість Тараса Шевченка і Кастро Алвеса мають багато спільних рис, проте обсяг тез не дозволяє зупинитися на цьому докладніше. Але проведений аналіз дає підставу стверджувати, що обидва поети були виразниками елітарної культури, патріотизму, християнських цінностей і завдяки неординарному мисленню розвинули світове мистецтво. Таким чином, доктрина українського і бразильського романтизму має спільну основу і водночас яскраво забарвлену національну специфіку.

Вера Остаповна Селянская (Вера Вовк)

Перекликання ідей в произведениях Тараса Шевченко и Антонио де Кастро Алвеса

Wira Selanski (Wira Wowk)

The intercommunication of ideas in works by Taras Shevchenko and Antônio de Castro Alves

Валентина Владимирова

Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С. Макаренка

ЧУЖИНА ЯК ДУХОВНИЙ АНТИСВІТ У ПОЕЗІЇ Т. ШЕВЧЕНКА

У синкретичній макросистемі поетичних текстів Т. Шевченка важливим символічним компонентом є образ чужини, що постійно наявний у творах різного часу написання. Усвідомлення чужини як опозиції батьківщині, несприятливого для органічного духовного існування середовища відбувається на чуттєвому рівні поета дуже рано й простежується упродовж усього творчого шляху, про що свідчать і перші ліричні поезії, написані в жанрі думки, і листування, і автобіографічне «Письмо Т.Г. Шевченка к редактору «Народного чтения», датованого 1860 роком.

Помітно, що поняття чужини формується як фізичний і духовний дискомфорт ще тоді, коли він не з власної волі підлітком-сиротою опинився в чужому краї, а також пізніше, під час навчання в Академії мистецтв, з глибинно-інтуїтивного усвідомлення власної причетності до національної пам'яті, національного ества.

Незважаючи на те що значна частина життя Т. Шевченка минула на чужині й поет визнавав у згаданому вище листі певну дистанційність, зумовлену зовнішніми обставинами життя, концепт Україна завжди мав для поета характер сакральності. Така унікальна сакральність притаманна, як правило, геніям. В. Пахаренко зауважував: «Людині-генієві притаманні усі ті ж якості, що й талантові, тільки вияв їх незрівнянно потужніший. Геній значно глибше, порівняно з іншими людьми, відчуває світ духовний, космічну гармонію, сенс буття. У нього принципово інша, аніж у пересічної матеріально-прагматичної людини, система координат, шкала вартостей, він адекватніше сприймає буття, розуміє закони Всесвіту»¹.

Усвідомлення себе поетом для України задеклароване вже в поетичному вступі до «Кобзаря» 1840 р., у поезії «Думи мої», а його творчий побратим П. Куліш ще в той час незаперечними аргументами

¹ Пахаренко В. Незбагнений апостол / В. Пахаренко. – Черкаси : Брама, 1999. – С. 22.

довів найповніший вияв українського народного духу в його творчості, поставив знак рівності між феноменом поезії Т. Шевченка й духовними спромогами української нації. «Його устами, – наголошував П. Куліш відразу після смерті поета, – весь наш народ заспівав про свою долю: тим його слово голосною луною розляглося усюди, де пролилась наша кров, де лежать наші кості, – усяке од його співу стрепенулось...», «Шевченко нам явив поезію нашої життєвої народної... дав нам збагнути її глибину таємничу»¹. Уже на кінець 1844 р. Т. Шевченко стає автором гострих творів, що розбурхували національну свідомість: «Розрита могила», «Чигрине, Чигрине...», «Сон» («У всякого своя доля...»). У наступні роки з'являються «Єретик», «Кавказ», «І мертвим, і живим, і ненарожденим...», «Холодний Яр».

Чужина є органічно несприйнятливим духовним антисвітом й уже в ранніх поетичних текстах структурується в чітко визначену бінарну опозицію *батьківщина – чужина* («Московщина»), набуває поняття важливої семантичної парадигми, що має різнорівневу структуру. Вона простежується на рівні географічної номінації – Московщина, виражається в таких мікрокомпонентних значеннях, як «чужа сторона», «чуже поле», «чужа земля», «чужі люди», «чужина»:

На чужині не ті люди,
Тяжко з ними жити
Ні з ким буде поплакати,
Ні поговорити².

Сльози виступають тут як знак емоційного світу ліричного героя, символізують душевні страждання, а в поезії «Заворожи мені, волхве» отримують метафоричну інтерпретацію очищувальної сили, зцілення.

Концепт чужини оприявнюється в художніх текстах на важливому морально-етичному рівні, де констатація духовної самотності, сирітства підсилює ліричну схвильованість розповіді ліричного героя та драматизм розгортання в поетичному тексті подій («*І виріс я на чужині*», «*Хіба самому написати...*»). Інколи ключове слово «чужина» в поетичному контексті набуває, як здається на перший погляд,

1 Куліш П. Листи з хутора. Чого стоїть Шевченко як поет народний / П. Куліш // Твори : у 2 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 2. – 653 с.

2 Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К.: Дніпро, 1987. – С. 19.

несподіваного значення («свої люди, як чужії»), це прочитується особливо виразно в посланні «Н. Маркевичу»:

Я й тут чужий, самотній,
І на Україні
Я сирота, мій голубе,
Як і на чужині¹.

Така позиція ліричного героя пояснюється як романтичною концепцією самотності ліричного героя, так і авторським несприйняттям національно-духовного поневолення на рідній землі та рабської упокореності земляків.

Синкретичність поняття духовної самотності засвідчує насамперед про складність і багатоструктурну наповненість образів у художніх текстах Т. Шевченка, можливість залежно від контексту набувати переакцентації.

Чужина змальовується Т. Шевченком не тільки з позиції українця, а й з позиції історика, глибокого аналітика, зрештою, й поета, який на підсвідомому рівні відчував себе невідривною часткою національного духовного життя, часткою України.

Валентина Владимірова

Чужбина как духовный антимир в поэзии Тараса Шевченко.

Valentyna Vladymyrova

Foreign land as spiritual antiword in the poetry of Taras Shevchenko.

1 Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К.: Дніпро, 1987. – С. 64.

Надія Волинець

Державний історико-архітектурний заповідник
(м. Бережани)

ПАМ'ЯТНИКИ ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКУ НА ЗЕМЛЯХ ГАЛИЧИНИ

Появі перших пам'ятників Т.Шевченкові в Галичині передувало Поетове слово. Шевченкова творчість вперше з'являється у Львові в 1862 р. в часописі «Вечерниці». А вже в 1865 році вийшла окремим виданням поема «Сон» («У всякого своя доля...»), поезія «Лілея» з'явилася на сторінках газети «Слово» (1862, № 16), більша частина поеми «Великий льох» – у журналі «Правда» (1869). Чотири поезії, в тому числі «Юродивий», надруковані в «ЗНТШ» («За-писки Наукового товариства імені Шевченка»). Пристрасний заклик Шевченка до збройного повстання «Я не нездужаю, нівроку...» побачив світ 1867 р. у львівському виданні «Поезії Тараса Шевченка» (т. 1).

Слово Шевченка стало основним чинником національного самоутвердження. Воно мало потужний вплив на подальший розвиток духовного і культурного життя західноукраїнського краю. За словами О. Терлецького, відомого українського публіциста та громадського діяча революційно-демократичного напрямку, Шевченко зробив цілковитий переворот в думках і поглядах західних українців, він показав галичанам «ту дорогу, якою можна дійти до народної свободи».

Прозріваючи, галичани стали шукати більш сильніші вияви своєї любові до поета – стали відкривати пам'ятники, встановлювати пам'ятні дошки, насипати символічні могили.

Першим матеріальним виявом пам'яті народної до великого поета на Галичині став монумент у вигляді білої колони, яку вирубали каменярі-гуцули на Сокильській скелі над Черемошем поблизу села Тюдова наприкінці 80-х років XIX століття.

Першим портретним пам'ятником Шевченка стало погруддя поета, встановлене в с. Лисиничі біля Львова 11 вересня 1911 року.

На Тернопільщині перший пам'ятник звели у селі Бурдяківцях Борщівського повіту до 50-их роковин смерті поета. У 1914 році до 100-ліття від дня народження Т. Шевченка пам'ятники встановили

у селах Залав'є і Лошнів на Тербовлянщині, Лисичинці, Шили Збарязького повіту, Жуків Бережанського повіту, Лозівка – (тепер Підволочиського району), Дзвиняч Заліщицького.

В роки польської окупації пам'ятники не раз нищили, проте згодом селяни їх знову відновлювали. Встановлений на відзнаку 100-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка пам'ятник в Денисові Козівського району Тернопільської обл. був знищений російським царським військовим загоном в роки першої світової війни.

Подібну долю пережив і пам'ятник у с. Жуків Бережанського району, який теж збудовано на відзнаку 100-річного ювілею Т.Шевченка. У 1919 році над ним поглинулися польські жандарми.

За часів радянської влади на теренах району встановлено п'ять Шевченкових погрудь, ще ж стільки встановлено за роки незалежності.

Першими, хто привітав у своєму селі Шевченка на постаменті у березні 1991 року, були жителі Куропатник. Натхненником побудови пам'ятника виступив голова первинного осередку Товариства української мови вчитель О. Синютка, а образ поета створив сільський вчитель Володимир Краснівський.

У жовтні того ж року Тростянецька сільська рада (голова Ганна Білоус) і первинний осередок ТУМ (голова Надія Білоус) увіковічили проголошення незалежності України та 550-річний ювілей села встановленням Кобзарєвого погруддя. Скульптура відлита на львівській скульптурній фабриці. Автор Роман Терех.

Бронзова скульптура у Нараєві також відливалася у Львові за проектом скульптора Лозинського, а відкривалася на Зелені свята у 1995 році.

На вікопомну площу Бережан Тарас Шевченко прийшов у бронзі 30 серпня 1992 року з гідністю уже звільненого від кріпацтва Поета. Вітер північної Пальмири терebить крилатку, молоде чоло сповнене глибоких дум. А в руці перша книжечка «Кобзаря», що має стати новою Біблією Пророка для українського народу. Творцями скульптури стали львівські митці Михайло Посікіра та Любомир Яремчук, архітектор Василь Каменщик. «Пам'ятник постав на кошти бережанців та українців світу», – так гласить пам'ятна таблиця на постаменті.

На Тернопільщині в роки незалежності постало понад шістьдесят пам'ятників Т. Шевченку і тепер їх налічується більше 150.

Авторами були відомі львівські скульптори Я. Чайка в с. Лозівка Підволочиського та с. Шили Збаразького районів, В. Одрехівський та Е. Мисько – відповідно в с. Бурдяківці та с. Іване-Пусте Борщівського району, В. Оверчук (Бучач), А. Мацієвський з Івано-Франківська – в м. Монастириська, с. Лука і с. Устя-Зелене цього ж району, В. Горна з Чернівців в с. Зелене Борщівського району.

Найбільше пам'ятників Кобзареві є в Борщівському районі – 18 (за попередніми даними), найменше – в Лановецькому – всього два. У Чортківському районі – 11, Заліщицькому та Гусятинському – по 10.

Один з найбагатших пам'ятників Тарасові Григоровичу Шевченку постав у першу річницю Незалежності України, 24 серпня 1992 року, на проспекті Свободи в центрі Львова.

У 1996 р. до пам'ятника додалася ще 12-метрова декоративна стела під умовною назвою «Хвиля національного відродження» із алегоричними рельєфними зображеннями. Автори архітектурного вирішення – архітектори Юрій Диба та Юрій Крімей.

Благодійним фондом «Україна-Русь» м. Львів, який видав карту «Пам'ятники Тарасові Шевченку в Україні та за кордоном», підраховано, що у 48 країнах світу пам'ятників Т. Шевченкові налічується близько 1100. Майже половина з них – 430 – у трьох галицьких областях. Тож услід за поетом Л.Дмитерком треба сказати:

Живи, поете, в бронзі і граніті,
Живи, поете, в пам'яті людській,
Живи в піснях, живи у «Заповіті»,
У слові праведнім, у славі вікових.

Надежда Воłyнец

Пам'ятники Тарасу Шевченку на землях Галичини

Nadija Volynets

Monuments of Taras Shevchenko on the lands of Halychyna

Райса Воронцова

ВП «Стахановський педагогічний коледж
ЛНУ імені Тараса Шевченка»

НЕВМИРУЩА СИЛА СЛОВА КОБЗАРЯ

Творчість геніального українського поета Т. Шевченка в усій своїй повноті відома в усьому світі. Характерною ознакою вивчення і дослідження його творчості є акцент на формуванні нової нації на зразках творів Т. Шевченка, його палкому невмирущому слові. Актуальність цього питання підсилюється тим, що вся людськість готується до відзначення 200-річчя від дня народження геніального творця українського слова – Т. Шевченка. Проблема творчого доробку поета порушували не одне десятиріччя і сторіччя. Найвидатнішим виступом на захист справжнього Шевченка треба вважати працю А. В. Луначарського: «В Шевченка нема нічого не народного, в ньому міститься все те, що мало місце в часи його життя. Великий Шевченко тим, що він поет української нації, але сильніше ще тим, що він поет народний».

Малювати Т. Шевченко почав раніше, ніж писати. Перші твори почав писати поет (як сам стверджує) «в светлые безлунные ночи» 1837 року в Літньому саду¹. Тільки після його викупу сталося справжнє народження поета.

У 1840 р. у Петербурзі вийшла перша збірка віршів Т. Шевченка під назвою «Кобзар», і автор її одразу став відомим українським поетом.

Історію нової української літератури починають від І. Котляревського, автора «Енеїди», «Наталки Полтавки», а за ним у хронологічному порядку йдуть П. Гулак-Артемівський, І. Квітка-Оснóв'яненко. У творах цих авторів в обережній формі висловлюється протест проти «поганих панів» і кріпосного права.

Передова російська преса дружньо зустріла поезію Шевченка. Критик «Літературної газети» знаходив у віршах Шевченка «багато вогню, багато почуття», «палку любов до батьківщини».

У відомій поезії «Думи мої, думи мої», яка відкривала «Кобзар» 1840 р., Шевченко говорив про те, що його страждання нерозривно

¹ Білецький О. «Т. Г. Шевченко. Літературний портрет», С. 34.

пов'язані з тяжким життям народу.

У творах Шевченка постає сивий Дніпро з його порогами, вишневі садки, білі хати, а також картини минулого – героїчне минуле військо, що захищає землі свої від ворожих наскоків. Шевченко, як і деякі реакційні романтики, оспівував запорізьке минуле. Але різниця в тім, що поет висловлював прагнення закріпаченого селянства до вільного і гідного людини життя, а романтики ідеалізували минуле, оспівували гетьманство і козацьку старовину, стверджували непохитність поміщицько-кріпосницький лад. Страшне ще в тому, що історична думка, народна пісня, казка стають не живою силою, а німим музейним експонатом.

Т. Шевченко спростував ці безглузді думки і разом з тим ще й показав, які далекі від народу і справжньої народності реакційні «любителі фольклору».

А згодом відповідав таким романтикам:

Якби ви знали, паничі,
Де люди плачуть живучи,
То ви б елегій не творили
Та марне бога не хвалили,
На наші сльози сміючись.
За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм.
Я в хаті мучився колись
Мої там сльози пролились
Найперші сльози¹.

Чи не Т. Шевченко змальовуючи кріпацьке село, показав велике горе селян, пригноблених морально і фізично?

Та попри всіх цих посилах зазначимо, що для поета головним джерелом натхнення залишалися народні пісні і думи, перекази і розповіді, які Шевченко чув від старих людей.

І виливаються його вірші-пісні в думи «діти», «квіти». І сьогодні ми звертаємося до цілющого його слова. У ньому наша Правда, у ньому – наша Сила, у ньому наша Краса.

Словом наше серце підіймається до пізнання Бога, самопізнання, воно стоїть на сторожі високого духу українського народу, який «шукає в геніях себе».

¹ Шевченко Т. Кобзар, 1986. – С. 772.

...Щоб вітер по полю слова розмахав
Щоб люди не чули, – бо то Боже слово,
То серце поволі з Богом розмовля,
... А думка край світа на хмарі гуля,
Спочине на сонці, його запитає,
Де воно ночує. Як воно встає;
Спита чорну гору: «Чого ти німа?»
І знову на небо, бо на землі горе.
Бо на їй широкий, куточка нема...
Його на сім світі ніхто не приймає¹.

Отже, Т. Шевченко був не тільки мислителем, а передусім геніальним поетом, художником слова, народним поетом України.

Немає в Україні видатного поета і письменника, який не зазнав би на собі могутнього впливу титана української поезії. Він насичує літературу свого народу художньою силою і простотою слова.

Раиса Воронцова

Бессмертная сила Слова Кобзаря

Raisa Vorontsova

Immortal force of Word of Kobzar

¹ Шевченко Т. Кобзар, 1986. – С. 42.

Тетяна Воропаєва

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ)

СЛОВО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕРНОЇ НАЦІЇ

Формування української модерної нації європейського типу є сьогодні невідкладним завданням для України. Процес націєтворення передбачає наявність певної сукупності послідовних дій і засобів (культурницьких, ідеологічних, духовно-світоглядних, суспільно-політичних, інформаційно-психологічних та ін.), спрямованих на становлення й утвердження нації. Відомо, що українське націєтворення розпочалось у середині XVI ст. (перший етап націєтворення тривав до кінця XVIII ст., другий – з кінця XVIII ст. до початку 1920-х років, третій – з 1923 р. до початку 1930-х рр. XX ст., четвертий – з початку 1930-х рр. до 1 грудня 1991 р., п'ятий – розпочався у грудні 1991 р. і триває й досі). На другому етапі («етапі українського національного відродження») було видано «Кобзар» (1840) та інші твори Т. Шевченка, розгорнулась діяльність «братчиків» (1846–1847). Цей період був ознаменований романтичним націоналізмом, зародженням української ідеї, діяльністю «Старої громади», «Братства Тарасівців», першої політичної еміграції тощо. Процес націєтворення супроводжувався грандіозною дослідницькою працею українських «будителів», митців, учених, громадських діячів. Зокрема, Тарас Шевченко створив цілісну систему онтологічних засад і духовно-світоглядних координат, які стали смислоутворюючою основою українського націєтворення. Націєтворче Шевченкове Слово увібрало в себе сутність народу, його болі й радощі, його мрії, сподівання й непоборність духу. Тарас Шевченко не просто актуалізував концепти Правди, Волі, Братолюбства, Національної й Соціальної Справедливості, але й пробудив народ до свідомого й гідного життя. Сьогодні Шевченкове Слово, як чинник формування української модерної нації, здобуває потроєну силу і значимість. Саме тому в умовах Революції Гідності українські громадяни потребують Шевченкового Слова («нам треба голосу Тараса!»).

Націєтворча місія Шевченкового Слова (Логоса) полягала в тому, що у найкритичніший для національного існування період історії

він показав безперервну культурно-історичну цілісність та етнонаціональну спадкоємність між соціально-історичними організаціями Русі-України – Козацької України – колоніальної України – майбутньої вільної України. І стрижнем цієї спадкоємності й цілісності була українська ідея, яка кристалізувалася до XIX ст. у концептах: *Слава* – *Воля* – *Правда*. Ця спадкоємність виразно простежується у творчості Т. Шевченка: 1) в добу Київської Русі – як *Слава* давньоукраїнських племен: «не сотні вас, а міліони. Полян, дулібів і древлян» («Юродивий»); 2) в період Козацької України – як *Слава* й *Воля* козаків, козацької нації: «... бо все гине. Слава не поляже», «слава козацька» («До Основ'яненка»); «не вмирає душа наша. Не вмирає воля...» («Кавказ»), «там найдете щиру правду, А ще, може, й славу...» («Думи мої»); 3) в добу колоніальної України – як пошук *Правди* і *Правдоборство* заради відновлення *Слави* й *Волі*: «Кругом неправда і неволя... Народ замучений мовчить» («Єретик»), «Нема правди, не виросла. Кривда повиває...» («Гайдамаки»), «розбойники, людодіи Правду побороли, Осміяли твою славу, і силу, і волю» («Єретик»). Проте Шевченко не зупиняється на сучасній йому добі, він мріє про майбутню вільну й незалежну Україну, де, завдяки відродженню *Правди*, завдяки новому *Праведному закону*, повернеться із забуття *Слава*, постануть власні *Воля* й *Сила*: «в своїй хаті своя й правда, І сила, і воля» («І мертвим, і живим...»), «Слава не поляже; Не поляже, а розкаже, Що діялось в світі. Чия правда, чия кривда. І чії ми діти» («До Основ'яненка»). І як актуально звучать сьогодні Шевченкові слова: «... Оглухли, не чують, Кайданами міняються, Правдою торгують. І Господа зневажають...» («І мертвим, і живим...»).

Доволі прикметним є порівняння світоглядного спрямування творчості двох видатних національних поетів. Якщо російський поет О. Пушкін під час затяжної російсько-кавказької війни у XIX ст. писав: «Смирись, Кавказ, идёт Ермолов!» («Клеветникам России»), то український поет Т. Шевченко закликав волелюбних горців зовсім до іншого: «Борітеся – поборете!» («Кавказ»).

Головними духовно-світоглядними координатами, які стали смислоутворюючою основою українського націєтворення, були Шевченкові концепти *Волі* (що тісно пов'язується з ідеєю необхідності боротьби з колонізаторами, з індивідуальною та колективною відповідальністю), *Правди* (що пов'язується з живою правдою

життя, з історичною правдою, з ідеєю «праведного закону», з соціальною та національною справедливістю), *Слави* (що пов'язується з історичною пам'яттю українства про епоху праукраїнських племен, про період Київської Русі, про добу Козаччини, про «славних предків великих» тощо), *Братолюбства* (що тісно пов'язується з ідеєю єдності нації («Розкуйтеся! Братайтеся!»), з любов'ю, співчуттям, милосердям і прощенням). Сміслові наповнення цих націєтворчих концептів свідчить як про їх значний консолідаційний потенціал і виразні моральні конотації, так і про акумуляцію й поєднання загальнолюдських і національних цінностей у спадщині Шевченка.

Тараса Шевченка називають Кобзарем, Пророком, Національним Генієм, Націєтворцем, Апостолом Правди й Волі, Речником і Оборонцем свого народу. Він і справді утілював у своїй діяльності всі ці функції. Його трагічна доля підтвердила, що він зміг вистояти у найтяжчих умовах життя, зберегти велич і незламність духу, свою людську й національну гідність. Він завжди вірив у високе покликання України та українського народу. Шевченкове Слово стало на сторожі правдивої історії свого народу, його слави, волі й честі, його прагнень і сподівань. Шевченкове Слово відбилося і в національному гімні України, де були продовжені думки Кобзаря про те, що *Слава й Воля* України (тобто її автентична духовна сутність) ще жива і, спираючись на неї, оживе, відродиться і сама Україна. Отже, процес націєтворення був активізований творчістю Тараса Шевченка, яка суттєво впливала на те, що територіально роз'єднана й розчленована у ті часи Україна поступово ставала єдиною духовно. І ця поступово творена духовна єдність формувала необхідне онтологічне підґрунтя для постання української модерної нації.

Татьяна Воропаева

Слово Тараса Шевченко как фактор формирования украинской современной нации

Tetiana Voropaeva

The words of Taras Shevchenko as a factor in the formation of modern Ukrainian nation

Лариса Гайда

методист комунального закладу

«Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

**РОЗРОБКА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТУ
«КІРОВОГРАДЩИНА – КОБЗАРЕВІ»**

У контексті відзначення 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка широкі можливості з ушанування його пам'яті відкриваються не тільки на загальнодержавному, а й на місцевих рівнях.

Регіонально-культурологічний проект «Кіровоградщина – Кобзареві» реалізується з метою привернення уваги педагогів, учнівської та студентської молоді, широких кіл громадськості краю до постаті Т. Шевченка, осмислення й усвідомлення його ролі і місця у процесі самовизначення українців, надає можливість наблизити шевченківську тему до кожного мешканця краю, особливо важливо – до молодих людей.¹

Термін реалізації проекту – 2013 – 2014 рр., його учасники – учнівська й студентська молодь, шкільні наукові товариства, музеї та краєзнавчі гуртки, педагогічна громадськість Кіровоградщини, а партнери – науковці, працівники державних та відомчих музеїв, бібліотек, журналісти і члени творчих спілок.

Завдання: вивчення форм увічнення пам'яті Т. Шевченка на Кіровоградщині; дослідження шевченкознавчого потенціалу місцевих музеїв, бібліотек, приватних колекцій; популяризація літературно-мистецької спадщини Кобзаря; залучення молоді та педагогічної громади до процесу вивчення, дослідження, збереження і популяризації творів та пам'яток, пов'язаних з іменем Кобзаря.

Складові проекту:

І. Ювілейні заходи, присвячені до 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка (тематичні конференції, конкурси, виставки, концерти, регіонально-культурологічні проекти, читання, громадські акції, вікторини, зустрічі з людьми творчих професій, участь у теле-,

¹ Веб-сайт науково-методичної лабораторії виховної роботи і формування культури здоров'я [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://koippo414.at.ua/>.

радіопередачах, літературні вечори, вистави, створення шкільних тематичних куточків та музейних кімнат тощо).

II. Навчальні заклади Кіровоградщини, які носять ім'я Тараса Шевченка: історія, творчий портрет і досвід роботи з увічнення пам'яті Кобзаря.

III. Пам'ятники Тарасу Шевченку, їх на Кіровоградщині – 19. Учасникам проекту пропонується дослідити історію місцевих пам'ятників Тарасу Шевченку, творчість авторів (скульпторів та архітекторів), встановити дату виготовлення та відкриття, імена земляків, які були ініціаторами встановлення. Важливо дізнатись, як пам'ятник використовується у суспільному житті громади. Слід зазначити, що вказаний напрям проекту нами досліджується і оприлюднюється вперше в історії краю.

IV. Шевченкіана на карті Кіровоградщини. Краєзнавчі тематичні проекти «Ім'я Тараса Шевченка у топонімах» та «Історія сіл та вулиць його імені» включають вивчення історії назв вулиць, парків, скверів, сіл, підприємств; пошуки ініціаторів увічнення пам'яті Кобзаря, розробка екскурсій та мандрівок з краєзнавчими завданнями, створення виставок, презентацій, відеофільмів.

V. Лауреати Шевченківської премії – наші земляки. Кіровоградська область має 14 лауреатів Шевченківської премії: А. Т. Авдієвський, В. О. Базилевський, Г. Д. Гусейнов, Л. Л. Забіляста, Д. Й. Іванов, В. П. Козаченко, Є. В. Колесник, Н. В. Крюкова, Г. А. Урсатій, Ф. К. Сарана, Ю. С. Мейтус, Г. Н. Логвин, К. Й. Параконьєв та В. Г. Штолько. Рекомендуємо ознайомитися з їхнім життям і діяльністю, створити презентації, меморіальні куточки та музеї в навчальних закладах. Варто поцікавитися і творами, які номінувалися на здобуття премії. У літературно-меморіальному музеї І. К. Карпенка-Карого зібрано відомості про лауреатів Шевченківської премії наших земляків та проводяться тематичні виставки.

VI. Шевченківські місця на території краю. У цьому розділі презентується інформаційно-культурологічний ресурс Кобзаревій світлиці при Знам'янському міському краєзнавчому музеї, зокрема відомості про гілку Шевченкового роду – діяльність родини Красицьких-Шкод на Кіровоградщині, також про експозиції та виставки у державних музеях області і музейних кімнатах Т. Шевченка у місцевих навчальних закладах.

VII. Музеї Тараса Шевченка в Україні і світі. Цікавим напрямом залучення учнівської молоді до вивчення життя та діяльності Т. Шевченка є ознайомлення з потенціалом шевченківських музеїв України та світу в містах: Алма-Ата, Київ, Львів, Оренбург, Орськ, Переяслав-Хмельницький, Санкт-Петербург, Торонто, у форті Шевченко та на Черкащині (м. Черкаси, м. Канів, с. Моринці). Мандрівки можна здійснити як у віртуальному середовищі, так і під час туристичних подорожей.

VIII. Тарас Шевченко у творчості та професійній діяльності наших земляків: художників, письменників, поетів, літературознавців, краєзнавців, драматургів, музикантів, скульпторів, вчених, журналістів, музейників, майстрів декоративно-ужиткового мистецтва.¹

Враховуючи той факт, що тема вшанування пам'яті Тараса Шевченка на Кіровоградщині мало досліджена, проект «Кіровоградщина – Кобзареві» має широкі можливості для популяризації його ресурсів у мережі Інтернет, а також для використання у діяльності шкільних наукових товариств, представників краєзнавчих гуртків та музеїв, при підготовці та проведенні ювілейних заходів. Шевченківська тема широко висвітлюється також засобами масової інформації.

Лариса Гайда

Разработка и реализация проекта «Кировоградщина – Кобзарю»

Gayda Larisa

Development and implementation of the project «Kirovogradschina – Kobzarevi»

¹ Шевченкіана степова. Антологія. – Кіровоград: ПБЦ «Мавік», 2005. – 224 с.

Олексій Гальонка, Надія Ланько

Чернігівський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені К. Д. Ушинського

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА. ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Освітньо-виховний ідеал для Тараса Шевченка – високоморальна людина з багатогранними знаннями, котра цінує мистецтво, любить працю, уміє застосовувати свої знання в житті.

У поетичних творах («Наймичка», «Катерина», «І мертвим, і живим...»), повістях «Близнецы», «Княгиня», «Прогулка с удовольствием и не без морали», «Щоденнику» та ін.). Тарас Шевченко відображав проблеми навчання та виховання дітей в Україні, своїми творами пропагував ідеї, які впливали на формування педагогічної думки, на виховання патріота, особистості в Україні. Він перш за все відстоював право свого поневоленого народу на рідну школу, яка сприятиме усвідомленню простим народом свого ганебного становища, допоможе підняти загальнокультурний рівень народу і стане засобом покращення життя для всіх громадян держави. Т. Г. Шевченко вважав, що школа повинна бути доступною для всіх дітей. У ній діти мають здобувати міцні й глибокі знання, всебічно розвиватися.

Школа повинна слугувати потребам народу, організовувати свою роботу на принципах народності. Реалізація принципу народності, на думку Т. Г. Шевченка, досягатиметься завдяки вивченню історії своєї батьківщини, життя народу.

Причини скрутного становища українського народу Тарас Шевченко вбачав у денаціоналізації української школи, русифікації населення, що проводилося царатом. Поет закликав інтелігенцію стати в оборону рідної мови, культури.

Високо цінував родинне виховання Т. Г. Шевченко. Він вважав, що у трудовій сім'ї діти зростають працюючими, морально багатими і позитивно оцінював виховання дітей у простих селянських сім'ях, засуджував виховання у дворянських родинах («Прогулка с удовольствием и не без морали», «Близнецы» та ін.)

Тарас Шевченко позитивно оцінював відкриття в Україні недільних шкіл і для них написав «Букварь Южнорусский», який займав одне з важливих місць в історії освіти і культури України, та й «Кобзар» Т. Г. Шевченка став настільною книгою в українських родинах. По ньому навчалися, виховували своїх дітей, вивчали поезію, історію, культуру свого народу не лише прості люди в Україні, а й патріотично налаштована українська інтелігенція.

Велика виховна сила Шевченкових творів є невичерпним джерелом у вихованні нових національно свідомих поколінь громадян в Україні.

Безмежна ріка творчості Т. Г. Шевченка, його педагогічні ідеї – актуальні для нинішнього часу. Глибоке переосмислене прочитання і сприйняття, творче їх використання, на нашу думку, допоможе у розбудові сучасної української школи.

Алексей Галёнка, Надежда Ланько

Педагогические взгляды Т. Г. Шевченко. Проблемы украинской школы

Alexey Galonka, Nadezhda Lanko

Pedagogical views of Taras Shevchenko. Problems of the Ukrainian school

Валентина Гончарук

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

(м. Умань)

Віталій Гончарук

Національний дендрологічний

парк «Софіївка» НАН України

(м. Умань)

ОБРАЗ БОЖОЇ МАТЕРІ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Тарас Шевченко у багатьох поезіях створює воістину народний образ Божої Матері, в якому, на відміну від формалізованого церковного пошанування Діви Марії, відбилися сердечні, щирі, теплі та лагідні почуття українців.

В українців жінка, дружина, мати завжди була не тільки берегинею сімейного вогнища, а й, визначальною мірою, берегинею всієї української нації, її духовності. Адже передусім від матері дитина переймала рідну українську мову, пісню, віру, звичаї і традиції свого народу, його символи і святині. Саме тому в Світоча українського духу – Тараса Шевченка маємо таке особливе пошанування й самовіддане поклоніння жінці-матері. Класик української літератури Іван Франко говорив: «Коли правда те, що ступінь освіти і цивілізації кожного народу може означити з того, як той народ відноситься до женщин в житті і в пісні, то безперечна правда й те, що для оцінення поетичної творчості Шевченка і її впливу на громадське життя нема ліпшого пробника, як його відношення до женщин в пісні»¹

Метою статті є дослідження апокрифічно-фольклорного образу Божої Матері в поетичних творах Тараса Шевченка.

Багату творчу спадщину Т. Шевченка досліджувала ціла когорта вчених, як-от: В. Красицька, Ю. Барабаш, Т. Бовсунівська, В. Бородин, Ю. Гончар, І. Дзюба, Є. Колесникова, О. Мамедова, Г. Неділько, І. Петровська, Ю. Івакін, В. Пахаренко та інші. Проблемі наукової інтерпретації поеми Шевченка «Марія» присвячена монографія

¹ Франко І. Жінчина-мати у поемах Шевченка / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів: у 50-ти томах / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 26: Літературно-критичні праці (1876–1885). – С. 153.

В. Смілянської та Н. Чамати «Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка». Автори подають історію написання поеми, розкривають на прикладах дуалістичну природу образу головної героїні¹. Зв'язок творчості Тараса Григоровича Шевченка загалом та поеми «Марія» зокрема з Біблією та агіографією досліджував Станіслав Росовецький у наукових статтях «Агіографія християнства в літературній творчості Шевченка»² та «Біблійні мотиви у творчості Шевченка»³. Більша частина матеріалу, написана дослідником, ґрунтується на компаративному аналізі фактів Святого Письма та поетичної дійсності поеми «Марія».

Образ «народної» Божої Матері продовжує давню народно-релігійну традицію поклоніння Богині-Матері. В язичницькій Русі поняття Богині-Матері трансформувалося в поняття Матері-Землі, пізніше – в образ богині-Берегині землі і людей, заміщений в християнські часи образом Покрови (Божої Матері).

В поетичному доробку Т. Шевченка бачимо неперевершені образи жінок-матерів, які готові були навіть пожертвувати своїм життям заради своїх дітей. Ввібравши в себе відлуння вікової народної мудрості, поет у своєму «Кобзарі» відтворює усі віхи жіночої долі. Починаючи з дитячої приязні («Ми вкупочці колись росли», «Мар'яна-черниця»), дівочого кохання (в «Катерині», «Причинній», «Гайдамаках», «Тополі», «Мар'яні-черниці»), щасливого подружнього життя («Росли укупочці, зросли», «Сліпий»), щастя материнства («Слепая», «Сова», «Сліпий», «Княжна», «У наших раі на землі»), – до зрадливого кохання («Коло гаю в чистім полі», «У тієї Катерини»), нещасливої старості й содомського гріха («Сліпа», «Княжна», «Відьма», «Титарівна»).

В поемі «Марія» Т. Шевченко розповідає про матір, яка, підкоряючись Божій волі, народжує сина для великої жертви заради спасіння всього людства. Образ Божої Матері втілює в собі високе духовне

1 Смілянська В., Чамата Н. Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка / Валерія Смілянська, Ніна Чамата. – К. : Вища школа, 2000. – 208 с.

2 Росовецький С. Агіографія християнська в літературній творчості Шевченка / С. Росовецький // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / [Ю. Барабаш, І. Дзюба, В. Пахаренко, О. Боронь та ін.] – К. : Наукова думка, 2008. – С. 321 – 342.

3 Росовецький С. Біблійні мотиви у творчості Шевченка / С. Росовецький // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка / [Ю. Барабаш, І. Дзюба, В. Пахаренко, О. Боронь та ін.] – К. : Наукова думка, 2008. – С. 344 – 372.

начало, внутрішню силу, вміння гідно зносити усі випробування і страждання, а також найвищий прояв гуманізму і самопожертви. Проте якщо народній традиції властива канонічна сакралізація богоматеринства, то Т. Шевченко проєктує вічні цінності, пов'язані з образом Діви Марії, на життя дівчини й матері з народу в сучасних поетові складних соціальних умовах.

Іван Дзюба у вступі «Тарас Шевченко» до Шевченкового «Кобзаря» (повна ілюстрована збірка. – Харків, 2010 р.) зазначає, що поет «... йде за геніальним народним «примітивом» різдвяних співів, колядок і щедрівок, старовинних ікон і середньовічного вертепу, де Ісус Христос і Діва Марія «врастають» у селянське життя, стають «своїми», близькими і зрозумілими; все незужите емоційне багатство народної душі, весь «запас» її людяності обертається на цих євангельських персонажів, так само небесних, як і земних, які і далеко, і поруч».¹

Для Т. Шевченка немає на землі нічого святішого від матері з немовлям на руках, він глибоко страждає за всіх своїх «покриток», зведених, обезцещених дівчат. У поемі Шевченко «подвигом життя Богоматері ніби освячує материнство взагалі і «незаконне» особливо (бо воно найстражденніше)».²

Марія знаходиться на найближчому до Всевишнього щаблі. Плід її гріха приніс спасіння людям. Змучена жінка в найтяжчу хвилину єдина не втратила віру, підхопила добро, не дала його зупинити – уможливила майбутній порятунок людства, яке вбило її дитину. Вчення свого сина Божа Матір понесла «святим огненным словом» у душі апостолів, Ісусових учнів, що виявилися «нетвердими й душеубогими». У своїй високій духовності Марія вивищується над ними. Покритка стала Покровою – заступницею і надією стражденного світу, тому закономірно, що ідеалом людини у «Кобзарі» виступає саме Марія.

Валентина Гончарук, Віталій Гончарук

Образ Божьей Матери в творчестве Тараса Шевченко

Valentina Goncharuk, Vitaliy Goncharuk

Image of Virgin in the works by Taras Shevchenko

- 1 Дзюба І. Тарас Шевченко / Іван Дзюба// Шевченко Т. Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. – С. 36.
- 2 Там само. – С. 37.

Лариса Горенко

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ТА РОДИНА БІЛОЗЕРСЬКИХ

На сучасному етапі дослідження багатогранної творчості Великого Кобзаря набуває нових критеріїв висвітлення історико-культурний простору України та Росії впродовж XIX ст. Але, особливе значення у формуванні особистості Т.Г.Шевченка мало його оточення. Перш за все, це родина Білозерських – найвисокоосвічених представників української аристократії. Батько Білозерських служив повітовим комісаром і предводителем дворянства, був палким прихильником Вольтера. Його дружина – дочка козацького сотника, захоплювалася романами В.Скотта, але над усе любила й шанувала українські пісні, стародавні звичаї тощо. Всі діти Білозерських стали видатними діячами української національної культури: Василь Білозерський¹ – громадсько-політичний і літературний діяч, один із організаторів Кирило-Мефодіївського братства;² брат Микола – фольклорист, етнограф, українознавець, автор праць про Т.Г.Шевченка; їх сестра Олександра Білозерська-Куліш – письменниця, фольклорист, етнограф. Відома вона як Ганна Барвінок (псевд. А.Нечуй-Вітер; 1828–1911) – авторка оповідань з «народних уст», представниця етнографічно-побутової школи в українській літературі. Г.Барвінок освіту одержувала вдома, а також у приватних пансіонах на Полтавщині (с.Кропивне, м.Конотоп). Вийшла заміж 1847 р. за П.О.Куліша, а старшим боярином на весіллі був друг сім'ї Т.Г.Шевченко. Після розгрому Кирило-Мефодіївського братства Г.Барвінок виїхала до Тули – місце заслання її чоловіка. З 1854 року мешкала у Петербурзі, а з 1883 року оселилася в Мотронівці, де дожила до смерті. Літературна діяльність Г.Барвінок розпочалася 1858 року оповіданнями із сільського життя, опублікованими у популярних на той час альманахах «Хата», «Руська хата», «Рада», «Перший вінок», «Наша доля», журналах «Основа» та «Киевская старина». В центрі уваги авторки була доля української

1 Левенець Ю. А. Василь Белозерський / Левенець Ю. А. // Український історичний журнал. – 1994. – № 2–3. – С.24.

2 Петров В. Т. Шевченко, П. Куліш, В. Білозерський – їх перші стрічі / Петров В. // Україна. – 1925. – Кн. 1–2. – С. 89–92.

жінки-селянки та родинно-побутові стосунки. І.Франко зазначав, що Г.Барвінок створила низку «прочувствованных рассказов, живописную украинскую женщину». С.Єфремов назвав її «поетом горя і бідування жіночого».¹ Загалом, оповідання Г.Барвінок – це здебільшого фотографічні малюнки з ознаками етнографічних життєвих пригод, які подають цінний матеріал до розуміння народної етнопсихології, етнопедагогіки, етнокультури, етнофольклору та етноестетики. Кращі з них: «Не було змалку, не буде й до останку», «Перемогла», «Русалка», «Лихо не без добра», «Восени літо», «Вірна пара», «Квітки зі сльозами, сльози з квітками». З оповідань Г.Барвінок постають виразні картини селянського життя, змальовані з широким використанням фольклорно-етнографічного матеріалу. Героїні ряду оповідань письменниці («Сирітський жаль», «Не було змалку, не буде й до останку», «Молодича боротьба», «Г'яниця», «Жіноче бідування», «Хатне лихо») в особливій жіночій манері виявляють високу гідність, духовну красу та волю. Серед таких образів Параска Духанівна («Хатне лихо», Стеха («Г'яниця»), Харитина («Перемогла»), героїня «Молодичної боротьби». Основною рисою прози Г.Барвінок є її народна мова, вільне володіння семантикою народної творчості, фольклору. Саме українські народні пісні, яких чимало записала письменниця, є в основі багатьох її оповідань та в неопублікованій драмі «Материнська помста».² Рукописна спадщина Ганни Барвінок зберігається в Інституті літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України та Чернігівському літературно-меморіальному музеї М.М.Коцюбинського.

Старший брат Олександри – Василь Білозерський (1825–1899) – громадський і літературний діяч, журналіст. У 1841–1846 рр. навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету. У 1846–1847 рр. викладав історію й географію у Полтавському кадетському корпусі. Один із організаторів Кирило-Мефодіївського братства, належав до поміркованої його частини. Брав участь у створенні статуту братства, написав до нього розгорнуте пояснення, коротку записку про вивчення історії слов'ян, розробив проект

1 Капельгородський П. На Лубенському літературному гробовищі / Капельгородський П. // Життя й революція. – 1928. – № 10. – С. 15 ; Чубинський В. Ганна Барвінок / Чубинський В. // Барвінок Ганна. Вибрані твори. – К., 1927. – С. 34–35.

2 Грінченко Б. А. М. Куліш, Ганна Барвінок / Грінченко Борис. – Чернівці, 1901. – С.47–48 ; Маковей О. Новини нашої літератури / Маковей О. // Літературно-науковий вісник. – 1898. – Т. 2. – С. 123–124.

створення в Україні ремісничих шкіл для юнаків козацького стану.¹ У 1861–1862 рр. був редактором журналу «Основа», що відіграв значну роль в консолідації українських сил й поживавленню суспільного руху в Україні. В.Білозерський писав статті, присвячені слов'янській літературі, вивченню української мови та історії.²

Брат Ганни Барвінок (Білозерської-Куліш) і Василя Білозерського – Микола Білозерський (1833–1896) – відомий український фольклорист і етнограф, присвятив себе активній журналістсько-видавничій діяльності, редагував «Черниговские губернские ведомости», видав збірник «Южнорусские летописи, открытые и изданные Н.Белозерским» (1856 р.). Чимало зібраних ним пісень уміщено в збірці А.Метлицького «Народні південноруські пісні» (1854 р.), а приказки й прислів'я – у збірці М.Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (1864 р.). Микола Білозерський – один з перших шевченкознавців: він зібрав записи розповідей В.М.Забіли, М.М.Лазаревського, А.І.Лизогуба, В.В.Тарновського (старшого), О.Ф.Сенчила-Стефановського та інших приятелів Т.Шевченка і опублікував у журналі «Киевская старина» (1882, № 10) дослідження «Тарас Григорович Шевченко по воспоминаниям разных лиц (1831–1861 рр.)». Крім того, у статті є цінні біографічні відомості про Т.Шевченка.

Мистецьку традицію Білозерських успадкувала і їх родичка – відома письменниця Надія Кибальчич (псевд. і крипт. Наталка-Полтавка, Н.Симонівна, М.К., Н.К. та ін.; народилася у вересні 1857 року в с.Заріч, тепер Оржицького району Полтавської обл. – 04.12.1918, м.Лубни, тепер Полтавської обл.). Дочка українського етнографа й фольклориста Номиса (М.Т.Симонова) і мати поетеси Н.К.Кибальчич. Племянниця Ганни Барвінок і В.М.Білозерського. Освіту здобула в Лубенській гімназії. В 70-х роках одружилася з волинським поміщиком К.Кибальчицем, але шлюб швидко розпався. З цього часу до останніх днів життя жила на Полтавщині. Активність творчості припадає на 90-ті роки XIX ст. Друкувала в журналах «Літературно-науковий вісник», «Зоря», «Дзвінок», «Молода Україна», альманах «Багаття», «З потоку життя», автор оповідань, нарисів та

1 Петров В. Т. Шевченко, П. Куліш, В. Білозерський – їх перші стрічі / Петров В. // Україна. – 1925. – Кн. 1–2. – С. 187–189.

2 Бернштейн М. Д. Журнал «Основа» і український літературний процес кінця 50–60-х років XIX ст. / Бернштейн М. Д. – К., 1959. – С. 99–101.

п'єс: «Драма у хаті» (1892 р.), «Баба Яга» (1893 р.), «Баба Калиниха» (1894 р.), «Самовродок» (1897 р.), «Зустріч» (1898 р.), «Його право», «Останній раз» (обидва 1899 р.), «Кому яке діло» (1900 р.). Створила драматичний етюд «Генеральна репетиція» (1901 р.) та мелодраматичну п'єсу «Катерина Чайківна» 1897 р.), яка здобула першу премію на конкурсі, проведеному Руським народним театром у Львові. Н.Кибальчич залишила цікаві й цінні спогади про Тараса Шевченка, написані на основі розповідей її матері. Вони друкувалися в «Киевской старине» (1887 р.), журналах «Зоря» (Львів, 1892 р.). Листувалася з І.Я.Франком, якому належить кілька прихильних відгуків про творчість письменниці.¹ З родиною Білозерських Т.Шевченко підтримував постійні зв'язки, перебуваючи як в Україні, так і в Росії.

Горенко Лариса

Тарас Шевченка и семья Белозерских.

Gorenko Larisa

Taras Shevchenko and the family of Belozerskiy.

¹ Ротач П. Матеріали до українського біографічного словника. Літературна Полтавщина / Ротач П. // Архіви України. – 1965. – № 6. – С. 14–15; Стеллецький Г. Н. М. Кибальчич (Наталка-Полтавка) / Стеллецький Г. // Наше минуле. – 1919. – № 1–2. – С.23–25.

Марина Гримич

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ СТУДІЇ ВІЛЛЯ ГРИМИЧА

Віль Григорович Гримич (нар. 1925) – сучасний перекладач, мовознавець та літературознавець, член Національної спілки письменників України, Лауреат премії ім. М.Рильського. Він відомий як спеціаліст з тюркських (узбецька, кримськотатарська, татарська, турецька та ін.), усіх слов'янських, угро-фінських (естонська) мов та літератур, багато перекладав з романо-германських (італійська, французька, німецька) мов. Його перу належить серія публікацій і неопублікованих матеріалів з теорії та практики перекладу. Вивчаючи питання зарубіжної україніки, Віль Гримич значну частину своїх досліджень присвятив перекладам творів Тараса Шевченка. І так у доробку автора з'явилася ціла серія шевченкознавчих праць, де він аналізує як взірцеві, так і невправні переклади, вивчає досвід перекладацького шевченкознавства, зарубіжної шевченкіани, пише біографії визначних перекладачів та популяризаторів творчості Шевченка.

У 1970-х рр. як визнаний спеціаліст з мов та літератур народів тодішньої Югославії, він був запрошений до авторського колективу «Шевченківського словника»¹. У цьому енциклопедичному виданні опубліковано 39 його статей, з них – 20 стосуються словенського шевченкознавства, 10 – хорватського, 7 – сербського. Крім того, дві статті присвячено серболужицьким персоналіям. Варто зауважити, що переважна більшість (якщо не майже всі) імена, що ввійшли до вищезгаданого енциклопедичного видання, до того часу були невідомі українському шевченкознавству. Віллю Гримичу належить також дві ключові статті в Шевченківському словнику: «Хорватська література і Шевченко» та «Словенська література і Шевченко», причому тема другої статті була висвітлена в українській славістиці вперше.

Словенія, словенська мова та література у творчому доробку Віллі Гримича посідають особливе місце. Йому належить кілька

¹ Шевченківський словник. У двох томах. — К., 1976. — Т. 1. — 416 с.; К., 1978. — Т. 2. — 412 с.

десятьків перекладів зі словенської мови і кілька літературознавчих публікацій, за що йому було присуджено звання Почесного члена-кореспондента Словенської Академії наук та мистецтв. Найсоліднішим його дослідженням у цій галузі став цикл праць із словенської шевченкіани, де не лише висвітлюється діяльність перекладачів та популяризаторів творчості Тараса Шевченка, зокрема, священика, літератора, перекладача Шевченка і народного будителя Йосипа Абрама¹, його учня Йожко Крагля², словенського поета і перекладача Северина Шалі³, перекладача творів Шевченка на словенську мову Радо Бордон⁴, а й вивчається літературно-мистецьке середовище Словенії XIX і XX століття, в якому зароджувався інтерес до великого українського поета, перерісши згодом у велике пошанування. Деякі літературознавчі публікації Вілля Гримича були видані словенською мовою⁵.

В.Г. Гримич був залучений не лише до процесу написання статей, а й складення тематичного словника до згаданого вище Шевченківського енциклопедичного видання. У своєму листі до редакційної колегії з приводу обговорення Проекту словника, він обґрунтовував причини, з яких те чи інше ім'я мало ввійти до переліку, зробив ряд суттєвих пропозицій щодо персоналій, значна частина яких була врахована (Перуцці, Жупанчич, Добровольц, Безлай, Крефт, Флакер). Враховано також його пропозицію щодо поділу запланованої раніше статті «Югославії народів літератури і Шевченко» на 5 статей: «Македонська література і Шевченко», «Сербська література і Шевченко», «Словенська література і Шевченко», «Хорватська література і Шевченко» (не була прийнята його пропозиція щодо статті «Югославські

1 Гримич В. За кобзареву луною // Всесвіт. – 1981. – № 3. – С.164 – 173; 1983. – № 3. – С.150 – 157; 1984. – № 3. – С. 152 – 158.

2 Гримич В. Йосип Абрам і Йожко Крагль // Слово Просвіти. – Ч.19. – 14-20 травня 2009 р. – С.12 – 13.

3 Гримич В. Від покоління до покоління // Всесвіт. – 1978. – № 3. – С.174 – 179.

4 Гримич В. Закоханий у Кобзареве слово // Літературна Україна. – № 20 (2614). – 11 березня 1969 р. – С. 2.

5 Grimič V. Po sledih slovenskega Ševčenka. Tri literarnoraziskovalne zgodbe: Sreznjevs-ki – literarnoraziskovalna zgodba // Oznanjenje (družinsko glasilo za krščanstvo, kulturo in umetnost). – Stranice, 1992. – S.27 – 38; Po sledih slovenskega Ševčenka. Tri literarnoraziskovalne zgodbe: Glazarjevi // Oznanjenje: družinsko glasilo za krščanstvo, kulturo in umetnost. – Stranice, 1993. – № XIV. – S. 17 – 31; Po sledih slovenskega Ševčenka. Tri literarnoraziskovalne zgodbe: Josip Abram (Odlomek) // Oznanjenje: družinsko glasilo za krščanstvo, kulturo in umetnost. – Stranice, 1994. – S.35 – 38.

українці (русини) і Шевченко»)¹.

Редакцією Шевчківського словника були враховані також пропозиції В. Гримича як спеціаліста зі східних мов та літератур щодо включення таких імен: таджика М.Каноата, узбеків Д.Джаббарова, С. Акбарова, Мірмухсіна, естонця А. Каалєпа, якута К. Урастирова.

Віль Гримич продовжив співпрацю з колективом «Шевченківської енциклопедії», зокрема, збагативши шевченкознавство, знову ж таки, піонерською розвідкою «Шевченко і албанська література».

Марина Гримич

Шевченковедческие исследования Вилля Гримича

Maryna Hrymch

Shevchenko Studies by Will Hrymch

Наталія Грона

Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж
ім. І.Я. Франка

ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА Т. ШЕВЧЕНКА В НАВЧАННІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Незважаючи на те що Т. Шевченко не працював у системі освіти й не мав творів, у яких спеціально розглядав би педагогічні проблеми, але є підстави говорити про його значний інтерес до освітянських питань, а також про те, що в нього складалася певна система педагогічних поглядів. Ці погляди знайшли часткове відображення в його поетичних творах, зокрема мірою у творах прозових (повістях та «Щоденнику»). Своєрідною їхньою реалізацією стало написання й видання «Букваря южнорусского». У ньому використовувалася нова методика навчання – по буквах, після чого учні приступали до читання зв'язного тексту. «Буквар» складався з таких розділів: азбуки, складів (тут використовувалися уривки Шевченкових переспівів

¹ Зберігається в домашньому архіві Вілья Гримича.

Давидових псалмів), молитов із коментарями, рукописної азбуки, лічби (основ арифметики), дум та народних приказок. Цей посібник мав на меті не лише навчити учні читати й писати. Тексти, які давалися тут для читання, орієнтували на засвоєння народних і християнських цінностей.

Ряд дослідників звертали увагу на педагогічні погляди Т. Шевченка, аналізували ті чи інші їхні аспекти. Більшість із них (В. Шурат, П. Зайцев, П. Потоцький, С. Сірополко, І. Коровицький, С. Стельмах, В. Яцюк, О. Федорук, Н. Кузьменко, В. Яременко) зверталися до аналізу «Букваря». Й. Шемлей, Ф. Прийма, Г. Антонюк розглядали ставлення Шевченка до недільних шкіл. Ю. Ступак звертав увагу на використання Шевченком народної педагогіки. Педагогічні погляди Т. Шевченка розглядали С. Чавдаров, В. Доманицький та ін.

Сучасна початкова освіта зорієнтована на гуманітаризацію. Однією з умов цього напряму є соціокультурний підхід до навчання, який розширює культурні основи навчання, вводить критерії продуктивності і творчості в діяльність як учителя, так і учня. Особливе місце в цьому процесі належить українській мові.

Курс української мови – важлива складова загального змісту початкової освіти, оскільки мова є не тільки окремим навчальним предметом, а й основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін. Основна мета цього курсу полягає у формуванні ключової комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (усіма видами мовленнєвої діяльності) у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань. Аналізуючи та досліджуючи поняття «комунікативна компетентність», багато вчених, зокрема М. Кенел, М. Свейн, Л. Бахман, А. Палмер та ін., згадували в контексті комунікативної компетентності й соціокультурну, таким чином наголошуючи на кореляції мови та культури.

Отже, навчання української мови має бути спрямоване також на формування соціокультурної компетентності, яка охоплює загальнокультурний розвиток учнів, адаптацію їх до життя в певному соціальному середовищі, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання. Ця робота має органічно поєднуватися з іншими аспектами навчання і реалізовуватися за допомогою дібраних навчальних текстів, а літературна спадщина Т. Шевченка є ефективним засобом

цього процесу, адже у ній відображаються особливості матеріальної і духовної культури народу, його національного характеру.

Мета статті – з'ясувати основні напрями застосування літературної спадщини Т. Шевченка в навчанні учнів молодшого шкільного віку, зокрема української мови. Адже саме в початкових класах учні повинні зрозуміти, хто такий Тарас Шевченко і чому ця постать заслуговує на увагу.

Літературна творчість Т. Шевченка є ефективним матеріалом для засвоєння граматичних понять. Поет відібрав від загальнонародної мови все найбільш істотне і яскраве, розкрив у своїй творчості багатство, гнучкість, красу та милозвучність українського слова, що сприяє розвитку нових читацьких вражень. Вправи на аналіз та спостереження граматичних явищ на матеріалі текстів Т. Шевченка допоможуть не тільки засвоїти мовний матеріал, а й сприятимуть проникненню в глибину літературних рядків поета, зрозуміти його автентичність, нюанси реалії тієї доби.

Однією з важливих особливостей мови художніх творів Т. Шевченка є широке вживання різноманітних звертань, дослідження яких дає змогу не тільки повніше схарактеризувати мовностилістичну систему поета, визначити окремі риси його індивідуального стилю, а й встановити важливі граматичні і структурні властивості звертань та їхні стилістичні функції у загальнонародній українській літературній мові, розкрити можливості як ефективного зображувального прийому. Ми можемо запропонувати учням виділити звертання у запропонованих текстах, розставити пропущені розділові знаки, доповнити тексти звертаннями, а потім порівняти з авторським оригіналом. Головне – творчий підхід і вміння організувати учнів до роботи.

Формування у молодших школярів мовленнєвих умінь і навичок пов'язане з набуттям ними знань про слово, яке поряд з реченням є опорною мовною одиницею в шкільному навчанні української мови. Для цього можемо застосувати систему вправ на основі текстів Т. Шевченка, які відзначаються емоційністю й образністю, через що легко сприймаються учнями.

Мабуть, тим визначається геніальність письменника, що його твори і через століття хвилюють, залишаючись не лише художнім літописом минулого, а й животворним джерелом естетичного

збагачення кожного нового покоління, засобом виховання особистості.

Твори Т. Шевченка – це історія і глибинна сутність української нації, а його життя – це відображення в одній особі долі всього народу. Використання творів на уроках української мови не тільки поглиблює літературні знання учнів, а й сприяє формування міцної орфографічної навички, формує орфографічну пильність, розвиває пам'ять, логічне мислення, уміння спілкуватися.

Наталія Грона

Литературное наследие Т. Шевченко в обучении учащихся младшего школьного возраста

Natalia Hrona

Literary heritage of T. Shevchenko in teaching the pupils of the primary school age

Тетяна Грудевич, Людмила Шкіра

НІЕЗ «Переяслав»

(м. Переяслав-Хмельницький)

ЦЕРКВА СВ. ГЕОРГІЯ СЕЛА АНДРУШІ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО ПОВІТУ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ – ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ СТОЛІТТЯ

Музей народної архітектури та побуту в місті Переяслав-Хмельницький, що входить до Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», містить багато пам'яток архітектури, пов'язаних з ім'ям видатного українського поета – Тараса Григоровича Шевченка.

Уперше Т.Г. Шевченко приїхав в м. Переяслав на початку серпня 1845 року і пробув 9 днів у свого друга, А.О.Козачковського, з яким познайомився в Петербурзі у 1841 році. Перебуваючи в м. Переяславі, він декілька разів їздив до Дніпра. Про цю подорож він згадував у листі з заслання.

Під великим враженням від Переяславських краєвидів, він змалює багато рисунків: «У В'юнищі», «Покровська церква», «Михайлівська церква», «Вознесенський собор», «Андруші», «Верби в Андрушах» (де і змальована Андрушівська церква), виконав акварельний портрет М. С. Козачковської та будиноку Козачковських.

Через 10 років з Новопетровського укріплення Т. Г. Шевченко писав у своєму листі до А. О. Козачковського: «Мені тепер здається, що й раю кращого на тім світі не буде, як ті Андруші».

Саме в Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини ми можемо побачити дерев'яні пам'ятки: хати, господарські будівлі, культові споруди, про які поет писав та змальовував у своїх творах.

Однією із унікальних пам'яток народної дерев'яної архітектури та мистецтва є церква св. Георгія с. Андруші Переяславського повіту Полтавської губернії.

Поява в селі Андруші православної церкви відноситься до XVIII ст. На західній околиці села, на пагорбі, в 1768 р. місцевим майстрами була зведена дерев'яна двоприсольна церква. Територія церковнища займала 1 десятину 280 кв. сажнів. Головний престол був освячений на честь Святого Георгія Переможця, другий – Різдва Богородиці. До парафії Георгіївської церкви було долучено населення хутора Чубуки та сіл Карань і Слобідка.

У зв'язку з будівництвом Канівського водосховища (1963-1975 р.р.) село Андруші було виселене. Люди були переселені в інші місця проживання, були знищені хати, господарські будівлі, сади та луки. Георгіївська церква з с.Андруші є пам'яткою історії та архітектури XVIII - XIX ст., тому було прийнято рішення про її збереження. На протязі 1969-1970 років силами реставраторів та громади села Андруші церкву св. Георгія було перевезено до музею та реставровано.

Точність і лаконічність архітектури церкви, скромність декоративних прикрас, гармонійність пропорцій, спрямованість вертикалі до zenіту – основні архітектурні особливості церкви св. Георгія, які говорять про високий художній смак майстрів, багатство та своєрідність народних будівельних традицій.

Це однообанна споруда висотою 27,5 метрів. Церква триярусна, належить до типу хрещатих будівель з невиділеним внизу квадратним зрубом центральної дільниці. Всі рукави у плані прямокутні,

а над західним раменом підноситься вгору дзвіниця. Заснована будівля на грубих дубових підвалинах, і первісно стояла на кам'яних брилах, а після перевезення на територію музею під неї підвели підмурок.

На початку 30-х років ХХ ст. церкву закрили і в ній влаштували зерносховище, а потім – клуб. Та церковна громада залишилася і проводила богослужіння в будинку, де колись розміщувалися причетники. Релігійні відправи припинилися тільки тоді, коли в 1937 р. священника Миколая Пономаренка засудили до розстрілу (реабілітований у 1989р.) У 1947 р. була утворена нова громада віруючих. Храм відкрили, богослужіння відновили. Щоправда, служби відбувалися лише в святкові дні.

У травні 2010 року в Музеї народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, поруч з церквою св. Георгія, було встановлено меморіальну дошку з написом: «В царствование императора Николая I во время управления государственными крестьянами министра графа Киселева и при управлении сею частию в Полтавской губернии полковника Арандаренка заложено село Андруши, мая 30 дня после разрушения его наводнением реки Днепра в 1845году» та започатковано проведення зустрічі земляків – «Храмове свято св. Георгія. День зустрічі жителів затоплених сіл».

Через рік, 6 травня 2011 року, була започаткована Книга Пам'яті жителів затоплених сіл Переяславщини, в якій свій перший запис зробив Генеральний директор Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», фундатор музейної справи, Михайло Іванович Сікорський.

Також багато теплих слів залишили у Книзі Пам'яті: міський голова Переяслава-Хмельницького Олександр Шкіра, хор «Дніпрові хвилі» та переселенці з затоплених сіл: берегиня зарубинецького краю Сорокова Софія Федорівна, Красовська Віра Миколаївна та Микола Антонович, Галенко Василь Петрович, Бездольний Микола Олександрович, Лесик Лідія Іванівна. На особливу увагу заслуговують рядки, залишені у Книзі Єфіменко (Гич) Галиною Антонівною: «Село, моє рідне село, таке незабутнє! Ти в пам'яті нашій, наймиліший куточок. Глибокі озера, довгокосі верби, ліс, безмежні луки із запашними травами до пояса, калини в кінці городів і люди, прекрасні, добрі, працьовиті і дружні, – як одна сім'я, – усе це моя маленька Батьківщина.

Тут назавжди залишилися частинка моєї душі і серця. Глибока вдячність організаторам створення Книги Пам'яті наших сіл».

Традиційно, під час святкування «Храмового свята св. Георгія» на території Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, поруч з церквою с. Андруші, зустрічаються переселенці з затоплених сіл, спілкуються зі своїми односельцями та відбуваються такі дійства:

- молебень по затоплених селах,
- декламація творів Т.Г.Шевченка, написаних на Переяславщині,
- виставка дитячих малюнків «Моє село»,
- виставка світлин «Моє село у вирі хвиль Дніпра»,
- виступи аматорських та народних колективів,
- храмовий обід.

Про це свято зі словами подяки пише Сорокова Софія Федорівна, жителька с. Зарубинці: «Дуже гарний захід, який кріпить коріння українців». На етнографічні свята у церкві св. Георгія проходять служби, відтворюються обряди, проходять зйомки документальних та художніх фільмів.

Творіння рук народних майстрів, якими милувався і малював український кобзар Тарас Григорович Шевченко, завдяки зусиллям Переяславських музейних працівників, фундатору музейної справи Михайлу Івановичу Сікорському та громаді села пам'ятку дерев'яної архітектури церкву с. Андруші було перенесено на територію Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. В ній створена експозиція парафіяльного храму XIX ст., де сьогодні, через століття, архітектурою можуть любоватися наші сучасники. Дорогу для кожного андрушанина церкву відвідують тисячі туристів, милуються її красою, згадують Т.Г. Шевченка, затоплені села: Андруші, Комарівку, Козинці, Циблі, Гусенці, Рудяків, Монастирок, Зарубенці, багато інших сіл і невеличких поселень, що назавжди зникли під водами водосховища.

Татьяна Грудевич, Людмила Шкира

Церковь св. Георгия с. Андруши Переяславского повета Полтавской губернии – взгляд через столетия

Tetyana Grudevych, Lyudmyla Shkira

St. George Church in village Andrushy in Pereyaslav povit of Poltavian gubernia – the look through centuries

Володимир Гула

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В РАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ КІНЦЯ 1930 – ПОЧАТКУ 1940-Х РОКІВ

Період кінця 1930 – початку 1940-х рр. був позначений для Радянського Союзу радикальною зміною офіційної історичної концепції. Ще у середині 1930-х рр. було відкинута ідеї школи М.Покровського, що означало подолання соціально-економічного детермінізму у трактуванні історичного процесу. Радянська ідеологія почала відступати з соціально-класових позицій пояснення минулого та сьогодення й переходити на позиції національно-цивілізаційні. У власне українському соціокультурному просторі ця трансформація втілювалась у реабілітації окремих творців української історії та культури, а також в зміні акцентів у трактуванні творчого надбання інших. Важливе місце в цих процесах відводилось постаті видатного українського митця Т. Шевченка. Пояснюється це насамперед тією роллю, що її грав образ Шевченка у конструюванні української національної ідентичності ще за часів царизму. Творчість Кобзаря стала втіленням української національної ідеї, сформулювала ті питання, які поставила перед українцями історія. Його образ тривалий час був спільним знаменником для українського суспільства, об'єднуючи соціальні прошарки та релігійні конфесії¹.

Саме тому одним з найперших ідеологічних завдань радянської влади в Україні після перемоги в громадянській війні стало пристосування образу Кобзаря відповідно до майбутніх соціальних перетворень. Саме соціальний дискурс в той час (1920 – перша половина 1930-х) був домінуючим в ідейній політиці радянської влади; це був період антитези, відкидання й заперечення темного минулого на противагу світлому майбутньому.

¹ Альварт Е. Т. Шевченко в культурі пам'яті і політиці історії сучасної України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/240-yenni-alvart-taras-shevchenko-u-kulturi-pamiati-ta-politytsi-istorii-suchasnoi-ukrainy>

Т. Шевченко в світлі нових ідейних вказівок партійних лідерів постав насамперед як поет пригноблених соціальних низів, борець проти соціального, національного, релігійного гніту. Основним напрямком шевченкового протесту вважався соціальний. Таке трактування сильно обмежувало сприйняття творчості Т.Шевченка, проте була в цьому й позитивна сторона. В цей період були видані або перевидані спогади друзів й знайомих митця про його повсякденне життя, що означало десакаралізацію його образу.

В середині 1930-х рр. розпочинається перехід офіційної радянської ідеології на патріотичні позиції. Соціологізм марксизму змінюється по суті забарвленою в червоні тони російською імперською ідеологією. В окремих союзних республіках це доповнювалося культивуванням місцевої культури в межах, дозволених панівною ідеологією з метою підкріплення останньої.

Широкого розголосу набуло святкування 125-ої річниці поета, на честь якого перейменували Київський університет та Оперний театр. Було опубліковано повне зібрання творів Т. Шевченка і споруджено декілька пам'ятників, зокрема, в травні 1935 р. у Харкові¹. Так, наприклад, відкриття пам'ятника в Києві зібрало близько 200 тисяч учасників, до яких з промовами звернулися Микита Хрущов та інші партійні керівники. Старий образ Шевченка – «поета селянського повстання» – в 1939 р. змінюється на новий. Відтепер Т. Шевченко – «великий син українського народу», «засновник української літератури та батько нації»².

Новими барвами образ Кобзаря збагатився із початком Великої Вітчизняної війни. В маніфесті, прийнятому на Першому з'їзді представників українського народу (Саратов, 26 листопада 1941 р.), його учасники звернулися до нащадків визначних захисників української землі: Данила Галицького і Петра Конашевича-Сагайдачного, Богдана Хмельницького та Івана Богуна, Тараса Шевченка та Івана Франка, Василя Боженка і Миколи Щорса, які ніколи не давали себе в німецьке рабство.

1 Кисла Ю. Українська історична пам'ять: конструювання загально радянської ідентичності в УРСР (1930-ті-1960-ті рр.): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.timeandspace.lviv.ua/files/research/Stattia_55.doc

2 Єкельчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві / С. Єкельчик. – К.: Критика, 2008 – С. 53.

Протягом війни партійні ідеологи організували широкі святкування днів Т. Шевченка в Уфі та Самарканді. Патріотичні праці Шевченка продовжували видаватись величезними накладками, з'явилися навіть невеликі брошури поем Шевченка з метою поширення їх на «окупованій території»¹. Зокрема, в травні 1943 р. Українське державне видавництво випустило нове видання шевченківських поем «Кобзар» накладом у 20 тис. примірників², а відомий художник В. Касіян створив серію плакатів «Шевченківський гнів – зброя до перемоги», які потім розповсюджувалися на окупованій українській території.

Отже, використання образу Т. Шевченка для формування державної політики в області історичної пам'яті має в Україні давню традицію. Т. Шевченку в цьому процесі відводилась роль союзника російських революціонерів-демократів у боротьбі проти царизму, символу єднання двох братніх народів у прагненні до соціальних перетворень. Образ великого митця використовувався для полеміки із українськими націоналістами, поступово стаючи символом українського радянського патріотизму.

Владимир Гула

Образ Тараса Шевченко в советском общественно-политическом дискурсе конца 1930 – начала 1940-х годов

Vladimir Gula

The image of Shevchenko in the Soviet social and political discourse in the late 1930's – early 1940's

1 Єкельчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві / С. Єкельчик – К.: Критика, 2008 – С. 63

2 Гриневич В. З історії формування українського радянського патріотизму в роки німецько-радянської війни 1941-1945 рр. / В. Гриневич // Проблеми історії України: Факти. Судження. Пошуки: міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип.12. – К., 2004. – С. 358.

Оксана Гула

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ТВОРЧИСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ХОРВАТСЬКОМУ НАУКОВО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Вивчення творчої спадщини відомого українського поета, художника Т.Г. Шевченка у хорватських землях зародилося наприкінці XIX ст. На початковому етапі студіювання зводилося лише до побіжного вивчення літературних творів українських письменників загалом та Т.Г. Шевченка зокрема. Поступово, з розвитком міждержавних хорватсько-українських відносин, змін у хорватській системі вищої освіти, розгорнулося багатовекторне дослідження невідомих хорватській науковій спільноті творів, авторами яких були творці української літератури. Саме тому метою розвідки є аналіз дослідження особи та творчості Т.Г. Шевченка крізь призму українознавчої діяльності хорватських науковців.

Проблема дослідження творчої спадщини Т.Г. Шевченка у науково-культурному середовищі Республіки Хорватія викликає інтерес насамперед через недостатнє її висвітлення у власне українській історіографії. Щодо хорватських студій, то одним з перших зацікавився постаттю Т.Г. Шевченка письменник, політичний діяч А. Харамбашіч, який у передмові до перекладеної ним збірки творів поета, виданій 1887 р., зазначав: «...Став відомим ... Шевченко як Богом обраний поет свого народу, якого критики порівнюють з російським Пушкіним і польським Міцкевичем»¹. Окрім високої оцінки Т.Г. Шевченка, А. Харамбашіч подав його стислу біографію та продемонстрував складність життєвого шляху українського митця.

Згодом, вже у першій половині XX ст. на хорватських територіях, які на той час були складовою Королівства Югославія, з'явилися окремі праці² власне українських авторів, що демонстрували їхню спробу здійснити порівняльний аналіз творчості Т.Г. Шевченка з напрацюваннями хорватських національних діячів.

1 Taras Ševčenko. Pjesničke pripoviesti / [Preveo i uvodom popratio A. Harambašić]. – Zagreb : Naklada Matice Hrvatske, 1887. – 187 str.

2 Luciv L. Avgust Harambašić i Taras Ševčenko / L. Luciv. – Lviv : Drukarnja Naukovogo T-va im. T. Ševčenka, 1937.

Переклади творів¹ українського поета на хорватську мову і подальше їх поширення в державі засвідчили зростаюче зацікавлення змістом праць та продемонстрували схожість історичного минулого двох народів.

Щодо новітньої хорватської історіографії, то зазначену тему частково висвітлив лише Є. Пащенко – доктор наук, професор кафедри української мови та літератури Загребського університету. У своїй статті «Феномен Тараса Шевченка»² науковець ґрунтовно охарактеризував ключові дати в історії становлення Кобзаря як творця нової української літератури через призму історичних подій того часу. Автор звернув увагу на зовнішні і внутрішні чинники, які впливали на формування особистості митця, а також установив, що феномен Т.Г. Шевченка полягає в постійній актуальності його творів.

У 2011 р. Є. Пащенко упорядкував збірник статей хорватських авторів XIX-XX ст.³, що присвячені життю та літературній діяльності Т.Г. Шевченка.

У вступі зазначено, що постать поета була головною для формування у хорватів, через призму його життя і творчості, власного бачення культурного розвитку українського народу. У вміщених тут статтях науковців Й. Бадаліча⁴, Б. Крмпотіча⁵, О. Флакера⁶ та ін. відображено їхні спроби продемонструвати вплив творчості нашого письменника не лише на літературний доробок власне хорватських авторів, але й на усіх південних слов'ян. Важливо, що аналіз діяльності Т.Г. Шевченка хорватськими дослідниками розпочався наприкінці XIX ст., що свідчить про високий ступінь зацікавленості Кобзарем у хорватському освітньому середовищі протягом кількох століть.

1 Taras Ševčenko. Lirika : [perevod s ukrainskogo] / [sost. L. Novičenko; ilustracij T. Ševčenko]. – Moskva: Hudožestennaja literatura, 1984. – 136 str.; Hudožnik: povest Tarasa Ševčenko: ilustracii, dokumenty: al'bom / [sostavitel' L. N. Sak ; komentarii V. E. Sudak ; perevod povesti na anglijskij jazyk]. – Kiev: Mistectvo, 1989. – 383 str.

2 Paščenko E. Fenomen Tarasa Ševčenka / E. Paščenko // Ukrajina u prošlosti i sadašnosti: [ur. E. Paščenko]. – Dubrovnik.: Matica Hrvatska. – N.s. 18 (2007), 3. – Str. 60 – 71.

3 Hrvatska ševčenkiana / [Priredio J. Paščenko]. – Zagreb.: Brotisak, 2011. – 212 s.

4 Badalić J. Ševčenkovo doba i Južni Slaveni / J. Badalić // Hrvatska ševčenkiana. – Zagreb.: Brotisak, 2011. – S. 83 – 87.

5 Krmpotić B. Utjecaj Ševčenka na Harambašića / B. Krmpotić // Hrvatska ševčenkiana. – Zagreb.: Brotisak, 2011. – S. 135 – 141.

6 Flaker A. Taras Ševčenko – borac i revolucionar/ A. Flaker // Hrvatska ševčenkiana. – Zagreb.: Brotisak, 2011. – S. 163 – 176.

Таким чином, діячі хорватського науково-культурного простору цікавилися і продовжують цікавитися українською національною культурою і, зокрема, творчістю Т.Г. Шевченка, яка, крім усього іншого, стала консолідуючим ядром, навколо якого збирається й надалі розпоршена українська діаспора.

Оксана Гула

Творчество Тараса Шевченко в хорватском научно-культурном пространстве

Oksana Gula

Creativity of Taras Shevchenko in Croatian scientific-cultural space

Альона Гулай

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ШЕВЧЕНКОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС ІВАНА ДЗЮБИ. АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У наш час шевченкознавчі студії успішно набувають свого розвитку, відзначаються новизною й актуальністю вивчення творчості поета. У літературознавчому дискурсі популярними є праці Ю. Барабаша, Н. Чамати, В. Смілянської, М. Жулинського, Г. Ключека, В. Шевчука. У колі згаданих науковців вельми перспективним видається доробок І. Дзюби, який є автором таких фундаментальних шевченкознавчих досліджень, як «У всякого своя доля», «Тарас Шевченко. Життя і творчість».

Осмилення специфіки аналітичного розмислу І. Дзюби, тих теоретико-методологічних критеріїв, на основі яких він створює новаторську наукову візію Т. Шевченка, становить важливий етап у шевченкознавчих студіях. Рецепція монографії дослідника актуальна для усвідомлення значення постатей і Т. Шевченка, і І. Дзюби.

Структура монографії побудована за принципом добору власне біографічного матеріалу й аналізу творчості. Значне місце в

дослідженні літературознавець відводить історичному аспекту. Основні аспекти, на які автор монографії скерує свою увагу, такі:

- розвиток європейського та українського романтизму (на прикладі компаративістських студій «Шевченко і Шиллер», «Шевченко і Петефі», «Шевченко і Хомяков»);
- євангельські ремінісценції у творчості Т. Шевченка (аналіз поем: «Неофіти», «Марія», «Єретик»);
- категорія материнства як імператив християнського метатексту «Кобзаря»;
- віра як чинник об'єднання слов'янства (поєми «Єретик», «Кавказ», «Великий блях»);
- двоїпостасність людського суспільства (поема «Неофіти»);
- семантичний потенціал опозицій «батьківщина» – «чужина» (поезія періоду «Трьох літ», цикл «В Казематі»).

Зацікавленість реципієнта в науково-публіцистичному дослідженні літературознавця викликають такі розділи: «Серце болить, а розказувати треба», «Поет супроти імперії», «Між академією і Україною», «Роки неволі» – у них І. Дзюба здійснює герменевтичний аналіз «шевченківського» тексту. Декодування тексту автор проводить за такими принципами, як спроба вивести на перший план шевченкового героя-індивідуаліста, який з'являється в поета в певних історичних обставинах і модифікується лірико-романтичними інтенціями («Гайдамаки», «Гамалія», «Тарасова ніч», «Перебендя», «До Квітки-Основ'яненка», «Іван Підкова»)¹. Такий герой ранніх шевченківських творів набуває сили нервово-творчого напруження самого поета, що здатен подолати пута неволі, розбити дух рабства свого народу («Гамалія», «Гайдамаки»). Наступний принцип прочитання текстів Т. Шевченка дозволяє науковцю вивести формулу приниженої людини в умовах абсурдного суспільства («Сон», «Кавказ», «Єретик»), поряд з якою поет десакралізує священну постать царя, стягує її з імперсько-патріотичного небесі¹. Натомість автор монографії помічає в текстах Шевченкову віру в можливість людини (на прикладі циклу «В Казематі»).

Дослідник відводить першість Т. Шевченку у розробленні тематики кавказьких воєн. Заявлену проблему зауважуємо у творчості

¹ Дзюба І. Тарас Шевченко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 723 с.

О. Пушкіна, Л. Толстого. І. Дзюба проводить паралелі теми кавказької війни у творах російських письменників та Т. Шевченка. В однойменній поемі українського письменника літературознавець визначає текст «Кавказу» як голос захисту поета «малих», «неісторичних», «нецивілізованих» народів. Шевченкова концепція «малих народів» набуває ідеї цивілізаційного продовження світового поступу.

Слов'янську ідею автор монографії інтерпретує не просто як деморалізацію та наругу над людиною й образом божим католицьких ієрархів. І.Дзюба переосмислює Шевченкове слово і бачить у ньому «становище тогочасного українства під утисками царату і московського православ'я. А образ Івана Гуса порівнює з козацькими героями. Докір Гуса рідному народові, який не «змив луду» з очей, – алюзія на дорікання Шевченка своїм сліпим землякам.

У поезіях періоду заслання науковець по-новому прочитує центральний образ всіх шевченківських текстів – образ України. І. Дзюба помічає тенденцію того, що образ України постає як замкнений традиційний світ без великих життєвих перспектив («Нащо мені женитися?...»). Центральними категоріями поезії він виділяє «самотність і чужину» («Не гріє сонце на чужині», «Сон» («Гори мої високії»...)).

Мотив оновленої України, християнська братолюбивість, віра в блага слово Бога простежуються в поемах «Неофіти» і «Марія». На прикладі цих поетичних текстів дослідник говорить про концепти правди-мсти і правди-прощення. З одного боку, йде мова про кару Божу і людську, а з другого – про всепрощення Боже і великодушність людську.

Кожна доба заново прочитує Т. Шевченка. І. Дзюба, відкидаючи міфи про поета, запропонував сучаснику нове розуміння Кобзаря, його слова в контексті історії. Цінність публіцистичного слова І. Дзюби насамперед в авторському підході до аналізу творів поета. Критична рецепція творчості символізує пряме продовження ідей самого Т. Шевченка.

Алена Гулай

Шевченковедческий дискурс Ивана Дзюбы. Аспекты исследования

Alona Gulai

Shevchenko discourse by Ivan Dziuba. Aspects of research

Оксана Данилюк-Кульчицька

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНОЗНАВЦІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ

Синонім Східної Словаччини – етнічна українська територія Пряшівщина. Українці Пряшівщини глибоко шанують творчість Т.Г. Шевченка. Організації регіону провели низку шевченківських літературних вечорів; наукових конференцій, присвячених вивченню його літературної спадщини. Наприклад, 4 березня 2014 р. в Центрі української культури у Пряшеві відбудеться наукова конференція «Тарас Григорович Шевченко і Пряшівщина».

Перша задокументована звітка про те, що українці Пряшівщини познайомилися з поезією Шевченка, відноситься до 1895 р. Один із закарпатських «будителів» другої половини 19 століття А. Кралицький відіслав пісні Лисенка, серед яких були й вірші Шевченка покладені на музику своїй родині в с. Чабини, а тоді написав М. Драгоманову про те, як ці пісні роблять фурор серед знайомих¹.

Літературознавці Пряшівщини у першу чергу цікавляться доробком місцевих поетів та письменників, та принагідно (наприклад перед конференціями) вони, а також, історики, мовознавці включають в поле своїх досліджень творчість Шевченка і її вплив на художню літературу історичний розвиток краю².

Цій тематиці присвячені роботи вчених літературознавців Миколи Неврлого («Безсмертний Шевченко» (1954), «Т. Шевченко – революційний поет України» (1960), «Шевченко і слов'янство» (1961), «Шевченко і сумління письменника» (1964), «Шевченковий ідеал поета» (1989)), Федіра Ковача («Тарас Шевченко у творчості українських письменників Чехословаччини» (1989)), Іллі Галайди («Тарас Григорович Шевченко у триптиху «Вінків сонетів» Івана

¹ М. Драгоманов. В справі Угорської Русі / М. Драгоманов. – Львів, 1895. – С. 11.

² Краєзнавчий словник русинів-українців. – Союз русинів-українців Словацької Республіки. – Пряшів, 1999. – 500 с.; Mária Nachajová. Naukovi zapysky. Članková bibliografía. – Prešov, 2010. – 129 s.; Павло Роберт Марочій, Іван Поп. Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. – Видавництво В. Падяка. – Ужгород, 2010. – 480 с.

Мацинського»(1991)), Йозефа Шелепця («Шевченкове «...то ви б елегії не творили» у вірші «Якби ви знали, паничі» (1989)), Юрія Кундрата («Переклад української народнопоетичної символіки на словацьку і чеську мову: (на матеріалі «Кобзаря» Т. Г. Шевченка)» (1989)).

Історичні дослідження творчості Т. Шевченка належать Миколі Мушинці («Тарас Григорович Шевченко і цензура німецького протекторату Чехії і Моравії» (1989)), Михайлові Роману («Тарас Шевченко і наша сучасність» (1989)), Вері Жемберовій («Місце історії у творчості Тараса Григоровича Шевченка»(1989)), Василю Дацею («Дорога Шевченка до нас»(1989)).

Історики літератури Любиця Бабота («Знайомлення закарпатських українців з творчістю Тараса Шевченка в Австро-Угорщині» (1991)) та Василь Хома («Традиції Т. Г. Шевченка й наші літературні справи» (1991)) також зробили свій внесок у дослідження впливу праць Шевченка на культуру закарпатських українців.

Мовознавці Адела Кундрат («Словесна колористика поезії Т.Г. Шевченка») та Марія Чижмар («Мовностилістичне функціонування ботанічної номенклатури у творчості Т.Г. Шевченка») також долучилися до дослідження творчості Т. Шевченка.

Любомира Милла («Педагогічні погляди Т. Г. Шевченка») та Йола-на Голенда («Вивчення творчості Тараса Шевченка у школах ЧСФР») дослідили педагогічні погляди Т. Шевченка та місце його творчості у шкільних програмах ЧСФР.

Оксана Данилюк-Кульчицка

Жизнь и творчество Т. Г. Шевченко в исследованиях украинистов Восточной Словакии

Oksana Danyliuk-Kulchytska

Taras Shevchenko in works of Ukrainian scientists of Eastern Slovakia

Лідія Дворніцька

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ВИХОВНІЙ РОБОТІ (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ КОНКУРСІВ ІМЕНІ Т.ШЕВЧЕНКА)

В історії кожного народу є постаті, що увібрали в себе живодайну силу душі етносу, втілили у власному житті та творчому доробку морально-етичні та виховні ідеали, які навіть з плином часу залишаються актуальними і активно впроваджуються у процесі навчання і виховання підростаючого покоління. Такою знаковою постаттю для українського народу став всесвітньо відомий поет, основоположник нової української літератури Т.Г. Шевченко.

Великий Кобзар ще за життя користувався повагою та любов'ю рідного народу, й особливою популярністю, за словами його сучасників, Шевченко користувався у молодіжній аудиторії. З плином часу популярність митця з кожним роком збільшується, причому не лише в Україні, а й за її межами. Твори великого Кобзаря, що мають не лише художню цінність, а й втілюють національний виховний ідеал, включено до програм українських загальноосвітніх шкіл та інших навчальних закладів. У багатьох країнах для вшанування пам'яті Тараса Григоровича засновують музеї, знімають фільми, споруджують пам'ятники великому Кобзареві, видають твори Шевченка різними мовами, проводять форуми, конференції, творчі вечори, конкурси, фестивалі тощо.

«2014 рік особливий для української культури перш за все завдяки визначному ювілеєві – 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка»¹.

Тож саме зараз найбільш актуальною, на нашу думку, є поставлена проблема: як використовується у виховній роботі (зокрема під час проведення заходів та конкурсів, присвячених великому Кобзареві) творчий доробок Т. Шевченка.

Мета дослідження: на основі аналізу результатів конкурсів імені Т. Шевченка виявити виховні та навчальні можливості використання

¹ Літературна Україна. – 2014. – 2-9 січня (№1-2). – С. 2.

постаті Т. Шевченка для розвитку здібностей та формування творчої особистості шкільної та студентської молоді.

Серед численних конкурсів, присвячених творчості великого Кобзаря, найбільш знаними заходами всеукраїнського та світового рівня є Всеукраїнський відкритий конкурс читців імені Тараса Шевченка та започаткований у 2010 р. з метою піднесення престижу української мови і літератури у молодого покоління, стимулювання учнівської та студентської молоді до вивчення рідної мови, підвищення рівня загальної мовної культури Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка.

Досвід багаторічного проведення Всеукраїнського відкритого конкурсу читців імені Тараса Шевченка свідчить про те, що сучасна молодь, виконуючи твори великого Кобзаря, демонструє зростання рівня майстерності художнього читання, більш глибоке проникнення читців у сутність творів, передання фольклорного колориту, історичного контексту та позиції автора. Хоча «...на перших конкурсах висновки були маловтішними. За невеликим винятком, учасники конкурсу читали інтуїтивно, не маючи найменших знань з майстерності художнього читання... Але щорічні майстер-класи, що проводились на кожному конкурсі фахівцями, дали свої результати»¹. У наші дні метою цього конкурсу є не лише відродити мистецтво художнього читання, виявити талановитих виконавців, а й шляхом залучення до художнього слова Шевченка стимулювати духовно-естетичне самоврядування молоді. Ця мета успішно досягається, що сприяє також консолідації представників багатьох національностей як в Україні, так і за її межами.

Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка започаткований відносно недавно, але вже зараз можна зазначити, що цей захід сприяє не тільки зростанню рівня знань з української мови та літератури взагалі і поглибленню осягнення творчого доробку Тараса Шевченка зокрема (адже саме ці знання та вміння дозволяють учасникам вибороти перемогу на першому етапі змагань), а й підвищенню загальної мовної культури, вихованню у молодого покоління любові до батьківської

¹ Мартиненко О.М., Кухарєва О. К. Аналітичний огляд. URL: http://culturalstudies.in.ua/metod_amator_15.php

землі, повагу до історії, мовних традицій та культурних надбань рідного народу.

У результаті проведеного дослідження можемо зробити такі висновки:

- твори Т.Г. Шевченка користуються значною популярністю не лише в Україні, а й в усьому світі. Творчий доробок Кобзаря має великий виховний потенціал, оскільки акумулює в собі багатство мови, культурної та історичної спадщини нашого народу;

- конкурси ім. Т. Шевченка сприяють не тільки зростанню рівня знань з української мови та літератури, а й підвищенню мовної культури учасників, розвитку їхніх талантів та індивідуальних здібностей;

- учні, що беруть участь у конкурсах ім. Т. Шевченка, опановують мистецтво художнього читання та сценічного перевтілення, більш глибоко пізнають сутність та історичний контекст творів, обраних ними для виконання зі сцени;

- конкурси ім. Т. Шевченка всеукраїнського та міжнародного рівнів стимулюють духовно-естетичне самоврядування молоді, сприяють консолідації представників багатьох національностей як в Україні, так і за її межами, а також залученню не лише українців, а й жителів інших країн до пізнання історії та культури українського народу, що знайшли своє відображення у творчій спадщині великого Кобзаря.

Лидия Дворницкая

Личность Тараса Шевченко в воспитательной работе (на примере анализа конкурсов имени Т. Шевченко)

Lidiya Dvornitska

Personality by Taras Shevchenko in educational work (on the example analysis of competitions a name of T.Shevchenko)

Наталія Дейниченко

Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка
(м. Суми)

КОНЦЕПТ ХАТА НА МАТЕРІАЛІ «МАЛОГО КОБЗАРЯ» Т. ШЕВЧЕНКА

Вивчення ідіолекту Тараса Шевченка залишається актуальним, бо з'ясування тенденції формування літературної мови в минулому має для сучасної мови велике значення. Одним із аспектів його ідіолекту є «дім буття» – місце, де він народився, ріс і формувався. Це – його рідна хата.

Його хата в с. Шевченкове, що вже декілька разів піддавалася руйнації (двічі її палили сучасні вандали), в оновленому вигляді залишається вічним символом української оселі, загальнонаціональною святиною, такою ж, як і її геніальний житель, що став гідним сином – символом української нації. З неї він пішов у великий світ шукати не тільки «залізні стовпи» та вчитися малярству, а й щоб возвеличити «малих отих рабів німих», щоб «слово пламенем взялось, щоб людям серце розтопило».

Матеріалом для аналізу послужили тексти «Малого Кобзаря» Т. Шевченка. Методом суцільної вибірки було виділено 137 лексем *хата* та її похідних *хатина*, *хатинка*, *хатинонька*. Також додатково до уваги бралися інші лексичні одиниці, які називають домівку: *палати* (7 назв), *будинок* (4 назви), *дім* (3 назви), *господа* (3 назви), *храми* (3 назви), *сакля* (2 назви), *пустка* (2 назви), *палац* (1 назва), *вертеп* (1 назва), *оселя* (1 назва), *нора* (1 назва), *курінь* (1 назва). Усього джерельна база становить 166 назв.

Під концептом ми розуміємо одиницю етнокультурної інформації, що віддзеркалює зміст національного світосприйняття засобами мови.

Концепт *хата* розглядається нами як окрема одиниця в загальній структурі національної мови XIX століття. З'ясування семантики лексеми *хата* в Т. Шевченка та в «Словникові української мови» (11 т.) дає можливість визначити коливання значення аналізованого слова.

Домінантна лексема *хата* протиставляється за змістом таким знакам, як *палати*, *палаці*, що позначають панські розкішні оселі (*Віщує серце, що в **палатах** Ти розкошуєш і не жаль тобі покинутої **хати**, Тяжко дітей годувати у безверхій **хаті**, А ще гірше старітися У білих **палатах***).

Лексема *хата* для підсилення антитези вступає в атрибутивні відношення з прикметниками та дієприкметниками (***безверха хата, нечепурна хата, холодна хата, убога хата, погана хата; смердюча хата, нетоплена хата***). Традиційні епітети Т. Шевченко доповнив новими (*кривобока, нечепурна*). Іноді автор використовує по декілька епітетів (*В **холодній хаті кривобокій***). Завдяки контекстуальному оточенню концепт *хата* сприймається значно глибше.

Крім епітетизації, лексема має залежні означення, які вказують на приналежність бідної хати кумі, вдові, дідові, є власністю когось чужого. Продуктивним у ролі означень є вживання присвійних і вказівних займенників.

При опорних лексемах *палати*, *палаці* епітети використовуються зрідка, бо їх розкіш не потребує уточнення. Іноді Т. Шевченко вживає епітети *високі і білі*. Одиначним є означення *осквернені* (*То не стояло б над Невою Оцих **осквернених** палат!*).

При лексемах *хата* (іноді), *палата*, *палац* (часто) автор подає уточнення *на помості*. Цей вираз передає глибинні основи нашої національної культури, зокрема сільського будівництва: дім з дощатою підлогою могли мати тільки багатії, а в селян хати були з земляною підлогою.

В окремих творах концепт *хата* є досить продуктивним: «Садок вишневий коло хати» (4 рази), «Якби ви знали, паничі» (7 разів).

Зовсім інше оточення має лексема *хата* у віршах, які змальовують українців на чужині (*Поставлю хату і **квартиру, Садок-райочок** насаджу, А я так мало, небагато благав у бога. Тільки хату. Одну хатиночку в **гаю***).

Досить часто Т. Шевченко використовує таку приховану форму зображення дійсності, як сон. Зокрема в снах концепт *хата* як оніричний хронотоп набуває нової номінації: *пустка, курінь*.

Банк мовних знаків концепту *хата* поповнюється знаками інших культур, зокрема лексемою *сакля*, що функціонує в мовленні кавказьких горців (*Чурек і сакля – все твоє*). У поемі «Кавказ» вона

вживається як мовно-естетичний знак національної культури відповідного етносу.

Одиничними є приклади *вертеп* і *нора*, що позначають оселю для невільників.

Семантика концепту *хата* у творах Т. Шевченка різноманітна: це назва будівлі, господи, місця проживання, тимчасового проживання, ознака міста, України, домовини (16 значень).

Різні лексикографічні праці відбивають різну семантичну наповнюваність концепту *хата*. Для аналізу взято «Словник мови Т. Шевченка», «Словарь української мови» за редакцією Б. Грінченка, «Словник української мови» (11 т.). На основі їх аналізу констатуємо звуження семантики лексеми *хата*. Концепт *хата* є типовим конститuantом ідіолекту Т. Шевченка, традиційним національним символом.

Наталія Дейниченко

Концепт *хата* на матеріалі «Малого Кобзаря» Т. Шевченко

Nataliya Deynychenko

Concept «hut» on the material of Taras Shevchenko's «Small Kobzar»

Станіслав Дембіцький

Національний історико-етнографічний заповідник
«Переяслав»

САДИБА А. О. КОЗАЧКОВСЬКОГО

Квітень 2008 р. У древньому Переяславі-Хмельницькому було відкрито черговий музей Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Експозиція його присвячена перебуванню на Переяславщині Українця з великої літери, геніального українського народного поета, художника Т.Г. Шевченка, 200-річчя з дня народження якого відзначає нині вся Україна. Музей розташований у колишньому будинку приятеля Т.Г. Шевченка, лікаря, дворянина А.О. Козачковського, з яким поет познайомився в 1841 р. в Санкт-Петербурзі, а був Кобзар у Переяславі чотири рази: двічі в 1845 р. і двічі в 1859 р., після заслання. І завжди зупинявся в будинку А. О. Козачковського. У цьому будинку він написав поеми «Кавказ», «Наймичка», вступ до поеми «Єретик». 25 грудня 1845 р., будучи тяжко хворим, Т.Г. Шевченко, написав свій безсмертний «Заповіт».

Садиба А.О. Козачковського розташована на південному сході центральної частини міста, біля Троїцької церкви. Як свідчать старовинні плани, садиба була окрасою троїцького комплексу. Вона ніби доповнювала Троїцьку церкву, чим створювала неповторне духовне єднання. У регулярній розпланувальній системі міста об'єкт розташований в історичному середмісті.

Центральним об'єктом садиби був житловий будинок. Ми не маємо достовірних відомостей про будівельні роботи щодо створення садиби. Ймовірно, у 20-х роках XIX ст. на цій ділянці було споруджено комплекс садибного житлового будинку Козачковських. У першій чверті XIX ст. спадкоємцем садиби й будинку став А.О. Козачковський. У сформованому вигляді на період першої чверті XIX – першої чверті XX ст. по вул. Троїцькій садиба являла собою характерний для Переяслава малоповерховий комплекс із житловим будинком, оперезаним цегельним цоколем, розташованим на підвір'ї садиби з допоміжними господарськими спорудами, оточеними садами і городами, що тяглися аж до річки Трубіж¹. Садибний будинок був одним із пер-

¹ Пам'ятка історії першої половини XIX ст. (охор. № 1235). Будинок лікаря

ших житлових будинків середніх верств населення. За планувальним рішенням і зовнішнім виглядом нагадує будівлі першої половини XIX ст. Будівничі не встановлені. Будівля дерев'яна, одноповерхова, прямокутна в плані, перекрита високим чотиришхилим залізним дахом. Витягнута по осі південний захід – північний схід по головному фасаді, що виходить на вулицю Т.Г. Шевченка (колишня Троїцька). Головний симетричний фасад відіграє головну роль у сприйнятті композиції будівлі. У центрі його було розташовано головний вхід зі скляним дахом, до якого вели дерев'яні сходи. У будівлі збереглися добудовані під час реконструкції 1920 – 1930-х років входи з піддашшям по кутах головного фасаду. Вікна фасаду прямокутні, оздоблені лиштвами. В 20-х роках XX ст. на південно-західному куті тильної сторони будинку було здійснено прибудову¹.

У 20-х роках XX ст. садиба А.О. Козачковського згідно з наказом УРСР від 25. 02. – 01. 08. 1919 р. «Про передачу поміщицьких маєтків, дач і монастирських будинків в користування дитячої колонії»² була націоналізована. Пізніше тут розташовувалися дитбудинок, різні держустанови та житлові квартири. Згідно з рішенням уряду в 1946 р. в колишньому будинку А.О. Козачковського було відкрито історичний музей³, який проіснував до 2004 р. Наступні зміни інтер'єру будинку були викликані музейними потребами.

У вересні 2004 р. експозиція історичного музею була знята. У 2004 – 2007 рр. в будинку було проведено капітальний ремонт. Кількість кімнат зменшено, викинуто пічне опалення, змінено прибудову з північного боку. Зміцнено фундамент, стіни, замінено лаги під підлогою, ремонт якої обійшовся в 52700 грн⁴.

А.О. Козачковського 1820 р., в якому мешкав поет Т.Г. Шевченко, 1845, 1859. Державний історичний музей Державного історико-культурного заповідника. Вул. Т.Г. Шевченка, 8. м. Переяслав-Хмельницький Київської області. Історична записка. К., 2004 р. 95 арк.

- 1 Паспорт пам'ятки історії першої половини XIX ст. Будинок А.О. Козачковського. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». К., 2005. 18 арк.
- 2 Центральний державний архів Вищих органів влади та Управління країни, ф. 166, оп. 1, спр. 223.
- 3 Ткаченко В.М. НІЕЗ «Переяслав»: від історичного музею до національного заповідника // Могилянські читання 2006 року: Зб. наук. пр.: Доля музейних зібрань / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник. – К.: Фенікс, 2007. – Ч. 2. – 380 с.
- 4 Договір №1 між Товариством з обмеженою відповідальністю «Гарант сервіс» та НІЕЗ «Переяслав» про капітальний ремонт підлоги меморіального будинку лікаря А.О. Козачковського. м. Переяслав-Хмельницький. 20 лютого 2007 р. 5 арк.

У 2008 р. було проведено реконструкцію прибудинкової території: підвір'я вимощено плитками, замінено огорожу, поставлено новий ганок – вхід до будинку, значно більший за попередній.

На фасаді будинку встановлено меморіальну дошку з написом: «В цьому будинку в 1845, 1859 рр. перебував великий поет українського народу Т.Г. Шевченко. Тут він написав твори: «Заповіт», «Кавказ» і «Наймичка». З 1949 р. на подвір'ї тодішнього історичного музею встановлено бронзове погруддя Т.Г. Шевченка, скульптор О. П. Олійник¹, поставлене в 1953 р. на гранітний постамент. Архітектор М. К. Вронський. Праворуч від музею, вздовж асфальтованої доріжки, розміщені скульптурні герої творів Т.Г. Шевченка.

Нині колишня садиба А.О. Козачковського належить НІЕЗ «Переяслав». Її територія – 4419 м². З північно-східної та північно-західної сторін – житлова забудова, з південно-східної сторони територія прилягає до вул. Шевченка, з південно-західної сторони – комунальна власність міста. На території садиби розташовані фонди НІЕЗ «Переяслав», господарські споруди, альтанка. Довкола будинку ростуть вічнозелені, листопадні, листяні та шпилькові дерева, чагарники. Поруч із садибою, перед будинком, де нині Музей Заповіту Т.Г. Шевченка, ростуть віковічні дерева. Серед них акація біла, посаджена Т.Г. Шевченком та А.О. Козачковським восени 1845 р. на честь дружи².

Станіслав Дембицкий

Усадьба А.О. Козачковского

Stanislaw Dembitsky

Manor A. O. Kozachkovskoho

¹ Архівний відділ Переяслав-Хмельницької міської ради. Рішення Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих від 15 вересня 1949 р. Ф. 1. оп. 1, спр. 37, арк. 75.

² Шевченко Тарас. Повне зібрання творів: у 12 т. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. VI. – 632 с.

Тетяна Дзюба

Чернігівський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені К. Д. Ушинського

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

У дослідженні на матеріалі публіцистики та літературної критики другої половини XIX – першої третини XX століть з'ясовується вплив Т. Шевченка на кристалізацію українського національного усвідомлення. Зокрема, розглянуті тексти означеної тематики у М. Костомарова, П. Куліша, Д. Таянчевича, О. Кониського, М. Драгоманова, Б. Грінченка, І. Франка, Олени Пчілки, В. Стефаника, С. Васильченка, М. Грушевського, М. Гехтера, Миколи Євшана, С. Єфремова, М. Зерова, Є. Маланюка, Д. Донцова та інших. До помітніших новітніх праць, певною мірою присвячених розгляду особистості та Шевченкового слова у контексті національної ідеології й отожднення, належать розвідки: Г. Грабовича, О. Забужко, О. Гриценка, Є. Сверстюка, І. Дзюби, А. Чічановського.

Мета нашої студії полягає в тому, щоб, використавши науковий потенціал, насамперед концепцій соціального конструктивізму, підходів постколоніальної теорії та критики, окреслити місце Т. Шевченка у структурі чинників національної ідентичності. До формантів моделі національної тотожності авторка передусім залічує колективну історично-культурну пам'ять; мову як єдиний комунікаційний засіб; освітню мережу (згідно з відомою атестацією Е. Гелнера, освітня та комунікаційна системи – це «спеціальний завод» з виробництва національної ідентичності); уніфіковане поле обміну змістами та ідеями і загальнонаціональні ЗМК; дискурси про національну спільноту; механізми соціокультурного синтезу (ідеологеми, міфи та ін.); художню словесність; культурні інститути, які виконують щодо національного наративу меморійну і ретранслюючу функції; національну символіку тощо. (Детальніше про це у нашій монографії: Дзюба Т. А. Спрага народу і спрага Вітчизни. Публіцистика другої половини XIX – першої третини XX ст.: модель національної ідентичності. – Чернівці: Видавець Лозовий В. М., 2012. – 368 с.).

Націотворча роль Т. Шевченка у досліджуваній нами період, у першу чергу, полягала в самоозначенні та утвердженні українства, його консолідації, – як, власне, на Наддніпрянщині, так і в об'єднанні Сходу і Заходу України, розрізнених кордонами етнографічних українських земель; у пробудженні національної свідомості та культурній трансформації Галичини й Буковини. У друкованих виданнях і рукописних списках, піснях, якими стали чимало поезій Кобзаря, творчість Т. Шевченка поширювалася серед широких верств народу не лише Правобережної і Лівобережної України, а й на українських теренах за Збручем.

Про націобудівниче значення особи та творчого спадку Т. Шевченка одним із перших у публіцистичному дискурсі повів мову П. Куліш; думка ця розгорталася пізнішими генераціями українських ідеологів та працівників на літературній ниві. За С. Єфремовим, з появою Т. Шевченка давніша академічна суперечка «южан і сіверян» переходить в якісно інакшу площину, на інший ґрунт, адже «заговорили різно заступники двох націй, а не провінціалізмів тільки, як було раніше»¹. «Шевченко був першим за нових часів мучеником українства, першим «політичним злочинцем» у сучасному розумінні і з нього починається довгий реєстр мучеників, з одного боку, та репресивних заходів огулом проти всього українського письменства, з другого»². Ім'ям Шевченка започатковується мартиролог української літератури й українського руху загалом. «Ім'я Шевченка не тільки ім'я геніального письменника, а й заপুরка того, що не може без сліду зникнути народ, що таку силу від себе виставив; це національний стяг наш»³.

Чільне місце в історії української політичної думки відводить Шевченку інший знаний дослідник української літератури – Д. Чижевський, зауважуючи, що для поета «засновком усіх його образів та думок, понять про «Правду», «Волю», «Славу» [були] уявлення про Україну та український народ, як про живі цілості, колективи, особливості в сім'ї народів та держав; і «сон», але вже не «смерть» України для нього – не втрата звичаїв та навіть мови (як син села, він

1 Єфремов, Сергій. Історія українського письменства. – К. : Феміна, 1995. – С. 382.

2 Там само. – С. 383.

3 Там само. – С. 379.

добре знав, що такої втрати немає та почував, що вона не загрожує), а лише політичне поневолення Російською державою та царизмом»¹.

Дискурс про Шевченка базується на концептах пошуків ідеалу національного героя і творення його «героїчної» біографії, мучеництва, культу поета та його місії пророка. У публіцистичній площині окреслюється символічно-ціннісне значення постаті митця, Шевченко розглядається як комунікаційний феномен, визначається його місце в парадигмі національної культури, ведеться боротьба за «справжнього» Шевченка, звертається увага на те, що ставлення до Шевченка перетворюється на мірило українського патріотизму. Слід зауважити, що під час дешифрування означених вузлових кодів, висловлювалися іноді контрверсійні судження, приміром, М. Драгомановим, М. Євшаном, М. Семенком; а ще – відбувалися трансформація та адаптація цих понять до нових історичних умов і суспільних потреб, як у випадку з «радянським Шевченком».

Інший аспект, який отримав розвиток у нашому дослідженні, стосується медіапроекцій таких чинників національної ідентичності, як масові заходи, пов'язані з вшануванням поета (у першу чергу, йдеться про ювілеї); іконографія (з пізнішим зображенням Шевченка на українських грошах включно); встановлення пам'ятників Кобзарю, облаштування символічно-культурного простору шляхом уведення відповідних географічно-територіальних назв тощо. У такий спосіб здійснювався сугестивний вплив на свідомість індивідів, на психологічному рівні зреалізовувалася українська національна ідея.

Татьяна Дзюба

Тарас Шевченко и формирование национальной идентичности украинцев

Tetyana Dziuba

Taras Shevchenko and forming of Ukrainian's national identity

¹ Чижевський, Дмитро. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). – Тернопіль : Презент, 1994. – С. 417.

Юлія Донченко, Ольга Леонова

Комунальний заклад „Білоцерківський
гуманітарно-педагогічний коледж”
(м. Біла Церква)

Т. Г. ШЕВЧЕНКО, ЙОГО ОДНОДУМЦІ І БІЛОЦЕРКІВЩИНА: ФАКТ ЧИ ГІПОТЕЗА?

200-річчя з дня народження Тараса Григоровича Шевченка є нагодою для нових пошуків, адже творчість великого Кобзаря, попри свою неосяжність, не є та й не може бути вичерпною. Не менш важливим є пошук нового погляду на вже відомі факти з його життя. На нашу думку, саме такого перегляду потребує тема «Т. Г. Шевченко, його однодумці і Білоцерківщина: факт чи гіпотеза?», що дає можливість звернутися до творчої спадщини, зробити ще один, нехай і не настільки великий, але надзвичайно необхідний крок до творчого генія.

Метою нашого дослідження є з'ясувати на основі аналізу матеріалів, опублікованих джерел, наукової літератури, коли Т. Г. Шевченко відвідував Білу Церкву і як це вплинуло на його творчість.

Завдання дослідження:

- вивчити та проаналізувати літературу за темою досліджень;
- спроба систематизувати шевченківські місця у Білій Церкві, що пов'язані як з перебуванням Тараса Григоровича у нашому місті, так і з його дружнім колом.

Даною темою дослідження займалися білоцерківські краєзнавці наприкінці ХХ – початку ХХІ століття: Є. Чернецький, В. Перерва, А. Гай, В. Іванців, П. Юхименко, В. Козаченко, О. Дмитренко, Т. Семида. Саме їх праці показують, що Т. Г. Шевченко неодноразово бував на Білоцерківщині.

Історія нашого міста тісно пов'язана з ім'ям великого сина українського народу. На думку вищезгаданих дослідників, Тарас Шевченко був у Білій Церкві кілька разів.

Дмитро Красицький, внучатий племінник Тараса Григоровича, писав, що коли Тарас був ще козачком пана Енгельгарда – родича Браницьких, по дорозі до Вільно вони заїжджали до Білої

Церкви¹. Браницька показала гостю свій маєток і парк «Олександрію». З цим не згодні частина істориків, оскільки остаточних доказів і документальних свідчень такої подорожі не існує, адже припущення, що малий Тарас мандрував через містечко в обозі П. Енгельгардта, не зовсім переконливе тим, що Енгельгардти на той час перебували в багатолітній судовій тяганині з власниками Білоцерківської землі за спадок дядька Потьомкіна, і майнова неприязнь мала вести їх об'їзними шляхами.

За даними П. О. Пшонківського (2002 рік), видавця і краєзнавця, в архіві Інституту рукописів НАБ є малюнок «виды церкви, построенной Мазепой в Белой Церкви», атрибути якого відповідають періоду 1842–1844 років, можна датувати 1843, тобто змальована церква під час першої подорожі Шевченка Україною². Проте, не доведено, що акварель церкви святого Миколая належить пензлю Шевченка і може бути створена у Білій Церкві.

Справді за П. Журом, перебуваючи якийсь час в Києві, Шевченко змалював краєвиди столиці і околиць та записав кілька пісень про гайдамацьких ватажків І. Бондаренка, Ф. Левченка, М. Швачку (останній діяв на Білоцерківщині)³.

На думку дослідників А. Гая і О. Дмитренка створену Шевченком картину «Марія» (1840 рік, папір, акварель, бронза), можна включити в число творів Шевченка, пов'язаних з Київщиною, оскільки Марія дійсно неодноразово була на Білоцерківщині у володіннях свого хрещеного батька І. Мазепи. Проте пов'язувати саме картину «Марія», а не її героїню, з Білоцерківщиною ми підстав не бачимо³. Скоріше всього автори видають бажане за дійсне.

Наступна картина Т. Шевченка «Синагога» (1846 рік, папір, сепія) також, на думку цих же дослідників, створена на Київщині під час подорожі 1846 року. Малюнок Т. Шевченка є документом, на якому зафіксовано одну з типових для його часу, але давно вже зниклих архітектурних споруд сіл, містечок і міст нинішньої Київщини – синагогу. Такі споруди були у Білій Церкві, Василькові та Сквирі. Однак

¹ Красницький Д. Дитинство Тараса / Д. Красницький // – Дитвидав: 1959. – 26 с.

² Іванців В. Біла Церква і Шевченко / І. Іванців // Юр'ївська земля, 19 вересня 2013 року. – Біла Церква : 2013 – № 38. – 26–27 с.

³ Київщина у творчості Т. Г. Шевченка: до 190-річчя з дня народження / упор. А. Гай, О. Дмитренко // – Біла Церква : Буква, 2004. – 144 с.

стверджувати, що зображено саме білоцерківську синагогу жодних підстав немає.

Тарас був у Білій Церкві під час роботи в Археографічній комісії у період з 1843 по 1845 роки. Д. Красицький пише, що одного разу коли на розкопках був вихідний день, Т. Шевченко відвідав місто¹. Приїжджав сюди, щоб оглянути відомий своєю красою парк «Олександрія» і ознайомитися з історією та архітектурними пам'ятками древнього міста. Ці відвідини знайшли своє відображення в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали», написаній 1856 року.

Тоді Т. Шевченко отримав завдання обстежити Київське генерал-губернаторство задля виявлення і змалювання пам'яток старовини (кургани, урочища, споруди).

Факти з історії південної Київщини, в тому числі і Білої Церкви, з'являються неодноразово у творчості Т. Шевченка.

Твір «Чернець» автор присвятив Семену Палію, організатору народно-визвольної боротьби на Правобережній Україні, який у 1702 році оволодів Білою Церквою і став білоцерківським полковником.

Вірш «Швачка», який написаний на засланні, оспівує одного з ватажків гайдамацького загону Микиту Швачку, що орудував на Порослі, теперішніх Білоцерківщині, Сквирщині, Фастівщині. Його захопили саме біля Білої Церкви.

З нашим містом тісно пов'язані життя та діяльність вірного Шевченкового товариша – Михайла Корнійовича Чалого – відомого українського педагога, культурного діяча, в майбутньому директора Білоцерківської гімназії.

Іван Максимович Сошенко – ще один з найближчих друзів Тараса Шевченка, у нього на квартирі і познайомилися вище згаданий Михайло Корнійович з Тарасом Григоровичем. Іван Максимович також тривалий час працював у Білоцерківській гімназії (нині ще один з корпусів Білоцерківського національного аграрного університету).

Біла Церква займає важливе місце в дослідженні й увічненні пам'яті Шевченка. Тут Михайло Чалий готував його першу біографію, а Леонтій Дроздов формував колекцію його творів.

Згадані факти, що зв'язують Шевченка і Білу Церкву, вочевидь, є лише фрагментами, можливо, навіть невеликими історичної

¹ Красицький Д. Дитинство Тараса / Д. Красицький // – Дитвидав: 1959. – 26 с.

реаліями – острівцями нашого знання на тлі цілого моря невідомого. Достеменно відомо, що Т. Г. Шевченко бував у Білій Церкві, найменше – один раз. Хоча деякі дослідники вказують на неодноразове перебування поета в нашому місті, проте їх аргументи не витримують критики.

У творчості поета простежуються білоцерківські мотиви. Крім того близькі друзі Т. Шевченка жили і працювали в нашому рідному місті.

Мало хто з поетів зазнав такої шани і всенародного визнання, як Шевченко. Немає, мабуть, на Україні куточка, де не знали б його поезії.

Юлия Донченко, Ольга Леонова

Т. Г. Шевченко, его единомышленники и Белоцерковщина: факт или гипотеза?

Yulia Donchenko, Olga Leonova

T. G. Shevchenko, his associates and Bila Tserkva: fact or hypothesis?

Елена Емец

СП «Стахановский педагогический колледж
ЛНУ имени Тараса Шевченко»

ОСОБЕННОСТИ СТИЛЯ РУССКИХ ПОВЕСТЕЙ Т.Г. ШЕВЧЕНКО

Т.Г. Шевченко – великий сын украинского народа, которому судьба ставила столько препятствий, что они лишь отшлифовали грани его творчества.

В данной статье мы рассмотрим особенности языка русских повестей Т.Г. Шевченко и исследуем, благодаря чему достигается неповторимый стиль, дающий право причислять его русские повести к превосходной классической прозе украинской литературы.

Путь Т.Г. Шевченко к русскому языку был достаточно долгим и сложным. Сам он пишет С.А. Аксакову: «Трудно мне одолеть великорусский язык, а одолеть его необходимо...»¹.

Основой композиции русских повестей Шевченко является неторопливое повествование добродушного рассказчика. Мы видим факты истории и множество географических названий, бывальщину и легенды, описание точных деталей быта крестьян и нравов помещиков, ценнейший фольклорный материал и философские размышления.

Одна из особенностей языка русских повестей – использование украинизмов. В повести «Княгиня» мы читаем: «Село! И вот стоит передо мною наша бедная, старая белая хата, с потемневшею соломенною крышею и чёрным дымарем, а около хаты на прычилку яблоня с красноватыми яблоками, а вокруг яблони цветник, любимец моей незабвенной сестры...»². Автор как будто погружает читателя в мир своих детских воспоминаний.

Находясь далеко от родины, Шевченко сохранил в душе любовь к родному языку и земле, на которой родился. Создавая свои русские повести, он наполняет русский язык украинизмами: левада, праця, толока, пляшка, чарка, вализы, ночвы, вихоть, каганець, прычилок,

¹ www.proza.ru/2013/08/21/728

² Т. Шевченко. Твори. – К.: Дніпро, 1971. – С. 168.

годыночка, поснидавши, шипшина, байстрюк, горыще, сволок, спивы, макитра, жарты, шлях, будынок.

В повестях мы видим и обращения, характерные для украинской речи: голубко моя, мамо, сыну, сестро, парубче, дытыно, небого, дядьку.

Среди передовых литературных деятелей были те, которые понимали уникальность украинского поэта. Н.А. Добролюбов пишет о Шевченко: «Он – поэт совершенно народный, такой, какого мы не можем указать у себя. Он вышел из народа, жил с народом, и не только мыслью, но и обстоятельствами жизни был с ним крепко и кровно связан»¹.

Особенное отношение было у Шевченко к народной песне. В уста рассказчика в повести «Близнецы» Шевченко вложил свою любовь к народной песне и по достоинству оценил её заслуги: «Долго беседовали мы с ним о разных предметах и случайно коснулись моей слабой струны, народных наших песен. Ни один профессор словесности в мире не прочитывал так своей лекции о значении, влиянии и достоинстве народных песен»².

В колыбельной песне старого Якима из «Наймички» мы слышим шутку, которая граничит с легкой иронией:

Э.. э, люли,
Чужим дитям дули,
А нашому калачи,
Щоб спало вдень и вночи.

Стремясь к созданию неповторимого национального колорита, в русских повестях Шевченко часто использует пословицы и поговорки, в которых проявляется мудрость, накопленная веками: быйте лыхом об землю, як швець мокрою халявою об лаву; кто не нуждается в деньгах, тот богаче богатого; голод не знает стыда; хоть с горы та в воду.

Т.Г. Шевченко, воспитанный в крепостной крестьянской семье, сохранил подчеркнуто уважительное отношение к Богу. Этому свидетельствуют многочисленные поговорки его героев: даст бог, всё устроится; живи, да бога хвали; как у бога за дверьми.

¹ www.litrasoch.ru/dobrolyubv-1836-1888-osnovatel-realnoj.kritiki/

² Т. Шевченко. Твори. – К.: Дніпро, 1971. – С. 276.

Одна из особенностей стиля русских повестей Шевченко – это использование фразеологизмов. Мы читаем в повести «Музыкант» фразеологизм со значением «идти, бежать в неопределенном направлении»: «Уберу поутру комнаты, да и марш на целый день, куда глаза глядят»¹.

Многочисленные философские размышления, присутствующие в русских повестях, разнообразны по тематике и настроению. В повести «Варнак», рассказывая о том, как расправились разбойники с господами, Шевченко называет разъяренную толпу «грубыми, жестокосердными людьми», и сам задает вопрос: «А кто их огрубил? Кто ожесточил? Вы сами, жестокие, несытые паны!»².

Кроме того, в повести «Близнецы» Шевченко дает свое определение счастливого человека: «Счастливый, стократ счастливый человек, умевший отстранить от себя все недостойное человека и довольствоваться только благом, приобретенным собственными трудами»³.

Изучив русские повести Шевченко, приходим к выводу о глубине таланта поистине народного поэта, который, создавая свои произведения, хотел рассказать всем о нашем славном народе, используя богатейший фольклорный материал – это и определяет особенности стиля русских повестей.

Elena Yemets

The peculiarities of style of russian works by T. G. Shevchenko

1 Там же. С. 230.

2 Там же. С. 163.

3 Там же. С. 274.

Оксана Єременко

Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка

ПРОЯВИ НАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ В ПОЕМІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «ЯКБИ ТОБІ ДОВЕЛОСЯ»

Тема зневаженої паном дівчини завжди тривожила Т. Шевченка. У душі поета генетично жила народно-історична пам'ять, а страждання жінки усимволізовувались до страждань України, про що свідчать і соціально-побутові поеми, написані в період заслання, в яких варіюється мотив збезчещення паном дівчини: “Петрусь”, “Марина” (“Неначе цвяшок в серце вбитий”), “Княжна”, “Варнак”.

У 1849 р. у Раїмі поет-засланець створив соціально-побутову поему “Якби тобі довелося”, що стала органічним продовженням/варіантом означеної теми. Гармонійна, добре продумана композиція твору складається зі вступу і двох сюжетних малюнків, що взаємодоповнюються. Авторська позиція оприявлена вже в полемічному вступі, побудованому у формі діалогу-суперечки поета і “пана-брата”, котрий легковажно, з певною долею іронії зауважив:

Поки пани в селах,
Будуть собі тинятися
Покритки веселі¹.

Щоб спростувати його слова, автор розповів історію-бувальщину, бо не раз чув про випадки панського насилля, перебуваючи в Україні, на засланні зустрічався з месниками за людські кривди, а потім перебирав у пам'яті ті спомини, перебуваючи в Раїмі, на Косаралі, в Новопетровському укріпленні. Твір “Якби тобі довелося” починається з опису буденного літнього дня, коли “Дівчата на луці гребли, / А парубки копиці клали”. Спекотного дня немилосердно пече сонце, тому дівчата, аби втолити спрагу та хоч трохи відпочити, вчашали до криниці: “Найкраща з всього села / Давненько вже у яр пішла”. Однак “лукавий лановий”, приставлений пильно стежити за роботою кріпаків, не шукає красуні, бо, очевидно, щось знає. Автор, вдаючись до художнього прийому отваринення, дає йому влучну характеристику:

¹ Шевченко Т. Повне збір. тв.: у 12 т. / [редкол. М. Г. Жулинський (голова) та ін.] / Тарас Шевченко. – Т. 2: Поезія 1847-1861. – К.: Наукова думка, 2001. – 784 с. (Тут і далі посилатимемося на це видання). – С. 188 – 190.

“Старий собака, та ще й бита”. На відчайдушний крик збіглися хлопці й побачили, що творить панич-“недоліток”... Самопозиціонування автора, його співчуття скривдженій употужнюється анафорою: “Сердешну дівчину мордує, / Сердешна дівчина кричить”.

Здавалося б, що хлопці, котрі збіглися на дівочий крик-благання, повинні оборонити її, однак вони не вдаються до рішучих дій, бо в стані помертвіння/оціпеніння “бояться пана”. Поет показує згубний вплив аморального суспільства на людей, котрі мовчазно співчують дівочій біді, але не вдаються до захисту. Про них, упосліджених, слабкодухих і зневірених, Т. Шевченко писав не раз: “Неначе люди подуріли, / Німі на панщину ідуть / І діточок своїх ведуть!”¹, або “Псарі з псарятами царять, / А ми... хортів годуємо та плачем”². Поета непокоїло, що люди, зачерствілі від безправ'я і злиднів, стають байдужими до суспільного зла й несправедливості. Він прагне створити гідного наслідування героя, а для цього поглиблює у творі активне, героїчне начало, пробуджує соціальну й національну самосвідомість народу.

Герої твору “Якби тобі довелося” поставлені в ситуацію вибору, коли на межі життя і смерті їм доводиться вибирати між правом на животіння і самопожертвою. Лише один із натовпу – “щонаймолодший” – за порухом палкого серця, “просадив” пана-“поганця” вилами, “мов ту жабу”. Перший сюжетний малюнок вивершує правдива розв'язка: незабаром сміливця “в тюрму захвасували”.

Дія другої сюжетної картини відбувається на верстовому шляху, де під корчмою спочивають “в путах арестанти”. Тут зупиняється весільний почет, з якого виходить молода й частує сторожу та невольників, серед яких впізнає свого рятівника. Читача насторожує її байдужість, адже дівчина “Не почастивала / Свого месника святого”. Автор ускладнює образ героїні, послуговуючись принципом поетичної асоціації ідей (за І. Франком), “навмисне завдає труднощі нашій уяві, щоби розбурхати її, викликати в душі те саме занепокоєння, напруження, ту саму непевність та тривогу”³.

1 Там само. – С. 206.

2 Там само. – С. 367.

3 Франко І. Із секретів поетичної творчості // Франко І. Збір. тв.: у 50-ти т. / [редкол.: Є. П. Кирилюк] / Іван Франко. – Т. 31: Літературно-критичні праці (1897-1899). – К.: Наукова думка, 1981. – С. 45 – 119.

Однак риторичний вигук (“Боже! Милий Боже!”) передає внутрішнє потрясіння, котре дівчина прагне приховати від сторонніх очей. Коли ж стемніло і “молодій постіль пішли слати”, вона безслідно зникає. На запитання “Де ж поділась?” поет дає лаконічну, але вичерпну відповідь “Помандрувала / З невольником убогим / У Сибір”.

Автор підкреслює риси народного характеру, вивисшує моральні устої простої людини, високу духовність, потяг до волі, загострене відчуття справедливості, саможертвність. Для Т. Шевченка жертвність – ознака великої душі, символ очищення людського життя від скверни і насилля. Образи обох героїв твору – цілком оновлені; кардинально трансформовані у свідомості митця й морально-етичні проблеми, розроблені з позицій гуманізму.

Отже, розглянувши соціально-побутову поему “Якби тобі довелося” Т. Шевченка, якій властивий симбіоз романтичних і домінантних реалістичних елементів, можемо стверджувати, що автор, поглибивши психологізм, соціальну мотивацію вчинків, зумів відшукати нові художні рішення, оживити дух народного спротиву кривді й неправді. Духовна велич героїв випрозорюється у вчинках, а боротьба проти насилля осмислювалася поетом згідно та виваженої філософсько-авторської концепції, тому не втратила своєї актуальності й у наш непростий, сповнений суспільними катаклізмами час.

Оксана Еременко

Проявления народного характера в поэме Тараса Шевченко
«Если б тебе пришлось»

Oksana Yeremenko

Expression of national character in the poem Taras Shevchenko «If you had to»

Тарас Єрмашов

Інститут української археографії та джерелознавства

ім. М. С. Грушевського НАН України

(м. Київ)

СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ – ШЕВЧЕНКОЗНАВЕЦЬ

За більш ніж півторастолітню історію досліджень життя і творчості Тараса Шевченка серед огрому шевченкознавчої літератури студії Сергія Єфремова посіли, без перебільшення, одне з чільних місць. Цей факт неодноразово відзначали багато провідних діячів української культури й науки: характеризуючи наукову роботу колеги, А. Ю. Кримський сказав, що “лев’ячу частину праці Єфремова захопив собою Шевченко”¹.

Яскравий представник автентичного народництва в літературознавстві, академік ВУАН та історик української літератури Сергій Олександрович Єфремов, по суті, заклав підвалини наукового шевченкознавства. Написавши понад 100 рецензій, статей, наукових розвідок, присвячених Шевченкові, він поклав початок розробці багатьох ключових проблем галузі.

За класифікацією відомого діаспорного вченого-літературознавця Петра Одарченка, можна виділити в шевченкознавчій діяльності С. Єфремова два періоди: 1899–1919 рр. (70 праць) та 1919–1929 рр. (понад 30 праць)². Перші його невеличкі замітки в «Літературно-науковому віснику» (ЛНВ) вже задекларували постановку ряду важливих питань. Загалом, обшир праць Єфремова, присвячених Шевченкові, універсальний: популяризаторські брошури («Тарас Шевченко. Життя його та діла», «Шевченкова могила»), біографічні розвідки («Поет і плантатор»), текстологічні та бібліографічні дослідження («Новий Шевченків автограф», «Офіційна критика на Шевченка», «Шевченкове “Посланіє”», «Спадщина Кобзаря Дармограя»), пресові хроніки тощо.

1 Кримський А. Ю. Життєпис і літературна діяльність С. О. Єфремова / А. Ю. Кримський // Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. – 1923. – Кн. 2–3 (1920–1922).

2 Одарченко П. В. Тарас Шевченко в працях С. Єфремова / Петро Одарченко // Одарченко П. В. Тарас Шевченко і українська література: 36. ст. / Ред. О. С. Зінкевич. – К.: Смолоскип, 1994. – 424 с.

До вивчення творчої спадщини поета вчений підходив вкрай відповідально, з глибоких наукових позицій: молодий історик літератури, рецензуючи «Кобзар», виданий редакцією журналу «Киевская Старина» 1899 р., виправив багато хронологічних помилок. Так само він пізніше виправив ряд хронологічних і текстологічних помилок в найповнішому на той час «Кобзарі» за редакцією В. Доманицького (1908). Надзвичайно цікавим є запропонований у статті «Пушкін contra Шевченко» (1899, ЛНВ) напрям дослідження джерел творчості Кобзаря: чи не вперше у літературознавстві проаналізовано позиції двох великих національних авторів (як представників своїх народів) з етнопсихологічної точки зору. Тобто, Єфремов новаторськи застосував у літературознавчій галузі психологічний аналіз, випереджаючи свій час – такого рівня фахові дослідження почали з'являтися у світі набагато пізніше. До речі, своє потрактування (хоч і дискусійне) цього аспекту подає сучасний вчений В. Пахаренко¹.

Цей метод літературознавець з успіхом застосовує й в інших дослідженнях: «Поезія всепрощення», «Куточок і Шевченко», «Шевченкове “Послання”», «Шевченко як непереїдений фактор українського життя», «На переломі» та ін. Своє бачення творчості Т. Шевченка С. Єфремов згодом синтетично виклав в своїй ґрунтовній «Історії українського письменства»². Вчений позиціонує поета насамперед як універсальне культурне явище – не лише в українському, а й у світовому контексті.

Вершиною шевченкознавчих студій дослідника стало академічне «Повне зібрання творів Тараса Шевченка» (1927–1929). У III та IV томах цього видання – епістолярії та щоденнику поета – С. Єфремов детально опрацював оригінали Шевченкових творів, усунувши помилки попередніх видань та написавши масу приміток та коментарів, котрі, за П. Одарченком, становлять собою окремі закінчені монографії, як коментарі «Шевченко і Куліш», «Шевченко і Гоголь». Залишається лише шкодувати, що навіть в найостаннішому перевиданні повного зібрання творів Шевченка ці дослідження Єфремова ніяк не використані...

1 Пахаренко В. І. Парадокси шевченкознавства Сергія Єфремова / В. І. Пахаренко // Матеріали Всеукраїнських Єфремовських читань (26–27.09.96 – 17.10.10.2001 рр.). – Черкаси : Відлуння-плюс, 2002. – 200 с.

2 Єфремов С. О. Історія українського письменства / Сергій Єфремов. – К. : Femina, 1995. – 688 с.

У «Щоденниках» за 1923–1929 рр. С. Єфремов неодноразово згадує про текстологічну й коректорську роботу над томами академічного видання творів Т. Шевченка, написання коментарів до них¹. В юнацьких щоденниках та «Споминах про дні минулі», виданих нещодавно, дослідник теж неодноразово звертається до імені й образу Тараса Шевченка.

Сергія Єфремова, як справжнього патріота й громадянина, щиро турбував катастрофічний стан будинку Т. Шевченка в Києві та його могили у Каневі. Символічно, що саме з Шевченком, з його святою для кожного українця могилою пов'язаний і останній (перед арештом) запис у «Щоденниках».

Наприкінці 20-х років з ескалацією більшовицького терору над академіком Єфремовим, як і над сотнями його колег, нависли хмари. Почалася демонстративна кампанія боротьби з «єфремовщиною». Режим ініціював колективні шельмування академіка за «буржуазно-націоналістичні ухили, вираження інтересів куркулів і непманів». 1929 року Державне політичне управління інспірувало так звану справу «Спілки визволення України» – вигаданої у чекістських кабінетах організації. Після процесу СВУ ім'я академіка С. Єфремова стало забороненим – хоча це не заважало соцреалістичним придворним літературознавцям безсоромно користуватися його науковим доробком, видаючи відкриття за свої...

Нині Сергій Єфремов потроху повертається до нас: опубліковані його щоденники, кілька книг вибраних праць (що вже стали бібліографічною рідкістю), «Історія українського письменства», спогади «Про дні минулі...»; існують публікації нечисленних єфремовознавців. Проте системної роботи з його літературознавчим доробком і, зокрема, шевченкознавчими працями, не ведеться ні на рівні середньої, ані вищої шкіл, його ім'я досі не повернене повною мірою до регламенту наукового, академічного шевченкознавства...

Хотілося б вірити, що зрештою ми вийдемо з глухого кута безпам'ятства, і реальністю стане скромне побажання Сергія Єфремова, звернене до нас, його нащадків: “Я думаю, що коли забудеться до останнього рядка все, що я написав і надрукував, то лишиться все ж оце видання Шевченка”.

1 Єфремов С. О. Щоденники, 1923–1929 / Сергій Єфремов. – К.: ЗАТ “Газета “Рада”, 1997. – 848 с.

Тарас Ермашов

Сергей Ефремов – шевченковед

Taras Yermashov

Sergiy Efremov as an author of Shevchenko studies

Світлана Єрмоленко

Інститут української мови НАНУ

(м. Київ)

МОТИВ-КОНЦЕПТ ХАТА В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

З хатини видно Україну

І всю Гетьманщину кругом.

Т. Шевченко

У мовній картині світу знаковим для світосприймання українців є слово-поняття *хата*, яке займає особливе місце в лексико-семантичній структурі мови. Свідченням цього є численні фразеологізми, прислів'я, приказки, фольклорні джерела, зокрема, народнописенна мова, в якій номінація *хата* проектується на сферу родинних, соціальних відносин, на сферу внутрішнього життя людини, її зв'язків із зовнішнім світом, а також з міфічними уявленнями про потойбічний світ. Усі конкретні слововживання української лексики *хата* увійшли в мовну свідомість Шевченка як певний культурний код і стали основою творення авторської поетичної фраземіки. Специфіка Шевченкових фразем виявляється в тому, що вони повертаються в скарбницю літературної мови не лише як міфологізовані словесні образи, а як певні символи, в семантиці яких закарбоване Шевченкове світосприймання.

Пор. висловлення Е. Кассіра про двояку природу таких образів: «У міфу ... двояка іпостась: з одного боку, це поняттева, з іншого – перцепційна структура... Коли б міф не давав особливо-

го способу сприйняття світу, він не давав би змоги певним чином розмірковувати про світ та його тлумачити»¹.

Закладена в народній мові поняттєва і оцінна семантика слова *хата* реалізувалася в індивідуальних словесних образах, відтінюючи специфіку мовомислення поета, тяжіння його до мислення антитезами, антонімами.

Слово-поняття *хата*, враховуючи спільнокореневі утворення *хатина*, *хатиночка*, *хатки*, *хаточка*, належить до частотних слів поетичної мови Шевченка. Серед 276 слововживань, які об'єднують відмінкові форми і спільнокореневі утворення, закономірно переважають форми слова *хата* з вираженням семантико-синтаксичних просторових відношень: місцевий відмінок у *хаті*, родовий прийменниковий з *хати* і знахідний прийменниковий у *хату*.

Шевченкове слововживання ґрунтується на етноментальному сприйманні хати і текстовому індивідуально-авторському розширенні семантики названої загальноновживаної лексеми. Жоден загальномовний словник не може охопити обсяг семантики ключового, концептуального для мовотворчості письменника слова. Це стосується й частотного слововживання *хата* як семантичного ядра відомого Шевченкового вислову, що функціонує як мовно-естетичний знак національної культури, пов'язаний з ідеєю України – «життя «в своїй хаті» за законами своєї «правди, і сили, і волі»². Висловлення такої ідеї мотивоване, підготоване усім поетичним текстом Т. Шевченка.

У парадигмі конкретних слововживань наскрізною є опозиція *хата* – *рай* і *хата* – *пекло*. Найвиразніше ословлена ця опозиція в поезії «Якби ви знали, паничі..»: За що, не знаю, називають / Хатину в гаї тихим раєм; А хату раєм називають!; В тім гаю, / У тій хатині, у раю, / Я бачив пекло...; Мені аж страшно, як згадаю / Оту хатину край села! / Такії, Боже наш, діла / Ми творимо у нашім раї / На праведній твоїй землі! / Ми в раї пекло розвели, / А в тебе другого благаєм...».

1 Кассирер Э. Опыт о человеке. Введение в философию человеческой культуры / Эрнст Кассирер // Философские науки. – 1991. – № 7. – С. 102.

2 Барабаш Ю. Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка. – К. : Наук. думка, 2008. – С. 12.

Семантика низки лексем і висловів стосується оцінки *хата* – *рай*: *тихий рай, чистий став, мати повила, співала, гай зелений, ставок, неначе полотно; / А верби геть понад ставом / Тихесенько собі купають / Зелені віти...* Оцінка *хата* – *пекло* наявна в таких лексичних і фразеологічних одиницях: *в хаті мучився; сльози пролились; неволя, Робота тяжкая; Там матір добрую мою, / Ще молодую, у могилу / Нужда та праця положила; Не витерпів лихої долі. / Умер на панщині.*

Ключова опозиція – протиставлення *багатої, хати на помості, палат і убогої, безверхої хати*, пор.: *Тече вода і на гору / Багатому в хату. / А вбогому в яру треба / Криницю копати («Сова»): Тяжко матір покидати / У безверхій хаті. / А ще гірше дивитися / На сльози та лати («У всякого своя доля...»); Тесляр убогий / Тебе повинчану веде / В свою убогую хатину («Марія»); Крались злидні із-за моря / В удовину хату. / Та й підкрались... («Сова»); А доведеться самотнім / В холодній хаті кривобокій / Або під тином простягтись («Якби з ким сісти хліба з'їсти...»).* Крім соціальної основи протиставлення життєвих реалій поетична мова актуалізує міфологічне значення лексеми *хата*: це і архетипне значення, вербалізований концепт *хата* як трансформація фольклорного образу: *А ми, / Упоравшись, пішли шукати / Нової хати, і найшли / Зелену хату і кімнату / У гаї темному. В лугах, / В степах широких, в байраках / Крутих, глибоких. Всюди хата, / Було де в хаті погуляти / І одпочити де було («Варнак»).*

Синергетика антитези як характерної ознаки ідіостилю Шевченка вербалізована в протиставленні, пор.: *Постривайте... світ — не хата, / А ви малі діти, / Нерозумні. Хто ватажком / Піде перед вами, / Хто проведе? («Гайдамаки»); Попідтинню сіромаха / І днює й ночує; / Нема йому в світі хати («Перебендя»).* У зв'язку з контекстуальною силою притягання двох слів *світ* – *хата* звертаємо увагу на підсилювальне значення характерних для української мови усталених висловів на зразок *ніде в світі, ніколи в світі, нізачо в світі, нікого в світі*, якими часто послуговується Шевченко як засобом градації. До афоризмів Т. Шевченка, пов'язаних із концептом-мотивом *хата*, зараховуємо рядки *«З хатини видно Україну / І всю Гетьманщину кругом»*, семантика яких ґрунтується на протиставленні мікропростору

і макропростору, причому невіддільним компонентом Шевченкового макропростору є Україна доби Козаччини: **У моїй хатині**, як в степу безкраїм, / Козацтво гуляє, байрак гомонить; / **У моїй хатині** синє море грає, / Могила сумує, тополя шумить, / Тихесенько Гриця дівчина співає,— / Я не одинокий, є з ким вік дожить («Гайдамаки»). Семантичні відношення *хата* – *світ*, *своя хата* – *чужина*, *хата* – *родина* реалізуються в поетичних текстах Т. Шевченка як повне або часткове протиставлення.

Світлана Ермоленко

Мотив-концепт *хата* в поетическом языке Тараса Шевченко

Svitlana Yermolenko

The motive-concept *hata* in the poetical language of Taras Shevchenko

Інна Зайцева

Національний університет державної податкової служби України
(м. Ірпінь, Київська обл.)

РОЛЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Національно-державне будівництво в сучасній Україні відбувається за умов, коли в суспільстві нечітко визначені політичні, економічні, духовні орієнтири його розвитку. Можна скільки завгодно на найвищих щаблях влади вести розмови про модернізацію, консолідацію, євроінтеграцію, але всі зусилля виявляться марними, якщо управлінські рішення будуть позбавлені ідейного наповнення. Для того, щоб Україна дійсно стала правовою, демократичною, соціально згуртованою європейською державою необхідна загальнонаціональна ідея, яка була б здатна об'єднати всі елементи соціуму в єдине ціле і стала б духовним стрижнем суспільства, важливим чинником

зміцнення національної самосвідомості, просування державотворчих процесів¹.

Українська національна ідея є сьогодні однією з провідних тем, навколо якої розгортається публічне обговорення найбільш значущих суспільних проблем. Актуальність формування національної ідеї важко переоцінити, оскільки вона як найбільш проста і зрозуміла форма суспільного об'єднання людей сприяє самоутвердженню нації, забезпечує їй єдність, прогрес, свободу та незалежність.

У науковій літературі українська національна ідея розглядається як складний соціокультурний процес, феномен, який служить процесу згуртування нації для найбільш ефективної реалізації завдань щодо розбудови національно-культурної духовності українського народу. Ця ідея, на думку окремих дослідників, ґрунтується на глибокому усвідомленні кожного українця щодо приналежності до української національної спільності, ідентифікації з нею, на формуванні уявлень про типові риси української національної спільності, її етнічної території, мови, історичних та духовних цінностей. Поняття «національна ідея» залежить від того, як ми розуміємо процеси творення нації, базову категорію «нація».

У сучасній соціальній філософії дедалі помітнішим стає погляд на націю як на «уявну спільноту сконсолідовану своєю окремішністю. Така свідомість не конче об'єктивується у формі саме авторського міфу – просто тому, що не кожній національній спільноті щастить на універсально щодо репрезентованого в слухному місці і в слухний час повсталого генія-міфотворця», – стверджує О.Забужко². Україні ж пощастило: вона має свого генія світового рівня Тараса Шевченка, у творчості якого постає цілісний образ України, її національна ідея розвитку, яку лише треба втілити в життя. Поет дав оцінку минулому і передбачив майбутнє.

Головний предмет поезії Т.Шевченка – Україна, що виступає у двох основних вимірах: як певна соціальна спільність, що реально втілена в історичній дійсності сьогодення, і як духовно-ідеальна

¹ Зайцева І.В. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів / І.В.Зайцева // Антикризисний розвиток соціальних та економічних процесів в умовах глобалізації: матеріали III Міжнародної наукової конференції. – К. : Міленіум, 2013. – С. 143.

² Забужко О.С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О.С.Забужко. – Видання друге виправ. – К. : «Факт», 2001. – 160 с.

спільність нашої минувшини, представлена високими заповідями «козацької слави», що має відродитися в прийдешньому. А це майбутнє – вільна, незалежна Україна («В своїй хаті своя правда, і сила і воля»)¹.

На наш погляд, найгеніальнішим і по справжньому пророчим твором Тараса Шевченка є «Послання і мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє», в якому митець звертається до прогресивної української інтелігенції, на той час малопомітної, пророкуючи їй провідну роль у формуванні національної ідеї.

Саме національна ідея має вести націю за собою, відповівши на запитання, що робити? Власне на це запитання й знаходимо відповідь у Великого Кобзаря:

Учітесь, читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь².

Важливо зазначити, що успішний розвиток держави неможливий без справедливої оцінки її історії. Саме історична пам'ять об'єднує український світ у минулому, сьогоденні й майбутньому, заповнює його пантеоном героїзму, національного піднесення і, хоч як це прикро, трагізму. Шевченко усвідомлював, що відсутність історичної пам'яті, незнання героїчної минувшини власного народу – основа рабськості. Його настанова наступним поколінням українців:

Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тойді себе: що ми?..
Чиї сини? яких батьків?
Ким? за що закуті?...³

1 Возняк С. Національна ідея як концентрований вияв ціннісних орієнтацій українського народу: віхи історичного розвитку [Електронний ресурс] / С. Возняк. – Режим доступу. – <http://newright.primordial.org.ua/voznjak>.

2 Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г. Шевченко. – Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО»», 2012. – С. 75.

3 Там само. – С. 71.

У цих словах Тараса Шевченка прагнення позбавити народ комплексу меншовартості та неповноцінності, байдужості, апатії й таким чином пробудити національну свідомість, відчувши себе справжніми господарями на своїй рідній землі.

Отже, українська національна ідея базується на глибокому усвідомленні належності кожного українця до української національної спільноти, ідентифікації його з цією спільнотою, формуванні уявлень про її типові риси, етнічну територію, мову, історичні та духовні цінності. Важливою рисою української національної ідеї є її вкоріненість в історичному минулому, піклування про історичну долю нації в наші часи, а отже, – розуміння суті нерозв'язаних проблем, національних інтересів, поступу українського народу:

Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть¹.

Як основа функціонування української нації, серцевина її духовних інтересів і наріжний камінь її соціально-політичних прагнень, українська національна ідея є всеохоплюючою і означає державність, суверенітет і соборність. Суть її полягає у віддзеркаленні прагнень українського народу до свободи, завоювання економічної, політичної і культурної незалежності держави. Саме такою бачив майбутню Україну Великий Кобзар, вимолюючи у Бога прощення за людське зло і вболіваючи за Батьківщину.

Інна Зайцева

Роль Тараса Шевченко в формировании украинской национальной идеи

Inna Zaytseva

The role of Taras Shevchenko in the formation of Ukrainian national idea

¹ Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г.Шевченко. – Харків : Школа, 2006. – С.188.

Олексій Зарецький

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ВІТРАЖ 1964 РОКУ «ШЕВЧЕНКО. МАТИ» У КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ Т. ШЕВЧЕНКА ЯК КУЛЬТУРНИЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

У 1964 р., коли світова громадськість відзначала 150-ту річницю від дня народження Великого Кобзаря, А. Горська разом з О. Заливахою, О. Зубченко, Л. Семикіною та Г. Севрук виконали вітраж «Шевченко. Мати» у Червоному корпусі Київського університету імені Т. Шевченка¹. Зображення Шевченка й алегоричної постаті України, матері з дітям, кобзаря утворювали символічну композицію, що прочитувалась ясно і піднесено, стверджуючи ідею людської гідності. Формально ритмізована побудова малюнка і кольорове вирішення вдало виявляли характерні ознаки саме вітража як самобутньої мистецької техніки. Декоративність, площинність вирішення кольорової архітектури навіювали деяку спорідненість із творами народного мистецтва. Можливо, у декого виникали асоціації з народним церковним живописом. Вітраж виконувався на замовлення університету та був затверджений художньою радою. Тим не менш його було знищено за негласною вказівкою київського партійного керівництва в ніч з 8 на 9 березня.

Мотиви, причини цієї акції не є цілком зрозумілими, логічними. Самі художники у своїх протестних заявах із цього приводу вказували, що в українському мистецтві післяреволюційної доби зустрічається зображення Т.Г. Шевченка з книгою, піднятою в руці, а також цитуються слова з Подражання 11 псалму (які і були на вітражі):

... Возвеличу

Малих отих рабів німих!

Я на сторожі коло їх

Поставлю слово.

¹ Зберігся авторський ескіз вітража, який нині зберігається в Національному музеї літератури. Грунтовне міждисциплінарне дослідження як ескізу так і самого вітража зроблено в Деркач О. Вітраж пам'яті (До історії унікального експоната з фондів Національного музею літератури України) // Національний музей літератури України: пошуки, дослідження, перспективи / Гол. ред. Г.О. Сорока та ін. – К.: НМЛУ, 2009. – Вип. 4. – С. 39 – 57.

Можна припустити, що неприйняття вітражу викликала його стилістична спорідненість із народним та церковним мистецтвом.

Треба зазначити, що існувала практика вилучення тиражів книжок, заборони театральних вистав тощо, які мали відповідні офіційні дозволи та пройшли цензуру.

З ряду об'єктивних та суб'єктивних причин знищення вітражу стало резонансною подією. Тоді про нього багато згадувалося в західній пресі. З початку 90-х років ХХ ст. з'явилися численні дослідження в Україні.

Алексей Зарецкий

Витраж 1964 года «Шевченко. Мать» в Киевском университете имени Т. Шевченка как культурный и идеологический феномен

Oleksiy Zaretskyy

Stained-glass Shevchenko. Mother in Taras Shevchenko Kyiv University (1964) as culture and ideological phenomena

Іван Зеленчук

Відділення «Філія Гуцульщина» ННДІУВІ
(Івано-Франківська обл.)

**ПОЕЗІЇ ПАРАСКИ ПЛИТКИ-ГОРИЦВІТ,
ПРИСВЯЧЕНІ ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКУ**

Видатна гуцульська народна письменниця, поетеса і художниця Параска Плитки-Горицвіт (1927 – 1998) черпала своє нагхнення із природи Українських Карпат, християнської літератури, поетичних рядків і художніх полотен Тараса Шевченка та інших українських письменників. Серед її шестисот живописних і графічних картин та великої галереї портретів знаменитих особистостей України і світу, які зберігаються у Криворівнянському літературно-меморіальному музеї Параски Плитки-Горицвіт, є кілька прекрасних художніх робіт, присвячених великому Кобзарю. Поруч однієї з них знаходимо напис:

«Непорочний Музі»

Ми не лукавили з тобою,

Ми просто йшли, –

У нас нема

Зерна неправди за собою... (Т.Г.Ш.)

Життя і творчість геніального Тараса Шевченка надихали талановиту гуцулку з-під Чорногори – Параску Плитку-Горицвіт на подвиги мистецьке служіння своїй рідній Гуцульщині і Україні. Авторка постійно працювала над поетичними творами і живописними картинами Тараса Шевченка, вивчала його славний життєвий і творчий шлях. Серед сорока саморобних книг, вибраних творів Параски Плитки-Горицвіт, знаходимо такі: **«До Тарасового дитинства»**, **«На струнах живодаю»**, **«Шевченкіяна – до ілюстрацій»**. Тільки за назвою творів, поміщених у названих книгах: *«Було колись в Кирилівці»*, *«Чого твої пісні такі?»*, *«З мачухою...»*, *«На край світа»*, *«У великі роковини»*, *«Наш Тарасе»*, *«На Чернечій горі»*, *«В уклін»*, *«Співай, серце»*, *«До гір...»*, *«Світи, зоре»*, *«Т.Г.Шевченкові»*, *«В день народження»*, *«Вічно молодому»*, *«У підніжжя»*, *«Віддячність»*, *«В задумі»*, *«Прощай, батьку»*, *«Спи спокійно»*, – ми можемо пересвідчитися, наскільки талановита авторка з Гуцульських Карпат була перейнята не простою кріпацькою долею малого Тарасика і як була вдячна за творчий і життєвий подвиг нашому українському Пророку.

Для прикладу, наведемо нижче окремі поетичні твори Параски Плитки-Горицвіт, присвячені Тарасові Шевченку, які публікуються вперше (авторський текст подається із використанням гуцульського діалекту української мови)

ЛЮБИВ ЄСИ...

Наш Тарасе – зоре ясна!

Світи негасимо!

Навіть в горах цих високих,

Що біліють в зимах.

Кобзуй, батьку, неврирущо

На всі штири світи!

Бо у кожній сторононці

Весни рідні в цвіті.

Всюди найдеш свою рідню
Тай сім'ю велику...
Де сердечно поговориш,
І поплачеш тихо...

Наш Тарасе – вільна пісне!
Западай в серденько!
І будь така живодайна,
Як весна миленька!

Любив еси усе рідне,
Сплакане... Зжурене...
Тай бажав їс добра, й волі
Всему, що в'ярмлене!

Наш єдиний Живодаю,
Кобзарє-співаче!
Будь ти таким невмирущим,
Як весна дівоча.

Щоб ті сльози, просочені
З твого серденька,
Осталися Живодаєм
Земленці рідненькій!

Любив еси... і з любов'ю
Ляглось, Батьку, спати...
Наш стовпниче...
страдальниче...
Як тя не згадати?!

СЕРЦЕМ І ДУШЕЮ ПОЕТА...

Розділю своє серденько
І душі задуму...
З цим уклінням Кобзареві
Хай стелить на струни.

Ішла мати на панщину
Пшениченьку жати.
І мусіла із собою
Тарасуня брати...

Ішла мати на панщину
На працю до змори...
І з дитятком розділяла
Своє й людське горе.

Пішов Тарас у дорогу
Крайсвіття шукати
Тай все ж таке без успіху
Прийшлося повертати.

Цілий день Тарас манджав,
І крайсвіття не здибав.
Не з'їв Тарас ні галушки,
Хоч їсти й хотілось?..
Після мандрів на край світа
За столом заснулось.

Втома денної мандрівки
Тараса слонила.
І крайсвіттям тільки в казці
«Спи, приблудко...» – прошептала
Сестра Катерина.
І хрестячи груденята,
Тараса ослонила.

«Спи, приблудко...
Сни солодко...» –
Сестра прошептала.
І ласкою Тарасуня
Довго забавляла.

До схованки Тарасові
Принесла сестра крадькома
Їсти й пити, щоб не знали
Ті, що хлопця збиткували.
Так що доля сиротинна
Серед збиточнів не мила.

Над ставочком малювалось
Дуже вже охоче!
В тім-то й милість Тарасові
Із років дитячих.

Все, що очі охоплювали
В даліні і зблизька.
Все це було в малюванні
Надбана колиска.

Доки спали ягняточка,
Дотів Тарасові
Було задумів малярських
Досхочу й доволі.

Серед цього раювання
День любо минувся.
Надвечірря тоді вгледів,
Як лиш оглянувся.

Над полями, над рідними
Наче й вільно дишу?..
У Дніпріві напуваю
Всі думи, що пишу.

Одне спишу на папері,
А дечим помрію...
І так любо у серденьку,
Що й сказати не вмію.
(Зі збірки «Шевченкіяна – до ілюстрацій»)

Т. Г. ШЕВЧЕНКОВІ

Ми читаєм Кобзаря
Щиро і з любов'ю.
І Шевченкові завжди
Хочем бути у поклоні.

Бо Шевченко нас веде
По путі – щоб ми любили.
Рідний край в його красі,
І в піснях свій край славили!

І ми славимо свій край –
Піснеспівною красою.
Тож прийми укління наше,
Наш Кобзарю – із любов'ю!

Думи гожі, як ви слухно
Встелились рядами,
У книжечку-Кобзарика,
Щоб люди читали.

Кобзарика ми читаєм
І дякуєм щиро!
Поетові Шевченкові
За вірші зичливі!

Тож прийми від нас подяку –
Великий Кобзарю,
За ці думи-віршевиці
З минушини-горя.
(Зі збірочки «До Тарасового дитинства»).

На закінчення підкреслимо, що аскетичне життя і подвижницька літературно-мистецька творчість талановитої українки-гуцулки Параски Плитки-Горицвіт було справжнім феноменом праведного служіння своєму рідному краю і рідній країні, самобутнім живим продовженням «Шевченкового Шляху» в Україні.

Иван Зеленчук

Стихотворения Параски Плитки-Горицвит, посвященные Тарасу Шевченко

Ivan Zelenchuk

The poems by Paraska Plytka-Horytsvit dedicated to Taras Shevchenko

Ярослав Зеленчук

Відділення «Філія Гуцульщина» ННДІУВІ
(м. Івано-Франківськ)

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ ГУЦУЛЬЩИНИ

Народна культура і мистецтво Гуцульщини є органічною складовою частиною народної культури і мистецтва України. Багато відомих народних майстрів Гуцульщини у своїх художніх творах звертались до геніальної постаті України – Тараса Шевченка. Відділення «Філія Гуцульщина» ННДІУВІ протягом двох десятиріч років проводила тематичні українознавчі експедиції на території Гуцульщини. За цей час ми побували у більшості основних державних і приватних музеях цього самобутнього краю та великій кількості гуцульських садиб, які розсіяні у високогір'ї сільських населених пунктів Українських Карпат.

Під час проведення українознавчих експедицій ми відвідали багато історико-краєзнавчих, культурно-мистецьких та літературно-меморіальних музеїв Гуцульщини, де знаходили прекрасні художні роботи прикладного і декоративного мистецтва, народних ремесел і промислів, на яких майстерно зображено стилізовані портрети Тараса Шевченка.

Коли ми заходили в житлові будинки гуцулів, то спостерігали за чільною стіною світлиці, на якій традиційно зберігаються християнські ікони, портрети видатних особистостей і родинні фотографії.

У багатьох будинках на Гуцульщині ми бачили на покуті в світлиці також портрети Тараса Шевченка та Івана Франка. На щастя ще в багатьох старих гуцульських садибах зберігаються, як цінні родинні реліквії, настільні книги: «Біблія», «Кобзар» Тараса Шевченка, твори Юрія Федьковича та Івана Франка.

Ми виявили також випадки, коли окремі вірші Тараса Шевченка ставали гуцульськими народними співанками. Яскравим прикладом того, як гуцули виконували співанки на слова Тараса Шевченка, була творчість двох видатних гуцульських музикантів і співаків Василя Грималюка (Могура) та Романа Кумлика (Ромка).

Мистецькі образи Тараса Шевченка ми знаходимо на красивих скульптурних виробах із дерева Василя Свида, Василя Сідака і Володимира Курова, дерев'яних барельєфах Юрія Павловича і Богдана Ходана, художній різьбі Василя Явдошняка, випалюванні на дереві Василя Грималюка, дерев'яних інкрустаціях цінними породами деревини Миколи Грепиняка, дерев'яних шкатулках і тарілках Василя Девдюка, Семена Корпанюка, Дмитра Шкрібляка і Романа Бортейчука.

На Гуцульщині зустрічаються також окремі мистецькі роботи, виконані у техніці мосяжництва Романа Стринадюка і Михайла Шмадюка, чеканки на жесті із кольорових металів Марка Мегединюка, різьби на камені Івана Марусяка і Параски Плитки-Горицвіт, малюнки на керамічних тарілках та склі, на яких зображено портрет Тараса Шевченка.

Особливо потрібно відзначити новаторство яворівських майстринь із виготовлення візерункових килимів та ліжників Параски Кроль, Марії Рибчук і Наталії Кіщук, які на своїх виробах зображують стилізовані портрети Тараса Шевченка. Найбільш масово портрети Тараса Шевченка вишиваються талановитими гуцульськими майстринями на вишиваних картинах і рушниках, зокрема тут варто назвати красиві роботи Василини Янушевської.

Відома гуцульська ткаля Ганна Василяшук, вивчивши поезії Тараса Шевченка, виткала 300 рушників за мотивами прочитаних творів. Талановита гуцульська письменниця і художниця Параска Плитка-Горицвіт підготувала комплект рисунків присвячених життю і творчості Тараса Шевченка і подарувала його музею Тараса Шевченка у Каневі.

Найкращі твори гуцульського народного мистецтва, у яких відтворено образ Тараса Шевченка, зберігаються у основних музеях Галицької, Буковинської і Закарпатської Гуцульщини. Провідне місце серед даних музеїв займає Національний музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. Йосафата Кобринського в місті Коломия на Прикарпатті.

Якщо проаналізувати побачені цінні музейні експонати та документи і матеріали, зібрані Відділенням «Філія Гуцульщина» під час проведення тематичних українознавчих експедицій в Гуцульському регіоні Українських Карпат, то можна зробити висновок про справжній феномен творчого використання образу геніального українського поета і художника Тараса Шевченка в гуцульській народній культурі і мистецтві цього самотнього краю.

Ярослав Зеленчук

**Образ Тараса Шевченко в народной культуре и искусстве
Гуцульщины**

Yaroslav Zelenchuk

The person of Taras Shevchenko in Hutsulian folk culture and art

Тетяна Ілюк

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У СУЧАСНОМУ СОЦІОГУМАНІТАРНОМУ ПРОСТОРІ ГРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Постать Тараса Григоровича Шевченка стала тим знаковим символом, що репрезентує українську культуру широкому загалу грецького суспільства у новітній історичний період. Творчий спадок поета, визнаний однією з перлин світової літератури, розкриває грецькому читачеві особливості української культури, історії та душі нашого народу, якнайкраще засвідчує вікову відданість українців ідеалам свободи та демократії й іще раз наочно підкреслює європейськість української нації.

Саме завдяки творам Великого Кобзаря, ще за радянських часів, культура українців була представлена на теренах грецької держави як культура самобутнього народу із власною непростю історією та багатими гуманітарними традиціями. Видання у 1961р. видатним грецьким поетом Яннісом Ріцосом перших перекладів «Заповіту» та «Мені однаково, чи буду...» грецькою мовою викликало значний суспільний інтерес і спонукало розвиток шевченкознавчих студій у середовищі грецької інтелігенції¹. Продовжуючи роботу над перекладом праць українського поета та осмисленням його феноменальної ролі в історії української культури Я. Ріцос у травневому часопису «Επιθεώρηση Τέχνης» за 1961р. публікує статтю про Т.Г. Шевченка, вірш, присвячений українському поетові, та переклад поеми «Кавказ»². А до вшанування 150-річчя від дня народження українського поета, група грецьких письменників на чолі з Я.Ріцосом та Е.Алексіу, за сприяння київських елліністів під керівництвом проф. А.Білецького та доц. Т.Чернишової, взялася за підготовку грецькомовного видання поезій. У 1964 р. в Афінах вийшла збірка під назвою «Ποιήματα» («Поезії»). Вона містить вступну статтю Е. Алексіу, вірш Я. Ріцоса

¹ Η Αυγή. – 1961, 09 Μάρτιος.

² Επιθεώρηση Τέχνης. – 1961, Μάιος.

“Тарасові Шевченку” та переклади 28 творів, серед яких поеми «Тополя», «Кавказ», «Сон» («У всякого своя доля»), послання “І мертвим, і живим, і ненародженим», вірші «Вітре буйний, вітре буйний!», «Думи мої, думи мої», «Заповіт», «Три літа», «Мені однаково, чи буду», «Садок вишневий коло хати», «І небо невмите, і заспані хвили», «Ой чого ти почорніло», «Ісаїя. Глава 35», «Пророк», «Світе ясний! Світе тихий!» тощо. Більшість перекладів здійснив Я. Ріцос, а також С. Мавроїді-Пападакі, Р. Бумі-Папа, К. Пападакіс, М. Димакіс, Меліссанті, І. Симопулос, Н. Паппас, В. Теодору й ін. Поетеса й перекладачка Р. Бумі-Папа виступила зі статтею «Великий співець українського народу»¹. Того ж року в Афінах було організовано виставку малярських творів Т. Шевченка².

Продовжила роботу над перекладом творів видатного поета відома грецька письменниця та перекладачка Еллі Алексіу, присвятивши його літературному спадку окремий розділ праці “Зарубіжна література” (1983р.)³. А у 1993 р. вийшов переклад «Тарас Шевченко. Кобзар» мовою греків Надазов’я (румеїв та урумів), видання якого стало результатом плідної спільної роботи видатного українського еллініста А. Білецького та письменників Донбасу. До 150-річчя смерті поета, 8 червня 2011 р. у Національній Фундації Досліджень Греції відбулася презентація двомовного (українська та грецька мови) колекційного видання творів Т. Шевченка «Заповіт», до якого також увійшли статті про життєвий шлях та творчу спадщину поета⁴.

З новою силою заговорили про Україну у Греції після проголошення незалежності нашої держави. Попри складнощі, з якими відбувалося утвердження української культури на грецьких теренах, відсутність

1 Н Αυγή. – 1961, 09 Μάρτιος.

2 Пономарів О. Грецька література і Шевченко. [Електронний ресурс] / Пономарів О. Т. Г. Шевченко новогрецькою мовою / Голос Шевченка над світом. - К., 1961. // Шевченківська енциклопедія. - Київ: НАН України, Інститут літератури ім. Т. Шевченка. - Режим доступу: <http://shevchcycl.kiev.ua/literaturi-dalekogo-zarubzhzhyha-shevchenko/186-grecka-literatura-shevchenko.html>

3 Пономарів О. Грецька література і Шевченко [Електронний ресурс] // Шевченківська енциклопедія. - Київ: НАН України, Інститут літератури ім. Т. Шевченка. - Режим доступу: <http://shevchcycl.kiev.ua/literaturi-dalekogo-zarubzhzhyha-shevchenko/186-grecka-literatura-shevchenko.html>.

4 Грецький переклад творів Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / Інформаційна агенція культурних новин «ПРО». – 2011. – 12 жовтня. – 09:33. - Режим доступу: <http://i-pro.kiev.ua/content/gretskii-pereklad-tvoriv-tarasa-shevchenka>

фінансування та державної програми просування українознавчих студій та інші, об'єктивні та суб'єктивні фактори, що перешкождали формуванню позитивного іміджу України у світі, – саме через постать Тараса Шевченка вдавалося якнайкраще представити українське суспільство, базовими цінностями якого є ідеали свободи та демократії, рівності та високого рівня культури. Спільні загальноєвропейські цінності, що лежать в основі творів видатного кобзаря, його звернення до античної міфології у своїх працях, зробили творчий українського письменника близьким та зрозумілим грецькому народові¹. Тому не дивно, що саме проведення «Шевченківських днів» стало одним із перших регулярним заходів, що проводило Посольство України в Грецькій Республіці з метою представлення молоді української держави.

Символічним можна вважати й той факт, що саме в ході Шевченківських днів у 1995 р. було організовано перші зборів українців, в ході яких окреслилося інституційне оформлення української діаспори на грецьких теренах. Згодом була зареєстрована організація українців в Греції «Журавлиний край», яка стала надійним репрезентації української культури та мови у грецькому соціогуманітарному просторі². Наразі, за даними Всегрецького перепису населення 2001 р., у Греції мешкає близько 50 тис. українців³. Громада представлена шістьма національно-культурними об'єднаннями, діє українська греко-католицька громада св. Миколая при парафії Святої Трійці у м. Афіни, працюють факультативна українська школа ім. Т.Шевченка, суботня школа при товаристві «Берегиня» та недільна школа при товаристві «Українсько-грецька думка». Червоною ниткою через усю діяльність організацій українців Греції, українських шкіл та товариств пролягає вшанування постаті Т.Г.Шевченка та вивчення його творів, які так близькі тим, хто волею долі опинився далеко від своєї Батьківщини⁴.

1 Люк Т.В. Співробітництво України та Грецької Республіки в галузі освіти: основні форми та напрями (1991 – 2011 рр.)» // Українознавство. – №1. – 2013. – С. 206 – 214.

2 Корнеев Б. І. Спогади посла. Перші кроки української дипломатії. – К.: Видавництво Європейського університету, 2005. – С.128-129.

3 Statistical Yearbook of Greece. Annual. 2001. – Athens, 2002. – Р. 100.

4 Тищенко Г. Українці в Греції: формування громади та національно-культурних товариств // Елліністичні студії. Збірка спогадів та наукових праць Наталії Олексіївни Терентьевої / Відп. ред. О. П. Реєнт. – К.: НАН України, Інститут історії України, 2010. – С. 158 –165.

Щорічно масштаб та культурно-інформаційна насиченість шевченкознавчих заходів демонструє тенденції до збільшення. Значний резонанс у грецькому суспільстві та ЗМІ Дні України в Греції присвячені 192-й річниці з дня народження поета, що пройшли у березні 2006 р. В рамках заходу було відкрито Українсько-грецький культурний та бізнесовий центр «Дімархія», презентовано виставку творів видатних українських художників Д. Ачкасова, Т. Голембієвської, О. Дорошенка, В. Слепченка та В. Франчука; проведено презентацію книги О. Слюсаренко та Н. Терентьєвої «Торгово-економічні зв'язки України і Греції: історичні традиції і сьогодення», в одному з найбільших афінських концертних залі «Керамікос» пройшов святковий концерт за участю Народних артистів України В. Гришка, В. Степової, І. Поповича, фольклорного ансамблю «Горлиця» та і т.д. Масштабною подією у рамках Днів України в Афінах стало урочисте відкриття пам'ятника Т. Шевченку, роботи відомого українського скульптора В. Зноби.

6 березня 2010 р., в рамках святкування шевченківських днів, відбулася урочиста церемонія відкриття другого пам'ятника Тарасу Шевченку у м.Зографу (одному з районів Афін) авторства скульпторів В. Одрехівського та М.Федика. Відкриття другого монументу українському літераторові (всупереч загальноприйнятій у Греції практиці практичної відсутності монументів на честь видатних іноземців) наочно демонструє ступінь поваги і сприйняття ідей українського Кобзаря грецьким суспільством і дає можливість резюмувати, що саме постать Тараса Григоровича Шевченка і є тим символом, що уособлює у собі найкращі риси української культури і наочно демонструє близькість світоглядних засад українського та грецького народів.

Татьяна Илюк

Личность Тараса Шевченко в современном социогуманитарном пространстве Греческой Республики

Tatiana Iliuk

The personality of Taras Shevchenko in the Modern Socio-humanitarian sphere of the Hellenic Republic

Надія Клименко

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ «БУКВАРЯ» Т. ШЕВЧЕНКА
ТА «АБЕТКИ» П. ЛИТВИНОВОЇ-БАРТОШ**

Творча спадщина Т. Г. Шевченка – джерело досліджень для лінгвістів, істориків, методистів, етнографів, мистецтвознавців. Кожен із науковців нині по-своєму бачить перспективність вивчення того чи іншого аспекту доробку Т.Шевченка, хоча переважають, звичайно, літературознавчі розвідки.

Як відомо, у другій половині XIX – на початку XX століття в Україні на проблемах освіти й виховання зосереджували свою увагу більшість діячів літератури й науки, культури та мистецтва. Нашу увагу привернула проблема лінгводидактична: зміст і особливості побудови «Букваря» Тараса Шевченка у порівнянні з «Абеткою» Пелагеї Литвинової-Бартош.

Т. Шевченко обстоював право на навчання дітей рідною мовою, тому 1860 р. уклав свій «Букварь Южнорусскій» українською мовою, а в 1861 р. він його видав. «Букварь» – своєрідний посібник для навчання грамоти українською мовою в недільних школах, що був першим у серії навчальних посібників з різних галузей знання – арифметики, географії та історії, яку планував здійснити Шевченко. Про це він писав у листі до Михайла Чалого: «Думка єсть за «Букварем» напечатать лічбу (арифметику) – і ціни, і величини такої ж, як і «Букварь». За лічбою – етнографію і географію в 5 копійок. А історію, тільки нашу, може, вбгау в 10 копійок. Якби Бог поміг оце мале діло зробить, то велике б само зробилося.»¹.

Так само як і Т.Шевченко, П.Литвинова-Бартош вказує на те, що дітей треба вчити тією мовою, яку вони розуміють. У рукописі до свого видання вона пише: «...коли в нас нема абеток на «областных» мовах, то треба складати якісь зрозумілі якоюсь «загально-російською» мовою, а не «суто-великоросійською», таким чином вона не наполягає на вивченні саме української мови, але самостійно

¹ Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів у 12 тт. / Т. Г. Шевченко. – К. : Наукова думка, 2003 р. – Т. 6. – С. 216.

підбирає такий матеріал російською мовою, що відповідає українській лексичній системі. Наприклад, на вивчення літер ь/ы запропоновано ряд слів та народне прислів'я: «Ласточка день начинает, а соловей кончаеть».¹

У «Букварі» Тараса Шевченка також знаходимо фольклорні тексти, зокрема стислі та зрозумілі народні висловлювання, сповнені мудрості і морального змісту: «Зъ дужымъ – не борысь; А зъ багатымъ – не судись»².

Відзначимо, що «Буквар» Т.Шевченка все-таки більше зорієнтований на навчання грамоти дорослої людини, в той час як «Азбука» П. Литвиної-Бартош (видана 1877 р.) чітко спрямована на роботу із дитиною. Це видно за рівнем складності текстів і послідовністю викладеного матеріалу. У виданні Тараса Шевченка відсутні малюнки, все починається із алфавіту, де відразу подано літери друковані й писані, потім тексти для читання за складами, далі – цифри й таблиця множення до 100, основні християнські молитви: «Отче наш», «Вірую» то «Господи, Владико життя мого» і тексти для читання – думи про Олексія Поповича, про Марусю Богуславку. «Абетка» Пелагеї Литвиної-Бартош містить невелику кількість малюнків, починалася із підготовки до вивчення букв, власне вивчення літер і їх написання, написання слів і речень, далі вміщено загадки, рубрики «Міста», «Ріки» та ін, потім подаються вірші та оповідання. Це свідчить про те, що авторка дотримується звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти.

Спільною рисою цих новаторських посібників, є те, що вони націлені на вивчення незрозумілих складів, назв, букв, заохочують учнів до свідомого читання, осмислення прочитаного. Відмінне те, що у «Букварі» Т. Шевченка було не передбачено вивчення кожної літери окремо, а запропоновано відразу після поданого алфавіту, рубрику «Склади». У ній були відсутні вправи на читання окремих складів, які не з'єднуються в конкретні слова: після вивчення абетки учні читали мікротексти, де слова поділялися на склади з позначенням наголосу, а потім відразу переходили до зв'язних текстів. «Абетка» П. Литвиної-Бартош містить так звану добукварну частину (для підготовки руки і ока учня до письма), хоча структурно не

1 ІМФЕ НАНУ Ф.5, спр. 74, арк.12.

2 Букварь южнорусский. 1861 року. Санкт-Петербург. В печатне Гогенфельдена и К.

виділяється, а ілюстративний матеріал вміщує схематичні зображення предметів, коли дитина поступово освоює алфавіт і вчиться писати. Авторка скрупульозно працювала на своєю розробкою, хоча не ставила собі за мету винайдення якогось нового методу, «а головним образом упрощеніє и приспособленіє всего азбучного-малоясного къ пониманію дітей»¹.

Т.Шевченко і П.Литвинова-Бартош з різних причин почали роботу над своїми посібниками, кожен обрав свою структуру, але головна їх мета – підготувати доступну широкому загалу книжку, яка б мала виконувати як навчальну, так і виховну функції. Т.Шевченко – новатор, який пропагував потреби естетичного виховання людини, а джерелом морального виховання вважав християнську релігію. «"Ніхто до нього не підкреслив так потреби перевиховати суспільство, ніхто так ясно не протиставив самоосвіту офіційній шкільній освіті", – це слова старих українських педагогів д-ра І. Брика і проф. С. Сірополка. Своїми думками Т. Шевченко «сягнув... поза цілі десятиліття та зійшовся з поглядами найкращих світових діячів ХХ віку»².

Отже, текстовий матеріал обох видань відображає основні шари активної народної лексики, діалектне мовлення, жанрове різноманіття творів для читання відображає національну літературну традицію, вони мають дидактично-виховне спрямування.

Надежда Клименко

Сравнительный анализ «Букваря» Т.Шевченко и «Азбуки»

П. Литвиновой-Бартош

Nadiya Klymenko

Comparative analysis of «Primer» by T. Shevchenko and «Alphabet» by P. Litvinova-Bartosh

¹ ІМФЕ НАНУ Ф.5, спр. 77, арк.1.

² Людмила Огнева. Буквар – Останній твір Т.Шевченка // Україна козацька – №13-14, липень 2013 р. – С.4.

Андрій Климчук

Творче об'єднання «Мистецькі грані»

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ПЕРШИХ ПОЛЬСЬКИХ СТУДІЯХ (ДО 1939 РОКУ)

Польський та український народи мають багато між собою пов'язань. Тісні взаємозв'язки прослідковують і в літературі. Немає нічого дивного в тому, що наших поетів і письменників наслідували польські і навпаки. Тому взаємний інтерес тут був завжди.

Ще за життя Т. Г. Шевченка в польському літературному середовищі до творчих набутоків нашого поета і взагалі до нього, як до особистості прослідковувався неабиякий інтерес. Вже в 1861 році Леонард Совінський, в жилах якого текла польська і українська кров, зробив першу біографічну студію життя Тараса Шевченка¹. До своєї праці автор додав власноручний переклад поеми «Гайдамаки». Згадки про Шевченка маємо і в інших літературознавчих публікаціях Леонарда Совінського.

Через чотири роки польське шевченкознавство ознаменувалося виходом ще однієї ґрунтовної студії. Теж син української землі, зі Станиславщини, дев'ятнадцятирічний юнак Гвідо Батаглія друкує спочатку в кількох частинах львівського часопису «Tygodnik Naukowy», а далі окремим виданням розвідку «Тарас Шевченко. Життя і його твори»².

Деякі польські літературознавці розглядали творчість кінця ХІХ століття Шевченка в контексті ширших літературних праць. Яскравим прикладом може бути дослідження Адама Гонори Кіркора³.

Звісно, що на цьому публікації польських дослідників про життя і творчість Тараса Шевченка не закінчуються. Багато статей про українського поета можна знайти на шпальтах тогочасних журналів і газет.

Варто також сказати, що й деякі українські літературознавці з метою донесення до польської громадськості творчості Шевченка писа-

1 Sowiński Leonard. Taras Szewczenko: studium ... z dołączeniem przekładu Hajdama-ków / Przez Leonarda Sowińskiego. - Wilno, 1861. - 127 s.

2 Guido Battaglia. Taras Szewczenko, życie i pismajego. - Łwów. 1865. - 58 s.

3 Adam Honory Kirkor. O literaturze pobratymczych narodów słowiańskich. - Kraków: Nakł. L. Paszkowskiego, 1874. --S. 65 - 69.

ли праці польською мовою. У 1934 році Павло Зайцев видав розвідку «Шевченко та поляки»¹. Богдан Лепкий у своїй праці провів аналогію між поглядами трьох найбільших слов'янських поетів на російський царат, а саме у третій частині «Dziadow» Міцкевича, поемі «Сон» Шевченка і «Мідному вершинику» Пушкіна².

Андрей Климчук

Тарас Шевченко в первых польских исследованиях

Andriy Klymchuk

Taras Shevchenko in the first Polish studies

Vitalina Klimchuk

State University of Telecommunications
(Kyiv)

WHAT IS TARAS SHEVCHENKO FOR ME, FOR UKRAINE, FOR TODAY?

Except for his brilliant worldwide recognized and highly praised talent, the being of Shevchenko is, first of all, made of love for beauty, great love for Ukraine and its people. Then comes his unconquerable desire for freedom, his belief in God coming from the depth of his heart.

For once in a thousand years a genius is born by a nation to see, to feel its beauty, to listen to God inside his soul and convert his sharp feelings into artistic forms of poetry, prose, painting with his immense ability to touch upon the sacred strings of a human heart and make them vibrate with utter beauty.

“Thank You, mighty God, for having endowed me with the feeling of a man loving and seeing beauty and perfection in Your never made

1 Paweł Zajcew. Szewczenko i Polacy. – Warszawa: nakł. «Biuletynu Polsko-Ukraińskiego», 1934. – 83, [1] s.

2 Лепки Б. Под помнником Петра I // Пущкин. – Праці Товариства для badań Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu. – Kraków, 1939. – Nr. XVI–XII. – T. 2. – S. 242–267.

by human hand eternal creation. Had beauty in all its images had its beneficial influence upon, at least, half of mankind, we could have come to being perfect quickly and beauty would have, finally, embodied the divine commandment of our divine Teacher”

Few researches of the time could recognize and estimate the talent of Shevchenko to its full extent. Honourable B. Pasternak said in his speech on the radio in 1846: “Being an interpreter, I want to tell some words about Taras Shevchenko who comes for me after Shakespeare and rivals with Varlen in his importance, frankness, spontaneity of effects upon me and quick result. Out of Russian contemporaries and followers of Pushkin nobody could catch up with Pushkin’s spontaneously developing and narrative poem with its periods of supercharge, repetitions and abrupt unexpected ends. This spirit of iambic tetrameter became one of the main melodies of Shevchenko as natural and original as that of Pushkin.”

Another precious for me and rare peculiarity of Shevchenko is the depth of his evangelical succession which he uses with the dramatic width of Rembrandt, Titian or some other old Italian master.

As a greater part of his prose was written in Russia, the Russian world of letters considered Shevchenko to be not only a Ukrainian but also a Russian writer.

But what does he say about himself?

In his *A Walk with Pleasure and not without a Moral* he writes: “If English melancholy has some family likeness with our Russian one, than I believe in possibility of travelling to Kamchatka on foot, as one lord once did and, in addition, he married a daughter of Petropavlovsk sacristan”.

“Our Russian melancholy” ... This phrase is pronounced simply, without a trace of hatred (which has become quite usual today for some part of the public when they hear the word “Russian”), but with pride and satisfaction, which comes from his being aware that English people will never understand what Russians can do and the distance is as far as that from Kyiv to Kamchatka. In his mind Russians and Ukrainians are one family.

This helping hand of Shevchenko is reached out for those who having grown somewhere in the middle of Russia and when adult came to live in Ukraine and who is still wondering why there is no Russian wedding party without Ukrainian songs, why the very intonation of the Ukrainian language, heard by chance, in their childhood was so dear to them?

This bewilderment never left the mind of those who had come from Russia. The information was being processed until the answer was mined: it's our genetic love for motherland our Kyivan Rus.

We are native and we are dear to each other whatever happens. As two sisters may have massive rows because the elder one usually tends to dominate the younger and the latter is often furious with the first. But when the younger gets to know that the elder has to be operated upon her heart, she gives a cry of pain (!) and starts praying to God with all her might begging him to save her sister. And then she realizes that she has always loved her sister as her own being.

Whatever the beings of Ukrainians and Russians are made of, they are the same. Isn't it genetic memory of all who came from family of Kyivan Rus!

Had Shevchenko happened to live nowadays he would have still recognized his beloved Ukrainian people standing in a one-and-a-half-kilometer line in bitter wind and frost to come and touch just for one second the sacred gifts of the Magi, resting for a few days in Pechersk Lavra. Wouldn't that sharp feeling of love for his people overwhelm his heart again?

- Автобіографія Т. Г. Шевченко (Лист до редактора часописі «Народное чтение».) (Прага, 1876)

- Произведения Тараса Григорьевича Шевченка

- Письма Т. Г. Шевченко к княжнѣ В. Н. Репниной («Кіевская Старина». Кіевъ, 1893)

Виталина Климчук

Чем является Т. Г. Шевченко для меня и для Украины на сегодня?

Віталіна Климчук

Чим є Т.Г.Шевченко для мене и для України на сьогодні?

Вольга Коваль

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт
(Рэспубліка Беларусь)

ПОСТАЦЬ ТАРАСА ШАЎЧЭНКА ДЛЯ МІЖВАЕННАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЭМІГРАЦЫЙНАЙ ХВАЛІ

Беларускія эмігранты намагаліся выкарыстаць вопыт і напрацоўкі больш кансалідаваных і колькасных славянскіх дыяспар у арганізацыі культурна-асветнай дзейнасці і палітычных акцый. Асаблівую арганізацыйную падтрымку беларусы замежжа атрымлівалі ад прадстаўнікоў украінскай эміграцыі. Украінскія палітычныя лідары і культурныя дзеячы падтрымлівалі асабістыя кантакты з беларускімі эмігрантамі, актыўна перадавалі ім свае напрацоўкі па захаванню гістарычнай памяці ў іншакультурным асяродку прымаючай краіны, па арганізацыі юбілейных дат, гістарычных падзеяў ці ўгодкаў.

Традыцыя арганізацыі культурных вечарын дазваляла аб'яднацца слаба кансалідаванай беларускай дыяспары міжваеннага часу, усталяваць сувязі паміж буйнешымі нацыянальнымі палітычнымі цэнтрамі ў краінах Еўропы, Паўночнай і Паўднёвай Амерыкі, раскрыць еўрапейскі кантэкст беларускай культуры, актуалізаваць мінулае ў грамадскай свядомасці прадстаўнікоў замежжа, сфарміраваць карпаратыўныя каштоўнасці эмігрантаў. Нярэдка беларусы бралі за прыклад найбольш паспяховыя ўкраінскія акцыі, такія, як Шаўчэнкаўскія дні ці Шаўчэнкаўскія канцэрты ў Празе, куды прыходзіла звычайна больш за 700 чалавек¹. Беларускія эмігранты намагаліся паўтарыць украінскія акцыі, накіраваныя на захаванне нацыянальнай ідэнтычнасці, таксама ладзілі ўгодкі вядомых нацыянальных дзеячаў ці вечарыны беларускай песні ў Празе.

Калі ўкраінскае замежжа імкнулася аб'яднацца вакол легендарнай постаці Тараса Шаўчэнка, беларускія эмігранты ў міжваенны

¹ Мартыненко, О. Украинская музыкальная эмиграция в Чехословакии (1920–1940 гг. XX в.) / О. Мартыненко / Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов: сб. докл. Междунар. конф., Прага, 14–15 авг. 1995 г. – Прага: Славян. 6-ка при Нац. 6-ке Чеш. респ., 1995. – Ч. 2. – С. 793.

перыяд спрабавалі знайсці свайго гістарычнага героя, які мог бы стаць сімвалам усёй нацыі. У Празе адбываліся вечарыны з нагоды ўгодкаў беларускага драматурга В. Дуніна-Марцінкевіча, паэта М. Багдановіча, першадрукара Ф. Скарыны, праходзілі творчыя вечарыны жывых класікаў Я. Купалы і Я. Коласа і г. д. Выбар тэм для правядзення культурных мерапрыемстваў беларускай дыяспары быў невыпадковым, бо эмігранты вылучалі даты, якія маглі аб'яднаць усю дыяспару, стварыць настрой гістарычнага аптымізма. Навіны культурна-асветнай дзейнасці шырока прадстаўлялі сродкі масавай інфармацыі ў міжваенны перыяд – перыядычныя выданні беларусаў замежжа і прэса, якая рыхтавалася да друку на Бацькаўшчыне. Паміж сусветнымі войнамі адбываліся актыўныя працэсы фарміравання нацыянальнай свядомасці, таму беларускія палітычныя дзеячы намагаліся культурным мерапрыемствам надаць яскрава вызначаны міжнародны характар, як гэта рабілі ўкраінскія эмігранты пад час правядзення Шаўчэнкаўскіх дзён.

Беларускія эмігранты шырока супрацоўнічалі з украінцамі замежжа, таму імя Тараса Шаўчэнка шмат каму з беларусаў было добра знаёмым. У міжваенны перыяд арганізацыі і ўстановы, названыя ў гонар украінскага генія, дастаткова актыўна ствараліся ў краінах Паўднёвай Амерыкі, асабліва часта ў асяродку прасавецкі арыентаванай эміграцыі. Беларускі спецыяліст па эміграцыйных хвалях у краіны Лацінскай Амерыкі С.В. Шабельцаў сцвярджае, што беларускія эмігранты шчыльна супрацоўнічалі з украінскімі арганізацыямі Аргенціны, асабліва актыўна далучаліся да мерапрыемстваў бібліятэкі імя Тараса Шаўчэнка¹. Практыка наведвання ўкраінскіх бібліятэк беларусамі замежжа была дастаткова пашыранай у розных краінах свету, бо падабенства моў і ментальнасцей дазваляла ім лёгка далучацца да культурнага жыцця ўкраінцаў.

Бібліятэка імя Тараса Шаўчэнка дзейнічала ў Буэнас-Айрэсе, была дастаткова папулярнай у эмігранцкім асяродку. Установа паспяхова займалася захаваннем і распаўсюджаннем тэатральнага і музычнага нацыянальнага мастацтва, а таксама арганізацыяй мерапрыемстваў, накіраваных на фарміраванне пачуцця адзінства прадстаўнікоў

1 Шабельцаў, С. В. Беларусы ў Аргенціне: грамадская дзейнасць і рээміграцыя ў СССР (1930–1960-я гг.): зборнік дакументаў і ўспамінаў / С. В. Шабельцаў. – Мінск: Медысонт, 2009. – С. 14.

дыяспары. Супрацоўнікі бібліятэкі арганізавалі канцэрты, заняткі з украінскімі дзецьмі па мове і нацыянальнай культуры, пры ўстанове нават была заснавана ўкраінская школа і дзейнічала жаночая арганізацыя эмігрантак¹. Вечарыны, выступленні і заняткі ў бібліятэцы мелі выключны поспех сярод украінцаў замежжа, пра што сістэматычна пісала прэса эміграцыі. Папулярнасць установы хутка стала вядомай і сярод беларускіх эмігрантаў, якія нярэдка становіліся ўдзячнымі глядачамі канцэртаў.

Пра непасрэдны ўплыў гістарычнай постаці Тараса Шаўчэнка на беларускую супольнасць сведчыць той факт, што ў 1927 г. беларускія эмігранты разам з украінцамі замежжа прымалі ўдзел у стварэнні Культурнага цэнтра імя Т. Шаўчэнка ў Монтэвідэа². Цэнтр карыстаўся значнай падтрымкай савецкіх дыпламатаў ва Уругваі, яму дасылалі кнігі, фільмы, падручнікі, падтрымлівалася сталае сувязь з Савецкім Саюзам. Арганізатары Культурнага цэнтра імя Тараса Шаўчэнка мелі яскрава вызначаныя прасавецкія перакананні, фактычна ўсе яны былі эканамічнымі эмігрантамі. Украінцы разам з беларусамі ў рамках дзейнасці культурнага цэнтра імкнуліся ўвядоміць сваю культурна-гістарычную місію ў прымаючым грамадстве, таму актыўна рэалізавалі кансалідуючую і сацыяльна-псіхалагічную функцыю.

Гістарычныя факты ўдзелу беларусаў у стварэнні арганізацый і ўстаноў імя Тараса Шаўчэнка дазваляюць зрабіць выснову пра ўплыў украінскага песняра на свядомасць беларускай дыяспары, на трансляцыю гістарычнай памяці для пакалення моладзі замежжа. Вобраз украінскага генія аб'ядноўваў эмігрантаў-славян, садзейнічаў захаванню іх нацыянальнай ідэнтычнасці ў прымаючым грамадстве, спрыяў фарміраванню неабходнага для эміграцыі гістарычнага міфа пра радзіму. Постаць Тараса Шаўчэнка і яго творчая спадчына аказалі значны ўплыў на культурную і палітычную дзейнасць беларускай міжваеннай эміграцыйнай хвалі.

1 Cipko, S. *Ukrainians In Argentina, 1897–1950: The Making Of A Community*/ S. Cipko. – Edmonton-Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2011. – P. 160, 163.

2 Мосейкина, М. Н. «Рассеяны, но не расторгнуты»: русская эмиграция в странах Латинской Америки в 1920–1960 гг. / М. Н. Мосейкина. – Москва: РУДН, 2011. – С. 131.

Ольга Коваль

Образ Тараса Шевченко для межвоенной белорусской эмиграционной волны

Olga Koval

Taras shevchenko for the belarusian emigration wave during the inter-war period

Віра Ковтун

Дніпропетровський національний
університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна
(м. Дніпропетровськ)

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ЕПОХИ

Творчість Тараса Шевченка за широтою охоплення життя свого народу стала своєрідним художнім феноменом. Він повернув нам вкрадену історію, відродив мову, дав поштовх боротьбі за соціальне та національне звільнення. Все нові і нові покоління звертаються до його невмирущої спадщини і знаходять у ній відгук свого серця.

Тараса любили при житті. У ньому вбачали духовного батька української нації. Його смерть і перепоховання відгукнулися лавиною глибокої скорботи і всенародної любові. Скрізь звучало: «Будеш, батьку, панувати, / Поки живуть люди, / Поки сонце з неба сяє, / Тебе не забудуть!» Слова, написані Шевченком у посвяту І. Котляревському, присвячувалися йому самому. Пошана до поета була великою: мало не в кожній українській хаті висіла репродукція його автопортрета, «Кобзар» ставав для багатьох настільною книгою.

З нагоди 50-х роковин з дня смерті поета, у 1911 році, у багатьох містах та селах відправлялися панахиди за поетом, виголошувалися промови про нього. Найемоційніше вони пройшли у Каневі та Кирилівці. Чим далі Тарасові ідеали державної самостійності та

соціального визволення знаходили широкий відгук у літературі, а вшанування його пам'яті набувало все гострішого громадсько-політичного характеру. Тому святкування 100-річного ювілею Тараса Шевченка влада зробила спробу обмежити. У березні 1914 р. бажаючих вклонитися Кобзареві не пропускали на Чернечу гору. Жандарми лежали навіть на могилі поета і цілились з рушниць у прибулих. Міністерство освіти, , заборонило учням брати участь у шевченківських урочистостях.

Поширення творів і волелюбних ідей Шевченка сприяло пробудженню національної самосвідомості. Коли в березні 1917 року, після повалення царського самодержавства, почалася українська національно-демократична революція, практично всі численні демонстрації проходили зі згадкою про заповіти великого сина українського народу. Для селянина і робітника, учителя і священика ім'я поета і національне відродження були нерозривними поняттями, тому громадський рух за увічнення його пам'яті значно активізувався. Проголошення державності, створення власних органів влади відкривали для цього можливості. З 1918 р. Шевченківські дні в Україні стали відзначатися щорічно 9 березня. У червні 1918 р. уряд гетьмана П. Скоропадського визнав могилу Тараса Шевченка національною власністю. У гетьманські часи восени 1918 р. в Україні встановлено і перший пам'ятник поетові роботи І. Кавалерідзе у м. Ромнах Сумської області.

У роки радянської українізації 20-х років були зроблені важливі кроки щодо популяризації творів Шевченка. 1 липня 1923 р. відкрито перший пам'ятник на могилі поета роботи скульптора К. Терещенка, у 1925 р. територія Тарасової гори стала заповідною.

Вшанування пам'яті поета у радянські часи набуло дійсно все-народного характеру. При цьому влада акцентувати увагу на його боротьбі з царизмом, створюючи образ революціонера-демократа, провідника радянської ідеології. 18 червня 1939 р. з нагоди 125-ї річниці з дня народження поета на Тарасовій горі постав величний пам'ятник Кобзарю роботи скульптора М. Манізера та відкрив двері літературно-меморіальний музей Т. Шевченка роботи архітекторів В. Кричевського і П. Костирка.

З особливою масштабністю було відзначено 150-річчя від дня народження Великого Кобзаря у 1964 р. 31 травня на урочистостях у

Каневі були присутні посланці 43 країн світу, представники союзних республік СРСР. Учасники ювілейного свята поклали на могилу Шевченка 150 вінків та посадили на Тарасовій горі 150 пам'ятних дубків. У 1968 році владою започатковано фестиваль «Київська весна» під девізом «В сім'ї вольній, новій...». У цей період започатковується традиція протестних дисидентських виступів. 22 травня – день перепоховання його на Чернечій горі в Каневі – стало символом народного спротиву партійно-номенклатурній верхівці. У перебудовчі часи вшанування пам'яті Шевченка стало набувати все більш народних, ідеологічно незарегламентованих форм.

Проголошення незалежності України знаменувало реалізацію державницьких устремлінь нашого великого Пророка. Нові покоління осмислюють велич його непересічної особистості та духовної спадщини. Рік 200-ї річниці з дня народження Великого Кобзаря проголошено роком Шевченка. З особливою силою зазвучала поезія Шевченка у дні масового протистояння зимою 2013-2014 рр. між силовими структурами і громадянами України, які відстоюють її євроінтеграційний вибір. На Майдані було знято цілий ряд сюжетів літературно-мистецького проекту «Наш Шевченко». «Борітеся – поборете, / Вам Бог помагає! / За вас правда, за вас слава / І воля святая!» – натхненно, з вірою в перемогу декламував Сергій Нігоян, майданівець, громадянин України вірменського походження, якого за кілька днів по тому було вбито.

Шевченко для всіх поколінь уособлює незламність людського духу, віру в торжество правди і справедливості. Його поетична та духовна спадщина має велику етноконсолідуючу силу і сприяє пробудженню національної самосвідомості, формуванню психології соборності, так необхідної українському народові.

Вера Ковтун

Увековечивание памяти Тараса Шевченко как отражение эпохи

Vira Kovtun

Immortalization of Taras Shevchenko memory as reflection of epoch

Алла Кононенко

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА

Великі болючі політичні та суспільно-політичні питання про нашу національну самостійність, про можливість добитися нам певного права в своїй хаті і повної національної єдності, поставив Т. Г. Шевченко: «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля» («Послання»)¹.

Шевченко проник «у весь простір буття нації. Від побуту «Садок вишневий коло хати», «Здається – кращого немає // Та наша славная країна» – до найвищої української політики» (Володимир Яворівський, письменник). Кілька століть не було української держави, а отже й української політики, її замінював, уособлював Тарас Шевченко.

Ще давньогрецький філософ Платон визначав, що політика – це «мистецтво жити разом» і завдяки політиці, людська спільнота набула цивілізованості й стала суспільством².

Шевченко писав свої твори так, щоби їх сприймала душа українська, і селянина, і науковця. Недарма митрополит Іларіон (Іван) Огієнко, який дуже ретельно простудіював усю шевченкову творчість, писав: «Так, Шевченко був проповідником і вмів ним бути. Він постійно навчав так, ніби говорив в церкві. Більшість Шевченкової науки можна повторювати в церкві на проповідях, так ніби цитати з якого церковного твору. І треба тільки жаліти, що українське духовенство так рідко цитує «Кобзаря» – для проповідей з нього можна брати обома руками! До цього ще додаю, що Шевченко, як проповідник і оборонець правди Божої, був усе життя послідовний і незмінний»³.

Тарас Шевченко зробив безцінний внесок і у світову літературу, є її класиком. «Вражаюча музика його української поезії», як писала англійська письменниця Етель Войнич, досягла найвищого рівня ліричної поезії, яку могла би створити людина. Саме тому сотні спроб

¹ Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К. : Держ. вид. «Худ. літ.», 1956.

² Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія. Підручник / П.П. Шляхтун. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – С. 7.

³ Огієнко Іван (митрополит Іларіон). Тарас Шевченко. – К., 2002 р.

перекладу Шевченка були зроблені практично на всі основні мови світу. Англійська мова, якою зараз говорять і яку розуміють на всіх континентах представила Шевченка для світової читацької громади найбільше.

Е. Войнич опублікувала у власному перекладі 156 рядків і передала дух оригіналу, не забуваючи про деталі. Кращі серед перекладів – «Заповіт» (найдосконаліша з усіх дотепер відомих англомовних інтерпретацій).

В той же час, найбільша складність перекладу Шевченкової поезії полягає в закодованій у ній мовній картині світу на рівні реалій (бандура, китайка, чумак, вишиванка, кобзар, трієсті музики), національних символів (калина, барвінок), історичних алюзій (Хортиця, Великий Луг, Коліївщина, Батурич, Суботів), словесних образів, що є часто найкращими провідниками у край поета («недвига серцем»; «і сторч на море поглядав, мов на Іуду»; «щоб та печаль не перлася, як той москаль, у самотню душу») та насиченого асоціативного поля певних слів (гомоніти, туга, журба).

Перекладались на англійську не тільки вірші, а й портрети. У 1844 р. Шевченко намалював портрети 12 російських полководців, а ці портрети викарбував-переклав на сталі у Лондоні відомий англійський гравер, член Королівської Академії Джон Генрі Робінсон.

Як бачимо, **феномен Шевченка не в його іконності, а в тому, що це Комітет Національного порятунку в одній особі з усіма його творами.** Для нього було понад усе – інтереси нації: «коли б ми вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя», «і чужому научайтесь, а й свого не цурайтесь», «не питайте, не шукайте того, що немає на Небі, а тільки у чужому краї», «в своїй хаті своя й правда, і сила, і воля», «нація без власного характеру – то кисіль і дуже несмачний», «обніміться, брати мої, молю вас, благаю!», «ми просто йшли: у нас нема зерна неправди за собою».

У свідомості Шевченка, як політолога і вченого вже існувало розуміння нерозривності зв'язку між політикою і мораллю. Він вже сповідував демократичні принципи в державі. Держави, для якої «пріоритетом є безпека особи. Безпека держави й суспільства тут не самоціль, а умова забезпечення безпеки особи. Авторитарні й тоталітарні політичні режими постійно створюють такі критичні умови (вишукують внутрішніх і зовнішніх ворогів), завдяки яким висува-

ють на передній план безпеку держави за рахунок безпеки особи»¹.

Щодо вченості Шевченка. Про це він нам, суспільству ХХІ ст., записав у вірші-заповіді:

І день іде, і ніч іде,
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки? (5 Ноября 1860).

І хто ж такий Апостол *правди і науки*? За Грінченком: «Апостол – Учитель, провозвестник істини», можемо додати, що він ще *правди світоч*. Що й мав на увазі Шевченко. Уявімо собі сучасних наших науковців-професорів...

Чому раптом в кінці 1860 р. написав цього вірша? Бо цей вірш є програмою для Академії наук! Щоб наука (і науковці) були *правдивими* (і вільними). Це ж заповіт на сьогодні!

Такої ж думки був і Іван Франко, написавши в одному з видань «Кобзаря»: «Він був сином мужика і став володарем у царстві духа.

Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури.

Він був самоуком і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим (виділення – авт.).

Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для волі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій.

Доля переслідувала його в житті скільки могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі в іржу, ані його любові до людей в ненависть і погорду...

Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що були із здорового джерела життя.

Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті – невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйоні к людських сердець все наново збуджуватимуть його твори.

Отакий був і є для нас, українців, Тарас Шевченко»².

Можна додати:

«Він світильником був, що горів і світив, та ви тільки хвилю хотіли потішитись світлом його» (Від святого Івана 5.35)³.

1 Шляхтун П.П. Політологія: історія та теорія. Підручник / П.П. Шляхтун. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – С. 425.

2 Франко І.Я. Зібрання творів: В 50-ти т. – К., 1983. – Т. 39. – С. 255.

3 Біблія. 988 – 1988. Ювілейне видання з нагоди 1000-ліття християнства. – С. 1315.

Алла Кононенко

Общественно-политическая деятельность Т. Шевченко

Alla Kononenko

Social-political activity of Taras Shevchenko

Валентина Коротя-Ковальська

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Багато українців, читаючи Тараса Шевченка, відчують силу його магнетичної влади над поколіннями. Його поезія вимірюється двома вершинами – загальнолюдське звучання і разом з тим глибоко національне призначення. Як людина всебічної культури з незалежним і оригінальним мисленням, українську поетичну мову великий Тарас зумів піднести у своїх творах до високого рівня романтичного вираження, найтонші людські почуття, найінтимніші особисті переживання так щемливо і правдиво передавати у світлі соціальних проблем. Так, саме у його творах ми знаходимо «голос пробудженої людської гідності, силу непокори, що не раз переходить у скрик прокляття, у грізний вибух прометеївського титанізму»¹.

У прозових і поетичних творах Шевченко постає перед нами, як великий поцінувач української народної музики.

Надзвичайна близькість поезії Шевченка до фольклору, зокрема, до народної пісні дає нам підставу вважати його народним співцем, творцем фольклору. Тарас Шевченко тонко відчував автентизм народної пісенної традиції та кобзарства, черпав знання, ідеї, образи, ритміку, сюжети, творчо переосмислював їх, надавав нового звучання і вони ставали йому супутниками і порадиниками, поклавши

¹ Є. Маланюк. До Шевченкових роковин // Євген Маланюк. – Джерзі-Ситі і Нью Йорк. – / Свобода. Український щоденник, ч.45, 8 березня. – 1968. – С.3.

відповідну, Богом дану печать на всю його творчість, бо у них, як казав поет, «святую правду пропонує сам народ». Обоожнювання українською піснею на рівні подиву і захоплення виразилися у рядках «Ну що б, здавалося, слова...// Слова та голос – більш нічого. // А серце б'ється, ожива, // Як їх почує!... знать од Бога // І голос той і ті слова // Ідуть між люди!».

З фольклорного джерела виросла поезія найвищої любові до «святої України» і стала найголовнішим рушієм творчого життя поета, висоти його внутрішньої свободи і гідності, тому багато віршів Шевченка вважалися народними і були дуже популярними ще за його життя. деякі свої пісні Шевченко озвучував сам, особливо проникливо співав пісні «Тяжко, важко в світі жити», «Гуде вітер вельми в полі», «Нащо мені чорні брови». Деякі пісні, тепер народні, мають авторів. Так знаменитий «Заповіт» написав полтавський автор Гордій Гладкий, «Рече та стогне Дніпр широкий» – вчитель латинської мови Данило Крижанівський, «Думи мої, думи мої» – К. Борисяк (відомості по ньому не збереглися). Без сумніву, серце великого поета надихалось живим словом української пісні («В житейском бурном море... тихая струя») і завдяки надзвичайній мелодійності та ритмічній віртуозності своїх поезій Шевченко здобув славу одного з наймузикальніших поетів світу. Саме це стало причиною нечуваної популярності першого «Кобзаря» в народі і дотепер він вражає нас своєю безмежною обізнаністю в царині українського фольклору. Тільки у поемі «Перебендя» згадуються пісні різних жанрів, де яскраво чергуються думи, веселі й сумні, історичні й побутові пісні, веснянки й балади. Відомо, що майже третина його «Кобзаря» перейшла в народні пісні, які і дотепер є популярними в Україні та в світовому просторі. Дуже любив народні пісні « Ой зійди, зійди, ти, зіронько та вечірняя», «Тече річка невеличка», «Ой на горі та женці жнуть», «Ой Морозе, Морозенку», «Ой лихо, не Петрусь», «Ой біда чайці» а також «Стоїть явір над водою», де яскраво описується доля козаків, які на своїх кістках побудували Петроград.

Перечитуючи «Кобзар», помічаєш його вражаючу наближеність до дум, народних пісень, чумацьких, рекрутських та балад («У тиєї Катерини хата на помості»), жартівливих («Утоптала стежечку через яр»), його трепетне ставлення до самого виконання народної пісні: «тиха розмова», «тиха пісня», бо саме у такі моменти, коли працює

думка, розкривається пісенне царство духу, співає серце і душа, висловлюються найтонші, найпотаємніші почуття: («Журився сам собі чогось // Та й заспівав, – звичайно, тихо» («Матрос»). У народних піснях – коріння світосприйняття Тараса Шевченка-поета, бо саме в них він черпав ту «святую правду», правдиві знання і вони стали його супутниками, порадиниками і предметом уважного вивчення (Пісня вчить, як на світі жити (прислів'я). Чи не від перебування у полоні співу до великого поета приходили божественні думки, які до цього часу вражають нас своєю святістю?

Ще однією важливою сферою уподобань Шевченка був спів. Сучасники поета відзначали чудове виконання ним народних пісень. За свідченням друзів, Шевченко мав тенор, а можливо баритон з високими верхніми нотами. П. Куліш, який досить часто чув спів Шевченка, писав: « Ніхто ще не знає, що він предивний, може найлуччий співака народних пісень по всій Україні» Автор книжки «Полум'яне слово Шевченка в музиці» Ніна Королюк привертає увагу на те, що «зі зверненням професіональних композиторів до поезії Кобзаря в українській музиці виникає окремий могутній пласт – музична Шевченкіана, яка вражає своєю свіжістю, різнобарвністю і невичерпністю»¹.

Традиції Великого Кобзаря підхопили українські музичні діячі: М. Лисенко, П. Ніщинський, А. Вахнянин, М. Вербицький, С. Воробкевич. Написано безліч хорових творів на слова поета. З'являються музично-театральні, симфонічні та хорові полотна М. Вериківського, К. Данькевича, В. Корейка, Г. Майбороди, Є. Станковича, Л. Дичко. До спадщини поета зверталися і класики російської музики: П. Чайковський, С. Рахманінов.

Кожне покоління митців, і композиторів-професіоналів поповнюють пісенний світ новими зразками. Переспів Шевченкових поезій у народний пісенний репертуар триває й досі. Засновник Національного академічного українського народного хору України (який тепер носить його ім'я) Г.Верьовка написав чудову пісню на слова поета «Не щебече соловейко»; М. Колесник – «Дивлюся, аж світає»; композитор О. Керекеша поклав на ноти поезію «Гамалія», «Іван Підкова», «Катерина»; молодий композитор ХХІ ст. В. Калініченко

¹ Королюк Ніна. Полум'яне слово Шевченка в музиці. – К., 1995. – С. 12 – 89.

створив пісню «Ой чого ти почорніло»; гурт «Кому вниз» співає пісню «Суботів» тощо.

Він був близьким і зрозумілим своєму народові, бо знав його пекельні болі та пісні («...Без золота, без каменю, // Без хитрої мови...»), , співав разом з ним. Він осягнув сучасну йому Україну всім серцем, бачив її майбутнє і закликав: «Борітеся – поборете!» Його правдиве мистецтво органічно виросло з українського ґрунту, з звичаїв та традицій свого народу, з його кличного голосу радості і болю, який почули у всьому світі. Відчуваючи велич Тарасової особистості, у статті «До Шевченкових роковин» Є.Маланюк писав: «Не є вже Шевченко ані селянським співцем, ані ... «селянським королем» (Ю. Липа), ані навіть, мовляв, тим «кобзарем». Є він складним виразом нашого всенародного творчого духу. І є він дотеперішньою вершиною нашої національної культури в якнайширшому значенні цього слова. І як би не поточилася далі наша історія, з цієї висоти вже нікому не пощастить Шевченка стягнути до наївно-простацького та фальшивого минулого»¹.

Великий Тарас – невичерпний, неосяжний, феноменальний, істинний, бо за кожним його словом стоїть Україна, а ми на шляху до неї.

Валентина Коротя-Ковальская

Украинская народная песня в творчестве Тараса Шевченко

Valentina Korotyia-Kovalska

Ukrainian folk song in the works by Taras Shevchenko

1 Гончар О. Вступ. ст. // Шевченко Тарас. Кобзар. – К., Дніпро, 1983.– С.3.

Тетяна Коць

Інститут української мови НАН України
(м. Київ)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І СТАНОВЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ НОРМИ

Мовотворчість українських письменників – це не тільки відносно стабільний і уніфікований, але й значною мірою диференційований комплекс лінгвальних засобів, який відображає тенденції відбору, розрізнення або збереження цілого ряду варіантів і синонімічних способів вираження. Історію формування літературного зразка виразно відбиває мова художньої літератури. Вже понад два століття «від Котляревського і до початку ХХІ століття українська мова зберігає ті характерні ознаки літературного стандарту, які по-перше, вирізняють її з-поміж інших літературних мов, по-друге, відрізняють саме цей часовий відтинок від попередніх віків писемно-літературної практики»¹. Але і в цей новий період можна помітити значні зміни всередині мовної системи.

Т. Шевченко став основоположником літературної мови періоду, що М.М. Пилинський схарактеризував як виявлення і уточнення майбутніх норм на всіх рівнях мови, особливо в лексиці.² У суспільно-політичних умовах, коли навіть М. Максимович, хоча й обстоював незалежний статус української мови, не заперечував поширеної думки про її функцію нарощення лексичного потенціалу російської мови і вважав придатною лише для народної поезії, Т.Шевченко зумів створити літературний зразок, еталон, навколо якого об'єднався увесь національний простір, усі його сучасники і всі наступні покоління. У 1847 році у передмові до другого нездійсненого видання «Кобзаря» поет наголошував на необхідності піднесення рівня національної літератури шляхом глибокого пізнання життя народу, оволодіння рідною мовою, завдяки свідомій чіткій позиції літераторів і громадських діячів. Митець зазначав: «А на москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по-своєму. У їх народ і слово, і у нас народ

1 Єрмоленко С.Я. Мова й українознавчий світогляд / Світлана Яківна Єрмоленко. – К., 2007. – С. 258.

2 Пилинський М.М. Мовна норма і стиль / . – К. : Наукова думка, 1976. – С.183.

і слово. А чиє краще, нехай судять люди».¹ Небачену популярність, усенародне сприйняття, актуальність промовленого пророчого слова митця у всі часи утримує і підносить те, що він сам завжди був народом, жив його життям і поняттями, промовляв його простою, зрозумілою мовою, йшов на багато років попереду в осмисленні національних, загальнолюдських категорій.

Творчо використавши надбання попередніх епох, Т.Г. Шевченко створив свою власну стильову манеру, що поєднує романтичну на фольклорно-пісенній основі, і епічно-розмовну форми, з багатством усіх виражальних (максимально доступних для сприйняття) мовних засобів.

Шевченкове слово й досі залишається класичним зразком літературної мови, яка з благословення поета жила і розвивалася. Проте з часу життя Тараса Шевченка минуло більш ніж півтора століття, і все те, що для нього було єдино можливим, правильним, стилістично чи функціонально виправданим, новаторським, ми сьогодні оцінюємо і сприймаємо по-іншому. Незаперечним є той факт, що поет зумів максимально відійти від книжної традиції, яка була особливо відчутною у І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, та інших митців нового періоду історії української літератури, і утвердити народно розмовну стихію. Проте в живій мові того часу активно продовжували функціонувати церковнослов'янізми, книжні слова, джерелом яких була церковна сфера, у якій, як відомо, українську мову почали впроваджувати лише на початку ХХ століття. Це були на той час єдині можливі назви понять не тільки християнського віровчення, а й адміністративної сфери. Вони адаптовувалися в мові, як і будь-які інші запозичення, і часто виконували функцію збереження сакрального змісту висловленого. Тарас Шевченко і зберігає урочисте, піднесене звучання церковнослов'янizmів, і вміло поєднує їх високе звучання зі зниженою розмовною лексикою для створення контрасту. Стилістично виправданими маркерами соціального, національного і духовного життя першої половини ХХ століття можна вважати слова *писаніє, благоденствує, узрити, глаголи, беззаконіє, возвістить, смиреніє, уповати, восплач, непотребная, незрячітщо, напр.: Святе писаніє читай, / Читай, читай та слухай дзвона, / А серцеві не поту-*

1 Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 6-ти т. / Тарас Шевченко. – К., 1964. – Т. 6. – С. 314.

рай.¹ Фонетичні церковнослов'янізми на зразок *матер*, яку вживає автор як одну з номінацій Богородиці, протиставлено українському варіантові *мати* – назві звичайної, земної жінки, напр.: *Взяли з собою Матер Божу, / А більш нічого не взяли, / І в Крим до хана понесли/ На нове горе Запорожжя* (II, 44); *Зомлів Марко, / Й земля задрижала. / Прокинувся... до матері – / А мати вже спала* (I. 342).

Час пошуків літературного стандарту, коли творив Тарас Шевченко, позначився на функціонуванні в писемній мові варіантних різновидів через залучення до вжитку розмовних і діалектних форм слів, що часто зберігають фонемний склад староукраїнської мовної системи. Це насамперед іменникові і прикметникові форми з відмінностями у складі голосних фонем: *запечку, крихотний, розкошний, война, веселля, річей, Межигор'я*. Як варіанти функціонують *регот* і *регит*, *явор* і *явір*, *радість* і *радість* тощо. Та все ж, можна стверджувати, що в мові поета староукраїнські, книжні варіанти відходять на задній план, найуживанішими стають народнорозмовні форми, які стали нормою літературної мови, зокрема в нових закритих складах, напр.: *ніч-ночі, рік-року, рід-роду, кінь-коня, попіл-в попелі, курінь-курени*. Можна наводити ще багато прикладів варіантів у поезії Кобзаря (стягнених, нестягнених форм прикметників, відмінювання займенників, застарілих, діалектних дієслівних одиниць тощо), та всі вони свідчать про одне – про пошук, підняття української мови на якісно новий рівень розвитку.

Тарас Шевченко йшов попереду своєї епохи і в осмисленні національних, соціальних явищ і у виробленні зразка української літературної мови.

Татьяна Кот

Тарас Шевченко и становление литературной нормы

Tetyana Kots

Taras Shevchenko and forming of literary norm

1 Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6-ти тт. – К., 2003. – Т.II. – С.51. – далі подаємо у тексті том і сторінку.

Валентина Кравченко

Запорізький національний університет

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В РОМАНІ УРАЗАКА БЕКБАУЛОВА „ТАРАС НА АРАЛІ”

Основна сюжетна лінія у романі „Тарас на Аралі” У. Бекбаулова – шевченківська – глибоко „вживлена” в казахську. Автор засвідчив, що життя поета-українця стало частиною життя казахського народу.

Дорога є тим місцем, де знайомимось із головним персонажем – Т. Шевченком, якого спішно везуть із Петербурга в Оренбург, а потім – довга дорога по казахських степах, що об’єднує й розводить героїв. Отож, в основі хронотопу твору лежить мотив дороги.

Автор висловив власне розуміння історичних моментів, що впливали на долю митця. Життєвий шлях політичного злочинця, яким було оголошено Т. Шевченка, „наклався” на складну історію Російської імперії. Отже, слушно говорити про функціонування в романі специфічного хронотопу – ідеологічного.

Прикметна ознака стилю роману – внутрішні монологи, вкладені в уста поета, який подумки говорить із Варварою Репніною, Карлом Брюлловим та ін. Автор фіксує думки-переживання Т. Шевченка, який у душі бореться й заперечує, аналізує й резюмує: „...Я тепер мов Іов на гноїщі”¹¹.

Переживання й спогади поета, які художньо трансформує автор, побудовані на достовірних фактах: думки Т. Шевченка про матір, яка не дожила до часів ув’язнення й заслання сина (про це він писав ще в казематі („Н. Костомарову”); про те, що став викладачем живопису; загнані коні, які не витримували шаленого темпу, бо політичного арештанта намагалися доставити до місця заслання якнайшвидше; знайомство з Федором Лазаревським, який сам прийшов до арештанта; бал у княгині Волховської, важкі умови плавання по Аралу, листи, нікчема Петров, Варвара Репніна, мрія намалювати степ та ін.

Зі сторінок роману поет постав і як звичайна людина, з притаманними їй турботами, і як розумний аналітик. Він захопився казахською культурою: „Це народи дивної і незрозумілої для поверхових

1 Бекбаулов У. Тарас на Аралі. Повість. Переклад з каракалпаської / Уразак Бекбаулов. – К.: Дніпро, 1975. – 351 с.

європейців культури. Та ще й якої культури!²¹ Місцеве населення, з яким спілкувався український бранець, певно, не було таким чисельним, як показав письменник, але воно нарочито розширено, щоб з історичною достовірністю й художньою винахідливістю потрактувати стосунки поета з ним, простежити шлях входження людини в нове середовище з невідомими законами.

Замилувавшись, Т. Шевченко заходився накидати олівцем композицію – жінка й маля біля юрти. Злякавшись, жінка почала просити, щоб він ішов геть і не малював. Почувши слово „Коран”, художник все зрозумів. Відомо, що мусульмани, згідно їхньої віри, не могли бути зображеними на малюнках. Їхнє образотворче мистецтво дозволяло, як і скрізь на Сході, робити різні візерунки на килимах, тканинах, зображати квіти, птахів і звірів, але не людей. Отже, він переступив закон, і, заспокоюючи жінку, знищив „...свій перший малюнок на Орській землі, відчував, що ... сталося щось велике. Зіткнулися два народи, подивилися в очі дві цивілізації – європейська й азійська”³². Через Шевченкове сприйняття жінки-азіатки автор передав глибокий трагізм її існування.

Художньо переконливо інтерпретовано взаємини Т. Шевченка з казахами – Саримбеком і його двома дружинами – Акбупеш і Масати. Поет намагався вивчити їхню мову, щоб порозумітись (просив допомоги в Ахмета), більше дізнатися про ті краї, звичаї, спостерігав за життям казахів, і заздрих, що він, нащадок козаків, не вмів їздити на коні. Терпляче поет вслухався в незрозумілу тюркську говірку, зробив маленький словничок і записував слова, щоб потім спілкуватись із місцевими жителями.

Подорож на Арал і Аральська еспедиція описані докладно: пожежа в степу; важкий перехід безводним степом; верхова їзда; плавання по Аральському морю на шхунах „Костянтин” і „Ніколай”; полювання на тигра; зимівля в Раїмі, перепочинок на Косаралі; читання книг і розмови з освіченими людьми, які бачили в особі поета собі рівного.

Під час походу на Арал художник зрівнявся з інтелігентними людьми – Олексієм Макшеевим, Олексієм Бутаковим, Томашем Вернером та багатьма іншими, які розуміли душу художника. Т. Шевченко мав дар вдивлятися в природу, мислити й пізнавати її за допомогою

1 Там само. – С. 60.

2 Там само. – С. 91.

художнього образу. Очевидно, Олексій Бутаков відразу розгледів талант Шевченка-науковця, що було безцінним для експедиції, і тому опікувався ним, як міг, хоча сам цар заборонив йому писати й малювати. Т. Шевченко і його нові друзі були свідомі того, що „не ковані чоботи царської армії залишать свої вічні сліди на цій землі, а сліди рук, сліди творчої праці людей”⁴¹. Індивідуально-психологічний портрет митця об’ємно вивершився.

У. Бекбаулов безсумнівно глибоко вивчив документальні факти, пов’язані з життєписом Т. Шевченка, він добре знав історію Російської держави, і в роздуми поета вклав розмірковування про долю „кайзаків”: жити їм під Росією, чи об’єднатися й жити окремо. Устами поета письменник ненав’язливо констатував одвічні істини: „... одвічна нитка мудрості тягнеться, не уриваючись, крізь сторіччя. Що б там не було, вона дійде до щасливих часів...коли весь світ опанує ... знання й відкриття – і від того повищає на цілу голову...”².

Отже, письменник розкодував настрій митця в період заслання. Зміни світогляду Т. Шевченка в художньому часі та просторі – сутність історико-біографічного роману У. Бекбаулова „Тарас на Аралі”.

Валентина Кравченко

Образ Тараса Шевченка в романе Уразака Бекбаулова „Тарас на Аралі”

Valentina Kravchenko

Image of Taras Shevchenko in the novel by Urazak Bekbaulov „Taras on Aral”

1 Там само. – С. 290.

2 Там само. – С. 284.

Вікторія Кухар

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНСЬКІЙ НЕФОРМАЛЬНІЙ СУБКУЛЬТУРІ

Значення постаті Тараса Шевченка, безпосередній вплив його творчості у становленні, збагаченні, формуванні і розвитку української культури є надзвичайно вагомими. Він був людиною універсальних обдарувань та інтересів. Все його життя і творчість були присвячені українському народу, тому актуальність його творів є беззаперечною для нашого суспільства. Насамперед, важливо наголосити, що для більшості українців знайомство з творчістю Тараса Шевченка починається ще зі школи і нажаль, в основному, на цьому закінчується. Проте, впродовж останніх років все частіше можна почути Шевченкові вірші, покладені на музику. Досить цікавого звучання і змісту вони набувають в рок-музиці.

У результаті демократизації суспільства суттєво змінилися його ідеали, цінності і орієнтації у сфері культури, що призвело до популяризації різних неформальних субкультур. Важливою, а здебільшого і основною частиною будь-якого неформального об'єднання є музика, в якій обов'язково повинен бути закладений філософський зміст, тому досить часто українські неформальні музичні гурти використовують у своїх композиціях творчість відомих поетів. На сьогодні існує кілька десятків музичних колективів, які виконують пісні на Шевченкові поезії. Переспів його віршів буває дуже різним, а саме: український рок-гурт «Тельнюк: Сестри» вже давно та плідно працюють в цьому напрямку. Наприклад, пісня «Не женися на багатій» у їхньому виконанні звучить досить лагідно й повільно. Якщо порівняти з гуртом «Сад», то тут Шевченкова поезія виконується набагато гучніше та жвавіше, зокрема у таких піснях як: «Єсть на світі доля», «Над Дніпровою сагою», «Ой, діброво, темний гаю», «Було колись в Україні», «Тим неситим очам», «У всякого своя доля». Музиканти кажуть, що творчість Тараса Шевченка – близька їм по духу й вважають, що поет певною мірою теж був рокером. Один з учасників гурту Сергій Решетник розповів: «“Кобзар” – це вірші для співу, я

думаю, що Шевченко й назвав так книгу, щоб співати, а не тільки їх читати. Співати легко, взагалі його мова українська і його поетична мова – дуже близька нам... і ми від душі це співаємо»¹. Цікавого і дещо неочікуваного звучання набуває вірш Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати» у виконанні гурту «Мертвий півень».

Одним із найвідоміших українських рок-гуртів є гурт «Кому Вниз», що за час свого існування набув статусу культового. Колектив є особливим для вітчизняної музики за стилем виконання та глибиною семіотикою текстів². А саме Шевченкові мотиви зустрічаємо в таких піснях як: «Суботів», «Ліра», «Мамай», «Не нарікаю я на Бога» та ін. Фронтмен гурту Андрій Середя сподівається, що пісні на мотиви віршів Кобзаря можуть мати добрий вплив на молодь: «Я знаю, що на когось це вплинуло дійсно позитивно. Тобто, було руйнування дурного відчуття взагалі до будь-якої поезії. Коли дітей повертають на сильну поезію тоді, коли вони ще не вирости. Я думаю, що ми спрацювали, тому що оця нехіть до вивчення чогось рідного, але потужного, яке працювало в оцій школі совдепівській... – ми зруйнували оцю нехіть і комуся, певно, допомогли»³.

Цікаву думку щодо Творчості Тараса Шевченка в рок-музиці висловлює ведуча культурологічних програм Радіо «Ера» Ярина Скуратівська: «Це є гарним стимулом, щоби по-новому відкривати для себе Шевченка, бо не секрет, що Шевченко, потрапляючи до нашого уявлення через шкільні хрестоматії, виявляється дещо спотвореним. Але якщо, наприклад, слухати і почути таку музику, то, я думаю, це буде стимулом для молоді пізнавати Шевченка, відкривати його по-своєму і розуміти, що Шевченко є актуальним, цікавим, модним, якщо хочете, – і сьогодні, і завтра»⁴.

Нажаль, в умовах не надто високого рівня сучасної музики, усю модель поетичного слова спотворено і фактично знищено. Тому звернення до високих і найкращих зразків української поезії є необхідним. А музична стилістика класичного року є саме тією формою, що повинна стати близькою та зрозумілою сучасній молодій людині⁵.

1 «Рок-Кобзар» на вірші Тараса Шевченка. – Режим доступу: <http://malakava.com/articles/221>

2 Кому Вниз. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Кому_Вниз

3 «Рок-Кобзар» на вірші Тараса Шевченка. – Режим доступу: <http://malakava.com/articles/221>

4 Там само. – Режим доступу: <http://malakava.com/articles/221>

5 «Вітер століть»: подих української поезії в рок-музиці. – Режим доступу: <http://>

Отже, поєднуючи поезію Тараса Шевченка з сучасною рок-музикою, ми маємо змогу по-новому відкривати для себе його глибокий філософський світогляд і сподіваємося, що таким чином відбуватиметься позитивне сприйняття і вплив на національну свідомість української спільноти, зокрема на молодь, як важливого носія інтелектуального потенціалу суспільства.

Викторія Кухар

Творчество Тараса Шевченка в украинской неформальной субкультуре

Victoria Kukhar

The writings by Taras Shevchenko in Ukrainian informal subculture

Наталія Кухарева

Національний історико-етнографічний заповідник
«Переяслав»

**ПОЕМА Т.Г. ШЕВЧЕНКА «ТАРАСОВА НІЧ»
В ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНОМУ КОНТЕКСТІ**

Задовго до приїзду на Переяславщину світ побачила романтична поема Т. Шевченка «Тарасова ніч» (1838 р.), яка розповідає про історичну подію – повстання 1630 р. під проводом Тараса Федоровича (Трясила) поблизу Переяслава. Цей період творчості Т.Г. Шевченка у структурі експозиції літературно-художнього залу музею умовно називається «Петербурзький Переяслав»¹.

У І половини XIX ст. були поширені земляцтва. Зокрема, у Санкт-Петербурзі вихідці з України теж об'єднувалися в земляцтва – пере-

odesit.com/news-646.php

¹ Кухарева Н. До історії створення Музею Заповіту Т.Г. Шевченка // Волинський музей: історія і сучасність: IV Всеукр. наук.-практ. конф., присв. 80-річчю Волинського краєзнавчого музею та 60-річчю Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки: матеріали. – Луцьк, 2009. – 542 с.

важно літературно-театральні гуртки. Існувало і так зване «Переяславське земляцтво», до якого входили Я. Гамалія, В. Зеленський, С. Алексєєв, А. Козачковський, М. Плисов, Д. Рева та багато інших¹.

Є. Гребінка, а згодом і М. Маркевич, які бачили й знали наш край, на радість учасникам земляцтва – В. Зеленському, С. Алексєєву, Я. Гамалії – заінтригували і самого Тараса: «А який же він, той стародавній Переяслав? Ось коли буду в Україні, то відвідаю і його»².

Притягальна сила переяславського антеїзму діяла на нього так же сильно, як і на його попередника Г. Сковороду, який називав Переяславщину своєю другою матір'ю. Переяславська історія стоїть біля початків української духовної величі. Події саме переяславської історії, такі багаті на героїко-патріотичні вчинки українців ще з часів переяславських князів Володимира Мономаха та Володимира Глібовича, справили вирішальний вплив на становлення козацького ідеалу у свідомості та художній уяві Шевченка. Саме переяславські історичні події, пов'язані з козащиною, дали Шевченкові реальні й достовірні матеріали, які позбавляли поета необхідності щось вигадувати, міфологізувати, ідеалізувати. Не випадково вже в першому виданні «Кобзаря» (1840 р) з восьми поетичних творів три були присвячені козацькій тематиці («Тарасова ніч», «До Основ'яненка», «Іван Підкова»).

Поєма «Тарасова ніч» (1838 р) була першим твором, яким Т.Г. Шевченко вселив українцям віру в їхню силу, здатну громити будь-якого ворога.

Шевченкознавці в Україні не виділяють окремо літературну творчість Т.Г. Шевченка періоду «Переяславської осені Кобзаря» та так званого «Петербурзького Переяслава». Наукові співробітники Музею Заповіту Т.Г. Шевченка НІЕЗ «Переяслав» вважають за потрібне включити до наукового обігу означені періоди літературної творчості поета, об'єднавши їх у Переяславський цикл, який охоплює періоди раннього романтизму («Петербурзький Переяслав») і цілком зрілого реалізму («Переяславська осінь Кобзаря»). Тому ми відносимо поему «Тарасова ніч» (1838 р.) до періоду «Петербурзького Переяслава» й одночасно до Переяславського циклу літературної творчості Кобзаря.

1 Коломієць О. Тарас Шевченко та Переяславське земляцтво // Вісник Переяславщини. – №93. – 2008. – С. 6

2 Там само.

Шевченкова поема «Тарасова ніч» та перемога під Переяславом над польсько-шляхетським військом у травні 1630 р. висвітлені в експозиції Музею Заповіту Т.Г. Шевченка Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» в історико-літературному контексті, а саме у розділі II «Переяслав історичний» (зал №1) та в розділі IV «Т.Г. Шевченко і Переяславщина» (літературно-художній зал №6, присвячений «Петербурзькому Переяславу» та «Переяславському земляцтву у Петербурзі: 1838-1845 рр.»)¹.

На час написання поеми «Тарасова ніч» Т. Шевченко завдяки Є. Гребінці читав і «Історію Русів» (поширювалась у рукописних списках), і «Историю Малой России» Д. Бантиша-Каменського, який у розповіді про повстання Тараса Трясила мав за основне джерело ту ж саму «Історію Русів».

Т. Шевченко відчував велику потребу нагадати нащадкам про Переяславську перемогу 1630 р.: «У зображенні й трактуванні минулого він ішов насамперед за народними уявленнями та фольклорною традицією. Ідеями уславлення боротьби за свободу Т. Шевченко був близьким до українського героїчного епосу. Вже ця рання невелика поема має в підтексті революційно-визвольну спрямованість. Нагадування про звиятиги минулого, поетизація національних героїв стали в «Тарасовій ночі» засобом пробудження свідомості нашого народу»².

Наталія Кухарева

Поэма Т.Г. Шевченко «Тарасова ночь» в историко-литературном контексте

Natalya Kuhareva

The poem of Taras Shevchenko «Tarasova nich» in historical and literary context

1 Кухарева Н. З досвіду створення експозиції Музею Заповіту Т.Г. Шевченка в Переяславі // Музейна експозиція: сучасний погляд і досвід побудови : матеріали наук.-практ. конф. – К.: ДАКККиМ, 2009. – 85 с.

2 Дзюба І. Довіку насущний: Світі Тараса Шевченка. – Нью-Йорк; Париж; Сидней; Торонто; Львів, 1991. – 462 с.

Татьяна Лебединская

г. Санкт-Петербург (Россия)

ГЕНИЙ СРЕДИ ГЕНИЕВ

I. Жизнь и деятельность многих знаменитых и широко известных представителей украинской культуры, а также государственных и политических деятелей неразрывно связана Санкт -Петербургом, Петроградом, Ленинградом и снова с Санкт-Петербургом. Это обусловлено тем, что выходцев с Украины на невских берегах всегда было много и все они были разные в своих взглядах и достижениях на будущее.

Исторически возможно выделить четыре группы этнических украинцев в Северной Пальмире.

1. Вынужденные мигранты – это в основном крепостные (XVIII – XIX вв.), наиболее звучны в историческом аспекте. Это Т. Г. Шевченко, Лазарев, Лукомский, Лаптенко (группа художников); певцы и музыканты графов Заводовских, Заводских, Закревских, Разумовских, Безбородко, Кочубеев и др.

2. Добровольно приехавшие в столицу учиться, работать, которые и похоронены в Северной Венеции. Это самая большая группа и, соответственно, она требует досконального и научного изучения: Завадские, Разумовские, Кочубеи, Яворские, Хмельницкие, Прокоповичи, Полторацкие, Гаевские, Данилевские, Березовские, Бортнянские, Левицкие, Велланские, Остроградские, Капнисты, Сковорода и другие.

Из Западной Украины: Лодий, Орлай, Балугьянский, Духнович, Павлович, Белевич и т. д.

3. Представители с Украины, которые получили образование и снова выехали в Украину – Сошенко, Дорошенко, Бачинский, Лотоцкий, Донцов, сестры Леси Украинки и т. д.

4. Представители с Украины, которые родились в городе на Неве: Мазепа (художник), Телига, представители рода Скоропадских, Кочубеев, Апостолов, Лизогубов, Репниных и т. д.

II. Т. Г. Шевченко был связан с Санкт-Петербургом в течение 17 лет. Здесь он жил, учился, рисовал картины, сочинял стихи, приобрел друзей, получил долгожданную свободу, пережил много радостей и невзгод. Здесь он познакомился с

П. П. Ершовим, В. И. Далем, В. Г. Бенедиктовым, К. П. Брюлловым, А. Г. Венициановым, В. Г. Григоровычем, В. А. Жуковским, В. Г. Белинским, И. И. Панаевым, В. А. Соллогубом, Н. А. Добролюбовым, Н. Т. Чернышевским, И. А. Гончаровым, И. С. Тургеневым, Р. М. Достоевским, Н. А. Некрасовым, А. Н. Островским и другими выдающимися гениями русский культуры. Здесь родилась его слава и бессмертие.

III. Петербургское окружение Великого Кобзаря на сегодняшний день требует нового подхода. Процесс взаимодействия и взаимопроникновения культур России и Украины является крайне актуальной проблемой в современных условиях, он способствует обогащению культур, нации общественной мысли, установлению межнациональных связей обоих этносов, хотя и идет с большими противоречиями.

Тетяна Лебединська

Геній серед геніїв

Tatyana Lebedinskaya

Genius among geniі

Юлія Лебедєва

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ШЕВЧЕНКОВА СПАДЩИНА ЯК ЧИННИК УТВЕРДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ

Прагнення вільної держави жило у народі і душі Тараса Шевченка нескоренно. І тому через усю його творчість проступає провідна тема України: її доля, долі її поневолених синів і дочок, переосмислення історичної минувшини, краса природи рідної неньки:

Я так люблю

Мою Україну убогу,

Що прокляну святого Бога,
За неї душу погублю!

У вищенаведених рядках, напевне, викладено життєве кредо Т.Г. Шевченка. Україна завжди була для нього найціннішим скарбом. Тому, мабуть, така була його місія – захищати мову, історію та культуру власного народу.

Політичні переконання Т. Шевченка зароджувалися та поглиблювалися в той період, коли на території України розпочав набирати оберти капіталістичний лад, натомість кріпосна система почала занепадати. Непримиренне ставлення Т. Шевченка до кріпосного ладу та царського самодержавства раз у раз проступає у його віршах, у яких він повсякчас піднімав українську націю до боротьби за свободу та незалежність.

Видатний поет гордився нашим славним історичним минулим, про що свідчать його твори: «Гамалія», «Гайдамаки», «Тарасова ніч», «Іван Підкова» та ін. Ознайомлюючи нас із нашим прославленим минулим, Т. Шевченко намагався донести ідею волі та незалежності наших пращів, тим самим закликаючи українців боротися за власне щасливе майбутнє.

Нині Т. Шевченка вивчають не тільки як геніального поета та талановитого художника, а і як визначну громадську постать, ідеолога єднання української нації, котрий протягом тривалого часу підтримував її формування та самовизначення.

Ще за життя поет запалював вогонь свободи у серцях очільників українського національного руху та й самої еліти. Пізніше його назвали провісником українського народу в національно-визвольних змаганнях та боротьбі за власну державність, він і до сьогодні залишається ключовою особистістю українства, нашим духовним символом та взірцем національної честі. У зв'язку з цим постать Т.Г. Шевченка потребує ґрунтовного дослідження та опрацювання, навіть щонайменших подробиць з його особистого життя та творчості. Його творча спадщина і до сьогодні об'єднує Схід та Захід України, що само по собі сприяє утвердженню державності України. Загалом, саме особа Тараса Григоровича являє собою всенародного українського генія.

За Т. Шевченком, українська нація – це, в першу чергу, земля України, її нескорений народ та багатющий пласт культури. Своїми

віршами поет привносить новий виток звияжної доблесті та героїзму в національно-державницьке світосприйняття, бореться проти царського режиму за нову Україну, за її незалежність.

Юлія Лебедева

Наследие Шевченко как фактор утверждения государственности Украины.

Juliya Lebedeva

Shevchenko heritage as a factor adoption of statehood Ukraine.

Микола Литвин

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України

**ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ
ГАЛИЧАН**

Постать Кобзаря від початків його літературної творчості викликає неабияке зацікавлення в колі української інтелігенції Галичини. Першими знавцями і оцінювачами його поезії стали діячі «Руської Трійці» М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та їх послідовник М. Устиянович¹. М. Шашкевич вперше познайомився з творами Кобзаря, опублікованими в альманасі «Ластівка» (1841) – віршами «Причинна», «Вітре буйний», «На вічну пам'ять Котляревському», «Тече вода в синє море», першою главою поеми «Гайдамаки». У 1842 р. баладу «Причинна» він переписав в окремому зошиті. Тоді ж звернув увагу на згадку в альманасі про видання Шевченкового «Кобзаря» (1840). Високу оцінку ідейній спадщині Кобзаря дав М. Устиянович у промові на соборі діячів української культури у Львові 1848 року.

1862 р. власник крамниці М. Димет привіз із Києва до Львова, ймовірно за порадою студентів греко-католицької семінарії, видання

¹ Див.: Шашкевичіана. Вип. 1: Маркіян Шашкевич і українське національне відродження, вип. 2: Руська Трійця, її оточення, послідовники і дослідники. – Львів; Броди; Вінніпег, 1996. – 466 с.

Шевченка і швидко їх розпродав. У наступні роки він продовжував поширювати видання з Наддніпрянщини. Серед львівських семінаристів було популярним лейпцігське видання Шевченка 1859 р., яке надійшло поштою 1862 р. від П.Куліша. За ініціативи О. Барвінського, Г. Рожанського, Г. Боднара та ще кількох семінаристів вийшов двотомний збірник «Поезії Тараса Шевченка» (том 1. Львів, 1867; том 2. Львів, 1868), а 1869 р. – до нього додаток¹. Цей збірник задовольняв читацькі запити аж до появи празького двотомного видання «Кобзаря» (1876) та чотиритомного «Кобзаря» (1894–1898), опублікованого Науковим товариством імені Шевченка у Львові.

У Львові в 1893–1898 рр. вийшов «Кобзар» Т. Шевченка (т. 1–4), який підготував до друку О. Огоновський. У 1894–1895 рр. Товариство «Просвіта» видало «Кобзар. Вибір поезій для народу» (т. 1–2), в 1902 р. – Шевченкові «Поезії», а в 1907 і 1912 рр. «Твори» (т. 1–2). У 1908 р. побачило світ найповніше фундаментальне видання Шевченкової творчої спадщини «Твори. Кобзар» (т. 1–2) у серії «Української-руської бібліотеки» Філологічної секції НТШ (засн. 1873 р.), упорядковане І. Франком. Частину спадщини Т. Шевченка вміщено в «Руській читанці» для середніх шкіл (ч. 1–2, 1871), «Руському співанику» (1888) та збірці афоризмів із творів Кобзаря «Шевченкова криниця» (1922). Видання творів Тараса Шевченка формувало образ Великої України, уявлення про зв'язку Запорізької Січі, мрій про українську незалежність і соборність українських земель серед українців Галичини.

Під впливом звісток про вшанування роковин народження і смерті поета у Петербурзі та на Наддніпрянщині, які вміщувала газета «Слово», у Львові, Перемишлі, Тернополі, Станиславові, Коломиї, Самборі проводилися шевченківські поминальні богослужіння, а згодом – Шевченківські «вечерниці»². Популяризації творчого подвигу Кобзаря сприяли літературні вечори, публікації в галицькій періодиці за участю науковців, громадсько-культурних діячів –

1 Стеблій Ф. Отець Гнат Рожанський – діяч «Просвіти» // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 19: «Просвіта» – оберіг незалежності та соборності України. – Львів, 2010. – С. 388–393; Барвінський О. Спомини з мого життя. Перша частина. – Львів, 1912. – С. 111–115.

2 Sereda O. From Church-Based to Cultural Nationalism: Early Ukrainophiles, Ritual-Purification Movement and Emerging Cult of Taras Shevchenko in Austrian Eastern Galicia in the 1860s // Canadian American Slavic Studies. – Spring 2006. – Vol. 40, No. 1. – P. 21–47.

Д. Танячкевича, Н. Вахнянина, В. Шашкевича, К. Климковича, І. Франка, М. Павлика, О. Барвінського, М. Грушевського, В. Щурата, К. Студинського, М. Возняка, Б. Лепкого, І. Крип'якевича, В. Стефаника та ін.

На честь 100-річчя від дня народження Кобзаря 28 червня 1914 р. у Львові проведено Шевченківський здви́г – огляд формувань товариств «Січ», «Сокіл», «Пласт», у якому взяли участь понад 12 тис. осіб, зокрема й представники з Наддніпрянщини (М. Міхновський, родина лікаря Луценка з Одеси)¹. У роки Першої світової війни ідеї Шевченка популяризував у своєму «Віснику» позапартійний Союз визволення України (ств. 1914 р. у Львові галицькими і наддніпрянськими політиками). За його ініціативи 1915 р. у Відні перевидано «Кобзар». У легіоні Українських січових стрільців (ств. 1914 р. у Львові), щороку відзначали Шевченківські свята. У Пресовій квартирі легіону служив художник О. Курилас, автор полотен «Тарас Шевченко», «Шевченко на засланні», «Похорон Шевченка», «Дивлюсь, аж світає» та ін. Відзначалися Шевченківські дні також в Українській галицькій армії (1918–1920), зокрема у таборах інтернування у Чехословаччині. Шевченківські свята за участі дипломатів організовував у Відні та Берліні еміграційний уряд ЗУНР.

У першій третині ХХ ст. творчість Кобзаря продовжувало популяризувати Наукове товариство імені Шевченка. Том 119–120 «Записок НТШ» (1917) був присвячений життю Т. Шевченка, міжнародним аспектам його творчості. Член НТШ В. Дорошенко підготував бібліографічні студії «Огляди літератури по Шевченкознавству за 1914–1924 рр.» (1925), «Шевченкознавство в 1925» (1926) і «Покажчик видань Шевченкових творів та опис бібліографічних праць про Шевченка» (1938)².

Шевченкове слово неодноразово звучало й у лавах Української повстанської армії. У радянську добу у львівських вищих навчальних закладах та установах майже щорічно організовувалися Шевченківські свята, сценарії яких проходили цензуру компартійних структур.

1 Литвин М.Р., Науменко К. Є. Історія галицького стрілецтва. – Львів, 1990. – С.13–14; Угрин-Безгірний М. Великий здви́г // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1934 р. – Львів, 1933. – С. 38;

2 Піх О. Бібліографія та бібліографічні дослідження в Науковому товаристві ім. Шевченка та інших західноукраїнських установах (до 1940 року) // Наукове Товариство імені Шевченка. Енциклопедія. – Т. 1. – Київ; Львів; Тернопіль, 2012. – С. 580–598.

Делегації львівської інтелігенції регулярно покладали квіти на могилу Поета-Будителя у Каневі.

В період незалежності у Львівському палаці мистецтв відкрито музейну кімнату «Львівська Шевченкіана». У Національному музеї Львова щороку виставляються три картини Шевченка і його посмертна маска. У більшості міст західних областей відкрито пам'ятники Кобзареві, які є свідченням любові до Українця-сборника, інтелектуала модерної доби.

Николай Литвин

Образ Тараса Шевченко в исторической памяти галичан

Mykola Lytvyn

Image of Taras Shevchenko in the historical memory of the Galicians

Наталія Логвіненко

Інститут педагогіки НАПН України
(м. Київ)

ТРАДИЦІЇ БАЛАДНОЇ РОМАНТИКИ Т. ШЕВЧЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ФЕНТЕЗІ

Фольклоризм як підґрунтя українського романтизму виявлявся в “іпостасі народної міфології та демонології, зрощених із християнською етикою (у фантастичних баладах і віршових новелах), та народної етики й моралі (у побутових баладах)”¹. І тільки у романтичних творах Т. Г. Шевченка з’являються “виразні риси історичного часу й соціальні реалії конкретної суспільної обстановки”². Фольклорно-фантастична поетика балад Т. Г. Шевченка, тематика його

1 Історія української літератури ХІХ століття: У 2 кн. Кн. 1: Підручник / За ред. М. Г. Жулинського. – К.: Либідь, 2005. – 656 с. – С. 479.

2 Яценко М.Т. Українська романтична поезія 20–60-х років ХІХ ст. //Українські поети-романтики. Поетичні твори / М.Т. Яценко. – К., 1994. – 239 с.

поезії періоду романтизму були, за визначеннями Д. І. Чижевського, “наскрізь національними, українськими”.

Найбільше у народнопоетичних творах Т. Г. Шевченка приваблювали побутова, життєва основа народної балади, узагальнювальна сила баладної фантастики, рельєфність баладних постатей, що було особливим підґрунтям до загостреності драматизму реальної життєвої ситуації і соціальних мотивів у його власних баладах, про що засвідчила “Причинна” – один з перших відомих Шевченкових творів.

Баладна романтика Т. Г. Шевченка виявляється у пейзажних описах, оповитих поетичним серпанком фантастики народних повір'їв, що часто контрастує зі змістом творів; в особливій увазі поета до людини, до розмови «про людей» і з людьми; у баладній фантастиці як способі яскравого, колористичного увиразнення соціального змісту (балади “Лілея”, “Русалка”); у фантастичних прийомах перетворення людей на рослин чи духовних істот; у зміні принципу опису, де зникають ефектні картини, а з'являється увага до виразної і скромної деталі як характерної прикмети “натурального” малюнку (“...замовкла русалочка, / В Дніпр поринула, / Мов пліточка. / А лозина / Тихо похитнулася”¹); у фантастичному сюжеті (балада “Утоплена”, “суперництво постарілої гулящої матері з підрослою красунею-донькою, яке закінчується тим, що мати втопила доньку в ставку, але й сама не врятувалася”²); у використанні баладних мотивів з метою психологічного поглиблення сюжетності творів; у творенні через фантастику символів великого узагальнення; у зацікавленості фантастичними істотами лише як тлом “одухотвореної природи для дій людей, лише у певних взаємовідносинах з людьми. Це взагалі характерно для класичної української літератури, яка не знає свавільного “розгулу” фантазії”³.

Проводити паралелі, зіставляти, досліджувати розвиток романтичних Шевченкових традицій в сучасній літературі спонукає поява українського фентезі, за визначеннями А. І. Гурдуз, О. Б. Чорної, як

1 Коцюбинська М. Ф. Мої обрії: В 2 т. / Михайлина Коцюбинська. – К.: Дух і літера, 2004. – Т.1 – 336 с. – С.32.

2 Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість / Іван Дзюба. – 2-е вид., доопрац. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 718 с. – С. 187.

3 Коцюбинська М. Ф. Мої обрії: В 2 т. / Михайлина Коцюбинська. – К.: Дух і літера, 2004. – Т.1 – 336 с. – С. 34.

необхідність “розроблення в Україні міфотворчості, закоріненої в національний ґрунт” (Н. Зборовська).

Визначальними рисами сучасного українського фентезі є поєднання реального і фантастичного світів, де поряд з людьми діють фантастичні фольклорні істоти – духовні сили (мавки, лісовики, водяники, русалки, домовики, упирі, вовкулаки та ін.) і міфічні боги. Вони ніби живуть у своєму світі, мають свої інтереси, які тісно переплітаються з інтересами і життям людей.

Наприклад, дивний і загадковий світ історичних реалій і вигадки відтворений у захопливих і динамічних фентезійних повістях Тараса Завітайла “Зброя вогню”, “Діти Пралісу”, “В тіні янгола смерті” та ін. Герої книжок не тільки розкривають таємниці історії України, але й допомагають заглибитися у магічний світ наших предків.

На перший погляд історії повістей – прості та невибагливі. Є велике зло, яке треба подолати, і є герої, здатні це зробити. До гурту “хороших” автор зібрав різношерсту компанію: козак-чарівник, гном, водяник, лісовик, мавка..., який відвоює чарівну шаблю, її хоче забрати головний вампір Румунії (“Зброя вогню”); далі команда має знищити страшного демона, що з самим Люцифером запанібрата (“Діти Пралісу”). Історію знайомства козаків-характерників з білою нечистю розповідає читачеві книга «В тіні янгола смерті».

Оповіді розпочинаються елегантними пейзажами, які відтворюють настрій, почуття героїв, є тлом, на якому будуть розвиватися події. Автор вдається і до художньої деталі як способу сюжетної інтриги: *“Майже коло самої води, на великому плескатому камені був розстелений шмат червоної китайки, завбільшки з сорочку, а на ньому, виблискуючи золотом і сріблом оправи з майстерно вправленими перлинами, лежав гребінь зі слонової кістки”*¹. Саме гребінь привертає увагу русалки. З часом, коли головний герой твору буде розповідати упиреві, як йому вдалося вмовити русалку “добути дещо з дна”, вони обидва відмітять: *“І що за звичка дурна? Земна дівчина, так та зроду чужий гребінь не візьме, а ці...”*². Так ненав’язливо у творі автор розкриває характерні риси українців, звичаї і традиції їхнього побутування, світогляду.

1 Завітайло Т. Зброя вогню /Тарас Завітайло. – К.: Наш час, 2006. – 143 с.: іл. – С.3.

2 Там само. – С.35.

Т. Завітайло, на відміну від Т. Шевченка, (хоча поетичні описи фантастичних істот були притаманні поетам-романтикам) подає спочатку яскраво-виразні портретні деталі русалки: *“мила жіноча голівка”, “блакитні очі”, “каскад густого волосся”, “риб’ячий хвіст, схований під водою”,* а потім і всю: *“Спершишся на каміння руками, дівчина до половини висунулася з води, явивши світові нічим не прикриті дівочі принади, і стала з цікавістю розглядати гребінь. Дівчина була тендітна, але струнка і досить вродлива; по її білій, як мармур, шкірі тоненькими сріблястими цівками збігала вода; волосся було зібране ззаду в тугий, мудрований вузол, що нагадував мушлю”*¹. Перед нами вродлива дівчина, яка відчуває біль, уміє гніватись, докоряти, ображатися. А поява козака-характерника Андрія, якому знадобилася її допомога, виявила читачеві, що перед ним – русалка (*“Дівчина відчайдушно скрикнула, вигнулася і пірнула у воду, щосили вдаривши досі схованим під водою риба’ячим хвостом”*³), наділена людськими рисами, позбавлена страхітливості, чорних барв.

Інтрига зникає, як тільки Андрій домовляється з русалкою про допомогу достати з дна ріки чарівну шаблю – найдорожчий спадок від діда. Але через виразні діалоги, репліки ми дізнаємося про інших героїв, які скоро постануть перед читачем у всій своїй повноті емоцій, дій, вчинків, характерів, вад, уподобань і життєвих принципів, напружена драматична сюжетність попереду. Населений водяниками, русалками, демонами, лісовиками, мавками, домовиками, вампірами, перевертнями й іншими істотами світ існує разом із світом людини. Герої повістей, люди й не люди, здатні на справжню дружбу, любов, самопожертву, готові боротися зі злом до останнього.

Творений письменниками власний фентезійний світ визначається певними критеріями, серед яких важливими є критерії часу і простору, що тісно переплітаються. Скажімо, у повісті Т. Завітайла *“Зброя вогню”* риси історичного часу визначаються на самому початку, коли *“теплий весняний вітерець гуляв неосяжними заплавами Великого Лугу...”*, там, де *“Дніпро, перебравшись через пороги і захопивши мало не весь обрій, ніс свої води до Чорного моря”*² рік тому відбувся бій. *“Турки нагнали на галерах козацькі чайки”*. За

1 Там само. – С. 4.

2 Завітайло Т. Зброя вогню /Тарас Завітайло. – К.: Наш час, 2006. – 143 с.: іл. – С.3.

невдоволеним буркотінням дівчини-русалки дізнаємося, що бої точилися тоді і тут щодня (*“як не битва, то бій”*¹).

О. І. Стужук історичний час роману В. Аренева *“Бісова душа, або Заклятий скарб”* визначає за іменником посполиті (*“Ідуть посполиті слідом за возами...”*²) вже в першому розділі, зауважуючи: аби читач не блукав у часовому просторі. Отже, Річ Посполита.

Як бачимо, письменники покладають надію на уважних і вдумливих читачів, які за певними художніми назвами-деталлями, предметними іменами легко збагнуть, коли відбуваються події. У повісті В. Аренева, зокрема, це Україна в епоху умовного середньовіччя, в період між заснуванням Запорізької Січі і початком воєн Богдана Хмельницького. У творах Т. Завітайла – це Україна козацьких часів, хоч і міфічна країна, *“романтична, загадкова і прекрасна...”*³.

Отже, у фентезійних творах з’являються *“виразні риси історичного часу й соціальні реалії конкретної суспільної обстановки”*, що, по суті, в українській літературі було закладено романтичними творами Т. Г. Шевченка.

Духовні сили як герої фентезійних творів, часто вторгаючись у наш світ, показують то страшну, то смішну, а то й загадкову свою сутність, щоб повернути сучасній людині, *“обтяженій мудрістю техногенної цивілізації, іншу, загублену нею сторону світу. Таємне знання древніх ...”*⁴, що відроджує той старий світ. А щоб навчитися бачити його, чути його, спілкуватися з ним, маємо розраховувати на свою ерудицію, обізнаність з світоглядом нашого народу, що знайшов свій вияв у автентичній міфології, народнопоетичних творах, традиції яких зберігає й розвиває увесь комплекс сучасної української художньої культури.

З’ясування фольклорно-фантастичної поетики ранньої творчості Т. Г. Шевченка як одного з джерел сучасного українського фентезі спонукає до заглиблення у розуміння впливу романтизму на подальший розвиток української літератури, оскільки в етнографічному матеріалі романтики бачили *“глибинне єство народного духу – шлях*

1 Там само. – С.7.

2 Аренев В. К. Бісова душа, або Заклятий скарб / Володимир Аренев // Володимир Аренев. Магус: Рома. – К. : Зелений пес, 2007. – 382 с. – С. 219.

3 Завітайло Т. Зброя вогню /Тарас Завітайло. – К. : Наш час, 2006. – С.137.

4 Там само. – С.137.

пізнання характеру народу”, в історичному минулому – пошуки специфічних рис певної доби та історичного моменту. Особливої актуальності набуває сьогодні нове розуміння романтичного ества нації та процесу її життя як цілісного організму або “особи вищого ступеня”: “Романтика принесла уявлення про “національне відродження”, про “воскресіння” нації, і це слово та це уявлення залишилися, незважаючи на зміну основних точок зору на ество нації, в усі поромантичні періоди!”¹

Наталія Логвиненко

Традиции балладной романтики Т. Шевченко как источник современного украинского фэнтези

Nataliya Logvinenko

Traditions of ballad romanticism of T. Shevchenko as source model of Ukrainian fantasy

Марія Любченко

Канівський коледж культури і мистецтв
(м. Канів)

**ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО МАТЕРИНСТВА
У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ**

Особливе місце серед загальнолюдських цінностей посідає материнство. У контексті нашої розвідки, під цим поняттям ми пропонуємо розуміти життєстверджувальне природно-генетичне сутнісне начало особистості, інтегровану цінність індивідуальної свідомості, що реалізується силою жертвовної любові в діяльності щодо забезпечення гармонійного розвитку дитини, служінню людському роду².

1 Чижевський Д. І. Історія української літератури / Д. І. Чижевський. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – С. 516.

2 Рудова Н. Є. Система виховання ціннісного ставлення до материнства [Текст]: дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Рудова Наталія Євгенівна. – Санкт-Петербург, 2009. – 208 с.

Дослідження питання материнства знайшло широке відображення у працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема, З. Васильєва, І. Ісаєва, Т. Петракової, Н. Рудової, А. Алієвої, Є. Щербань, М. Чібісової, Г. Філіппової та інших. Що, у свою чергу, підкреслює актуальність піднятого нами питання.

Варто відзначити, що більшість учених схильні вважати, що знецінення материнства в сучасному світі є наслідком не стільки матеріальних негараздів, як духовно-моральної кризи, пов'язаної з руйнацією національних традицій. Тому повернення до своїх національних витоків та прищеплення молоді ціннісних орієнтирів шляхом долучення її до літературної спадщини українського народу є необхідною умовою сьогодення.

Слід зауважити, що наукове вивчення образу материнства розпочались кілька десятиків років тому, і як стверджує Є.А.Щербань, майже не існує даних щодо образу материнства у чоловіків, особливостей його формування та впливу на особистісні якості, стосунки з близькими та життєву стратегію¹.

Поруч з цим, неабиякий матеріал щодо дослідження образу материнства у чоловічій інтерпретації містить творчість Т. Г. Шевченка, який неодноразово звертався у своїй творчості до образу жінки-матері, розглядаючи його у контексті соціокультурних реалій, у яких жив і творив поет.

Материнство у творчості Кобзаря – це одна із фундаментальних цінностей людства. Образ матері поет співвідносить з образом Богородиці, що, зокрема, простежується в його поемі «Марія». Перед читачем відкривається вічна краса материнства – краса жертвовної материнської любові. На цьому аспекті, зокрема, наголошував і філософ Е. Фромм, який зазначав, що материнська любов, яка «нічого не бажає для себе» є найскладнішою з форм любові, але найбільш оманливою через звичний факт народження дітей жінками.²

Виховання у молоді поваги до жінки, формування у їх свідомості образу жінки-матері, берегині роду та домашнього вогнища дедалі

¹ Щербань Є.А. Образ материнства у психологічній картині світу особистості студента /»Є.А.Щербань. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.psyh.kiev.ua/Щербань_Є.А._Образ_материнства_у_психологічній_картині_світу_особистості_студента. – Заголовок з екрана.

² Фромм Э. Искусство любить: Исследование природы любви / Э. Фромм. – М., 1990. – С. 21.

набуває все більшої актуальності. Адже образ матері – це не штучно створений ідеал, а сукупність образів реальних людей, що живуть серед нас. Тому, поруч із небесним образом Мадонни, Т. Г. Шевченко значно частіше звертався до образів звичайних українських жінок-матерів. При цьому, варто зауважити, що для поета жінка-мати ніколи не була звичайною. І ми можемо припустити, що таке ставлення сформувалось внаслідок передчасної втрати матері самим поетом.

Образ жінки, що тримає на руках дитину, завжди хвилював Т. Г. Шевченка. В рядках його поезій простежується любов та захоплення таїнством материнства:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим¹.

Оспівування всеохоплюючої материнської любові червоною стрічкою проходить через усю творчість Кобзаря. Поет захоплюється здатністю жінки-матері любити і чужих дітей, і чоловіка, і всіх людей взагалі.

І досі сниться: вийшла з хати
Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда і дитя,
Аж тричі весело цілує...²

Навчаючись віддавати себе дитині, жінка має унікальну можливість по-новому пережити сенс цього акту, як прояву своєї сили, як здійснення свого внутрішнього багатства, переживання своєї життєздатності, що наповнює радістю, – зауважує Е.Фромм. – Саме тому, будучи всім світом для дитини, мати посилює, а не втрачає своє життя разом із її появою.³

Таким чином, у творчості Т. Г. Шевченка спостерігається ідеалізація материнства як світоглядного усвідомлення життя як феномену, оскільки материнство є запорукою існування людства та безсмертності кожного у своїй дитині. Отже, незважаючи на зміну епох та поколінь, одвічні цінності, оспівані поетом, виступають

1 Шевченко Т. Кобзар. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1960. – С.413.

2 Там само – С. 435.

3 Фромм Э. Искусство любить: Исследование природы любви / Э. Фромм. – М., 1990. – С. 11, 9.

дороговказом все для нових і нових поколінь української молоді, прививаючи їй найкращі людські цінності та соціокультурні орієнтири, що сприятимуть формуванню життєвої позиції та проектуванню ціннісного ставлення до материнства.

Марія Любченко

Шевченково слово как способ формирования ценностного отношения к материнству у современной молодежи

Maria Lyubchenko

The word by Taras Shevchenko as method in formation of axiological attitude to motherhood by modern youth

Лілія Мартинець

Донецький національний університет

ВИХОВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Наука доводить, що справжнє виховання є глибоко національним за своєю сутністю, змістом, характером. На кожному етапі свого розвитку українське національне виховання вбирало кращі здобутки світової культури, акумульовані в народних традиціях і звичаях, що стверджують добро, любов, красу, справедливість в усіх сферах життя. Правильно організоване національне виховання формує повноцінну особистість, її духовно-творчий потенціал, індивідуальність, яка цінує свою національну й особисту гідність, совість і честь.

Сучасна українська національна система виховання ґрунтується як на досягненнях рідного народу, його культурно-історичних традиціях, так і на кращих здобутках інших народів світу, ідеях і положеннях міжнародних документів Декларації прав людини (1947 р.). Конвенції про права дитини (1989 р.). Декларації про державний суверенітет України та ін.

Усі компоненти духовності українського народу, як і його матеріальної культури, становлять національні цінності, які є серцевиною освіти і, виховання. Матеріальні та духовні надбання пізнаються, шануються і примножуються працею рук, зусиллями мозку і енергією серця, теплотою і багатством душі кожного вихованця – господаря своєї долі, всієї країни, діяча історії і культури рідного народу. Рідна народна і професійна культура, наука, духовність та кращі здобутки культур інших народів становлять основний національний та загальнолюдський зміст освіти і виховання підростаючих поколінь.

Літературно-філософському осмисленню моральних цінностей як найвищих цінностей людини присвятили свої твори Г. Сковорода, Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, П. Куліш, І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, Б. Грінченко та ін.

На важливість формування моральних цінностей у дітей та молоді вказували в своїх працях прогресивні діячі Г. Ващенко, О. Духнович, І. Огієнко, С. Русова, К. Ушинський та ін.

Теоретичні засади морального виховання з використанням духовних моральних цінностей закладено в дослідженнях українських учених: І. Беха, О. Вишневського, І. Підласого, О. Сухомлинської, Г. Шевченко та ін.

Ці та інші вчені справедливо зазначають, що українська культура, література – унікальні явища світової цивілізації, і вони мають орієнтуватися як на минуле, аби підняти з глибини традицій унікальний культурний капітал, так і на майбутнє з тим, щоб гідно інтегруватись у глобальну культуру. Дослідники зазначають, що протягом багатьох років в школі нашим дітям подавали рідну мову й літературу без належної гідності, самоповаги, великої синівської любові, подавали рабською байдужою мовою програм і підручників. Результат такого виховного процесу – бездуховність. Це при тому, що українська література має справді духовних велетнів світового масштабу – Г. Сковороду, Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українку.

Для сучасного суспільства характерним є зниження вартості загальноновизнаних ідеалів, таких, як духовність, національно-мовна свідомість, високий інтелектуальний рівень, внутрішня культура. Ті щаблі, що складають високоосвічену творчу особистість, стали неактуальними. Деформація світоглядних уявлень, зниження духовних орієнтирів вимагають зосередження уваги на плеканні

високодуховної, моральної особистості. І саме родина, навчальні заклади, суспільство мають спрямувати всі свої зусилля на формування громадянина України, патріота своєї держави.

Перше навчання і виховання, пізнання навколишнього світу дитина отримує в родині. Батьки і рідні починають формувати характер і світогляд малюка, його естетичні смаки. І добре, якщо в родині панує повага до старших, звучить рідне слово, підтримуються традиції і звичаї нашого народу. Пізніше дитина переступає поріг школи, де зустрічається з вчителями, які засобами мистецтва слова ведуть дитину у світ знань, допомагають учням усвідомити себе українцями. На допомогу словеснику приходять твори Т.Шевченка, І. Франка, Л.Українки.

Творчості Тараса Шевченка належить виняткова роль у формуванні національної свідомості. Саме творчість Кобзаря надала українській мові статусу літературної, заклала основу української літератури. Тарас Шевченко був чи не першим визначним митцем, який самоідентифікував себе не як малорос, а саме як українець. Зрештою, його патріотизм і готовність до самопожертви призвели до зрушень у суспільстві, наслідком чого стало проголошення незалежності. Нині Т. Шевченко є офіційним символом нової, незалежної України. Маючи величезні задатки громадсько-політичного діяча, він зумів реалізувати свій величезний духовний потенціал через свою мистецьку, передусім поетичну творчість. І в цьому вчені вбачають найбільшу загадку його феномену.

Постать Т. Шевченка згадується на уроках історії, української літератури, українознавства. На уроках кожен педагог вдається до найрізноманітніших методів і прийомів, аби забезпечити високий рівень грамотності. Самих, проте, технологій, навіть найновітніших, буде замало. Скільки б ми не повторювали перед учнями фразу: «Пам'ятайте, що ви – українці», – до свідомості вона повинна перейти тільки через серце, через почуття. Тоді вона стане переконанням. Не рік і не два пройде, поки це збудеться. На уроках українознавства майже у всіх класах у розділі «Моя держава – Україна» учні знайомляться не тільки з біографією і творчістю поета, але і визначають його роль та важливий внесок у розвиток української літературної мови, у державотворення, реалізацію національної ідеї, української освіти, самопізнання, пізнання української нації як осягнення українського

духу. Мовою своїх творів Т. Шевченко завершив процес формування загальноукраїнського літературного мовлення на національній основі.

У процесі реалізації національного виховання, вивчення творів видатних українських письменників, поетів формується така система основних компонентів духовного світу особистості: національна психологія, національний характер і темперамент, національний спосіб мислення, народна мораль, етика, народна естетика, народна правосвідомість (народна правотворчість, законотворчість, звичаєве право), національна філософія (етнософія), національний світогляд, національна ідеологія, національна свідомість і самосвідомість.

Отже, основним завданням у навчально-виховному процесу закладу освіти на сьогодні виступає виховання морально досконалої людини, яка б могла розв'язувати складні проблеми, що постали перед нашою державою. Це тяжка, але надзвичайно важлива справа, яка має стати пріоритетною.

Лилия Мартынец

Воспитание духовно-нравственной личности на современном этапе

Liliya Martynets

The upbringing of spiritually-moral personality on the modern stage

Наталія Мартинишина

Голосківська ЗОШ І – ІІІ ст.,

Летичівського р-ну, Хмельницької обл.

Т. Г. ШЕВЧЕНКО НА ПОДІЛЛІ

«Тарас Шевченко! Досить було однієї людини, щоб урятувати цілу націю», – писав Остап Вишня. Кожен великий народ має свої знакові постаті. Для Англії – це Байрон, для Німеччини – це Гете, для Польщі – це Міцкевич, для Росії – Пушкін, для України – Шевченко.

Десятки міст і сіл України сьогодні свято бережуть пам'ять бо-дай про короткочасне перебування тут Шевченка, пишаться тим, що він залишив їхні географічні назви у своїй поетичній, малярській чи епістолярній спадщині. Ім'я Тараса Шевченка пов'язане і з Поділлям. Восени 1846 року він отримує розпорядження Київського, Подільського і Волинського генерал – губернатора Д.Г.Бібікова, при канцелярії якого офіційно існувала археологічна комісія, з метою збору відомостей про народні перекази, легенди, пісні, повір'я, про монументальні пам'ятники, описати їх і намалювати. Крім того, відвідати Почаївську Лавру (малюнки, що зображають Почаївську Лавру, зберігаються сьогодні у Державному музеї Т.Г.Шевченка в Києві. В повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали», в якій спогади про поїздку на Україну переплітаються із враженнями часу перебування на засланні, Шевченко згадує, що в зошит записували все, що траплялось дорогою, починаючи з назв станцій, якими проїжджали. Ось із цього зошита – щоденника, який цитується далі на сторінках повісті, ми дізнаємось, що виїхав Тарас із Києва зі своїм слугою Трохимом «до світа рано», і того ж дня були на станції Віта, де перепрягали коней. Спираючись на цю згадку, а також на поштовий дорожник того часу, шевченкознавець П. В. Жур пише у своїй книзі «Дума про вогонь» про такий маршрут подорожі: Київ – Віта – Васильків – Біла Церква – Сквиря – Липовець – Брацлав – Могилів – Подільський і далі Яришів – Курилівці – Летіївці – Сцибори – Рахновецька – Кам'янець-Подільський. Тодішня Подільська губернія включала нинішню Вінницьку, Тернопільську та Хмельницькі області і мала центром місто Кам'янець – Подільський. Тут у Кам'янці Шевченко відвідує свого доброго знайомого Петра Чуйкевича, у розмовах з яким вони не могли обминути легендарної постаті героя Кармалюка – «славного лицаря» – як називав його Шевченко.

Таким чином, можна припустити, що відвідання Тарасом Григоровичем Шевченком Поділля, вивчення історії цього краю сприяло написанню низки історичних та ліричних творів. Показово, що особливу увагу він звернув на святі місця, але й не оминув увагою життя і побут простих українців. У його творчості відображено багато аспектів історії, культури України, а Поділля в творчості Шевченка знайшло своє вагоме відображення.

Наталія Мартынишина

Т. Г. Шевченко на Подольє

Nataliya Martynyshyna

Taras Shevchenko in Podillya

Тетяна Матюшкіна

Чернігівський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені К.Д. Ушинського

ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЕТИЧНА ШЕВЧЕНКІАНА

*Коли я думаю про тебе,
то виміри всі замалі.
Ти народився на Землі,
але дало тебе нам Небо.*

А. Кацнельсон

Уже два століття проминуло з тієї миті, коли українська земля подарувала світові свого генія – Тараса Григоровича Шевченка.

Із плином часу інтерес до імені і творчості великого сина українського народу не згасає. Феномен Шевченка є постійним об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних літературознавців, істориків, філософів, теологів.

Українська Шевченкіана містить велику кількість наукових розвідок, статей, мемуарів, коментарів до епістолярної спадщини, які становлять тисячі томів. Сюди входять і численні твори-присвяти, які є спробою в художній формі осмислити постать Т. Шевченка як Поета, Пророка, Месію, Майстра, чия творчість уособлює Україну й українство.

Т. Шевченко – саме той великий поет минулого, який не перестає бути сучасником для прийдешніх поколінь. Класик української літератури – він із своїм темпераментом, полум'яним патріотизмом,

безмежною любов'ю до свого народу й глибокою повагою до інших народів є прямим попередником сучасної літератури. На його творах формувалися майстри слова. Недаремно у свій час П. Тичина закликав «Нам треба голосу Тараса!» Присутність Шевченка як духовного наставника й майстра добре відчувається у творчості багатьох українських письменників, зокрема й подвижницькому житті М. Рильського, який написав близько 90 літературно-критичних праць і статей про Шевченка, зробивши тим великий внесок у вивчення поетики Кобзаря.

Важко собі уявити поета в Україні, хто б не вчився у Шевченка, не звертався до його незмінно закличного слова, безсмертного образу як невичерпного джерела натхнення для майстрів слова.

Серед учнів і продовжувачів шевченківських традицій в українській літературі П. Тичина, В. Чумак, В. Блакитний, В. Сосюра, М. Бажан, Л. Первомайський, П. Воронько, В. Симоненко, О. Підсуха, Д. Павличко, Б. Олійник, І. Драч, М. Вінграновський, В. Коротич, М. Ткач, Р. Лубківський та ін.

Зверталися до творчості й образу Кобзаря в різні часи й письменники Чернігівщини, відчуваючи внутрішню потребу віддати належне творчому генію поета, висловити свою вдячність за його громадянську позицію, мужність, за прийняті муки в ім'я України, звірити свої думки з автором безсмертних творів щодо традицій і новаторства в мистецтві, ролі поета в духовному розвитку суспільства, щодо майбутнього українського народу – носія духовних настанов Шевченка. Адже вже з появою «Кобзаря» українці одержали свою Книгу Книг – джерело мудрості, безмежної любові до рідної землі, рідного народу, рідної мови.

Кожний із митців прокладав свій шлях до Шевченка, репрезентував своє особистісне бачення образу Поета, розуміння його ролі в духовному поступі України й українців. Осягнути його велич, громадянський подвиг в ім'я нації завжди було справою непростого, яка вимагала від художника не лише глибинних знань, але й сміливості, рішучості, великої праці розуму, душі й серця.

Чернігівська поетична Шевченкіана, розмаїта й цікава за своїм змістом і формою, привертає особливу увагу передовсім тим, що пов'язана з місцями перебування Тараса Григоровича на Чернігівській землі. Таких місць краєзнавці нараховують 25 («Седнів»,

«Шевченко у Бігачі» О. Довгого¹). Любив Шевченко нашу благодатну землю та її людей. Чернігівщина ж сплачує Кобзареві данину любові, шани, пам'яті.

Поетичні рядки чернігівців містять роздуми про художні образи творів Шевченка («Шевченкова Катерина» Л. Горлача², «Шевченко «Гайдамаків» дописав» П. Куценка³, «Тополя» О. Олійника⁴). Головний пам'ятник Кобзареві, зведений на Чернечій горі в Каневі, оспіваний у поезіях Леоніда Горлача («З Чернечої гори»)⁵, М. Турківського («Горо Чернеча»)⁶, А. Кацнельсона («Спадицина»)⁷, О. Олійника («Пам'ятник»)⁸. Чернігівські письменники звертаються й до сторінок біографії Шевченка («Гілочка з Шевченкової верби» Л. Забашти⁹, «У білі ночі» А. Кацнельсона¹⁰).

Усвідомленням ролі Тараса Шевченка в історичному й національному розвитку України пройняті рядки поезій К. Журби¹¹ («Вінок Тарасу»), С. Реп'яха¹² («Кобзарева усмішка») та ін. У вірші А. Кацнельсона «Пам'ятник Тарасові Шевченку у Вашингтоні»¹³ йдеться про всесвітню славу Т. Шевченка. Отже, чернігівські письменники вибудовують свій поетичний пам'ятник Шевченкові. За словами О. Олійника⁵, цей пам'ятник

... із пісні, що стокрила,
Пам'ятник з верби, що стала кобзою,
Пам'ятник з любові, що постала
На земнім, на вічнім п'єдесталі.

1 Довгий О. Музика бджоли. Поезії. – К.: Дніпро, 1989. – С. 43; Довгий О. Чернігівське небо. Поезії. – Чернігів: Десн. правда, 2006. – С. 44.

2 Горлач Л. Десант у квітень. – К.: Дніпро, 1981. – С. 31.

3 Куценко П. Манливе світло днів непроминулих. Поезії – К.: Рад письменник, 1986. – С. 69.

4 Олійник О. Зарічка. Поезії. – Городня, 1992. – С. 33.

5 Горлач Л. З Чернечої гори // Літературний Чернігів. – 2005. – № 4(32). – С. 5.

6 Турківський М.П. Горо Чернеча // Під небом Полісся. Поетична антологія сьогоднішньої Чернігівщини. – Чернігів: КП «Вид-во «Чернігівські обереги», 2003. – С. 208 – 209.

7 Кацнельсон А. Лірика. – К.: Астарта, 2002. – С. 14.

8 Олійник О. Зарічка. Поезії. – Городня, 1992. – С. 33.

9 Забашта Л. Ой, катране, катраночку. Поезії. – К.: Дніпро, 1968. – С. 202.

10 Кацнельсон А. У білі ночі // Кобзарева зоря. Вірші радянських поетів про Т.Г. Шевченка. – К.: Рад. письменник, 1984. – С. 103.

11 Журба К. Дорога до щастя. Лірика. – К.: Рад. письменник, 1961. – С. 29 – 31.

12 Реп'ях С. Твори. – К.: Логос, 1996. – Т. I. – С. 17.

13 Кацнельсон А. Лірика. – К.: Астарта, 2002. – С. 304.

Татьяна Матюшкина

Черниговская поэтическая Шевченкиана

Tatiana Matiushkina

Chernihiv Poetic Shevchenkiana

Тамара Мінченко

Інститут післядипломної

педагогічної освіти Чернівецької області

ВШАНОВУЄМО ПАМ'ЯТЬ ШЕВЧЕНКА

Не вмирає душа наша,
не вмирає воля...

Т.Шевченко

Новий 2013/2014 навчальний рік наповнений вагомими святковими подією:

- 9 березня 2014 року виповнюється **200 років від дня народження видатного сина українського народу Тараса Григоровича Шевченка**. Указом Президента України «Про додаткові заходи з підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка» № 257/2012 від 11 квітня 2012 року в Україні **2014 рік оголошено Роком Тараса Шевченка**;

Перший урок нового навчального року став поштовхом до подальшої роботи з вивчення минулого та сьогодення України, викликав бажання дізнатися більше про життя Великого Кобзаря. Метою проведення уроків є усвідомлення учнями феномену Великого Кобзаря, актуальності його творчості; виховання любові до рідного краю; пробудження національної самосвідомості; патріотичне виховання і розвиток почуття гордості за свій народ, Батьківщину; узагальнення знань з історії, культури українського народу, його традицій, звичаїв і обрядів; формування готовності здобувати якісну освіту і розумними справами збагачувати Батьківщину.

На хвилі історичних припливів і відпливів Тарас Шевченко то приходиться до нас, як велике сонце, то віддаляється, як далека зірка, від якої залишається сама назва. Феномен Шевченка відбиває нашу національну природу, наше світосприймання, наше минуле і нашу надію на майбутнє. Він символізує душу українського народу, втілює його гідність, дух і пам'ять. Нині, коли Україна стала місцем найжорстокіших експериментів віку, великою Чорнобильською притчею, Шевченкове сонце зазирає нам у вічі так, як ще ніколи. У спробі збагнути його ми натрапляємо на скляну стіну, споруджену часом великих духовних спустошень.

Поет живе в серці свого народу і донині. Саме НИМ вічно марить душа народу, щоб причаститись його словом, побачити його очима себе на плінному плесі життя і відчувати стихію – «Реве та стогне Дніпр широкий...»

Актуальність Шевченка сьогодні не в тому. Що він порушував великі вічні питання або дав нам відповідь на них, – кожне покоління мусить само шукати відповіді на питання, поставлені часом. Нині ми повертаємося лицем до загальнолюдських цінностей, а отже, й до Т.Шевченка.

Люди, які читають Т. Шевченка, може, й не вичленовують проблем, які він ставив. Але вони читають його твори і під їх поетичним чаром вдихають чисте здорове повітря його пісні, відчувають

Ті незримі скрижалі

Незримим писані пером.

І воно має цілющу властивість випрямляти, підносити, пробуджувати, зміцнювати в людині Людину, її духовні начала.

Рекомендуємо теми уроку, присвяченого 200-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка:

- для початкових класів: «Шевченко з нами!».

Мета уроку є формування в молодших школярів почуття любові до України, пошани до великого Кобзаря, бажання приносити користь країні.

Урок має переконати учнів, що найкраща земля та, де ти народився, живеш, де мешкає твоя родина, друзі. Він повинен розширювати та поглиблювати знання про Україну, викликати почуття любові до Батьківщини, гордості за її здобутки, формувати національну свідомість, виховувати справжніх громадян-патріотів, які люблять свою

країну, бажають примножувати її славу, боротися за щастя і незалежність.

Завдання вчителя – у доступній і цікавій формі ознайомити дітей з біографією та творчістю Тараса Шевченка. Варто наголосити на уроці про актуальність творів Шевченка і сьогодні.

- для 5-9 класів: «Ми вшановуєм пам'ять Шевченка!», «І тепер, поете любий, в сім'ї вольній, новій тебе згадуєм з любов'ю теплим, щирим словом».

При проведенні уроку слід ще і ще раз звернутися до Тараса Шевченка як добрі діти до рідного батька, вилити перед ним все, що в нас найбільше болить, що мучить душу і наповнює її тривогою за майбутнє національної спільноти на рідній землі, звернутися в найглибші надра нашої розгубленої душі, послухати його священного і животворного слова і пригадати собі все, що він написав у своїй віщій Книзі...

Завдання уроку – виховання любові до свого рідного краю, держави, родини, народу, поваги до українських та родинних законів, звичаїв, обрядів і традицій; формування відчуття своєї приналежності до України, усвідомлення себе українцем, прагнення до збереження та примноження духовних та матеріальних багатств українського народу, виховання цілеспрямованості і наполегливості у досягненні життєвої мети, готовності до праці в ім'я України; виховання патріотичних почуттів, шанобливе ставлення до державної символіки, культурного та історичного минулого України; формування в учнів етнічної та національної самосвідомості, мовної культури, духовної єдності населення усіх регіонів України. Нехай це буде урок-роздум про історичну долю України, яка відображена в творчості Т.Г. Шевченка, урок-мрія про її майбутнє. Нехай на ньому прозвучить якомога більше прекрасних віршів та поем Тараса Григоровича Шевченка.

- для 10-11 класів: «Шевченкове слово на сторожі миру», «Шевченкова творчість – джерело національної самосвідомості і гідності», «Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття...»

Мета уроку: показати, що Тарас Шевченко генієм своїм випереджав епоху, його слова справді належали не тільки сучасникам, але й «ненародженим»; він вирішував не поточні питання, а вічні проблеми, сягав до самих основ національного буття, його «Кобзар» для всіх українських поколінь є вічно свіжим джерелом самопізнання і натхнення.

Тамара Минченко

Чтим память Шевченко

Tamara Minchenko

We commemorate Taras Shevchenko

Світлана Молочко

Чернігівський обласний інститут

післядипломної педагогічної освіти

імені К.Д. Ушинського

(м. Чернігів)

ВИВЧЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В МУЗИЧНОМУ АСПЕКТІ

Творчість Т.Г.Шевченка завжди була об'єктом уваги літературознавчої науки. Але сьогодення вимагає інноваційних підходів до вивчення творчості Великого Кобзаря з метою її модернізації та переосмислення.

На сьогодні поруч із традиційними принципами літературної освіти впроваджують нові, що передбачають вивчення літератури в контексті розвитку культури й мистецтва. Адже серед навчальних дисциплін гуманітарного циклу особливе значення має саме література як мистецтво слова і спосіб формування загальної культури людини, її моральних орієнтацій і цінностей¹. Розширенню мистецтвознавчих уявлень через принцип взаємодії мистецтв як засобу інтенсифікації педагогічного процесу учнів у процесі ознайомлення з літературним матеріалом присвячено роботи О.Бандури, О. Мазуркевича, В.Голубкова, М.Рибнікової, Д.Наливайка, З. Шевченко, Є.Пасічника, С. Жили, А.Вітченка та ін. Однак ціла низка аспектів цієї проблеми ще недостатньо опрацьована. Потребує глибокого теоретичного й методичного дослідження робота з ліричними творами

¹ Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – №10 (97). – С. 10.

Тараса Шевченка не в ізольованій системі, а у взаємозв'язку з музичним мистецтвом, що має особливий вплив на емоційну сферу школярів, сприяє естетичному вихованню, кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Творча спадщина Тараса Шевченка – комплексне поєднання слова і музики, вона має широкий діапазон звучання в різних тональностях і може відтворюватися різними тембрами. Це філософські роздуми над проблемами історичного минулого України («Гайдамаки», «До Основ'яненка»), співчуття долі жінки в умовах кріпосницького існування («Катерина», «Наймичка»), заклик до об'єднання зусиль народів для боротьби проти спільного ворога, утвердження безсмертя народу («Кавказ»), засудження самодержавства й кріпосництва («Сон»), заклик до соціального примирення заради відродження нації («І мертвим, і живим, і ненарожденним...») тощо.

Варто доносити до учнів ту інформацію, яка безпосередньо вказує на зв'язок творчості поета з музикою. Так, у Щоденнику, повісті «Музикант» засвідчено захоплення Великого Кобзаря творами В.А.Моцарта, Й.Гайдна, Ф.Шопена, С. Гулака-Артемовського, М. Глінки та ін. Тому використання музичних творів цих композиторів буде доречним під час аналізу поезій. Звучання музичного матеріалу допоможе учням усвідомити істинність мистецтва, справить певне читачке враження про героїв.

Ефективним, на нашу думку, є такий підхід до аналізу ліричних творів Тараса Шевченка, що полягає в пізнанні літературного образу через музичний, через асоціації, пробуджені музикою. Вивчення художньої літератури передбачає єдність емоційно-естетичного сприйняття й осмислення читачем літературного образу, злиття в його свідомості логічного й почуттєвого, понятійного й образного¹. Адже людська уява володіє безмежним багатством асоціацій. Пробуджена музичним твором, вона стає психологічним законом, який робить можливим не тільки повноцінне сприйняття учнями художнього твору, а його глибоке розуміння через систему словесних і музичних образів.

Специфічним для літератури є метод творчого читання, що не зводиться до механічного прочитання Шевченкового твору, а

¹ Ісьянова Л. До проблеми оновлення методології художнього пізнання: філософія мистецтва О. Лосева / Л. Ісьянова // Мистецтво і освіта. – 1998. - №1. – С. 8.

передбачає різнопланові види навчальної діяльності. Пропонуємо такі варіанти творчих завдань: аналіз поезії в словесно-музичному розрізі; дослідження змісту твору через звукові та зорові асоціації, проведення паралелей між словесними й музичними образами (диференціація слів-звуків, слів-кольорів); музичне малювання слова і словесне малювання музики (із використанням фрагментів музичних творів різного характеру й темпу); уявне створення мелодії твору: визначення характеру, темпу, динаміки мелодії, яка б могла супроводжувати поетичний твір; визначення інтенсיוналу – значення, що отримує слово в контексті – і, відповідно, створення художнього образу через визначення нейтрального значення, музичної та художньої асоціацій. Наприклад, «*гори, хмарою повиті, засіяні горем*»¹: нейтральне значення – гори (ділянки земної поверхні з різкими коливаннями висот і контрастними формами рельєфу); музичне звучання – сумна мінорна мелодія; художня асоціація – щось сіре, похмуре, темне; інтенсיוнал – проблеми в житті народів в умовах російського самодержавства.

Корисним буде зіставлення літературного твору з його музичним «родичем». Саме в процесі такої діяльності учні пізнають художні образи (словесні через музичні і навпаки). Велика кількість поетичних шедеврів Великого Кобзаря знайшла своє музичне життя: «Музика до Кобзаря Шевченка» М. Лисенка, опера М. Аркаса «Катерина», кантата-симфонія «Кавказ», симфонічна поема для хору з оркестром «Заповіт» С. Людкевича та багато інших.

Варто ознайомити учнів із сучасними інтерпретаціями, переспівами творів Тараса Шевченка, що на сьогодні здобули велику популярність серед молоді. Популяризація творчості Т.Г. Шевченка – мета музичного фестивалю «Кобзар forever» (засновники: поет Володимир Цибулько та музикознавець Олександр Євтушенко), представлений творчістю кобзаря Т. Компаніченка, барда Е. Драча, фолькгурту «Кобза», груп «Кому вниз», «Гайдамаки», «Мертвий півень», «Сад», «Мотор'олла», «Трансформер», «Soul B» та ін.

Вивчення творчості Т. Г. Шевченка у взаємозв'язку з музичним мистецтвом є спробою реалізації модернізованого підходу до викладання української літератури; створює сприятливий ґрунт для переосмислення молодим поколінням поетичної спадщини Великого Кобзаря.

1 Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К. : Академія наук УРСР, Інститут української літератури ім. Т.Г.Шевченка, 1939. – С. 299.

Светлана Молочко

Изучение поэтического творчества Т. Г. Шевченко в музыкальном аспекте

Svetlana Molochko

Studying of poetry by Taras Shevchenko in the music aspect

Микола Мушинка

м. Пряшів (Словаччина)

ШЕВЧЕНКІАНА В МУЗЕЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ У ПРАЗІ

Музей визвольної боротьби України в Празі був заснований у 1925 р. Від самого початку в його фондах значну частину матеріалів становила шевченкіана, на матеріалах якої з нагоди 75-ліття смерті Т. Шевченка та 10-ліття існування музею у 1936 р. був сформований окремий відділ, який нараховував кілька тисяч одиниць зберігання. Це були повні видання творів Шевченка, зокрема „Кобзаря”, видання окремих творів та їх збірок, чужомовні переклади, українська та іншомовна література із шевченкознавства, збірні видання досліджень про життя і творчість Шевченка, пам’ятні публікації, бібліографії творів Шевченка і про Шевченка, праці окремих дослідників, монографії про Шевченка як художника, часописи з шевченкіаною та різні інші друки, репродукції художніх та графічних творів Шевченка, портрети й скульптури Шевченка тощо.

До 1939 р. зберігання музейних фондів і їх опрацювання (та видавання часопису „Вісті МВБУ”) повністю фінансував американський підприємець Каленик Лисюк та англійський філантроп Макогон.

У 1939 р. усі ці матеріали були перевезені із тимчасових архівосховищ у різних будинках Праги до новопрیدбаного трьохповерхового будинку МВБУ (21 кімната та 9 підвальних приміщень) на вулиці Гориміровій у кварталі Нусле (купленому на кошти української еміграції з різних країн світу).

З матеріалів Шевченківського відділу в березні 1939 р.) було влаштовано велику експозицію (у восьми приміщеннях та коридорі другого поверху музею).

У 1941 р. співробітники музею (Д. Дорошенко, С. Сірополько, Є. Вировий та ін.) видали найповніше критичне видання „Кобзаря” Шевченка (на жаль значно спотворене протекторатною цензурою). Шевченківський відділ значно поповнювався й під час війни, коли його позаштатними співробітниками стали свіжі емігранти-шевченкознавці зі Східної України (В. Міяковський та Л. Окіншевич).

14 лютого 1945 р. одна із американських бомб упала біля стіни будинку МВБУ і повністю зруйнувала його. На щастя, будинок не загорівся і майже всі його фонди, разом із Шевченківським відділом, збереглися. Їх перевезли в підвальні приміщення празького „Клементінума” та у інші місця тимчасового зберігання.

Після визволення Праги від німецької окупації у травні 1945 р. контррозвідка Червоної армії „Смерш” захопила всі матеріали МВБУ (опечатала двері, де ці матеріали зберігалися), вважаючи їх військовою контрибуцією.

Директор МВБУ (перейменованого на „Український музей”), не добившись порозуміння від чехословацьких органів влади, написав листа Сталіну. Мовляв матеріали Українського музею є майном союзників Радянського Союзу – США та Великобританії і вони ні в якому разі не можуть підлягати контрибуції. Сталін дав наказ: „Снять запрет!” Так український музей продовжував діяльність до березня 1948 р., видавши друком два каталоги з переліком матеріалів Шевченківського відділу.

15 березня нова чехословацька влада (комуністична) ліквідувала Український музей у Празі, а всі матеріали, що знаходилися в Клементинумі (понад 40 тонн) передала Радянському Союзові. Остання їх частина (понад десять тонн) була вивезена у невідоме місце в Радянському Союзі в 1958 р.

КДБ їх старанно опрацювало і під грифом „Совершенно секретно” зберігало в центральних архівах Києва та областей. Нині ці архівні фонди розсекречені і доступні для наукового дослідження. Їх опис знаходиться в публікаціях Патриції Кенеді-Грімстед, Миколи Мушинки, Ганни Боряк та ін. Доля Шевченківського відділу невідо-

ма. Мабуть його розділили і по частинах передали в існуючі радянські шевченківські фонди Радянської України.

Микола Мушинка

Шевченкиана в Музее освободительной борьбы Украины в Праге

Mikulas Musinka

Material Regarding Taras Shevchenko in the Museum of Liberating Struggle of Ukraine in Prague

Микола Нагірний

Нововолинський факультет
Тернопільського національного
економічного університету

Олександр Савчук

ТОВ «Скай» (м. Нововолинськ)

ПОСТАТЬ Т. ШЕВЧЕНКА В АРХІТЕКТУРНО- СКУЛЬПТУРНОМУ ВИМІРІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

На жаль, часто буває так, що ми згадуємо того чи іншого діяча у зв'язку з черговим ювілеєм, а потім забуваємо до наступного. Нашому українському поетові Т. Шевченкові таке ставлення не загрожує. Тараса Шевченка читають, вчать напам'ять, цитують, вивчають без особливих приводів. Тому бачиться глибоко символічним той факт, що останнім часом робляться дуже відомими та популярними в Україні та за її межами скульптурні монументи та пам'ятники Т.Г. Шевченкові.

Завдання даної роботи полягає у дослідженні культурно-архітектурної спадщини, пов'язаної з іменем Т. Шевченка в Україні та за кордоном.

Пам'ятники Т. Шевченку є всюди, де живуть українці та українська діаспора: у багатьох європейських державах, в Бразилії, Канаді, Аргентині та ін. На сьогодні налічується 1384 пам'ятники Т. Шевченку в світі: 1256 в Україні та 128 за кордоном – у 35-ти державах. В Україні найбільша кількість пам'ятників встановлено в Івано-Франківській області – 199, за нею йдуть Львівська, Тернопільська та Черкаська.

За кордоном найбільше пам'ятників встановлено в Росії, Казахстані, Литві, США і Канаді, а також в Білорусі, Польщі, Молдові, Бразилії, Аргентині, Франції¹.

Перший пам'ятник Кобзареві був відкритий в сучасному Казахстані (тоді він територіально належав до Російської імперії). На півострові Мангішлак, де поет відбував своє покарання, в 1881 р. на напівкруглому постаменті був встановлений бюст Шевченка. У 1920 р. пам'ятник був зруйнований, а через сім років знову відновлений.

Першим скульптурним зображенням стала робота випускника Петербурзької академії мистецтв, скульптора-українця Ф. Балавенського, який почав працювати над образом ще за життя поета з натури, а закінчив його вже після смерті поета в 1862 році. Потім пам'ятник Кобзарю намагався зробити відомий російський скульптор М. Мікешин, який знав Тараса Шевченка особисто, спілкувався з ним.

Справжнім феноменом скульптурного мистецтва є ті пам'ятники, які встановлені на Галичині більше 100 років тому. У 1913 році у Винниках було встановлено перший на західноукраїнських землях скульптурний пам'ятник Шевченку.

Найстаріші пам'ятники Шевченку збереглися в Лисиничах і Винниках.² Одним з кращих пам'ятників Т. Шевченку в Україні вважається пам'ятник, встановлений в Харкові в 1935 році. Автори пам'ятника — скульптор М. Манізер і архітектор Й. Лангбард. Він є одним із символів міста і одночасно яскравим зразком скульптури соцреалізму.³

1 Памятники Шевченко в Украине и мире [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://museumshevchenko.org.ua/>

2 Самые старые памятники Шевченко сохранились в Лисиничах и Винниках [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://lvov.kp.ua/>

3 Чернова, М. В. Пам'ятник Т. Г. Шевченку в Харкові / М. В. Чернова. – Харків : Прапор, 1984. – 119 с.

Серед зарубіжних монументів найбільш цікавими і незвичайними є аргентинський (Буенос-Айрес, 1971 р.) та італійський (Рим, 1973 р.).¹

Частина пам'ятників за кордоном встановлена за кошти та силами діаспори, інші з'явилися завдяки турботі та фінансуванню радянського уряду. Так, у місті Палермо, поблизу Торонто, пам'ятник Шевченку українцям Канади в липні 1951 р. подарував уряд УРСР.²

У 2011 р. пам'ятник Т. Шевченку відкрили в столиці Литви Вільнюсі. У місті Вільно (тодішня назва Вільнюса) Шевченко навчався живопису в 1829 – 1831 рр., саме в цьому місті проявився його талант.

Найвищий у світі пам'ятник Шевченку, висотою 7 метрів, стоїть у Ковелі, що на Волині.³

Найвище місце на Землі, де встановлений монумент поетові, на піку Шевченка в Кабардино-Балкарії – 4200 метрів над рівнем моря.

Шевченківська епоха є ключовою, яка визначила весь хід подальшого культурного розвитку України в XIX і в XX століттях. В українській культурі поет взяв на себе пророчі функції, фундатора української державності. І тому пам'ятники Т. Шевченку є важливою складовою історико-культурної спадщини українського народу. Це данина пам'яті великому сину України. Вони несуть істотне ідеологічне, пропагандистське та художнє навантаження.

Подібні дослідження збагачують духовну та історико-культурну спадщину українського народу.

Николай Нагирный, Александр Савчук

Личность Т. Шевченко в архитектурно-скульптурном измерении в Украине и мире

Mykola Nahirny, Oleksandr Savchuk

Personality of Taras Shevchenko in architectural-sculptural dimension in Ukraine and the world

1 Памятники Шевченко в Украине и мире [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://museumshevchenko.org.ua/>

2 Одним из символов Украины и всех украинцев мира является Тарас Шевченко [Електронний ресурс] / С. Божко. Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/>

3 Наибольшее количество памятников в мире Тарасу Шевченко [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://president.com.ua/>

Сергій Наливайко

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І РАБІНДРАНАТ ТАГОР: СЛАВЕТНІ СИНІ УКРАЇНИ Й ІНДІЇ

Якщо вести мову про знакові постаті в історії людства, до яких, поза сумнівом, належить і наш співвітчизник Тарас Шевченко, то для Індії таким символом і духовним світочем, був, поза сумнівом, Рабіндранат Тагор. На-самперед обдарований поет, а ще письменник, художник, композитор, драматург, філософ, соціальний реформатор, він за дивовижним провидінням долі побачив світ того самого 1861 року, коли не стало Великого Кобзаря. Ніби сповідуючи шевченкове “й чужого навчайтеся, і свого не цурайтеся”, Р. Тагор, здобувши освіту у Великобританії, творив рідною бенгальською мовою, спрямовуючи свій письменницький дар на благо власному народові. Творчий доробок Р. Тагора – це п'ятдесят томів поезій, три тисячі пісень, численні есе і трактати. За збірку поезій “Гітанджалі” у 1913 р. він став першим неєвропейцем – лауреатом Нобелівської премії.

І хоча життєвий шлях Т. Шевченка і Р. Тагора, закономірно, був відмінний, у їхній творчій діяльності спостерігається чимало перегуків. Не в останню чергу через подібне світосприйняття українців та індійців, для яких властива життєрадісність, мирна неагресивна вдача, поетичність, закоханість у природу, вроджене почуття естетичного, музичність, часом аж надмірне мрійництво. Тож не випадково творчість обох митців пронизують найлюдяніший дар співпереживання, заступництво за людей принижених, здатність перейматися болем ближнього, дозволяючи їхньому слову сягати невидимих для інших сфер людської душі. Це стосується і відтворення почуттів знедоленої жінки, де і у Шевченковій “Катерині” та “Наймичці”, і у творчості Р. Тагора не раз торкнуться читача людська беззахисність, туга покривдженого кохання, біль ошуканого материнства. Можливо, не випадково саме ім'я Великого Кобзаря мовою гінді має значення “співчуття”, “співстраждання”, “милосердя”.

Т. Шевченку і Р. Тагору випало народитися і творити у той непростий період, коли їхні країни були поневолені і перебували у складі

імперій. Тож не випадково для них обох надзвичайно близькими були ідеї національного відродження, дух волелюбства. Своєю творчістю вони відкрили для власних народів далекі обрії національного розвитку, сформулювали національну ідею та підготували підґрунтя для здобуття незалежності. Суворо правдивий у звертаннях до свого народу, Гурудев – “великий навчитель” (так і нині називають Р. Тагора індійці) був так само емоційно відкритий у синівській любові до приниженої англійськими колонізаторами своєї прекрасної Індії, як і Т. Шевченко до неньки-України під кормигою російського царя. Його слово було спрямоване насамперед до людей заляканих, деформованих, до зграй конформістів, вислужників – тих, хто звикся з колоніальним режимом, хто сприймав колоніальне буття як норму, як те існування, якому не буде кінця. Бачачи, як колоніальне становище принижує, деформує, примітивізує людину, Р. Тагор силою слова, кожним видобутим з душі рядком намагався пробудити почуття гідності у мільйонах своїх співвітчизників, котрим нав’язали режим колоніального безправ’я, штучно підтримуючи відсталість місцевої людності, гальмуючи розвиток економіки й національної культури. Будь-яке поневолення, вважав Р. Тагор – аморальне, воно не може не плодити здириців і пристосуванців, яких “Великий вартовий совісті”, як називав його Махатма Ганді, так нещадно таврував своїм пекучим словом презирства й ганьби.

Шлях до піднесення Індії Р. Тагор вбачав, зокрема, у пробудженні громадянської й національної самосвідомості народу, спрямовуючи на це упродовж багатьох років свою невсипущу культурно-просвітницьку діяльність. В одній із своїх пісень Р. Тагор сформулював гасло свого життя, яким керувався завжди: “Якщо на твій поклик ніхто не прийшов, вирушай сам”. У 1901 р. Р. Тагор у маєтку свого батька неподалік Калькутти започаткував школу Шантінікетон – навчальний заклад (нині це університет), куди прибувала навчатися патріотична молодь з усієї Індії, і де рік за роком формувалася інтелектуальний цвіт країни. І хоча Р. Тагору не судилося дожити до 1947 р. й побачити піднесений над Червоним фортom у Делі стяг незалежної Індії, цілі покоління борців за незалежність і свободу Індії виховувались на патріотичних творах Р. Тагора. Саме його учень М. Ганді став головним ідеологом руху ненасильницької боротьби за незалежність Індії від колоніального ярма Великобританії, а одна

з його пісень під назвою “Душа народу” сьогодні є гімном Республіки Індія.

Для сучасного українця твори Тагора й сьогодні сповнені життя. Не ви-падково його творчість привертала пильну увагу низки українських літераторів і перекладачів – П. Тичини, М. Бажана, О. Гончара, Б. Олійника, В. Батюка. Мотив зацікавлення думками великого індійця стисло й афористично висловив український поет і драматург Є. Плужник: “Доле людська, яка чудна ти: на сторінках чужого твору правду свою шукати!”

Сьогоднішні непрості часи знову й знову змушують сучасника звертатися до незамулених джерел мудрості й душевного спокою, якими є твори Т. Шевченка і Р. Тагора. І поки на Україні дедалі шириться творчість Р. Тагора, за Гімалаями впевнено звучить Тарасове слово. Саме бенгальською – мовою Тагора – одним із перших зазвучав в Індії Шевченків “Заповіт”, а за мотивами життєвого і творчого шляху українського поета бенгальський письменник Монмотхо Рой створив п'єсу під назвою “Тарас Шевченко”. І слідом за цікавим дослідженням “Кобзар за Гімалаями”, що побачило світ 1989 року, вийшов друком двотомник творів Р. Тагора, найповніше з його українських видань. Вже багато років у Києві здійснює діяльність центр Р. Тагора. У серпні 2012 року у Національному музеї Тараса Шевченка відбулася виставка репродукцій картин та фотографій Р. Тагора “Де душа живе без страху” з нагоди річниці незалежності обох країн. А 2014 рік – рік, що позначив 200-літній ювілей Тараса Шевченка, проголошений роком Індії в Україні.

Сергей Наливайко

Тарас Шевченко и Рабиндранат Тагор: славные сыны Украины и Индии

Sergiy Nalyvaiko

Taras Shevchenko and Rabindranath Tagore: The Glorious Sons of Ukraine and India

Лідія Нестеренко

Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені К. Д. Ушинського

УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ У ТВОРЧОСТІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА

Тарас Григорович Шевченко прожив більшу частину свого життя на чужині, проте завжди залишався патріотом, вірним сином своєї Батьківщини. Він добре знав і шанував традиції і звичаї, культуру і мораль рідного народу, а також його давню славетну історію. В усіх його творах присутня безмежна любов до України і глибока ненависть до її гнобителів, воля боротися за неї і віра в краще майбутнє для своєї Батьківщини.

Твори на історичну тематику є значною частиною спадщини Кобзаря. Їх умовно поділяють на групи: твори про боротьбу українського народу з турецько-татарськими загарбниками («Іван Підкова», «Гамалія»), твори про боротьбу проти польської шляхти («Тарасова ніч», «Гайдамаки») і становище українського народу у складі Російської імперії «Іржавець».

Під час його життя Україна переживала важкий період: політика царизму, спрямована на знищення України та її культури, кріпацтво, війни, бідність, складне життя поневоленого народу. Важкою була і рекрутська повинність.

*Латану свитину з каліки знімають,
З шкурою знімають, бо нічим обуть
Княжат недорослих; а он розпинають -
Вдову за подушне, а сина кують,
Єдиного сива, єдину дитину,
Єдину надію! в військо oddaють!
Бо його, бач, трохи! а онде під тином
Опухла дитина — голоднее мре,
А мати пшеницю на паницині жне¹.*

Картина життя селян різко контрастує з життям царя та панів. Пани розкошують.

*...Старшина пузата
Стоїть рядом; сопє, хроне,*

¹ Шевченко Тарас. Сон. / Т.Шевченко. Кобзар. – К.: Дніпро, 1974. – С.198.

*Та понадувалось,
Як індики, і на двері
Косо поглядало.
Аж ось вони й одчинились.
Неначе з берлоги
Медвідь виліз, ледве-ледве
Переносить ноги.¹*

Перший історичний твір «Іржавець» було написано у 1847 р. Під час завлання. У вірші розповідається про події Північної війни, поразку шведів під Полтавою, відхід гетьмана Мазепи та ін. Після розповіді про ці події, автор звертається у монолозі до України, в якому поет з боєм говорить про її долю².

Поет поважав тих, хто бореться за долю своєї країни. У його творах знайшли відображення знамениті історичні постаті: Тарас Трясило, Іван Підкова, Іван Гонта, Максим Залізняк та ін. Проте ці герої – ідеалізовані особистості, сильні, мужні, здатні без страху піти на ворога заради Батьківщини.

У поемах «Іван Підкова» та «Гамалія» розповідається про морські походи козаків на Туреччину. Іван Підкова – ватажок козаків під час походу на Царгород.

В поемі «Гамалія» показаний «отаман завзятий». Ця постать створена поетичною уявою автора, історія не знала морського походу запорозьких козаків під проводом Гамалії. Проте поему «Гамалія» слід трактувати як твір на історичну тему. У ній дається узагальнене зображення історичних подій, яких немало було в минулому. Похід запорожців оспівано як героїчний патріотичний подвиг.

Поеми «Тарасова ніч» і «Гайдамаки» розповідають про різні моменти визвольної боротьби українського народу проти польської шляхти. Поема «Гайдамаки» змальовує картину селянського повстання 1768 року, відомого в історії під назвою «Коліїщина». В **поемі «Тарасова ніч»** тужливий спів кобзаря про важку долю України, в якій «мовчать гори, грає море, могили сумують, а над дітьми козацькими поганці панують», переплітається із оповіддю про Тараса Трясила – народного ватажка, що здійняв повстання, аби рятувати народну віру від загарбників. Водночас кобзар докоряє землякам за бездіяльність, безвідповідальність та байдужість.

¹ Шевченко Тарас. Сон. / Т.Шевченко. Кобзар. – К.: Дніпро, 1974. – С.207.

² Шевченко Тарас. Іржавець. / Т.Шевченко. Кобзар. – К.: Дніпро, 1974. – С.345.

Шевченко осуджує тих, хто, на його думку, зрадив український народ:

*Якби-то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув!
Та на замчище подив[ив]сь!
Упився б! здорово упивсь!¹*

Зрадили народ, на думку Шевченка, і героїні поеми «Великий Лъох». Перша – з повними відрами перейшла дорогу Богданові Хмельницькому, коли той їхав у Переяслав «Москві присягати»:

*Дивлюсь – гетьман із старшиною.
Я води набрала
Та вповні шлях і перейшла;
А того й не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати!..²*

Друга – напоїла коня Петрові І, який зруйнував Батурин, знищивши кілька тисяч його жителів:

*І в тій хаті поставили
Царя ночувати,
Як вертався із-під Полтави.
А я йшла з водою
До хатини... а він мені
Махає рукою.
Каже коня напоїти,
А я й напоїла!³*

Третя – коли була немовлям, посміхнулася Катерині ІІ, яка подорожувала Дніпром. Але вона не знала:

*Що тая цариця –
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця!..⁴*

За свої гріхи вони перетворилися на пташок, які змушені будуть скитатися по землі до тих пір, поки «все москаль позабирає, як розкопа великий лъох».

1 Шевченко Тарас. Якби-то ти, Богдане п'яний, Тепер на Переяслав глянув! Поетичні твори Тараса Григоровича Шевченка -збірка №3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://virchi.narod.ru/poeziya/shevchenko3.htm>

2 Шевченко Тарас. Великий лъох. / Т.Шевченко. Кобзар. – К.: Дніпро, 1974. – С.243.

3 Там само. – С.244.

4 Там само. – С.246.

Як бачимо, героїчне минуле українського народу займає провідне місце в творчості Т.Г.Шевченка і виконує головне завдання його поезії, яке він сам сформулював у словах: «Возвеличу малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх поставлю слово».

Нестеренко Лидия

Украинская история в творчестве Тараса Шевченка

Nesterenko Lydia

Ukrainian history in the works of Taras Shevchenko

Ольга Овчаренко

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького

(м. Черкаси)

АРХЕТИП МАТЕРІ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА

Пізнання семантичного аспекту міфо-поетичних образів лірики Т. Г. Шевченка ґрунтується на розкритті їх архаїчного змісту. Важливого значення набуває вивчення архетипу Матері, який символічно презентований в поезії не лише в образі жінки, що дає життя, а й в образі української природи та родючої землі.

Дослідження психологічного змісту творчості Т. Г. Шевченка представлено у працях С. Балія, М. Кашуби, Н. Зборовської та ін. Науковці вказали, що твори поета сповнені жіночих образів, звеличенням Матері, емпатією до жіночої долі, а його картини передають жіночу вроду, посмішку, щирий погляд («Марія», «Натурщиця», «Циганка-ворожка», «Катерина», портрети Г. Закревської, Т. Маєвської, К. Кейкуатової, А. Ускової).

М. Кашуба торкається теми образу матері, звертаючись до досліджень С. Балія стосовно еротичної складової у поезії Т. Г. Шевченка.

Н. Сьомак виділяє конкретний і універсальний материнські образи, розмежовуючи чуттєвий аспект та інтимні переживання поета. Дослідниця підкреслює, що фемінність Т. Г. Шевченка виходить з доби романтизму та з його лібідної прив'язаності до матері.

Н. Зборовська трактує творчість Т. Г. Шевченка через призму вивчення материнського коду та батьківського коду, що формуються в період Едіпової ситуації. Автор доводить, що сутність поезії полягає у трансформації материнського (романтичного) начала у батьківський (реалістичний) аспект. Разом з цим Н. Зборовська наголошує на могутній любові Т. Шевченка до власної матері.

Жінка-мати відіграє вагому роль у формуванні особистості Т. Г. Шевченка, який рано залишився сиротою. Провідним мотивом його поетичних творів виступає сирітство, раннє переживання самотності, слабкості. Поет підкреслює: «Нащо мені чорні брови, нащо карі очі, нащо літа молодії...» (Думка), «Сирота-собака має свою долю, має добре слово в світі сирота; його б'ють і лають, закують в неволю, та ніхто про матір на сміх не пита» (Катерина), «Я й тут чужий, самотній, і на Україні я сирота, мій голубе, як і на чужині» (Маркевичу), «Давно те минуло, як, мала дитина, сирота в ряднині, я колись блукав без свити, без хліба по тій Україні» (Епілог). У віршах відчувається сила емотивного переживання статусу сироти поетом, потреба в компенсації недоліку синівсько-материнських відносин.

З великим жалем та співчуттям ставиться поет до мук матерів-покриток в поемах «Катерина», «Лілея», «Слепая», «Відьма», «Марина» та багатьох інших. Образ жінки постає чистим, вірним, великим, сповнюється любов'ю, добром та співчуттям. Поряд з цим, жінка проходить ряд життєвих випробувань, які вказують на її внутрішню силу, нездоланність материнського начала. Сюжет поеми «Катерина» пронизаний драмою матері, яка змушена залишити дитину на порозі чужої хати задля покращення подальшої долі немовляти. У поемі «Сова» мати проводить на двадцять п'ять років сина в рекрути, після чого божеволіє від такої втрати.

Таким чином, архетип Матері виконує позитивну роль у розвитку особистості поета, оскільки більшість жіночих образів у поезії сповнені добра. Цілісне висвітлення романтичної складової та реалістичної картини життя у творах Т. Г. Шевченка свідчить про інтеграцію чоловічого та жіночого начал (Анімі і Анімуса за К. Г. Юнгом), що

є результатом особистісного зростання та творчого самовираження митця.

Ольга Овчаренко

Архетип матери в творчестве Тараса Григорьевича Шевченко

Olga Ovcharenko

Mother archetype in oeuvre Taras Shevchenko

Любов Отрошко

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ОБРАЗИ ПРИРОДНОГО ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ У ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У світлі всесвітньо-історичних трансформацій все більшу зацікавленість серед дослідників та громадськості викликає постать Т. Шевченка як художника. Адже в багатовимірності його творчості наявні такі естетико-символічні грані, що завжди знаходять відгук в емоційно-чуттєвій сфері кожного українця. Художня творчість Т. Шевченка, як високоталановитого маляра, видатного рисувальника і високомайстерного гравера та офортиста, відображає формування ідейно-сміслових життєствердних настроїв, суспільних потреб і сподівань, що панували в гуманістичній дійсності України XIX ст.

Мета запропонованого дослідження – простежити формування образно-символічного складника культурно-історичного розвитку України XIX ст. на прикладі художньої творчості Т. Шевченка та виявити роль у цьому процесі природного довкілля України. Основне завдання – проаналізувати художньо-образні відображення природи у творчості Т. Шевченка та визначити їх вплив на формування культурно-історичного розвитку України XX – XXI ст. Увага зосереджуватиметься не на мистецько-стильових особливостях змальовування природи та історичних пам'яток у роботах Т. Шевченка, а на появі

та ідейно-смісловому наповненні основних сюжетних ліній, що простежуються в них.

Для вирішення обраної мети та поставлених завдань необхідно наголосити на тому, що найдосконаліше художньо-образні відображення природи України XIX ст. представлені в пейзажному та історичному жанрах живопису, у яких майстерно працював Т. Шевченко протягом 1830 – 1861 рр. Краєвиди та культурно-мистецькі пам'ятки часто ставали об'єктами його замальовок і увійшли до «Живописної України», зберігаючи в художньо-сміслових образах уявлення про Шевченків простір для наступних поколінь.

Становлення Т. Шевченка як художника, який володів академічним рівнем майстерності, відбувалося в час, коли класицизм під впливом романтизму втрачав свої позиції і набував прогресивних реалістичних обрисів водночас із піднесенням національно-визвольних та патріотичних ідей у суспільстві. Природний пейзаж потребує реалістичності зображень, а отже, для підсилення їх ідейної значущості Т. Шевченко майже завжди знаходив місце для зображення людини в природному оточенні. Найвищого ступеня соціального й мистецького узагальнення Шевченко-художник досяг у картині історично-побутового жанру за мотивами поеми «Катерина», зобразивши трагедію нещасливого кохання української кріпачки. Дівчину, одягнену в український традиційний дівочий одяг, зображено на тлі ранкового блакитно-зеленкуватого романтично-піднесеного безкрайого степу та високих курганів і вітряків із фактурною пластичністю й витонченістю смиренної постави.

Подорожуючи Україною, з реалістичною історичною достовірністю, однаково майстерно і пензлем, і олівцем, художник зображує краєвиди та пам'ятки української старовини Київщини й Чернігівщини, Волині й Поділля тощо. Відшукуючи серед руїн замків і палаців Суботова, Чигирина, Батурина художньо-образне відображення історичних подій минулого, Т. Шевченко не забуває й про образ батьківської хати, що, як і багато інших на рисунках Шевченка, майже завжди постають на передньому плані, а позаду сяють панські маєтки та неозорі природні краєвиди.

Перебуваючи в засланні, Т. Шевченко описував та змальовував природу та людей в експедиціях по Аральському морю, куди він потрапив як художник у 1848 р. Т. Шевченко написав серію замальовок

берегів, островів і півостровів, архітектурних пам'яток та численних малюнків аквареллю і морських пейзажів, що давали уявлення про природу та архітектурні пам'ятки царської Росії. Перебування в геологічній експедиції в горах Кара-тау дозволило Т. Шевченку малювати численні романтично-суворі гірські краєвиди та збіднену рослинність садів та морських узбереж. Ці пейзажі відзначалися блискучою акварельною технікою, чіткістю і плавністю ліній, розмаїтістю композиційних та колористичних рішень, проте відрізнялися стриманістю і безрадісністю художніх образів. У засланні Шевченко малював суворі тужливі пейзажі безмежного закаспійського степу блакитно-сірими та жовтувато-вохристими тонами, а українські пейзажі наповнені насиченою динамікою кольорів та грою світла і тіні.

Отже, художньо довершені та реалістично змальовані образи природи України та характери українських селян у художній творчості Т. Шевченка були цілком оригінальним і унікальним явищем в українському мистецтві XIX ст. Т. Шевченко прославив Україну в живописних образах, що є цінними не лише для мистецької спадщини, але й для історичної науки. Його художньо-мистецька творчість заклала основи для розвитку та інтерес до реалістичного зображення українського повсякдення в оточенні природних та культурних пам'яток у творчості українських і закордонних художників XIX – XXI ст. та стала прикладом ідейного взаємозбагачення культур.

Любовь Отрошко

Образы природной среды Украины в художественном творчестве Тараса Шевченко

Lyubov Otroshko

The images of Ukrainian natural environment in artistic works by Taras Shevchenko

Марина Павленко

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
(м. Умань)

ПРОДОВЖЕННЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ІДЕЙ «ВЕЛИКОГО ЛЬОХУ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У «ЗОЛОТОМУ ГОМОНІ» ПАВЛА ТИЧИНИ

Те, що «Великий льох» (1845) і «Золотий гомін» (1917) тісно взаємопов'язані, ми довели раніше¹. Наразі ж спробуємо показати, як світоглядні та ідеологічні шукання Тараса Шевченка, відбиті у згаданій містерії, майже через століття знайшли своє безпосереднє втілення і розвиток у поемі Павла Тичини.

Лейтмотив містерії, а саме — роздуми над причинами нашої національної трагедії, — Тичина, осмисливши на новому історичному витку, підносить до осанни відродженню державності України і пов'язані з цим надії на майбутнє.. Дещо ідеологемну церкву-домовину «Великого льоху» як вмістилища історичної пам'яті Тичина трансформує в символ історичної значущості сучасного йому дійства 1917 року, підкреслюючи, що здійснилась одвічна мрія героїв-пращурів («Предки встали з могил»).

Крізь обидва твори «протікає» знакова для України ріка — **Дніпро** та фігурують ключові для України **географічні назви**. В обох творах **наступний етап дійства відбувається вночі**. Тільки у Шевченка ніч — відьомська, моторошна, сповнена загрозливими звуками («Крав! Крав! Крав!») і видивами (появою трьох **чорних ворон**), а в Тичини — святкова, великодня, освячена появою Андрія Первозванного, ба навіть самого Бога-творця («...Бог проходить...»). Щоправда, образ вина й всенародної ейфорії-засліплення в наступних рядках натякають, що люди знову «проспали» важливі історичні моменти і чорні сили їх явно випередили.

У Шевченковій містерії ворони — уособлення моральних покручів, сил, що чинять зло, діють на шкоду інтересів своїх же

¹ Павленко Марина. «Золотий гомін» Павла Тичини як ремінісценція «Великого льоху» Тараса Шевченка // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2011. — ч.5. — С.6 — 19.

українського, російського, польського народів (останні — ще й «паралельні» поневолювачі першого). В «Золотому гомоні» **чорний птах** з'являється пізніше і — несподіваніше. Бачимо, що це і чорний ворон — одвічний символ нещастя й смерті, а ще — імперський двоголовий орел («Чи це не ти розп'яття душі людської / Століття довбав?»), який, відроджуючись тепер у подобі радянської п'ятикутної зірки, за аналогією з орлом із Шевченкового «Кавказу», «довбе ребра» молодій нації.

Появі чорного птаха в Тичини передували **каліки**. Якщо Шевченкові «три лірники» — це *духовно скалічені* носії пісні, тобто українська мистецька еліта, яка деградувала у гонитві за вигодою, — то в Тичини це більш узагальнена руйнівна сила (скільки таких «калік» уже в часи Незалежності окупує найвищі трибуни, п'явками присмокчеться до молодого тіла ще не зміцнілої держави!), інтуїтивно розкрита з винятковою глибиною.

Кульмінацією ночі, описаної у «Великому льосі», стає очікування народження двох **братів-близнят**. Юрій Барабаш трактує їх не інакше, як показ трагічного розщеплення національного організму¹. А думку дослідника про те, що цей розбрат у поемі ще не увиразнився, не набув чітких ознак і конкретних форм, адже близнята щойно народились, — ми б продовжили так: він увиразниться вже... у «Золотому гомоні».

Так, «проімперський» брат із Тичининих **братів** вже не пам'ятає «світання волі», він глухий до переконань і умовлянь. Тож «Чорний птах», який кряче над братами — це вже символ одвічно *роз'єднаної* української влади, яка спричинила невідворотні історичні катаклізми. Зрештою, як посвідчують події останніх років, чи не це саме сталося і з найновішим «Золотим гомоном» України — Помаранчевою революцією?

Але головне, що єднає обидва твори, — це **оптимістичний фінал**: попри всі описані трагедії, попри весь драматизм української історії, виписані і в поемі Тичини, і в містерії Шевченка.

У Шевченковій містерії, крім того, що, як уже сказано, ворожі сили таки не добрались до найглибших, найсокровенніших коренів нації («Великого ж того льоху / Ще й не дошукались»), неабиякий

¹ Барабаш Ю. Поема-містерія Тараса Шевченка «Великий льох» // Дивослово. – 2001. – Ч.5. – С.3-6.

оптимізм прочитуємо і в післяслові, яким вважається вірш «Стоїть в селі Суботові...»: «І помоляться на волі / Невольничі діти!..»

Обнадійливо завершується і Тичинина поема. Немовби й не було нічого трагічного, трьома силами-провісниками передрікається воскресіння України: «Гори каміння, що на груди мої навалили, / Я так легенько скинув — / Мов пух...».

Якщо у «Великому льосі» вороги розкопують, руйнують могили й льох як пам'ять, то в «Золотому гомоні» вороги, навпаки, «навалили каміння» та «поставили кам'яного хреста». Але в народі вистачає молодості й сили, щоб *воскреснути* всупереч усьому, і Тичина про-рочо побачив це з відстані років і століть.

Як і «Великий льох», «Золотий гомін» — це попередження тим українцям, котрі корінь всіх своїх бід бачать в чужинській навалі. Жоден ворог не може здолати народу, котрий не втратив інстинкту самозбереження, котрий не допускає самоприпинення й осквернення предківських могил.

І там, і там ідея полягає у безсмерті українського духу, у відродженні Української державності, української нації, духовності. Але воно можливе тільки при патріотичному сумлінні українців, які повинні пробудитися від колоніально-націоналістичного сну й тотального поневолення. І тільки тоді буде вічною і невмирущою Україна: головний образ обох творів і взагалі Шевченкової та Тичининової творчості.

Марина Павленко

Продолжение государствообразующих идей «Большого погреб» в «Золотом гомоне» Павла Тичины

Maryna Pavlenko

The continuation of the state-forming ideas of “Great Lyokh” in “Zolotyj homin” by Pavlo Tychyna

Наталія Павлик

Національний історико-етнографічний заповідник
«Переяслав»

ОДЯГ ЯК СМИСЛОВИЙ АКЦЕНТ ХУДОЖНЬОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗУ В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

Тема одягу простежується в прозі, поезії, малярстві Т. Шевченка. Чимало знаходимо поміток щодо одягу в щоденникових записах поета, у спогадах його сучасників. Багаті інформативно в цьому плані фото із самого Т. Шевченка, автопортрети.

У вірші «А. О. Козачковському» Т. Шевченко писав: «Бо я було трохи не голе – // Таке убоге...»¹. Відомо, що хлопчик ріс сиротою. М. Лазаревський згадує: «Тоді ж Шевченко кинув стригтися, почав носити волосся кружальцями, як у дорослих; сам пошив собі шапку, на зразок конфедератки, і всіма цими «дивацтвами» звертав на себе увагу не тільки своїх товаришів, а й старших...»². У цей період хлопець ходив у сірій дір'явій свитці, завжди брудній сорочці. Про шапку та чоботи ні влітку, ні зимою не було й мови. Життя привело Тараса в Петербург до Ширяєва в науку. О. Кониський пише, що художник І. Сошенко побачив Шевченка в Літньому саду: «...Був одягнений в сорочку і штани, пошиті з сільського полотна грубого і замазані в краски, халат демикотоновий на ньому був замизканий. Тарас був босий, розхристаний і без шапки»³. Коли ж Шевченко прийшов до Сошенка на квартиру, то «...на ньому був сертук коричневої барви...»⁴.

1838 р. поета викупили із кріпацтва, дали можливість навчатися в Академії мистецтв. Він почав бувати в кращих петербурзьких домах. Молодий енергійний хлопець перейнявся модними тенденціями не тільки в мистецтві. М. Чалий пише, що Шевченко став «...гарно вдягатися, навіть з претензією на *comme il faut*»⁵. Промовистий епізод із життя поета. 1846 р., перехворівши на тиф, Шевченко носив

1 Шевченко Т. Кобзар. – К. : «Радянська школа», 1987. – С. 342.

2 Спогади про Тараса Шевченка. – К. : «Дніпро», 1982. – С. 24.

3 Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя. – К. : «Дніпро», 1991. – С. 74.

4 Там само. – С. 75.

5 Спогади про Тараса Шевченка. – К. : «Дніпро», 1982. – С. 55.

чорну оксамитову шапочку. Тарас і Чужбинський пішли в ніжинське казино, клубний старшина не впускав Шевченка. Тоді йому пояснили, що шапочка вкриває голову генія України. Поет з такої пригоди не гнівався. Білозерський згадує: коли Шевченко гостював у його матері, то шия в нього була пов'язана шарфом.

Згадують сучасники поета. 1846 р. в Києві В. Аскоченський за-примітив: «Тарас... в нанковому півпальті, застебнутому по горло...»¹. О. Беліна-Кенджицький тоді ж бачив, що Шевченко «...на голові мав бриль (капелюх, плетений з житньої соломи)...»². Селянин М. Кири-ляк сказав про одяг поета так: «Козирок у нього був білий, чемерочка теж біла»³.

Арешт, заслання, солдатчина... Пізніше Т. Шевченко напише: «Какая бесконечная и отвратительная эта пригонка амуниции! ...Трудно, тяжело, невозможно заглушить в себе всякое человеческое достоинство...»⁴. У поході Тарасові трохи «пільжили», він ходив у цивільному. У Раїмі начальство не забороняло носити поетові «...традиційну опушкову шапку й партикулярний одяг»⁵. Нудатов згадує: «...А він у смушевій шапці, у широких шароварах, у якійсь чудернацькій свитці і з бородою»⁶. У Новопетровському укріпленні А. Ускова бачила Шевченка влітку «...в білому кітелі, таких самих шароварах (здається, з равендуку), у солдатських чоботях...»⁷. Восени 1849 р. Ф. Лазаревський жив разом із Шевченком: «...А з Тарасом у нас навіть одяг був спільний, бо в цей час він майже ніколи не носив солдатської шинелі. Влітку він ходив у парусиновій парі, а взимку в чорному сюртуку й драповому пальті»⁸. Ісаєв подав донос, що наперекір царському наказу, поет ходив у цивільному. Це було основним звинуваченням. Одяг став речовим доказом при арешті: про нього шеф жандармів Орлов повідомив військового міністра Обручова. При винесенні вироку цар власною рукою додав: «В тому, що Шевченко ходив у цивільній одежі більш винуваті Шевченкові начальники, треба, щоб їх

1 Там само. – С. 115.

2 Там само. – С. 154.

3 Там само. – С. 311.

4 Шевченко Т. Зібрання творів у 6 т. – Т. 5. – К.: «Наукова думка», 2003. – С. 19.

5 Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя. – К.: «Дніпро», 1991. – С. 198.

6 Спогади про Тараса Шевченка. – К.: «Дніпро», 1982. – С. 200.

7 Там само. – С. 237.

8 Спогади про Тараса Шевченка. – К.: «Дніпро», 1982. – С. 179.

за те покарано»¹. Більше того, Обучов звелів продати одяг і віддати гроші Шевченку. Часто Тарас використовував шинель не за призначенням: то підстилав, то вкривався, коли спав. Після заслання одяг для поета став проблемою. Влітку 1857 р. І. Клопотовський побачив поета після заслання, його враження записав В. Кларк: «...Костюм поета не витримував жодної критики; він приїхав до Астрахані в доношеному солдатському, форменому одязі, подертих чоботях; білизни в нього майже не було...»².

У щоденнику поет занотував, що залишив степ у кітелі та туркменському верблюжому чапані. Товариш подарував Тарасу Григоровичу своє тепле пальто, штани і жилетку. І. Явленський подарував чоботи. Вони були на високих каблуках, але Тарас зазначив, що дарованому коню в зуби не дивляться.

1858 р. актриса К. Піунова побачила Кобзаря в такому вигляді: «Чоботи нашмаровані дьогтем, непокритий кожух, шапка смушева найпростіша...»³. 5 квітня 1859 року Шевченко з'явився до головного свого доглядача графа Шувалова. «Имел великое несчастье облачиться во фрак...»,⁴ – зітхав поет.

Під час останньої подорожі Кобзаря в Україну 1859 р. А. Козачковський бачив його в літньому білому костюмі, В. Тарнавський – у парусиновому пальті і таких же панталонах, білому пуховому капелюсі, дуже стоптаних чоботях та у парусиновому кобеняку. Х. Довгополенко запримітила високу смушеву з червоним верхом шапку.

Уся творчість Т. Шевченка генетично вживлена в етнічну та історичну минувшину, густо насичена етнографічним матеріалом. Відомо, що поет особисто мав у вжитку український, російський, туркменський одяг. Мотиви використання різних типів одягу – селянського, форменого, міщанського – різноманітні: з матеріальних нестатків; з принуки, наказу; намагання бути елегантним; як протест, вияв епатажу; з любові до рідного, національного; намагання виокремити свою українську сутність. Т. Шевченко опосередковано за допомогою одягу звільнявся від духовного кріпацтва за національною ознакою. Відомо, що в Петербурзі він носив український одяг, на

1 Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя. – К.: «Дніпро», 1991. – С. 312.

2 Спогади про Тараса Шевченка. – К.: «Дніпро», 1982. – С. 265.

3 Там само. – С. 279.

4 Шевченко Т. Зібрання творів у 6 т. – Т. 4. – К.: «Наукова думка», 2003. – С. 171.

засланні також, у супереч усім обставинам та утискам. Поет психологічно почувався комфортно тільки в українському одязі.

Наталія Павлык

Одежда как смысловой акцент художественной интерпретации образа в жизни и творчестве Т. Шевченко

Nataliya Pavlyk

Clothes as a semantic accent of artistic interpretation of appearance in life and creation of Taras Shevchenko

Оксана Паршина

ВП «Стахановський педагогічний коледж
ЛНУ імені Тараса Шевченка»

ФЕНОМЕН ШЕВЧЕНКОВОГО СЛОВА

Є у багатьох критиків та дослідників, як минулого, так і сучасного крайнощі – однобічність у розкритті тієї чи іншої значущої особистості.

А талант подібний до багатогранного дорогоцінного каменя, і щоб зрозуміти його красу, потрібно роздивлятися з усіх боків, бо з кожної він інший, водночас залишаючись тим дорогоцінним каменем.

«Тарас Шевченко входить у коло геніїв людства письменником, воістину достойним імені поета народного»⁵.

Про Шевченка багато сказано, але його творчість і далі досліджують, оскільки феномен митця і досі не розкрито. Шевченко приходить до нас по-різному: у різному віці, за різних обставин. Кожний сам відкриває для себе Шевченка, який символізує душу українського народу і його гідність.

Він є славою і гордістю українського народу. Про це чудово свого часу сказав М. Рильський: «Коли шанобливі діти свого народу і

⁵ Всенародна шана. – К.: «Наукова думка», 1967. – С. 316.

доброзичливі його сусіди хочуть коротко висловити найвищу і найсвятішу суть народу, то вони говорять: народ Пушкіна і Толстого, народ Шекспіра і Байрона, народ Міцкевича і Словацького... Більше, може, ніж будь-який народ, має право і підстави народ український називатися народом геніального поета, бо ж цей поет був не тільки виявником прагнень, надій і думок свого народу, але й живим символом і втіленням – сам, як особа, – його страждань і його боротьби»¹.

Шевченко, будучи поетом українським, через надзвичайно широкий ідейно-тематичний діапазон своєї творчості, став поетом інтернаціональним, загальнолюдським.

Багатогранний таланти Т.Г. Шевченка – поета, прозаїка, драматурга і художника – найбільш повно виявився в поезії, хоча він був професійним художником, а поетом – за покликанням: «Странное дело, однако ж, это всемогущее призвание. Я хорошо знал, что живопись – это моя будущая профессия, мой насущный хлеб. И вместо того, чтобы изучать ее глубокие таинства, и еще под руководством такого учителя, каков был бессмертный Брюллов, я сочинял стихи, за которые мне никто ни гроша не заплатил и которые, наконец, лишили меня свободы, и которые, несмотря на всемогущее бесчеловечное запрещение, я все-таки втихомолку кропаю» (Дневник, 1 июля 1875 г.).

Про початки Шевченкової творчості зустрічаємо згадку у його власному листі до редакції «Народного читенія», де він пише: «Про перші літературні твори скажу, що вони почалися... у Літньому саду, у ясні безмісячні ночі. Українська сувора муза довго цуралась мого смаку, спотвореного життям у школі, у панських передпокої, на заїжджих дворах і в міських квартирах, але коли подих волі повернув моїм почуттям чистоту перших літ дитинства, проведених під убогою батьківською стріхою, вона, спасибі їй, прийняла і приголубила на чужині. З перших слабих спроб, написаних у Літньому саду, надрукована лише «Причинна»...»²

«Это целый народ, говорящий устами своего поэта». Так визначив місце в розвитку української національної свідомості творчості тоді ще молодого Т. Шевченка М. Костомаров на сторінках альманаху «Молодик» (1843 р.).

1 Пам'яті Т. Г. Шевченка. – М.: Вид-во АН. – С. 9.

2 Чуб Д. Живий Шевченко. – К.: «Ярославів Вал», 2007. – С. 20.

І це, як зазначають дослідники, не випадковість, що в ХІХ ст. найбільше для утвердження національної самосвідомості зробив не державний муж чи воїн, а поет Тарас Шевченко, його геніальна творча спадщина. Вихід у Петербурзі 1840 р. збірки поетичних творів Т. Шевченка «Кобзар» був, безперечно, знаменною віхою в історії українського культурного відродження, а сама ця невелика тоді ще книжечка стала могутньою рушійною силою формування національної самосвідомості багатьох українців. «Якщо хочемо озброїтись силою, давайте прислухаємося до громогласного Шевченка», – проголосували українські прогресивні громадські діячі Східної Галичини.

Як геніальний поет і художник, мислитель Шевченко був явищем незвичайним, винятковим і водночас явищем цілком закономірним, підготовленим усім історичним, суспільним розвитком.

Оксана Паршина

Феномен шевченкового слова

Oksana Parshyna

Chevchenko word phenomena.

Ангеліна Пономаренко

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ТАРАС ШЕВЧЕНКО У ПРОГРАМАХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Для педагогів і учнів українських загальноосвітніх навчальних закладів вивчення життя і творчості Тараса Шевченка насамперед асоціюється з уроками української літератури, історії України, образотворчого мистецтва і лише потім української мови та інших дисциплін. Хоча нині вчителі демонструють справжні вершини педагогічної майстерності, розробляючи різні типи інтегрованих уроків, які дають змогу повною мірою реалізувати міжпредметні зв'язки, як наприклад: інтегрований урок української літератури і математики в 6 класі на тему «Про Т. Г. Шевченка і його творчість на уроках математики», інтегрований урок української літератури, історії, образотворчого мистецтва у 7 класі «Життя та творчість Т. Шевченка», інтегрований урок з інформатики, української літератури і музики «Зустріч із Тарасом Григоровичем Шевченком на уроках інформатики» тощо.

2014-й ювілейний рік – це потужний стимул до нових шевченкознавчих ідей, але водночас – спонука до переосмислення досвіду. А що відомо учневі початку ХХІ століття про знаного попередніми поколіннями школярів «основоположника української літературної мови»? Оскільки робота вчителя-словесника не лише творча, а й чітко регламентована нормативними освітніми документами, це спонукало до аналізу нині чинних програм з української мови¹. Критерієм формування вибірки фактичного матеріалу слугували згадування імені Тараса Шевченка або його художніх текстів в обраному до аналізу контенті.

Програма з української мови для початкової школи з українською мовою навчання не потішить шевченкознавців: жодної згадки про всесвітньо відомого українського письменника чи його твори у ній не виявлено.

¹ Режим доступу до текстів нині чинних програм з української мови http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/.

Зовсім інші акценти простежуються у програмах з української мови для 1-4 класів шкіл з навчанням мовами нацменшин. Тут по статі Кобзаря приділено значно більше уваги.

Так, у програмі для ЗНЗ «Українська мова. 1–4 класи з російською мовою навчання» у всіх класах початкової школи передбачено ознайомлення з життям і творчістю Тараса Шевченка у межах соціокультурної змістової лінії:

1 клас Імена найвизначніших українських письменників (Т.Г. Шевченко).

2 клас Тарас Шевченко — видатний поет України.

3 клас Визначні українські письменники — Тарас Шевченко, Леся Українка.

4 клас Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка — видатні українські письменники. Цікаві біографічні факти.

Чи не найширше життєвий і творчий шлях Тараса Шевченка розглядається у програмі з української мови для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою, у якій зазначені відомості зафіксовано також у мовленнєвій (основній) змістовій лінії, де вірші Кобзаря пропонуються до заучування напам'ять. У 1 та 2 класі учні мають знати, хто такий Т. Г. Шевченко і його день народження, а в 3 і 4 класах – і дати коротку інформацію про твори письменника, які прочитали у класі чи вдома.

Соціокультурні відомості (Підкреслення наше – А.П.)

1 клас Імена найвизначніших українських письменників (Т. Г. Шевченко).

2 клас Український письменник – Тарас Григорович Шевченко. Святкування 9 березня дня народження поета.

3 клас Мовленнєва лінія. Читання. Тексти для заучування напам'ять: Вірші письменників: Тарас Шевченко. Встала весна...

Соціокультурна лінія Українські письменники (Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко та ін.).

4 клас Мовленнєва лінія. Читання. Тексти для заучування напам'ять: Вірші письменників: Тарас Шевченко. Рече та стогне Дніпр широкий.

Соціокультурна лінія – імена відомих українських письменників (Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Василь Сухомлинський та інші).

Починаючи з другого класу, передбачено ознайомлення з постаттю Кобзаря у програмах з українською мови для 1-4 класів ЗНЗ з навчанням румунською (молдовською) та угорською мовами:

Українська мова. 1-4 класи загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською (молдовською) мовою

Соціокультурна змістова лінія

2 клас Тарас Шевченко – український письменник.

3 клас Українські письменники: Тарас Шевченко, Іван Франко.

4 клас Українські письменники: Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Павло Тичина, Василь Сухомлинський, Грицько Бойко.

Українська мова. 1-4 класи загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою

Соціокультурна змістова лінія

2 клас Тарас Шевченко – український письменник.

3 клас Українські письменники. Тарас Шевченко, Леся Українка.

4 клас Українські письменники: Тарас Шевченко, Леся Українка.

Якщо для школярів-румунів програма передбачає розгортання і поглиблення соціокультурної інформації про українських письменників у кожному наступному класі, то для учнів-угорців такі відомості у 3 і 4 класах, на жаль, дублюються і вичерпуються лише постатями Тараса Шевченка і Лесі Українки. Хоча для творчого вчителя це не стане на заваді.

Програма «Українська мова. 5-9 класи» для ЗНЗ з українською мовою навчання (соціокультурна змістова лінія) для двох класів основної школи репрезентує апелювання до творчості Кобзаря:

6 клас: Тема висловлювання учнів «Наша думка, наша пісня не вмере, не загине» (Т.Шевченко);

7 клас Тематика текстів: «Українське образотворче мистецтво. Малярство. Іконопис. Народний живопис. Народна скульптура. Шевченко – художник».

У програмах з української мови для 5-9 класів для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням польською, російською, угорською, молдовською мовою інформації про Тараса Шевченка не виявлено. Так само не використовують шевченкознавчих матеріалів і автори програми з української мови для ЗНЗ (класів) з поглибленим вивченням української мови (8-9 класи).

Лише у програмі «Українська мова. 5 – 9 класи» для ЗНЗ із навчанням румунською мовою у 5 класі (соціокультурна (українознавча) змістова лінія) пропонується проблематика «Визначні діячі української культури – Тарас Шевченко, Соломія Крушельницька, Катерина Білокур» і конкретизація проблематики «Чому збірка творів Т.Шевченка зветься «Кобзар?»».

Основна мета навчання рідної мови в загальноосвітній школі полягає у формуванні національно свідомої і духовно багатой мовної особистості. З огляду на це видається доцільним під час подальшого доопрацювання програм «Українська мова. 10-11 класи» (рівень стандарту та академічний рівень) передбачити, особливо для профільного навчання, ознайомлення школярів із місцем і роллю Тараса Шевченка в історії української мови. Нині дидактичний потенціал цього матеріалу у програмах для старшої школи не враховано.

Аналіз текстів програм з української мови радянської доби (1957-1981 рр.)¹ згадок про Т.Шевченка не засвідчив. Причинова мотивація для фахівців у цьому випадку прозора.

Загалом, на нашу думку, авторам програм з української мови для ЗНЗ варто ширше використовувати здобутки шевченкознавства.

¹ Програми середньої школи. Українська мова для шкіл з українською мовою навчання. V – VII класи. – К.: Рад. шк., 1957. – 20 с.; Програми середньої школи. Українська мова для шкіл з українською мовою навчання. V – VII класи. – К.: Рад. шк., 1958. – 16 с.; Програми середньої школи. Українська мова для шкіл з російською мовою навчання. V – VII класи. – К.: Рад. шк., 1958. – 20 с.; Програми восьмирічної школи. Українська мова. V – VIII класи шкіл з російською мовою навчання. 1960/1961 н.р. – К.: Рад. шк., 1960. – 32 с.; Програми восьмирічної школи. Українська мова. V – VIII класи шкіл з українською мовою навчання на 1960/1961 н.р. – К.: Рад. шк., 1960. – 32 с.; Програми восьмирічної школи. Українська мова. V – VIII класи шкіл з російською мовою навчання. – К.: Рад. шк., 1962. – 32 с.; Програми восьмирічної школи. Українська мова. V – VIII класи шкіл українською мовою навчання. – К.: Рад. шк., 1962. – 32 с.; Програми восьмирічної школи. Українська мова. V – VIII класи шкіл з російською мовою навчання. – К.: Рад. шк., 1963. – 32 с.; Програми вечірньої (змінної) середньої загальноосвітньої школи. Українська мова для 5-10 класів шкіл з українською та російською мовою навчання. – К.: Рад. шк., 1973. – 44 с.; Програми середньої загальноосвітньої школи. Українська мова та література для шкіл з українською та російською мовами навчання. 4-10 класи. – К.: Рад. шк., 1973. – 136 с.; Програми для середньої школи. Українська мова. 4-8 класи. – К.: Рад. шк., 1974. – 64 с.; Програми для середньої загальноосвітньої школи. Українська мова для шкіл з українською і російською мовами навчання. – К.: Рад. шк., 1976. – 64 с.; Програма факультативного курсу з української мови для 7-10 класів. Лексика і фразеологія української мови. Граматика і синтаксична стилістика. – К.: Рад. шк., 1981. – 18 с.

Частково це враховано у нормативних освітніх документах для шкіл з навчанням мовами нацменшин, а над удосконаленням програм для ЗНЗ з українською мовою навчання в цьому аспекті ще треба попрацювати.

Ангелина Пономаренко.

Тарас Шевченко в программах по украинскому языку для общеобразовательных учебных заведений

Angelina Ponomarenko.

Taras Shevchenko in Ukrainian language programs for secondary schools

Любов Пономарьова

Вінницький національний медичний університет
ім. М. І. Пирогова
(м. Вінниця)

ШЕВЧЕНКОВА МРІЯ

Тарас Григорович Шевченко (1814 – 1861), геніальний поет, прозаїк, драматург, художник, мислитель, є менш відомий світові як етнограф і фольклорист. Він, також, є тим цінним світові, що у своїй творчості увібрав віковічні думи українського народу, його болі і муки, мрії і сподівання, красу і велич людської душі. «Шевченко стверджував суверенність свого народу і його літератури. Завдяки цьому став для багатьох поколінь пророком, національним провідником, що закликав орієнтуватись на ідеал людини універсальної, вселюдської і такою ж мірою національної за своєю природою».

Природа і рід (характер нації) визначили й індивідуальну сутність Т.Г.Шевченка з її багатьма зауваженою домінантою багатогранності та універсальності, цілісності і могутності волі. Т.Шевченко міг стати співаком і артистом, став поетом, прозаїком, драматургом, художником, педагогом (у тому числі й автором «Букваря»), естетиком

і філософом, політичним борцем, та, як зазначив П.Куліш, першим справжнім українським істориком, – і на всіх поприщах досяг видатних успіхів.

Т. Шевченко народився у кріпацькій родині у пригнобленій царатом південній Україні. Та головним було те, що він походив із козацького середовища ранішої Черкащини, що була пуповиною і княжої Київської України – Руси, й славної та багатостраждальної Гетьманщини – землі, на якій віками вирішувалася доля нації, і держави і, хай під попелом імперської кормиги, під маскою покірливості, – однак там завжди жевріло почуття гідності і свободи, дух «Хмельниччини» та жадання відродження, воскресіння від рабства. Фольклор (може, як ніяка інша творчість) не існує без його носіїв. Цілком очевидно, що для Тараса ними були члени родини. І правда, що вони були кріпаками, їх затуркували й зневажали – але ж відома й інша правда: справжній фольклор (його дух) органічно пов'язаний з місцями героїчної боротьби народу за волю і суверенітет, розкрився Тарасові **в процесі мандрів** із дідом **по Україні**. Це наситило душу юного черкащанина духом українства, баченням не лише героїки, слави, а й трагічних поворотів історичної долі народу. Тут були і міф, і легенда і пісні сліпих мандруючих кобзарів – усе що дає концепцію того, як виникли світ, і людина, і героїчна історія народу. Вони відкрили дорогу до вершин творчості Т.Шевченкові, який згодом прорече, що **це потрібно «...і мертвим, і живим, і ненародженим...»** Чи зміг би без отих пісень, оповідань та подорожей молодий письменник створити «Перебендю», «Катерину», «Гайдамаки» не лише як «незрілий романтик», прихильник козакодіявства, а як суворий реаліст зобразити минуле своєї Батьківщини (подібно до творів Європейських художників та композиторів) і одержати схвалення найавторитетніших вітчизняних (як Г.Квітка-Основ'яненко, Є.Гребінка) майстрів слова?

Фундамент творчості Т.Г.Шевченка закладався на його батьківщині, в родині, серед народу, його наставників і вчителів, спілкування з реальними людьми, художниками, письменниками, філософами. Саме це **спілкування** і породило, за його висловом, «думи мої думи» про смисл його власного життя і творчості. Не випадково у передмові до другого (нездійсненого) видання «Кобзаря» Т.Шевченко наголошував: **є ми, українці, і світ. Той світ нині нас знає погано**. У тому винні і ми самі: чуже копіюємо, але мало думаємо, чому там, зокрема

в слов'янському світі, все яскравіше виявляється і національний, і духовно-культурний розквіт, а в нас – застій. Ми не творимо і не показуємо свій народ. І хіба дивно? «...ми ще не бачили нашого народу так, як його бог створив... Отак-то, братія моя возлюбленная. Щоб знать людей, треба пожить з ними. А щоб їх списувать, то **треба самому стать чоловіком**, а не марнотрателем чорнила і паперу. Отой-ді пишть і друкуйте, і труд ваш буде трудом чесним. Це і є **кредо Т.Шевченка: справжнє мистецтво можливе лише на основі єдності та взаємодії людини і народу (його життя) і слова**. Життя зводить митця з його вчителями і наставниками: Г. Квітокою-Основ'яненком, П. Гулаком-Артемовським, та ін. Будучи співробітником Археологічної комісії, Тарас Шевченко здійснив наукові експедиції зі збирання етнографічного матеріалу. **Шевченко був першим, хто збирався підготувати підручник з української етнографії**. Уже звільнений від кріпацтва, студент Академії мистецтв, автор «Кобзаря» у 1843 р., приїхавши на Україну, здійснює свою давню мрію: майже рік він подорожував по містам і селам Батьківщини задля створення альбому офортів «Живописна Україна»(1844), який він задумав як періодичне видання. За дорученням Київської археографічної комісії вивчає древні акти у Києві, записує народні пісні, замальовує архітектурні та історичні пам'ятки Полтавщини, Чернігівщини, Київщини, знайомиться з творчою українською інтелігенцією, вченими, літераторами, освіченими поміщиками, стає членом «Кирило-Мефодіївського братства» і одержує місце професора малювання при Київському університеті. **Це він донесе до «славних прадідів великих правників поганих» доленосні слова Мономаха: «і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь»!** Т.Шевченка як людину формували всі умови життя: соціального і біопсихічного: маючи від природи задатки генія, не отримавши належної освіти, завдяки праці й наполегливій самоосвіті – він став носієм універсальних знань культури; його талант, емоції, інтелект та здібності вражали представників усіх верств; його історична та етнонаціональна проникливість долала навіть бар'єри офіційно-сфальсифікованої освіти і науки. **Могутність генотипу** допомогла Т. Шевченкові адаптувати в собі основи досвіду не лише сучасного йому, а й історичного; і не лише вітчизняного, а й зарубіжного (зокрема: всеросійського, всеслов'янського та всеєвропейського). У статті наводяться приклади його творчих зв'язків та

результати взаємовпливів вітчизняних та зарубіжних митців пензля і слова. Саме так народжується у нього **світова ідея-мрія про «сім'ю вільну, нову»**, де його пом'януть нащадки **«незлим, тихим словом»**. Життя і творчість Т.Г.Шевченка є прикладом для виховання у вітчизняної молоді україноцентристських орієнтацій і загальнолюдських інтересів і цінностей, критеріїв життєдіяльності. **Багаторічні позааудиторні мандри Україною стали необхідними не лише для викладачів та студентів ВНМУ ім. М.І.Пирогова, але і сотень іноземних громадян, що навчалися і навчаються у Alma mater.** Головне у них – пізнання і пробудження любові до України, її культури, народу, історії, мистецтва, скарбів народної творчості, розвиток інтелекту та укріплення миру і дружби між народами Землі. Міра людини – це міра її інтересу, обізнаності, почуттів (любові чи ненависті), помислів і діянь.

Любовь Пономарёва

Мечта Т. Шевченко

Lyubov Ponomarova

Shevchenko's Dream

Кирило Прилуцький

Національний аерокосмічний університет

ім. М. Є. Жуковського «ХАІ»

(м. Харків)

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК КОРЕЛЯНТ ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-КУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СОЦІУМУ

У наш час багато уваги надають проблемам прогресивного й поступального розвитку зрілої особистості, її вищих професійних та особистісних досягнень, проблемам професіоналізму особистості. Сучасний етап розвитку нашого суспільства поставив перед

особистістю низку непростих завдань, для яких не існує готових рішень. В умовах фінансової невизначеності, професійних ризиків, «розмитих» моральних норм соціальної регуляції поведінки особистість повинна проявляти себе самостійно, покладаючись головним чином на власні сили. Іншими словами, повинен формуватися активний і незалежний тип особистості, протилежний типу особистості «виконавець».

Така соціально-ціннісна ситуація зумовила активізацію досліджень про цінність особистості, її самовдосконалення та здатності бути ефективною в професійній діяльності, відігравати соціально вагому роль, жити повноцінним життям. Тому в сучасній системі соціогуманітарного знання проблеми самоактуалізації та самореалізації є надзвичайно гострими.

Під самоактуалізацією розуміють насамперед усвідомлення своїх вроджених переваг, а під самореалізацією – їхній максимальний розвиток, у тому числі й у професійній галузі.

Учені відзначають також, що для людини важливі не тільки процеси самореалізації, але й їхня спрямованість. З одного боку, переважна орієнтація на самоактуалізацію сприяє підвищенню самостійності людини та її незалежності від обставин, оскільки вона, зокрема, розвиває її конкурентоспроможність.

Самоактуалізація й самореалізація особистості поєднуються з її адаптацією, індивідуалізацією та інтеграцією в процесі входження людини в професійне середовище. При цьому важливим є досягнення професійних, особистісних чи духовних вершин саме в процесі індивідуалізації.

До суб'єктивних властивостей особистості, що сприяють досягненню високого рівня професійної майстерності, можна зарахувати наступні загальні особистісні якості: сила особистості; розвинена антиципація, що виявляється в умінні точно, «далеко» й надійно прогнозувати, передбачати розвиток ситуацій, що виникають у процесі виконання діяльності; високий рівень саморегуляції, який виявляється в умінні керувати своїм станом, високої працездатності, високої стресостійкості, постійної готовності до стресових дій, здатності мобілізувати свої ресурси в будь-який момент; уміння приймати рішення, у тому числі – сміливість у прийнятті рішень, надійність рішень, їхні своєчасність, точність і ефективність; креативність, що

виявляється не тільки у високому творчому потенціалі, а й у спеціальних уміннях нестандартно, але ефективно розв'язувати професійні завдання; висока й адекватна мотивація досягнень.

Кирил Прилуцький

Самоактуалізація як корелянт цивілізаційно-культурних трансформацій соціума

Kirilo Prilutsky

Self-actualization as correlate of civilizational-cultural transformations in society

Тетяна Присяжна

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

СПРИЙНЯТТЯ ПРИРОДИ ЯК ФАКТОР ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Тарас Шевченко – феномен не лише для української нації, а й для всього людства. Його життя, творчість, його ставлення до людських і особистих проблем має такий світовий резонанс, що й донині багато дослідників продовжують осмислювати й інтерпретувати його творчість і непересічну особистість. Ми пропонуємо розглянути постать Великого Кобзаря з позицій екзистенційно-феноменологічної філософії, що виступає найбільш впливовим напрямком сучасної гуманістичної думки, поширеної у всьому світі.

Екзистенціальна¹ філософія висуває ідею абсолютної унікальності людського буття, зосереджує увагу навколо проблем людини та її місця в світі, духовних шукань особистості, що потрапила в складні, навіть кризові, умови. Життя і творчість Тараса Шевченка можна

¹ Уперше поняття «екзистенція» («внутрішнє» буття, що поступово переходить у зовнішнє) з'явилося у вченні данського філософа Сьорена К'єркегора (1813—1855) і набуло розповсюдження у XX ст.

назвати такими: раннє сирітство, кріпацтво, отримання свободи, навчання у найпрестижнішому мистецькому закладі Росії (Петербурзькій академії мистецтв), знайомство із прогресивними освіченими людьми того часу, подорожі рідною землею уже в якості вільної й освіченої людини, участь у політичному житті країни, заслання, тягар військової служби в складних природних умовах, заборона писати і малювати, повернення у Петербург із підірваним здоров'ям, пошуки особистого щастя, хвороби — усе це є класичним зразком існування у кризових умовах. А виявленням внутрішнього буття Тараса Шевченка стала його літературна та художня творчість, особисті вподобання, погляди й спілкування із певними людьми, яких він обирав чи з якими зводили його обставини життя зовнішнього. Також ми розглядаємо дану проблематику в руслі феноменології¹.

Звернення до граничних засад людського буття цієї непересічної людської особистості та його ставлення до світу, як до засад філософського аналізу, пов'язане із ідеєю «конституювання» світу через здатність вироблення, переживання й переносу значень. Один з фундаторів феноменологічної естетики М. Мерло-Понті вказував на зв'язок людини зі світом через феномен сприйняття. Світоставлення розуміється тут як конституїрована єдність суб'єкта, акту та змісту свідомості в їхній віднесеності до об'єктивного світу².

Феномен художньо-естетичного ставлення Великого Кобзаря до світу зовнішнього добре описаний дослідниками за допомогою так званих конструктів «першого порядку», які категоризують безпосередній процес сприйняття, що його суб'єктами є самі «дійові особи» історичної та соціальної драми. Ми ж намагаємося дослідити динаміку і зміст творів Т.Шевченка через його внутрішні переживання, «інтенціональність», «життєвий світ», «горизонтність», «просторовість», «часовість», тобто значущі переживання людиною самої себе.

Якщо привести теоретичні абстракції соціологічної та естетичної думки у відповідність з буденними людськими переживаннями, то

1 Основну ідею феноменології сформулював німецький філософ Едмунд Гуссерль (1859—1938). Її суть полягає у неможливості взаємного зведення і в той же час нерозривності свідомості і людського буття, особистості і предметного світу, психофізичної природи, соціуму, духовної культури.

2 Личковах В. Світовідношення як переживання (феноменологія, онтологія і естетика “життя миттєвістю”) // Личковах Володимир. Дивосад культури: Вибрані статті з естетики, культурології, філософії мистецтва. – Чернівці, 2006. – 172 с.

відправною точкою специфічної рефлексії стають конкретні, значущі переживання, емоційний людський досвід, почування й пристрасті, які програмують найважливіші події особистого і суспільного життя. Любов до України, її природи і людей, жаль, смуток і одночасно протест проти знівченого життя людини і народу, презентований творчістю Тараса Шевченка, стає зрозумілим, якщо провести паралелі його особистого життя і тогочасного суспільного життя Російської імперії. А пафос народного героя-месника запалює думки не лише Тараса Шевченка, а й прогресивних діячів тогочасної епохи.

Особливе ставлення Кобзаря до природи, оспівування її краси, зображення різноманітних погодних станів у художніх творах, на картинах і гравюрах говорить про значущість переживань природного оточення, духовне зближення, спорідненість Шевченка і природи. Аналізуючи твори Кобзаря, можна дійти висновку, що природу він вважає «безсмертною», в ній є певна закономірність. Зазвичай природа у Шевченка реалістична, жива, населена життям, але зустрічається і фантазійно-міфічна. Відірваність від звичної природи України у Петербурзі і на Кос-Аралі викликає глибокі духовні переживання митця, що межують із фізичним болем, хворобою. Внутрішні переживання об'єктивуються у зовнішньому — вірші, малюнки тощо. І надзвичайно складною та водночас чуттєво зрозумілою постає Шевченківська манера зображення природи тої місцевості, де він перебуває.

Таким чином Природу можна вважати тим екзистенційно-феноменологічним тлом творчої біографії Тараса Шевченка, його особистого життєвого шляху, що ґрунтується на географічних особливостях українського ландшафту та ментальних закладах сприйняття природи, отриманих Шевченком від українського народу.

Татьяна Присяжная

Восприятие природы как фактор творческой биографии Тараса Шевченко: философский анализ

Tetyana Prisyazhna

The perception of nature as factor of Taras Shevchenko artictic biography: philosophical analysis

Алина Пшенко

CSC s.r.o. (г. Прага, Чехия)

ТВОРЧЕСТВО ТАРАСА ГРИГОРЬЕВИЧА ШЕВЧЕНКО В КУЛЬТУРНОМ КОНТЕКСТЕ ЧЕХИИ

Творчество Т. Г. Шевченко – одного из величайших поэтов и мыслителей в истории украинской культуры – не только оказало решающее влияние на формирование культурной среды современной Украины, но и внесло свою лепту в формирование культурной среды соседних государств: России, Польши, Чехии, стран Прибалтики.

В настоящее время в Чехии активно знакомятся с творчеством Т.Г.Шевченко как в оригинале, так и в переводах. Этому во многом способствует созвучность творчества украинского поэта историческим реалиям Чехии. Так, в 2005 году в рамках Дней украинской культуры в Чехии была проведена презентация перевода поэмы «Еретик» на чешский язык. Поэма Шевченко была посвящена годовщине сожжения Яна Гуса, а ее перевод – к 190-летию юбилею самого поэта. Как отметила ранее историк Мария Прокопюк: «Для Тараса Шевченко были важны славянские герои. Ян Гус был для него героем, выразившим протест против католической церкви. Шевченко протестовал всю свою жизнь – против крепостного права, против человеческой несвободы в обществе того времени, поэтому выбрал Яна Гуса как героя, который не только протестовал, но и довел свой протест до конца»¹.

Также при поддержке различных общественных организаций этнических украинцев в 2012 году в Чешской Республике было проведено Вече по случаю 198-летия поэта. Собрание состоялось в Праге возле памятника Тарасу Шевченко. На открытии Вече Председателем международной общественной организации «Украинская европейская перспектива», академиком НАН Украины Владимиром Данилишиным, было отмечено, что великий украинский поэт является объединяющей силой для всех, кто стремится к свободе, воле, хочет видеть Украину и ее народ свободными.

Позже в 2012 году было объявлено о планирующемся переводе «Кобзаря» Т.Г.Шевченко на чешский язык. Хотя существует немало

¹ Коцюбинська, М. Етюди про поетику Шевченка: Літературно-критичний нарис / Михайлина Коцюбинська. – К., 1990.

переводов на чешский язык различных произведений великого украинского поэта, большинством современных литературоведов и переводчиков Чехии такие работы признаны устаревшими для современного читателя. Такой перевод тем более символичен, если принять во внимание тот факт, что первый «Кобзарь» вышел в 1876 году именно в Праге, куда не добралась рука российских цензоров. В память об этом в центре чешской столицы на здании типографии установлена мемориальная доска.

В целом можно утверждать, что творчество Т.Г.Шевченко открыло абсолютно новый, высший этап в формировании и развитии как украинской, так и европейской культуры, поскольку в нем присутствует критический реализм, основанный на революционно-демократических воззрениях поэта¹.

Прокладывая новые пути в литературном творчестве, Шевченко, однако, не обрывал творческой связи со своими предшественниками и современниками. Напротив, он подчеркивал свою неразрывную связь с представителями как украинской, так и европейской культуры.

Бесспорно, в творчестве Шевченко прослеживается связь с романтической поэтикой Европы. Но в то же время, во всех его произведениях неизменно присутствует связь с народом, из устного творчества которого Шевченко черпал идеи, сюжеты, образы и ритмику. Можно сказать, что элементы народного творчества органично вплетаются в собственные мысли поэта.

День рождения великого украинского поэта не остался незамеченным и в ушедшем 2013 году. Представители украинских общественных организаций возложили цветы к его памятнику в Праге.

Была особо отмечена важность пропаганды и популяризации творчества Тараса Шевченко не только в Чехии, но и по всему миру. Председатель Совета международной общественной организации «Украинская европейская перспектива» внес предложение лидерам стран Европы и европейским общественным организациям присоединиться к празднованию 200-летия со дня рождения Тараса Шевченко в 2014 году². По его словам, юбилей великого украин-

1 Дзюба, І. Тарас Шевченко: Життя і творчість / Іван Дзюба. – К., 2008.

2 Lidové Noviny, 2013.

ского поэта будут отмечать не только в самой Украине, но и за ее пределами, ведь общая численность украинской диаспоры по всему миру насчитывает более 25 млн. человек.

Творчество Тараса Шевченко значимо для всего мира, а не только для Украины, поскольку его имя тесно связано с историей и культурным наследием многих европейских стран.

Украинская диаспора в Чехии призвала поддержать обращение, направленное Президентом Украины в ООН и ЮНЕСКО с предложением внести дату празднования 200-летия со дня рождения Тараса Шевченко в календарь ЮНЕСКО на 2014 год.

Alina Pshenko

Literature heritage of Taras Shevchenko in the cultural context of Czech Republic

Тетяна Росул

Ужгородський національний університет

РЕЦЕПЦІЯ ПОЕЗІЇ Т.Г. ШЕВЧЕНКА У ТВОРЧОСТІ ЗАКАРПАТСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

Серед світових геніїв складно назвати ім'я поета, вірші якого так часто викликали б потребу їх музичної інтерпретації, як творчість Т. Шевченка. Починаючи з середини XIX ст. і аж до сучасності, поезія Кобзаря є невичерпним джерелом натхнення для багатьох поколінь українських і зарубіжних композиторів, що засвідчують близько дві тисячі творів різних жанрів: від вокальної мініатюри – до опери, балету, чи навіть симфонії. У шевченковій поезії знаходили образи, співзвучні своїм творчим прагненням, композитори різних стилевих напрямів і естетичних переконань. Причина такої палкої любові до віршів Т. Шевченка криється, перш за все, у глибині образного змісту, музичності, мелодійності його поезії, а також в особливій ритмічній пульсації віршів та експресивній манері висловлювання.

Кожне нове покоління вітчизняних митців прочитує доробок Т. Шевченка в системі своїх реалій і знаходить у ньому власну духовну сутність, отримує насагу для творчості. Для сучасних композиторів Закарпаття музична інтерпретація «Кобзаря» – це важливий крок прилучення до національних традицій. Митців приваблює «метасюжет» шевченкової творчості – багатовимірний та антиномічний образ України, який постає у віршах Т. Шевченка і як символ трансцендентної Батьківщини-Раю, і як образ України земної, у реальній історичній конкретиці. Художній Всесвіт, створений Т. Шевченком, отримує своєрідне інтонаційне втілення у музичних опусах композиторів, яке синтезує різні історичні пласти вітчизняної музичної культури: архаїку фольклору і церковно-співацькі традиції, пісенно-романсову лірику та сучасну музичну декламацію.

Найбільшу частину шевченківських композицій закарпатських митців становлять хорові або вокально-симфонічні твори кантатно-поемного жанру. Синтез масштабної симфонічної музики з полум'яним поетичним словом має безмежні можливості для вираження значущих ідей, що відповідають духові часу. Натхненні національно-громадянськими імпульсами поезії Кобзаря такі музичні твори позначені певною патетичністю і декларують тісний зв'язок із вітчизняними хоровими традиціями. Серед закарпатських митців постійний інтерес до вищезгаданих жанрів виявляє В. Гайдук (1938 р. н.).

Реалізації ідеї музичного відтворення шевченківської поезії у творчості В. Гайдуса посприяв ряд обставин: і особлива енергетика та актуальність віршів, і духовна зрілість музиканта. У творчій спадщині В. Гайдуса особливе місце посідають кантата «Посланіє» для солістів, мішаного хору і симфонічного оркестру та кантата-поема «Минають дні...» для мішаного хору, солістів та симфонічного оркестру. Широкі можливості жанру кантати дають митцеві необмежений простір для втілення масштабних ідей, осмислення хвилюючих тем сучасності та історії. Музична інтерпретація віршів Кобзаря розростається в досить розгорнуті хорові полотна зі складною архітектонікою. У композиції кантат виразно виявляється театральність. Їх драматургія побудована на зіставленні контрастних епізодів для досягнення граничної емоційної напруги.

Інтерпретація поезії Т. Шевченка потребує від композитора особливої мелодики, побудованої на синтезі пісенного і мовного

початків. Джерелом першого є широке коло українських пісень, на які спирається композитор, а основою другого – ораторська мова революційних мітингів. В. Гайдук часто використовує сольні епізоди (соло баритона), що уособлюють образ поета. Кобзар у хорових композиціях В. Гайдуга виступає як віщий голос і символ духовної культури свого народу.

Багату частину музичної шевченкіани репрезентує жанр обробки народної пісні на тексти Т. Шевченка. Такий вид творчості покликаний поповнювати репертуар виконавських колективів різного складу і рівня майстерності. Разом з тим він має значний успіх у публіки, бо, як правило, базується на улюблених мелодіях. У цьому контексті виокремлюються обробки для дитячого хору «Зоре моя вечірня» та «По діброві вітер виє» В. Волонтира (1956 р. н.). У цих творах композитор виявляє рідкісне відчуття виразових можливостей дитячого хору, глибинне розуміння природи народної мелодики, досконале розуміння ладового багатства і варіантних можливостей музичної тканини.

Молодше покоління закарпатських композиторів шукає у творчості поета більш суб'єктивні образи, насичені психологічними нюансами. Найприроднішим засобом такої інтерпретації поезії є жанр солоспіву. У спадщині Р. Меденці (1982 р. н.) є вокальний цикл «Поезії Кобзаря» в чотирьох частинах для сопрано, меццо-сопрано, тенора, баса та фортепіано. Кожна частина циклу подає життєві історії персонажів: перша – описує безтурботність юної дівчини, друга – нелегку долю жінки-кріпачки, третя частина – життєпис молодого козака, а фінальна – роздуми старого козака. Такий характер підбору поетичного матеріалу визначає внутрішній «сюжет» циклу, пов'язаний зі світовідчуттям поета від світлої лірики ранніх віршів до похмурих одкровень пізньої творчості.

Волелюбний громадянський пафос, патріотизм, висока етика Шевченкового вірша, помножені на пластичність музичної інтонації та національну специфіку музичного мислення, визначили роль вокально-хорових творів на тексти «Кобзаря» як фундаменту закарпатської професійної композиторської творчості.

Значущість творчості Т. Шевченка для вітчизняної музики неможливо переоцінити. Попри певну часову дистанцію, творчі принципи, стилістика і жанрова поетика Кобзаря забезпечили єдність

процесу розвитку музичного мистецтва всіх українських земель, поезія митця набула сучасної інтерпретації, знаходячи відображення в найрізноманітніших сферах музичної творчості.

Росул Татьяна

Рецепция поэзии Т.Г. Шевченка в творчестве закарпатских композиторов

Tetyana Rosul

A Perception of Poetry of T.G. Shevchenka is in Creation of Composers Transcarpathia

Ольга Севастьянова

**Відокремлений підрозділ «Лисичанський педагогічний коледж
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка»
(м. Лисичанськ)**

БЕЗПЕРЕЧНИЙ ГЕНІЙ ПЛАНЕТАРНОГО МАСШТАБУ

У кожної країни є своя історія, національний дух, символи, святі й найдорожчі міста. Коли ми говоримо про Тараса Шевченка, не потрібно окремо виділяти, тлумачити всі ці слова. Геній української культури увібрав у себе суцільне уявлення про український дивосвіт, соціокультурний простір минулих, сучасних і майбутніх епох. Саме з нього розпочалася нова історія української культури. Історія постійно засвідчує людству, що проста правда геніальніша за вигадливі й незрозумілі речі. Так у чому ж криється та геніальність, яка простіша за правду?! Тарас Григорович Шевченко – це наш символ, геній і дух. Так, у березні вся Україна та світ будуть відзначати 200-річчя від дня народження всесвітньо відомого поета, художника та громадського діяча, нашого національного генія – Тараса Шевченка. І не випадково, що Указом Президента України цей рік оголошено Роком Тараса Шевченка. Які б часи не переживало українське суспільство, Шевченкове слово завжди буде актуальне. Якщо до його

думки прислухається не одно покоління, подолавши історичні кризи століть, якщо його слово лунає далеко за межами нашої країни, - він геніальний учитель, про подібність якого ніхто не говорить. Кобзар - єдиний і неповторний геній української культури. Шевченко творчо використав багату досвід попередників і сучасників в українській, російській і зарубіжній літературах, але в поезію він прийшов сказати своє, нове слово. Адже, хто читав Шевченка і здібний відчувати і мислити, той знає, що після прочитання його поезії людська душа бачить нові обриси в старих предметах і совість набуває ту гостроту, яка виникає у вперто відточуванні лезі. Тарас Шевченко з бігом часу став у нас поетом, пошана до якого перетворилася на всенародну. Тарас Шевченко виступив як поет-новатор, приніс з собою в українську літературу «слово нове», новий світ поезії, неповторні образи, картини й барви, небачене раніше багатство й широчінь тем, ідей, мотивів, жанрових форм, вивів українську літературу на шлях реалізму й народності.

Кобзар писав: «Історія мого життя складає частину історії моєї Батьківщини». Народним Тарас Шевченко вважав такого письменника, в якого національне постає як загальнолюдське. Звідси його декларації про єдність слов'янських земель як частини Всесвіту. «Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита нерозмежованою останеться навіки од моря і до моря – слов'янська земля», – писав Т. Шевченко. Першим наставником Шевченка була народна творчість. Вся його творчість – і поета, і художника – живилась соками української народної творчості. Тараса Шевченка не випадково визнано фундатором нової української літератури. Хоча деякі тенденції її розвитку вже можна було побачити в окремих творах деяких письменників, саме Шевченко перетворив українську літературу на явище літератури всесвітньої, його творчий геній ніби подолав звичні кордони. Саме в його творчості найповніше розвинулися засади, що згодом стали провідними для передових письменників другої половини XIX – початку XX століть: народність і реалізм, що розкривали справжнє життя в усій його повноті та багатогранності. Постать великого Кобзаря українського народу надихала не лише письменників, йому та його літературним образам присвячували свої твори такі відомі композитори, як М. Лисенко та Г. Майборода. Разом з поетичним генієм Шевченко сприйняв від свого талановитого народу ще й талант

художника-живописця. Віщі перо і пензель гармонійно поєдналися в його творчій індивідуальності, бо він був органічним виявленням і втіленням великої і багатогранної обдарованості народу. Треба сказати, що поетичний талант Шевченка було визнано скоріше ніж художній. Коли поетична спадщина налічує 240 творів, то мистецьке близько 1200 робіт. У студентські роки Шевченко створює багато робіт, та лише три з них було відзначені радою Академії мистецтв, а Шевченка було нагороджено срібною медаллю. Але художнє визнання з першими художніми спробами до українця не прийшло. Академія не даремно носила титул імператорської. Вона дійсно була оплотом царизму, вона підтримувала лише тих художників, які у своїх картинах прославляли чиновників, поміщиків, царизм. Тарас не писав великих полотен, як його сучасники. Найбільшою його роботою як живописця була «Катерина». Він любив творити полотна малих розмірів, в яких вбачав глибокий зміст. Тарас Шевченко — геній планетарного масштабу. Його праці перекладені на більшість мов світу. У багатьох державах за межами України встановлено пам'ятники Шевченка. На честь поета названі парки, виші, бульвари, театри і вулиці. Майже на усіх континентах світу є пам'ятники Шевченкові.

Починаючи з 1962 року, щорічно присуджуються Державні премії України імені Т. Г. Шевченка в галузі літератури і мистецтва. За цей час почесного звання шевченківського лауреата удостоєні П. Тичина, О. Гончар, П. Загребельний, В. Сосюра, М. Бажан, Г. Тютюнник, Ю. Збанацький, П. Майборода, С. Людкевич, О. Кульчицька, А. Малишко, В. Касян, І. Драч, Л. Новиченко, Д. Павличко, М. Вінграновський, В. Стус, Б. Антоненко-Давидович, М. Жулинський, Р. Лубківський та інші митці. За рішенням ЮНЕСКО, ювілеї Т. Г. Шевченка відзначалися в усіх державах світу, в багатьох із них вийшли переклади «Кобзаря». Не дивно, що твори Кобзаря перекладені всіма слов'янськими мовами, а також грузинською, вірменською, казахською, узбецькою, німецькою, англійською французькою, датською, новогрецькою, іспанською, гінді, японською, в'єтнамською, корейською, румунською, італійською, угорською, малайською, бенгальською та багатьма іншими мовами. Творчість Шевченка постає чи не найвидатнішим всеєвропейським і світовим явищем. Були окремі літературні спроби, але настільки несміливі й наслідувальні стосовно панівної культури, що ставали панською іграшкою, а не грандіозним

мистецьким явищем і національно-соціальним викликом, яким була творчість великого Кобзаря. Саме Шевченко вперше в історії порушив тисячолітню німоту соціальних низів. Тому «Кобзар» і має планетарне значення, саме українським словом вперше заговорили невідомі досі для елітарної культури світи, речником яких став українець, він своєю творчістю демократизував європейську та світову культуру. Усі ми –вічні учні Тараса Шевченка. У свято і будень маємо звертатися до його творчості, приходити і приїжджати до музеїв і пам'ятників Великому сину українського народу. Він — вершинна парость родового дерева нашої нації, виразник і хранитель народного духу. Шевченко для свідомості українців – не просто національна культура. Він – наш всесвіт. Його вірші, полотна надихають і зачаровують людей по всій планеті. І не важливо, який у тебе колір шкіри, національність, свідомість, наскільки далеко живеш від України і скільки знаєш про її історію і культуру. Ідеї, думки, вся творчість Шевченківського генія стали тим живим феноменом, який і зараз розвивається у свідомості українського суспільства. Тарас Шевченко — символ українства, речник етнонаціонального буття та духовний консолідатор українського народу.

Ольга Севастьянова

Бесспорный гений планетарного масштаба

Olga Sevastyanova

Undisputed genius of planetary scale

Ольга Семенюк

Канівський гуманітарний інститут
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ТАРАСОВЕ СЛОВО – СТИМУЛ ДО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

*Хоч я вам кривди не робив,
Та все-таки меж вами жив,
То, може, децю і осталося...*

Т.Г. Шевченко

Напередодні знаменної дати варто ще раз перегорнути сторінки «Кобзаря», ще раз заглибитись у минуле, перечитавши давно відомі рядки. У них біль, тривога, повчання, настанова і мимоволі доходимо до того, що в цих поезіях сьогодення. Ще й до сьогодні питання поетичної та прозової спадщини Т.Г. Шевченка залишається відкритим. Чи просто це література, а чи політичний документ, на який слід би було звернути увагу серйозніше?! Питання зв'язку Шевченка із сьогоденням вже неодноразово порушувалося. Ще в 1964 р. трактат «Шевченко і сучасність» передав світу О.Т. Гончар. Саме в ньому промайнула думка про те, що Кобзар не просто писав, він творив епоху, епоху теперішню і майбутню: «Щодалі він мовби росте своєю силою, славою, непогасним світлом тієї енергії, що її колись випромінило його серце і яка тепер осяває широкі, день від дня ширші простори»¹. Незабаром до цього питання почали звертатись і науковці, і літератори, і політики: І. Дзюба, Ю. Андрухович, Л. Костенко, М. Рябчук, Є. Альварт та ін. Усі ці звернення різняться поглядами, думками, твердженнями, що й зумовлює актуальність обраної теми. Тому саме сьогодні доречним є на основі поетичної творчості Т.Г. Шевченка аргументувати важливість повчань і настанов для сучасних поколінь, пов'язавши тодішнє величне слово із нашими буднями.

Про нього написано і сказано вже дуже багато! Він став батьком українців, вождем народу, мовним генієм і просто спасителем,

¹ Гончар О. Т. Письменницькі роздуми: Літературно-критичні статті / Олесь Гончар. – К.: Дніпро, 1980. – 314 с.

спасителем всього прекрасного, що є на цій землі. Сподвижник України, українців і всього українського. Одна проста людина змогла зробити дуже багато для всього народу: і прославити, і стимулювати, і пророчити, і просто передати словом і мазком всі накази наших предків. Він підкорявся лише собі і своїй країні, а після його смерті весь народ пішов за генієм, за його словом, за його пейзажем, за його «Пророчим заповітом». Згадайте слова із поезії «Юродивий»:

*... і вас,
Споборники святої волі,
Із тьми, із смрада і з неволі
Царям і людям на показ
На світ вас виведу надалі
Рядами довгими в кайданах...*

Не можна говорити про те, що його спадщина має лише один «Заповіт», це хибя, це найбільша помилка, адже вся творчість митця – це заповіт, це пророцтво, це підказка і настанова для українського народу. Це видно неозброєним оком, перегортаючи сторінки поезій Шевченка. Зокрема, рядки із вірша «Хіба самому написать...» слухать звичайним законом життя для кожної людини:

*Нічого, друже, не журися!
В дулевину себе закуй,
Гарненько богу помолися,
А на громаду хоч наплюй!
Вона – капуста головата.
А втім, як знаєш, пане-брате,
Не дурень, сам собі міркуй.*

Кмітливий український народ взяв ці слова на озброєння і пішов своїм шляхом до незалежності, до своєї волі і свободи. Будували країну, творили історію, а самі дедалі частіше згадували слова Тараса із поезії «Хоча лежачого й не б'ють...»:

*Хоча лежачого й не б'ють,
То і полежать не дають
Ледачому. Тебе ж, о Суко!
І ми самі, і наші внуки,
І миром люди прокленуть!*

Кожна із поезій має свою історію, із своїм повчанням і характером, із своєю ініціативою і закликом. Всі вірші сприймаються по-різному, але зерно правди в них єдине: Т.с Шевченко любив народ, прославляв його і намагався допомогти і ділом, і словом, і рядком! Звідси виросла любов до Кобзаря народна, а коли тебе любить народ, то й більшої слави не треба. Його оспівували, про нього склали приказки і прислів'я – йому повірили: *«В наш чудовий час вічно житиме Тарас. Ми Шевченка славить будем і ніколи не забудем. Слово Тараса – наша зброя і окраса. Тараса думки будуть жити віки. Тарасів «Буквар» – для дітей великий дар»*. І цих слів безліч. Як заповідав сам Шевченко, так і відповів йому український народ. Щороку, щодня, щогодини ми мимоволі згадуємо слово Тараса, йдемо за його настановами. Кожен обирає свій шлях, а Україна пішла Тарасовою стежиною.

Ми думаємо, що знаємо про нього все, що вже про все написано, але чи правда це?! На підтвердження цього сучасний актор Б. Ступка сказав дуже доречне слово: *«Його повісили на стіну. Сказали, що це святий чоловік. Напевно, воно так і є, але його перестали вивчати. Коли вішають на стіну і роблять святого, тоді перестають його читати...»*¹. Не робіть з нього святого! Він такий, як ми. Він справжній українець. Напередодні цієї знаменної для кожного українця дати перегорніть ще раз сторінки «Кобзаря», відвідайте Тарасову могилу в Каневі і просто згадайте Шевченкове слово!

Ольга Семенюк

Слово Тараса – стимул к развитию украинской нации.

Semeniuk Olga

The word of Taras is an incentive to the development of Ukrainian nation

¹ Тарас Шевченко [Електронний ресурс] // TV-Проекти – 2008. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/projects/2008/05/13/523461.html>.

Лариса Сергієнко

Відокремлений підрозділ
«Лисичанський педагогічний коледж
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка»
(м. Лисичанськ)

**ТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА – ДЖЕРЕЛО НАСНАГИ
НОВИХ ПОКОЛІНЬ**

Два століття в українській культурі височить постать видатного поета, художника, прозаїка, драматурга, мистецтвознавця, політичного й громадського діяча, філософа, історика Тараса Григоровича Шевченка. Його поетичні твори, неповторні образи, картини й барви, унікальні ідеї, мотиви, жанрові форми залишені нам у спадок, – це джерело, з якого черпатимуть наснагу ще десятки нових поколінь.

Тарас Шевченко – один із найбільших поетів світу, художник, прозаїк. Він не написав жодного твору спеціально для дітей. Та ще при житті письменника його пейзажна та автобіографічна лірика увійшла в шкільні читанки. І до сьогодні його твори – в підручниках для початкових класів «Літературне читання». Для учнів молодших класів найближчими є поезії про дитинство і пов'язані з ним враження, картини природи із змінами пір року, багатством барв і звуків. Близькою стала дитячому читачеві пейзажна лірика Т. Шевченка, що тісно пов'язана з живописом, бо малював поет словами, писав картинами. Майже до кожного віршованого рядка можна намалювати картину. Така образність дуже зрозуміла дітям, наприклад, у мініатюрі «Тече вода з-під явора» розкішна барвіста природа близька й знайома дітям – тут і калина, і верболіз з лозами, що схилились над водою. Шевченко створив поетичні картини рідної природи в різні пори року, дня і ночі, які відзначаються поетичністю, образністю, багатством мови, характеризуються теплою, ліризмом і свідчать, що поет тонко відчував красу природи, прагнув передати її багатство й неповторні барви.

Одними з найкращих дарунків для дітей Т. Шевченка була остання його книжка – «Букварь южнорусский» (1861) – для початкового навчання. „Буквар” – перший підручник для навчання грамоти

в школах України, написаний літературною мовою. Вдало дібраний різножанровий матеріал давав можливість учням вивчати звуки і букви, сполучати їх у склади, коротко знайомив з історичним минулим нашого народу, зразками усної народної творчості (загадками, прислів'ями, приказками тощо).

Учні початкових класів знайомляться з творчістю Тараса Шевченка невеликими монографічними блоками. Така подача літературних творів дає учителеві унікальну змогу актуалізувати й розширювати знання дітей про митця слова, а дитині – усвідомлено простежити взаємозв'язок між автором і тематикою його творів. Ефективним при цьому є використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема адаптованої до державних стандартів і навчальних планів Програми Intel® «Навчання для майбутнього». Зростає інформаційно-пізнавальна функція уроку читання, учні знайомляться з новими відомостями про життя і творчість поета, працюючи в творчих групах, наприклад, над проектом «Загадка вічної любові» (до 200-річчя з дня народження Т. Шевченка). Це їм допоможе глибше сприймати й розуміти поезію в цілому та на цій основі продовжити вивчати літературу. Адже актуальною залишається проблема оптимізації уроку, посилення його пізнавального і виховного потенціалу, проблема стимулювання навчально-пізнавальної активності і самостійності учнів у навчально-виховному процесі. Стратегія активного навчання дозволяє змінити форми спілкування в освітній діяльності: перехід від монологічного до багатоопозиційного навчання.

Неоціненним скарбом для історії світової літератури стала збірка поезій Тараса Шевченка «Кобзар». Книга має сакральне значення для українського народу. З появою цієї поетичної збірки література поповнилася ліричними та епічними віршами, громадянськими та інтимними творами, романтичними баладами і різними видами поем. Вірші, що увійшли до цієї збірки, були написані протягом усього не легкого життя поета, у них він висловив, насамперед, самого себе, свою особистість, зображення минулого й сучасного українського народу, його історію та географію, побут і мораль. Категорії людського щастя, совісті, відповідальності знайшли своє найповніше втілення в поезіях Кобзаря.

Важко переоцінити значення його творчості для національного мистецтва. Видатний поет глибоко розкрив духовне багатство

українського народу, осмислив минуле, сучасне й майбутнє України. Творчість Тараса Шевченка стала духовною основою формування сучасної української нації, тому що для українців усіх наступних поколінь Кобзар став символом національної свідомості України.

Тарас Шевченко – велетень духу, митець могутньої творчої сили, непримиренний борець проти будь-якого гноблення людини. Поет став символом правди й безстрашності, великої любові до людини. Вся творчість великого Кобзаря зігріта любов'ю до Батьківщини, що дає можливість виховувати у молодого покоління загальнолюдські моральні цінності – здатність до співчуття, поваги до жінки-матері, людську гідність, честь.

Народ свято шанує пам'ять про Тараса Григоровича Шевченка, що безпосередньо пов'язано з формуванням нової гуманітарної політики України, оскільки в її контексті протягом найближчого часу домінантною стає саме Шевченківська ідея. Така стратегія реалізує місію духовного єднання української нації засобами актуалізації творчості Кобзаря в різних контекстах.

Лариса Сергиенко

Творчество Тараса Шевченко – источник вдохновения новых поколений

Larisa Sergienko

The works by Taras Shevchenko as a source of inspiration of new generations

Марія Сердюк

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ОСНОВІ ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Потреба виховувати культурну і творчу особистість, здатну висловлювати думки оригінально, нетрадиційно, продукувати певні ідеї адекватними мовними засобами, розвиток творчих здібностей молодших школярів є актуальними на сьогодні. Комунікативний напрям у методиці навчання української мови передбачає використання тексту як основної дидактичної одиниці, оскільки саме текст виступає продуктом та результатом мовленнєвої діяльності людини.

Кінцевою метою навчально-виховного процесу є формування активної, здатної до плідної праці в різних сферах суспільного життя, творчої особистості, тож цілком очевидно, що риси такої особистості мають формуватися під час навчання в школі, зокрема на уроках української мови під час роботи над текстом. Аналіз наукового фонду (Т. Байбара, Д. Богоявленська, О. Бодалев, Л. Виготський, П. Гальперін, Л. Занков, Н. Лейтес, А. Маркова та ін.) переконує в тому, що молодший шкільний вік – сензитивний період для розвитку творчих здібностей, формування інтересів особистості й можливості проявити себе в різних видах діяльності. Відтак, розвиток творчої активності молодших школярів потребує впровадження в навчально-виховний процес активних форм і методів навчання, що значною мірою могли б забезпечити формування дивергентного мислення, проблемного бачення, фантазії та уяви учнів.

Українська мова як навчальний предмет має унікальні можливості для розвитку мовленнєвої здібності молодшого школяра, образного та емоційного ладу мови, мовного чуття, а відповідно, творчих здібностей. Таким чином, для їхнього розвитку необхідна відповідна система знань та ефективний мовний матеріал. Дібраний учителем текст або тематично об'єднані тексти мають бути поліфункціональними: насиченими комунікативно-значущою лексикою, ілюструвати використання тих чи інших лексико-граматичних явищ на базі зв'язного мовлення, слугувати

базою для ряду робіт – постановки запитань, переказів різних типів, драматизації, побудови діалогів, висловлення власного ставлення тощо. Доречним прикладом послугують твори видатного письменника, генія українського слова Т.Г. Шевченка.

Спираючись на тексти Великого Кобзаря, учитель має можливість на всіх етапах формування мовних понять спостерігати, як взаємодіють фонетичні, лексичні, словотворчі, граматичні явища у зв'язних висловлюваннях, яка їхня роль у вираженні думки, учити школярів добирати слова, речення з огляду на мету та умови спілкування. Для прикладу пропонуємо варіанти творчих завдань для учнів молодшого шкільного віку, що ґрунтуються на використанні творчої спадщини Т.Г. Шевченка.

Дослідження-зіставлення	<i>З якого твору рядки?</i> <i>1. Тече вода із-за гаю. 2. Любо, любо стало, пташечка зраділа. 3. Світає, край неба палає. 4. Пишається над водою червона калина</i>
Орфографічне редагування	<i>Дивлюс, аж світає, Край неба палає, Соловийко втемнім гаї Сонци зустрічає.</i>
Введення слів і словосполучень у текст	<i>... вода з-під явора Яром на над водою ... калина.</i>
Робота з деформованим текстом	<i>Неначе небо засіяло, І наче все насвіті стало твоє ... лани, води, сади!.. І ми, жартуючи, пригнали чужі ягнята до води.</i>
Орфографічне моделювання	Дібрати слова до поданої моделі НЕ_ДІЄСЛОВО <i>Не цурайтесь того слова, що мати співала. Ще треті півні не співали, ніхто нігде не гомонів. Не щебече соловейко в лузі над водою.</i>

Творче списування	<i>Списати питальні речення. Один у другого питаєм: Нащо нас мати привела? Чи для добра? Чи то для зла? Нащо живем? Чого бажаєм? І, не дознавшись, умираєм, І покидаємо діла ...</i>
Дослідження-відновлення	<i>Вітер та гаєм Садок коло Дніпр Реве Підкова стогне широкий Іван вишневий розмовляє</i>

Окрім того, різноманітні вправи на текстовому матеріалі Т. Г. Шевченка можна проводити під час підготовки до написання переказів і творів.

Робота з текстом дозволяє побудувати освітній процес як процес продуктивний, творчий, особистісно орієнтований, спрямований на розвиток дитячої творчості. Використання творів Т.Г. Шевченка дає змогу глибше розв'язувати проблеми внутрішньопредметних зв'язків, показувати функціонування мовних одиниць усіх рівнів, проводити спостереження за відповідними мовними явищами, реалізовувати мовленнєвий, мовний та соціокультурний компоненти змісту навчання української мови.

Марія Сердюк

Розвиття творческих способностей младших школьников на основе поэтического наследия Тараса Шевченко

Mariya Serdiuk

Development of creative abilities children of primary school on the basis of poetic heritage Taras Shevchenko

Ксенія Сізова

Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського

КОНТРАСТНІ ОБРАЗИ БРАТІВ У ПОВІСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «БЛИЗНЮКИ»: ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІДЕАЛУ

Протиставлення героїв є поширеним прийомом зображення у творах доби романтизму. Романтизмові, що виник на хвилі національного відродження, притаманний інтерес до першоджерел, коренів національної ідентичності, а отже, й до усної народної творчості. Романтичний герой успадкував чимало рис фольклорного попередника: його зображення базується на принципах народнопоетичної художності – ідеалізації героя з паралельною демонізацією антигероя. Героям притаманний набір портретних ознак, заздалегідь суворо визначений літературним каноном і детермінований функціональним типом персонажа. Зasadничим принципом зображення у романтизмі, як і в усній народній творчості, є ідеалізація. Зокрема, це стосується й прозової спадщини Т. Шевченка. Активне використання прийому протиставлення зазначає дослідниця творчості митця В. Смілянська, яка зауважує, що, «охоче вдаючись до прийому контрасту на всіх рівнях у поезії, Шевченко і в прозі часто залучає контраст високого й низького»¹. Контрастні пари героїв, які втілюють певні ідейно-філософські протиріччя, зустрічаються у багатьох творах письменника. Метою зображення таких образів є створення опозиції, один з членів якої втілює ідеал, а інший, навпаки, уособлює негатив.

У повісті «Близнюки» такою контрастною парою образів є брати Саватій і Зосима. У дитинстві вони майже нічим не відрізнялися, для підкреслення схожості близнюків Шевченко використовує образ двох ягід черешні: «Дети, как и вообще дети: хорошенькие, полненькие, румяные. Как недоспелая черешня, и больше ничего. Разве только, что они похожи друг на друга, как две черешневые едва

¹ Смілянська В. Шевченкові повісті : український гумор у російському тексті / Вікторія Смілянська // Слово і Час. – 2003. – № 3. – С. 24.

зарум'янившиєся ягоди»¹. Однак умови виховання, різні суспільні кола, у яких опинилися брати, наклали свій відбиток на формування їхніх особистостей.

Саватій обирає тернистий шлях науки не заради кар'єри і не для задоволення власних інтелектуальних потреб, а заради служіння народові. Зосима стає військовим в імперській армії, намагається потрапити до вищого світу й збагатитися за будь-яку ціну. Отже, перші опозиційні пари перебувають у загальнолюдському полі («альтруїзм – егоїзм»), освітньому («освіченість – неосвіченість»), а також суспільному («служіння народові – власна кар'єра»).

Брати по-різному ставляться до народної культури, традицій. Якщо Саватій поважає народний звичай, любить рідну землю, шанує батьків, то Зосима демонструє зневагу до всього українського. Отже, маємо опозицію «патріотизм, українськість – космополітизм».

Контрастно змальовані й стосунки братів з представницями протилежної статі. Саватій вирізняється шляхетним, лицарським ставленням до жінок, Зосима, навпаки, бачить у жінках лише об'єкт задоволення своїх низьких потреб: «Он настоящий Дон-Жуан с зародышами еще кое-каких мерзящих человека страстишек»².

Надзвичайно важливу роль у творах Т. Шевченка відіграє характеристика героїв за їх ставленням до музики. Музика, точніше ставлення до неї є тим лакмусовим папірцем, за яким з великою точністю можна визначити позитивність чи негативність образів. За ставленням до музики персонажі чітко поділяються на дві групи: герої, для яких музика є стихією, що виражає їх почуття, та герої, що не розуміють і не люблять музику. Повесть «Близнюки» містить численні музикальні характеристики. Саватій розуміється на музиці (на відміну від свого брата Зосими, який байдужий до музики і навіть глузиться над спадщиною батька – гуслами); він полюбає народні пісні та радує батька тим, що грає на скрипці «червонорусскую песню». Не лише майстерність, а й розуміння музики, здатність виражати за її допомогою свої почуття і порухи душі є одним з важливих елементів характеристики Саватія. Чудово співає й Наталка, наречена Саватія.

1 Шевченко Т. Твори : в трьох томах / Тарас Шевченко. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1949. – Т. 2. – С. 315.

2 Шевченко Т. Твори : в трьох томах / Тарас Шевченко. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1949. – Т. 2. – С. 357.

Образ лісової музи, що поєднує дві важливі для романтиків стихії – природи і мистецтва, якнайкраще характеризує героїню. Портрет батька близнюків теж містить музикальну характеристику: «как некий Оссиан, ударил по струнам – И вещи зарокотали. После прелюдии запел он своим старческим, дребезжащим вдохновенным голосом. К нему присоединил свой свежий тенор Савватий, и они пели»¹. Порівняння героя з легендарним співцем, шотландським Бояном, який був для романтиків знаковою фігурою, надає монументальності образу. Спільний спів Никифора Федоровича із сином, поєднання старечого, але натхненного голосу з молодим свідчить про спадкоємність поколінь.

Отже, контрастні образи братів-близнюків дозволяють виявити головні ознаки Шевченкового ідеалу людини – освічений інтелігент, який піднявся на цей соціальний щабель завдяки таланту, розуму, працьовитості й наполегливості, справжній патріот, який поважає своє національне коріння, лицар, творча людина, що любить і розуміє мистецтво. Такими Шевченко мріяв побачити нащадків.

Сизова Ксенія

Контрастные образы братьев в повести Тараса Шевченко «Близнецы»: определение национального идеала

Sizova Ksenia

Contrasting images of the brothers in the Taras Shevchenko' story «Twins»: the definition of the national ideal

¹ Шевченко Т. Твори : в трьох томах / Тарас Шевченко. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1949. – Т. 2. – С. 354.

Світлана Січкарь

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
(м. Умань)

ЛІНГВІСТИЧНА КОДИФІКАЦІЯ ЛЕКСИКИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА, РЕЛЕВАНТНОЇ ДЛЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Розвиток української літературної мови, новий виток якого започаткував Тараса Шевченко, – категорія об'єктивно історична, однак функціонування літературних норм у суспільстві відбувається при постійній їхній соціальній оцінці (і переоцінці) у складній і неоднозначній взаємодії позамовних і внутрішньомовних факторів, стихійного й свідомого, загального та індивідуального. Ступінь кодифікації літературної мови неоднаковий у різні періоди її розвитку, особливо тоді, коли бракує загальномовних нормативних граматик і словників.

Проблеми мовотворчості Т.Шевченка розв'язували багато дослідників на мовному матеріалі різних структурних рівнів (див. праці І.Білодіда, Л.Булаховського, В.Ващенко, Г.Грабовича, С.Єрмоленко, В.Жайворонка, В.Ільїна, Ф.Колесси, А.Кримського, Л.Масенко, А.Мойсієнка, В.Русанівського, Н.Слухай, А.Стебельської, П.Тимошенка, Ю.Шевельова та ін.). Різні аспекти теорії регулювання мовної діяльності висвітлено в дослідженнях Н.Бабиць, А.Коваль, Л.Мацько, О.Сербенської, О.Тараненка, О.Ткаченка, Г.Яворської, розроблено теорію літературної норми в працях С.Єрмоленко, Л.Москаленка, М.Пилинського, Л.Струганець. Вивченню генези кодифікації сприяють праці С.Бевзенка, М.Жовтобрюха, Л.Коць-Григорчук, П.Лизанця, Н.Непийводи, В.Німчука, М.Павлюка, Л.Полюги.

Процес виявлення і становлення мовних норм дуже тісно пов'язаний з мовотворчістю Тараса Шевченка з огляду на ряд історичних причин. Поет почав творити тоді, коли літературна норма ще не могла усталитися. Її становлення спиралося на різні історико-літературні традиції. Ось чому Шевченкова мова, зразок на диво вдалої і творчо переосмисленої фіксації живої народної мови, розглядається як безперечний і дуже значний фактор впливу на літературну норму.

Загальновизнаним є лексикографічний принцип нормативності, а лексикографію вважають одним із засобів лінгвістичної кодифікації на рівні слова. Укладання словників неможливе без установлення і кодифікації орфоепічних, орфографічних та граматичних норм певної мови. Словникова кодифікація віддзеркалює уявлення авторів словників про мовну норму, яке може бути не завжди адекватне наявній нормі. Так, при кодифікації того чи іншого мовного елемента можуть виявлятися суб'єктивізм та індивідуальні смаки автора лексикографічної праці.

На наш погляд, на прикладі «Малорусько-німецького словаря» Є. Желехівського та С. Недільського, «Словаря української мови» Б. Грінченка, «Словника української мови» в 11 томах, «Словника мови Тараса Шевченка» та численних мовних фактів з Шевченкового ідіолекту може бути продуктивним висвітлення ролі мовотворчості поета у процесі нормалізації лексико-семантичної системи української мови.

У передмові до першого тому Є. Желехівський відзначає власне намагання вичерпно зібрати і лексикографічно опрацювати «словниковий склад «живого малоруського язика» у його усному та літературному розвою». Наявність у Словнику лексем як із Східної, так і Західної України свідчить про те, що упорядник намагався подати лексику, характерну для різних регіонів України.

Реєстр «Малорусько-німецького словаря» містить різноманітні шари української лексики, почерпнутої з різних джерел, коло яких було досить широке: збірки народної творчості, «виписки з усіх руських письменників України, Галичини й Буковини..., руські шкільні підручники, а також рукописні лексичні матеріали»¹. У Словнику зафіксовано понад 64 тисячі слів. З них з поміткою «шевченківське» – 1000.

До Словника входить використана поетом українська лексика, незалежно від її семантичної та граматичної характеристики. Орфографія слів відповідає тексту цитованого видання творів Т. Шевченка. Тому, очевидно, цим зумовлена відсутність деяких з цих слів у «Словнику мови Шевченка» або фіксація їх у різних, не наведених у названому Словнику, формах. З тисячі слів, що фіксуються Є. Желехівським

1 Желехівський Є. Лист до М. Драгоманова від 17 жовтня 1872р. // Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці: У 2т. – К., 1970. – Т.2. – С.152-288.

з посиланнями на Тараса Шевченка, до сучасної української літературної мови увійшли 83% (що засвідчується СУМом). Серед них 13% слів, які мають незначні відмінності у написанні. Зазначимо також, що 35% лексем, зафіксованих Є. Желехівським, послідовно подає у своєму «Словарі» Б. Грінченко.

Цінною лексикографічною працею, яка засвідчує тенденції формування та нормування української літературної мови на межі XIX і XX століть, є «Словарь української мови» Б. Грінченка. Він зберігає своє значення і тепер, не лише як лексикографічна пам'ятка, як цінний науковий документ з історії та діалектології української мови, а й як скарбниця української національної мови XIX ст. у цілому.

Реєстр «Словаря української мови» Б. Грінченка містить різноманітні шари української лексики, коло яких досить широке. З 1853 слів, що експлікуються Шевченковими рядками у «Словаре» Б. Грінченка до сучасної української літературної мови увійшли 97% (що засвідчується СУМом). Серед цих лексем виділяються 5% слів, які мають незначну відмінність у написанні, що зумовлюється неусталеністю правопису на той час та церковнослов'янськими.

Авторитет ідіолекту Т.Шевченка вже у XIX ст. зумовлює лексикографічну інтерпретацію його поетичних текстів. Дослідження на матеріалі «Малорусько-німецького словаря» Є.Желехівського та С.Недільського, «Словаря української мови» за редакцією Б.Грінченка, «Словника української мови» в 11-ти томах та «Словника мови Шевченка» в 2-х томах дає змогу встановити не лише діапазон лексико-семантичного відображення предметного світу у творах Т.Шевченка, але й кількісні та якісні характеристики його лексики, релевантної з погляду кодифікаторів літературної норми.

Светлана Сичкарь

Лингвистическая кодификация лексики Тараса Шевченко, релевантной для литературного языка

Svitlana Sichkar

Linguistic codification of Taras Shevchenko's vocabulary relevant for literary language

Ольга Смольницька

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МАРІОЛОГІЇ У ПОЕМИ Т. ШЕВЧЕНКА «МАРІЯ» І РЕЛІГІЙНИЙ ЛІРИЦІ М. КУЗМІНА

Творчість Т. Шевченка широко досліджується в різних контекстах та аспектах: текстологічному, гендерному, міфологічному, онтологічному, аксіологічному, феноменологічному, перекладознавчому та ін. Особливо перспективними в сучасних студіях стають дослідження, присвячені архетипній системі творів Кобзаря (В. Смілянська), а також компаративному аналізу. Тенденцією сучасного шевченкознавства стає синтетичність праць, у яких досліджуються окремі питання, тобто ці студії створюються на стику літературознавства і філософії, релігієзнавства, історії та інших галузей.

Останнім часом спостерігається увага до різноаспектного аналізу жіночих образів у поезії Т. Шевченка, зокрема архетипового образу матері як імпліцитного позначення Мадонни. Незважаючи на загальне тяжіння до прийомів психоаналізу та порівняння творів Кобзаря із зарубіжною культурою, певні питання мариології вимагають докладного дослідження, що й зумовлює актуальність роботи.

Мета дослідження – зіставити образність і філософське підґрунтя поеми Т. Шевченка «Марія» і релігійної лірики поета Срібного віку М. Кузміна, присвяченої образу Богородиці та важливим подіям її життя.

Поставлена мета реалізується в таких завданнях:

- 1) стисло окреслити історію та особливості мариології;
- 2) висвітлити образ Богородиці в поемі Т. Шевченка «Марія»;
- 3) знайти спільні риси у творчому сприйнятті Кобзаря і М. Кузміна.

Культ Діви Марії встановили в 431 р. на Вселенському соборі в Ефесі, «де євангельську Марію, мати Ісуса, було визнано за Богородицю й Царицю Небесну»¹. Мариологію як науку про Діву Марію в православ'ї і католицизмі започатковано в добу Відродження. Незважаючи на те що термін «мариологія» асоціюється перш за все з

1 Абрамович С., Чікарькова М., Тілло М. Релігієзнавство / С. Абрамович, М. Тілло, М. Чікарькова. – К.: Дакор, 2006. – С. 305.

католицькою доктриною, образ Божої Матері та все пов'язане з Пречистою аналізується і православ'ям. У цьому ключі цікавим видається компаративний аналіз двох маріологічних творів – поеми Т. Шевченка «Марія» (уперше опубліковано в 1876 р.) і поетичних циклів М. Кузміна «Духовные стихи» і «Праздники Пресвятой Богородицы» (1909 р.). Розгляд саме цього російського автора і переклад його віршів українською пояснюється не лише тим, що творчість Кобзаря ще не зіставлялася з лірикою М. Кузміна, але й тим, що в добу Срібного віку спостерігався великий інтерес до перекладів поезії Т. Шевченка (зокрема, Ф. Сологубом, на чому докладно зупинявся К. Чуковський у праці «Высокое искусство»).

Слід зазначити, що в Україні культ Діви Марії був гармонійним і цілком логічно зумовленим. На це вказав Б. Стебельський в роботі «Християнство і українська культура» (Торонто, 1991). На думку дослідника, український культ Марії відрізняється від такого ж культу на Заході: «В Україні вона не лише відгомін неоліту – не лише велика Матір – богиня родючості, але й св. Софія – Мудрість і Любов»¹. Хоча в православ'ї (на відміну від католицизму) не існує окремого культу Діви Марії, але вшанування Богоматері велике. Звичайно, одне з ключових питань у поемі Кобзаря «Марія» – це народження Спасителя. Тут, на нашу думку, релігійні та народно-міфологічні засади в розумінні поета збігаються. На думку В. Войтовича, «таїну народження Сина Господнього від Непорочної Діви в духовному значенні не слід зводити до буквального, фізіологічного розуміння. Діва тут означає досконалість, яка зберігає в собі жіночу істоту, що не підкоряється чоловічій, а також носить її в собі. «Непорочне зачаття» символізує священний союз неба і землі, який проявляється через народження Боголюдини, а також народження розуму як прояву найвищих людських здібностей»².

1 Стебельський, Б. Християнство і українська культура / Богдан Стебельський // Хроніка. – 2000. Україна: філософський спадок століть. – Ч. II. – Вип. 39 – 40. – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтва. – С. 29. Докладніше на цю тему див.: Смольницька О. О. Філософські засади софійності та маріології в інтерпретації літературознавців Київського університету (на матеріалі праць Д. Чижевського) / О. О. Смольницька // Сучасна освіта і наука в Україні: наукові здобутки, стан і перспективи: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. заочної конф. – Ч. II (м. Запоріжжя, 27 – 28 січня 2011 р.). – Запоріжжя, 2011. – С. 39 – 43.

2 Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – вид. 2-ге, стереотип. – К.: Либідь, 2005. – С. 35.

М. Кузмін, як і Т. Шевченко, ставив завдання змалювати життя Марії, причому передати психологію Богородиці, підкреслюючи людське і водночас глибинне сприйняття світу, зокрема страждань грішників. Проте якщо Т. Шевченко значною мірою ґрунтується на апокрифічних джерелах, домислюючи життя Богоматері, то М. Кузмін, незважаючи на свою відданість неканонічній старообрядницькій церкві, усе ж таки більше дотримується традиційного зображення богородичної тематики, орієнтуючись на здобутки духовного вірша як жанру мандрівних співців. У цьому плані обох поетів можна вважати продовжувачами фольклорної традиції.

Таким чином, проведений аналіз доводить, що мариологія Т. Шевченка ґрунтується на формах не лише канонічного, але й народного православ'я, маючи певні спільні риси з католицизмом. Проте цей «авторський міф» не можна вважати профанним змалюванням образу Богородиці, оскільки це, скорше, вербальна народна іконографія, яка має свої закони. Схожі риси має поезія М. Кузміна, присвячена святам Пречистої. Незважаючи на відмінність у техніці (переважно стилізації під старовірські вірші), тематично ці твори мають спільне з поемою Кобзаря, оскільки завдяки візуалізації художнього образу і окремим деталям підкреслюють авторське сприйняття Богоматері.

Смольницкая Ольга

Компаративный анализ мариологии в поэме Т. Шевченко «Мария» и религиозной лирике М. Кузмина

Smolnytska Olga

The comparative analysis of mariology in poem by Taras Shevchenko "Maria" and religious poetry by Mikhail Kusmin

Анна Сокирко

Івано-Франківський національний медичний університет
(м. Івано-Франківськ)

КОРДОЦЕНТРИЗМ ЯК МЕНТАЛЬНА ДЕТЕРМІНАНТА ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Сучасне буття української нації глибоко вкорінене у духовний світ національного минулого, у традиції, історію, культуру. У контексті сказаного філософська рефлексія над ідеями Т.Шевченка значима і актуальна для відтворення тих суттєвих детермінант, які пов'язані з поняттям «ментальність». У період системної суспільної кризи і необхідності реформ для України особливо гостро постає проблема пошуку найбільш органічних принципів та норм життя. Запропонувати цілісну концепцію розвитку неможливо без врахування особливостей української ментальності. Духовне оновлення суспільства і кожної людини зокрема можливе лише на основі розуміння самобутності України, її багатовікової культури невід'ємною частиною якої є творча спадщина Кобзаря.

В українській філософській думці кордоцентрична проблематика сягає часів Київської Русі. Кордоцентризм вважається підставою української ментальності і проявляється в емоційності, ліризмі, сентименталізмі, чутливості, любові до природи. Як феномен, український кордоцентризм являє собою історичний тип філософствування та філософську парадигму з елементами філософсько-поетичної традиції.

Термін «кордоцентризм» походить від латин. «*cordis*» – «серце», «*centrum*» – «центр кола»; «серце як єдність та цілісність людини»¹. С.Ярмусь так характеризує його: «Поняття «кордоцентризм», порівняно нове поняття; воно належить передусім до царини філософії. Поняття це означає, що в житті людини, в її світогляді, основну роль мотиваційну і рушійну відіграють не розумово-раціональні сили людини, а скоріш сили її емоційного почуття, або, образно кажучи, сили людського серця»².

1 Гнатюк Я.С. Український кордоцентризм у конфлікті міфологій та інтерпретацій: Монографія / Ярослав Гнатюк. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2010. – 184 с.

2 Ярмусь С. Кордоцентризм – підстава української духовності й філософії/ С.Ярмусь // Збірник праць ювілейного конгресу у 1000-ліття хрещення Русі-України. –

Саме тому особливої уваги заслуговують твори Т.Шевченка, в яких мислитель в поетичній формі змальовує всю палітру почуттів та переживань людського серця. Усі думки людські, всі дії віддзеркалюються крізь призму сердечну:

За думою дума роєм вилітає;
Одна давить серце, друга роздирає
А третя тихо, тихесенько плаче
У самому серці – може й Бог не бачить¹.

Саме серце визначає як «лакмусовий папірець» якість життя, його справжність, повноцінність:

А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні...то проклинать
І світ запалити!»²

Однією з визначних місій людського серця Т.Шевченко називає пошук правди, істини. Тому його серце шукає правди й справедливості на землі:

Нехай серце плаче, просить
Святої правди на землі!³.

До сказаного додамо, що основою філософської думки Т.Шевченка також є: серце, душа, правда, ще й правда свята, любов, добро, краса й воля.

То серце по волі з Богом розмовля.
То серце щечече Господню славу,
А думка край світа на хмарі гуля...⁴.

Робимо висновок, що ідея «серця», кордоцентричність яскраво відображені в творчій спадщині Т. Шевченка. Оскільки серце є центром української світогляд, виникає релятивне пересунення на друге місце «предметових» світосприймальних настанов. Домінуюча

Мюнхен : УВУ, 1988 – 1989. – С. 402.

1 Шевченко Т.Г. Гоголю// Шевченко Т.Г. Кобзар. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. – С. 232.

2 Шевченко Т.Г. Минають дні, минають ночі...// Шевченко Т.Г. Кобзар. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. – С.322 –323.

3 Шевченко Т.Г. Чигрині, Чигрині...// Шевченко Т.Г. Кобзар. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. – С.202 – 204.

4 Шевченко Т.Г. Перебендя// Шевченко Т.Г. Кобзар. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. – С.48-52.

емоційність, чутливість та ліризм, що виявляється, зокрема, в естетизмі народного життя й обрядовості, в артистизмі вдачі, у прославленні пісенності, у своєрідному м'якому гуморі підкреслюють «сердечність» української ментальності. Замість дійовості, активної боротьби за оптимальне розв'язання наболілих проблем, українець часто-густо сповнений спокоєм неминучості та покірності долі¹.

Варто зазначити, що «філософія серця» виступає як своєрідний протест проти намагань вичерпати все багатство людини за допомогою винятково розсудкового пізнання, що було досить поширеним явищем в новоевропейській культурі. Для світоглядно-ціннісної свідомості української культури стає характерним висування на передній план не формалізму розуму, а того, що становить коріння морального життя, «серця» як метафори інтимних глибин душі. Цей архетип «філософії серця» розкривається як шлях до ідеалу та гармонії з природою у творчості Кобзаря. Підсумовуючи сказане, зазначимо, що українські науковці, які вже давно намагаються дати визначення української ментальності, одностайно підтверджують її емоційно-почуттєвий характер, кордоцентричність. Кордоцентричний компонент ментальності українців – це екзистенція, що виступає основою самого буття або й частиною природи українського народу: українець живе, а все його світобачення, поведінка і культурні надбання узгоджуються з притаманним йому кордоцентризмом.

Анна Сокирко

Кордоцентризм как ментальная детерминанта творчества Тараса Шевченко.

Anna Sokyрко

Cordocentrism as a mental determinant of Taras Shevchenko's oeuvre.

¹ Мала енциклопедія етнодержавознавства/НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол.: Ю. І. Римаренко та ін. – К. : Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.

Наталія Ткаченко, Олена Жам

Національний історико-етнографічний заповідник

«Переяслав»

(м. Переяслав)

ДО ІСТОРІЇ ЗАКЛАДЕННЯ ПАРКУ НА ЧЕСТЬ 150-РІЧЧЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У ПЕРЕЯСЛАВІ

Переяславський період займав особливе місце у житті та творчості Т. Г. Шевченка. На Переяславщині Тарас Григорович створив низку широковідомих поетичних шедеврів і малюнків. Тому громадськість міста Переяслава-Хмельницького не могла залишатися осторонь святкування 150-річного ювілею з дня народження Т. Г. Шевченка.

Дирекція Переяслав-Хмельницького Державного історичного музею на чолі з М. І. Сікорським до відзначення ювілейної дати почала готуватися заздалегідь, зокрема, були підготовлені пропозиції щодо святкування ювілею. Ці пропозиції були включені в план заходів Переяслав-Хмельницької міської ради по відзначенню 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. План заходів був погоджений рішенням № 24 Переяслав-Хмельницького виконкому депутатів трудящих 28.01.1964 р.¹. Пункт № 8 цього плану передбачав закладення у квітні-травні 1964 р. етнографічного парку, присвяченого 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. Місцева преса з цього приводу писала: «...на Переяславщині вирішили закласти лісопарк, який носитиме Тарасове ім'я. Тут буде посаджено близько тисячі дерев, чагарників, розбито алеї, клумби, споруджено бюст Великому Кобзарю»².

Закладенню парку передувала тривала підготовча робота. 27. 06. 1962 р. М. І. Сікорський звернувся з клопотанням до Виконавчого комітету Переяслав-Хмельницької міської ради з проханням порушити клопотання перед Київським обласним виконавчим комітетом

1 Архівний відділ Переяслав-Хмельницької міської ради, ф.1, оп.1, спр.201. Заходи по підготовці і проведенню 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка (додаток до рішення Виконкому Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих від 28.01.1964 р. №24).

2 Палагута М.П. Тобі, Великий Кобзарю // Комуністична праця. – № 97. – 7.11.1963. – С. 4.

депутатів трудящих про виділення в районі Татарської гори земельної ділянки в розмірі 25 га, де буде посаджено лісопарк, композиційно пов'язаний із творчістю Т. Г. Шевченка, і відтворено стародавнє українське село, яке стане чудовою ілюстрацією побуту українського народу ХУІІІ–ХІХ століть і розкриє зміст невмирущих шевченківських творів»¹.

У відповідь на звернення Переяслав-Хмельницька міська рада своїм рішенням за № 88 від 26. 06. 1962 р. постановила порушити клопотання перед виконкомом Київської обласної ради депутатів трудящих про виділення із земель радгоспу «Переяславський» площу під лісопарк в кількості 25 га на Татарській горі². Та невдовзі, 26.03.1963 р., переглянула це рішення і прийняла нове за № 60 «Про створення лісопарку та першого на Україні етнографічного музею під відкритим небом в межах міста Переяслав-Хмельницького на честь 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка», яким ухвалила створити лісопарк ім. Т. Г. Шевченка та перший в Україні етнографічний музей під відкритим небом. Також зобов'язала директора Державного історичного музею М. І. Сікорського розробити відповідні розрахунки і плани посадки лісопарку. Цим рішенням міська рада постановила: клопотати перед Київською обласною (сільською) радою депутатів трудящих про виділення із земель радгоспу «Переяславський» земельної ділянки під лісопарк та етнографічний музей у кількості 5 га (замість 25 га) на Татарській горі³.

Ініціативу переяславських музейників підтримали заступник голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Тронько і голова Урядового Шевченківського Комітету УРСР М. П. Бажан. Згодом П. Т. Тронько

1 Архівний відділ Переяслав-Хмельницької міської ради, ф.1, оп.1, спр.168. Звернення директора Переяслав-Хмельницького Державного історичного музею до Виконавчого комітету Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих від 27.06.1962 р. (вихідний №33) про виділення землі для створення лісопарку до 150-річчя Т. Г. Шевченка.

2 Там само, ф.1, оп.1, спр.186. Рішення № 88 Виконкому Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих «Про створення лісопарку та першого на Україні етнографічного музею під відкритим небом у межах міста Переяслав-Хмельницького на честь 150-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка».

3 Там само, ф.1, оп.1, спр.182. Рішення № 60 Виконкому Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих «Про створення лісопарку та першого на Україні етнографічного музею під відкритим небом в межах міста Переяслав-Хмельницького на честь 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка».

особисто започаткував алею від Андрушівської церкви до «верхнього озера»¹.

21. 09. 1963 р. Виконавчий комітет Київської обласної (сільської) Ради депутатів трудящих виніс рішення за № 567 «Про відвод земельної ділянки Переяслав-Хмельницькому державному Історичному музею під створення лісопарку в м. Переяслав-Хмельницький», яким ухвалив виділення земельної ділянки Переяслав-Хмельницькому Державному історичному музею під створення лісопарку та етнографічного музею площею 5,0 га за рахунок землекористування радгоспу «Переяславський», в тому числі орної землі – 4,0 га, непридатної для обробітку – 1,0 га.

1. 10. 1963 р. земельна ділянка, виділена Переяслав-Хмельницькому Державному історичному музею для створення парку ім. Т. Г. Шевченка, була відведена в натурі і музей зміг приступити до практичного користування нею. Не гаючи часу працівники Переяслав-Хмельницького Державного історичного музею і громадськість міста приступили до закладки парку. М.І. Сікорський у своєму виступі 27. 11. 1963 р. на 3-й сесії Переяслав-Хмельницької міської ради доповів: «Силами громадськості міста ми почали будувати парк ім. Т. Г. Шевченка»².

У квітні-травні 1964 р. було продовжено закладку парку. У процесі проведення робіт вносилися пропозиції щодо вдосконалення його планування. Так, наприклад, міська рада пропонувала «...створити куточки для посадки дерев молодожонами та в знак народження дітей»³. М.І. Сікорський вніс пропозицію «...посадити дерева в честь героїв Великої Вітчизняної війни»⁴. Пізніше виникла ідея «...з'єднати

1 Сікорський М. І. Шляхами доброти // Що залишимо нащадкам?: зб. матеріалів і документів про державну, громадську діяльність та наукову роботу академіка НАН України, Героя України П. Т. Тронька / [ред. кол.: Смолій В.А. (гол. ред.), Вешенич Я. В., Іршенко В. М. та ін.] – К., 2008. – С.83 – 86.

2 Архівний відділ Переяслав-Хмельницької міської ради, ф.1, оп.1, спр.178. «Звіт про роботу Виконкому Переяслав-Хмельницької міської Ради за 1963 рік» голови виконкому М. Н. Єрмольєва на 3-й сесії Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих 9-го скликання від 27.11.1963 р.

3 Там само, ф.1, оп.1, спр.201. «Заходи по підготовці і проведенню 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка» (додаток до рішення Виконкому Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих від 28/І-64 р. №24).

4 Там само, ф.1, оп.1, спр.218. Виступ директора Переяслав-Хмельницького Державного історичного музею М.І. Сікорського на 11-й черговій сесії Переяслав-Хмельницької міської ради 9-го скликання 26.01.1965 р.

алеєю парк з містом і обсадити деревами підходи до парку по берегу р. Трубіж»¹.

Активну участь у висадці дерев узяли учні педучилища, профтехучилища, школи-інтернату, старших класів міських шкіл і, навіть, екскурсанти з київського заводу «Арсенал» посадили в парку по 15 дерев кожен². Саджанці для посадки парку були придбані «...в розсадниках Студениківського, Дівичанського лісництва, Феофанії, м. Києві»³. Усього в цей час було висаджено більше 10 тисяч дерев, кущів⁴. У планах М. І. Сікорського передбачалось засадити Татарську гору рослинами, які оспівав у своїх творах Т. Г. Шевченко⁵. Зберігся проект звернення М. І. Сікорського до заступника Голови Ради Міністрів УРСР П. Т. Тронька, в якому згадано про існування плану «...посадки лісопарку за мотивами творів Т. Г. Шевченка, який буде живим пам'ятником великому Кобзарю»⁶.

Серед загального ентузіазму творців майбутнього музею, пригадував один із ініціаторів його створення М. І. Жам, були скептики, які вважали, що то дурниці, що на пагорбі тільки дикуни можуть закладати парк, адже там дерева просто загинуть. Бажання творити було сильнішим. Воду носили відрами, підвозили діжками на підводі з р. Попівки та озер, розташованих у підніжжі Татарської гори. Суттєво допомогло підвезення води пожежними машинами. Дощова весна та літо сприяли тому, що майже всі саджанці прижилися⁷.

1 Там само, ф.1, оп.1, спр.218. Звітна доповідь Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих про роботу за 1964 рік.

2 Там само, ф.1, оп.1, спр.201. Виступ депутата міської ради М.І. Сікорського 19.10.1965 р. на 4-й сесії Переяслав-Хмельницької міської ради 10-го скликання у дебатах по доповіді голови міськвиконкому М.Н. Ермольєва на тему «Про міроприємства по підготовці до проведення 50-річчя Радянської влади».

3 НІЕЗ «Переяслав». Відділ кадрового та адміністративного забезпечення. Книга наказів по Переяслав-Хмельницькому Державному історичному музею (14.07.1957 – 23.12.1964 рр.).

4 Жам М. І. Від інтер'єру житла до музею просто неба. Спогади (2002 р.) // Особистий архів О.М. Жам. – С.3.

5 Жам М. І. Від інтер'єру житла до музею просто неба. Спогади (2002 р.) // Особистий архів О.М. Жам. – С.4.

6 Звернення директора Переяслав-Хмельницького Державного історичного музею М.І. Сікорського до заступника голови Ради Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки тов. Тронька П.Т. // Особистий архів О.М. Жам.

7 Жам М. І. Від інтер'єру житла до музею просто неба. Спогади (2002 р.) // Особистий архів О.М. Жам. – С.7.

У звітній доповіді Переяслав-Хмельницької міської ради «Про роботу за 1964 рік» голова Переяслав-Хмельницької міської ради прозвітував: «...Был заложен парк имени 150-летия со дня рождения Т. Г. Шевченко на 5 гектарах. В парке посадили силами общественности и школ 600 декоративных деревьев, 2200 кустарников, выполнены земляные работы по устройству озера. Каждый житель должен посадить здесь одно-два дерева, чтобы это место стало современным любимым уголком для отдыха трудящихся города»¹.

Таким чином, серед низки заходів, які були заплановані для відзначення 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка у місті Переяславі-Хмельницькому, найпомітнішим стало закладення лісопарку. Надалі цей парк став основою для створення першого в Україні скансену – Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянини.

Наталія Ткаченко, Елена Жам

К истории создания парка в честь 150-летия Т. Г. Шевченко в Переяславе

Nataliia Tkachenko, Olena Zham

To history of book-mark of park in honour 150 years of Taras Shevchenko in Pereiaslav

¹ Архівний відділ Переяслав-Хмельницької міської ради, ф.1, оп.1, спр.218. Звітна доповідь Переяслав-Хмельницької міської ради депутатів трудящих про роботу за 1964 рік.

Олена Фесік

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Як відомо, Т. Г. Шевченко не був професійним педагогом. Не залишив Кобзар і спеціальних теоретичних праць з педагогіки. Але уявлення про освітні погляди Т.Шевченка можна зробити на основі аналізу його творчості. Зокрема в таких творах як «Варнак», «Музыкант», «Капітанша», «Несчастный», «Прогулка с удовольствием и не без морали», «Близнецы», в багатьох поетичних творах, а також в щоденнику Шевченка висловлюються думки щодо розвитку особистості, розвитку освіти.

Свої педагогічні погляди Т.Шевченко концентрував переважно на початковій освіті. Він наполягав на цілісній системі початкової національної освіти¹. Питання народної педагогіки, виховання підростаючого покоління, жіночої освіти, значення сімейного виховання дуже цікавили Тараса Шевченка. Відомо прагнення великого Кобзаря створити навчальні книги українською мовою. Здійснити задуми вдалося йому лише частково. Так у 1861 році був написаний «Букварь южнорусскій». Це був передовий для свого часу підручник для недільних шкіл. В ньому відбито передові педагогічні ідеї того часу, застосовуються принципи народності, доступності, зацікавлення. «Буквар» можна вважати першим підручником для навчання грамоти в українських школах, який написано українською мовою. Ідеї, що утверджував Тарас Шевченко в «Букварі» увійшли до золотого фонду вітчизняної педагогіки².

Шевченко вважав освіту за головний чинник розвитку культури. Відомий український педагог, мовознавець, С. Х. Чавдаров, у своїй роботі «Педагогічні ідеї Т. Г. Шевченка» так охарактеризував освітній ідеал Т.Г.Шевченка: «... це людина багатогранних знань,

1 Коломієць, В. Про освітньо-педагогічні погляди Тараса Шевченка / В. Коломієць // Дивослово. – 1996. – № 3. – С. 43.

2 Артемова, Л. В. Педагогічні погляди Тараса Шевченка / Л. В. Артемова // Історія педагогіки України : підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / Л. В. Артемова. – К., 2006. – С. 171.

широкої розумової культури, людина активна, ініціативна, здатна застосовувати свої знання відповідно до потреб життя. Це людина всебічно розвинена, зокрема і в естетичному відношенні»¹.

Варто відмітити надзвичайну актуальність освітніх ідей та поглядів Тараса Шевченка на виховання і в наш час. Його педагогічна спадщина адресована всім майбутнім поколінням, в ній містяться глибокі просвітницькі роздуми щодо формування та виховання людини. Великий виховний потенціал міститься у вивченні життєвого та творчого шляху Т. Г. Шевченка. Характеризуючи сучасну освіту слід зазначити, що освіта – це один із найоптимальніших і найінтенсивніших способів входження людини у світ науки та культури. Саме під час здобуття освіти людина засвоює культурні цінності².

Шевченко виразно підкреслював, що освіта має сприяти моральному піднесенню людини та національному розвитку. Перед сучасною освітою стоїть завдання підготовки розвиненої, самодостатньої особистості. Посилення особистісного виміру в педагогічній науці та практиці³. Одним із основних завдань Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року є побудова ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку дитини, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України⁴.

Усвідомлення неосяжності великого генія Шевченка, глибини його думки, невичерпності його слова, відданості поглядам та любові до своєї батьківщини дає нам право вважати великого Кобзаря мірилом української національної ідентичності. Велика виховна сила постаті Шевченка є невичерпним джерелом у вихованні нових поколінь української молоді. Згідно результатів опитування, проведеного у травні 2012 р. соціологічною групою «Рейтинг» в рамках спеціального проекту «Народний ТОП», серед найвидатніших

1 Чавдаров С. Педагогічні ідеї Т.Г. Шевченка. – К., 1953. – С. 94.

2 Василь Кремень. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К. : Грамота, 2005. – С. 47.

3 Василь Кремень. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К. : Грамота, 2005. – С. 4.

4 Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html>

українців усіх часів абсолютна більшість опитаних (58,7 %) назвали Тараса Шевченка, причому його постать однаково визнається в усіх вікових групах, як в містах, так і селах¹.

Елена Фесик

Педагогические взгляды Т. Г. Шевченко и современное образование

Olena Fiesik

Pedagogical opinions of Taras Shevchenko and modern education

Юрій Фігурний

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

**ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
(КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI СТ.) НА ПРИКЛАДІ
КНИГ О. БУЗИНИ**

Відома книга О. Бузини «Вурдалак Тарас Шевченко. Интеллектуальный триллер» (К.: Прометей, 2000.– 128 с.) написана з використанням великого фактажу, але її дискурс суб'єктивний і тому викликає певні зауваження. Зокрема, у своїй передмові автор наголосив: «Цель этой книги – развенчать миф о Шевченко. Вы узнаете совсем другого Кобзаря – не гения и святого, а алкоголика и завистника. Неуклюжего ловеласа, отбирающего у бывшей невесты подарки. Блюстителя нравственности, шпионящего за женой друга. И раскаявшегося «революционера», выпрашивающего у властей прощение. Эту темную сторону Тараса всегда тщательно скрывали. Но она есть. Он был именно таким – в своих дневниках, письмах и десятках мемуарных свидетельств, не переиздававшихся после

¹ Відатні українці усіх часів // <http://ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/14005/>

1917 года. Я начинаю там, где другие заканчивали». Цю думку О. Бузина намагався розкрити на 42 сторінках електронного чи 128 сторінках паперового тексту. Мета дослідника полягала в демонструванні деградації та низької духовності Кобзаря. Проте поставлені завдання не були реалізовані, хоча саме завдяки цій книзі виникла загальна назва «бузинізм», яка згодом широко увійшла в лексикон культурологів, літературознавців, істориків та ін.

Отже, мета автора полягала в розвінчанні міфу про Т. Шевченка як генія і високоморальної особистості, тобто відбувається десаκραлізація об'єкта. Але замість об'єктивного аналізу О. Бузина, знищуючи міф «Т. Шевченко – геній і святий», одночасно створює інший міф «Т. Шевченко – маргінал», і тим самим сам стає міфотворцем. Проте для реалізації власної міфотворчості автор застосовує не підтверджені наукою факти, письмові джерела та загальнокультурний контекст, натомість використовує неперевірену інформацію. Таким чином, аргументам автора бракує об'єктивності, О. Бузина вживає підміну понять. Це підтверджує, що сам підхід О. Бузини не можна назвати науковим.

Серед позитивних рис дослідження варто відзначити інформативність і цікавий стиль книги, а також застосування автором маловідомих фактів з життя Т. Шевченка, але загальна тенденційність викликає негативну реакцію в читача. Отже, автор не досягає поставленої мети. Відповідно, ці непереконливі докази і подані без причинно-наслідкових зв'язків факти, а часто й домисли не впливають на сприйняття реципієнтами Т. Шевченка як аморальної постаті. Адже загальновідомо, що Кобзар був насамперед геніальною особистістю, але разом з тим Т. Шевченку були притаманні й риси звичайної людини, як позитивні, так і негативні. Те ж саме стосується всіх геніїв: О. Пушкіна, Дж. Г. Н. Байрона, Й.-В. Гете та ін. Ця теза розвивається в українській гуманітаристиці з 90-х рр. XX ст. і стала аксіомою.

Відповідно, слід детальніше охарактеризувати т. зв. «недоліки», про які свідчить О. Бузина:

1. Алкоголізм Т. Шевченка (с. 11–14). Самі біографічні відомості про Кобзаря спростовують це твердження. Адже зрозуміло, що алкоголізм завадив би митцеві стати постаттю світового масштабу, людиною-символом, оскільки головна риса письменника – це

творчість, а не біографія. До речі, сам же О. Бузина спростовує свої інсинуації у мемуарних додатках до власного авторського тексту, де публікує спогади сучасників про Т. Шевченка. Так, у мемуарах колишнього ротного командира Т. Шевченка Є. Косарева зазначається, що поет став зловживати алкоголем лише тоді, коли справа про визволення перестала розглядатися (с. 36).

2. Заздрісництво і лицемірство Т. Шевченка, що проявилось, за О. Бузиною, навесні 1850 р., коли поет допоміг другу К. Герну вистежити і покарати коханця його дружини. Але порівняння опису тих подій О. Бузиною на с. 16–17 і спогадів Ф. Лазаревського на с. 33–34 доводить, що через маніпуляційний стиль шляхетному вчинку Кобзаря надається негативний підтекст. Таким чином, О. Бузина сам собі суперечить, наводячи автентичне джерело інформації, де названа подія описана в іншому ключі.

3. Т. Шевченко як ренегат-революціонер (с. 18–19). По-перше, поет не був фанатичним революціонером, і тому покарання було не співмірним його провині. У документах Третього Відділення прямо зазначено, що Шевченко не був членом Кирило-Мефодіївського братства. Інших революційних вчинків Кобзаря не зафіксовано, оскільки їх не існувало. Отже, не спираючись на автентичні джерела і саму творчість Кобзаря, О. Бузина висуває свої аргументи на основі радянського шевченкознавства, тобто тенденційних досліджень, позначених соціологічним аналізом. По-друге, під час царювання Миколи I Т. Шевченко перебував на солдатській службі. Лише після смерті імператора й сходження на престол Олександра II поет почав писати листи з проханням про допомогу. Звичайно, усі ці наведені факти не підтверджують ні революційної діяльності Кобзаря в минулому, ні ренегатства Т. Шевченка на засланні.

Таким чином, не можна стверджувати про науковість книги О. Бузини, оскільки автор вдається до фальсифікації фактів, уживання цитат без контексту, і через брак історизму не має об'єктивності. Загалом дослідження є тенденційним і міфотворчим. Проте ця праця отримала певний резонанс, викликавши в читачів неоднозначну реакцію. Зокрема, у сучасній літературі аргументом на противагу книзі О. Бузини можна назвати сатирично-гумористичну працю А. Мухарського «Смерть малороса, або ніч перед Трійцею. У відповідь на «творчість Олесь Бузини»» (Коломия, 2013.– 128 с.).

Юрий Фигурный

Личность Тараса Шевченко (конец XX – начало XXI в.) на примере книг О. Бузины

Yuriy Figurnyi

Personality by Taras Shevchenko in the late XX – early XXI century (for example books by O. Buzyna)

Олександр Хоменко

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

**«БУКВАР» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА І ПРОБЛЕМАТИКА
ФОРМУВАННЯ УКРАЇНОЗНАВЧОГО ПРОСТОРУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

По-особливому значущим у контексті розгортання української інтелектуальної традиції постає той факт, що останньою прижиттєвою книгою, яку видав Тарас Шевченко, була праця педагогічна – «Буквар». Повна назва її «Букварь южнорусский», і значення книги для автора «Кобзаря» було настільки велике, що майже в кожному з листів зламу 1860 – 1861 рр. він згадує про цю працю.

«Посилаю вам на показ 10 экз[емпляр]ов мого «Букваря», а из конторы транспортов вы получите 1000 экз[емпляр]ов. Добре було б, якби можна розпустить його по уездных та по сельских школах. Та вже що хочете, те і робить з ним, а як Бог поможе, збереже за його гроші, то положить їх в касу ваших воскресных школ»¹, – наставляє він Ф. Ткаченка в листі від 4 січня 1861 р.; «Будьте здорові з Новим роком! Послав я сьогодні вам свого добра 1000 штук. Прийміть його та що хочете, то те з ним і робить. Добре було б, якби його можна було пустить в села, там би воно швидче прийнялося»², – це вже лист до М. Чалого від 12 січня того ж 1861, і ці приклади вільно множити й

¹ Шевченко Т. Лист до Ф.Л.Ткаченка. 4 січня 1861 р. – <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev604.htm>

² Шевченко Т. Лист до М.К.Чалого. 12 січня 1861 р. – <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev604.htm>

множити. Взагалі, Шевченко до видання останньої своєї книги ставився, сказати б, по-особливому трепетно, то – з Шевченкового погляду – була справа, вища за приватні інтереси його і його респондентів, справа, без перебільшення, загальнонаціонального значення

Варто наголосити, що оцей вимушений прикметник «южнорусский», яким послуговувався офіційний імперський дискурс для заперечення самостійності української традиції, Шевченко додав виключно з огляду на вимоги цензури. Натомість у листуванні, де поет міг висловлюватися відверто, Шевченко ніколи цю книгу так не іменував, завжди називаючи її лише «Букварем» – це відповідало установленій практиці козацької педагогіки.

Характерний штрих: аби роздобути гроші на видання «Букваря» (Шевченко був і творцем книги, і, кажучи сучасною мовою, спонсором видання, усі кошти від розповсюдження якого йшли на потреби недільних шкіл), недавній політичний засланець вирішує розіграти в лотерею спеціально виконаний ним автопортрет. Вереснем 1860-го на виставці в Петербурзькій Академії мистецтв Шевченко представляє його та ще 5 нових графічних офорти. Успіх його як художника і серед широкої публіки, і серед академічних кіл був настільки великим, що за офорт «Вірсавія» Шевченка удостоюють звання академіка гравюри (шанувальники мистецтва почали називати його «російським Рембрандтом»): отже, «Буквар» пускав у світи не лише геніальний поет, а й офіційно визнаний науковою і мистецькою спільнотою академік.

Духовна парадигмальність освіти як простору реалізації історичних потенцій українства протягом усього творчого шляху Великого Кобзаря поставала чинником надзвичайно важливим, а в останні роки життя – найповажнішим. У цьому зв'язку «Буквар» став справжнім синтезом не лише педагогічних, а й світоглядних концепцій Шевченка, розгортання яких проектується водночас на персоналістичні та націєтворчі домінанти. Цим модальностям підпорядкована як його новаторська концепція укладання матеріалу книги, так і справді інноваційна методологія освіти, бо Шевченко в «Букварі» сміливо відкинув практиковані освітньою системою миколаївської Росії архаїчні системи навчання грамоті, які базувалися на механічному сполученні літер та читанні ізольованих складів. Натомість у Шевченковому «Букварі» провідною окреслюється настанова, згідно

з якою найперше учні мали вивчити букви, а по тому, оминаючи етап механічного заучування складів, вони мали переходити до читання зв'язних текстів.

Власне, у «Букварі» Шевченко пропонує розгорнуту українознавчу програму становлення й розвитку національної освіти, лише подану в такій, сказати б, вимушено-конспективній формі (хоча в подібного кшталту «конспекті» засаднича архетиповість її, здатність бути спільним знаменником багатьох типологічно подібних «сюжетів» подальшого ставання й зростання української педагогіки вияскравлюється найоб'ємніше): рідна мова, філософія і словесність інтегровані у семантичні поля «Букваря»; наступний рівень – «лічба», тобто напрямні циклу природничо-математичних наук; далі-етнографія і географія (у парадигматиці сучасного українознавства відповідником їм – концентр «Україна-етнос»); підсумком, своєрідною «сумою» українознавчих диспозицій постає історія – універсальний символічний код, який вміщує все багатоманіття сенсів буття етнічної спільноти. Словесність і природа, етнографія і історія – екзистенційне розпросторення цих реєстрів в силовому полі Шевченкового чину трансформується в єдиний україноцентричний континуїтет, своєрідну матрицю концентрів, яка віднаходить для себе різні форми проявлення, лишаючись незмінною у своїх сутнісних характеристиках. Системних і універсальних водночас.

Узагальнюючи аналіз розгортання філософських напрямних та педагогічних стратегій Шевченкового «Кобзаря» можна умотивовано стверджувати, що Шевченків «Буквар» – то феномен, який переріс формат зумовленої контекстом доби педагогічної книги. Дискурсивний простір цієї праці засвідчив появу справді українознавчого Державного стандарту національної освіти, тому він має стати не лише предметом історичного розгляду, а й сучасного осмислення у контексті найактуальніших викликів ХХІ ст.

Александр Хоменко

«Букварь» Тараса Шевченко и проблематика формирования украиноведческого пространства национальной педагогики

Oleksandr Khomenko

“Primer” by Taras Shevchenko and issues of Ukrainistic space formation of national pedagogy

В'ячеслав Ціватий

Дипломатична академія України при МЗС України
(м. Київ)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО (1814 – 1861) ТА ЙОГО ДІЄВЕ СЛОВО НА СВІТОВИХ ПРОСТОРАХ: НАЦІЄТВОРЧИЙ І ІНСТИТУЦІЙНО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Мова – це багатофункціональний інструмент із арсеналу дипломатичного інструментарію, який послугується людству повсякденно як в суспільно-політичному житті, так і в міждержавних відносинах. За допомогою мови кожен громадянин формулює та висловлює думки, виражає почуття й емоції, пізнає навколишній світ й орієнтується у світовому просторі. Але, крім комунікативної, мислетворчої, інститутворчої, політичної, емотивної, експресивної, гносеологічної та інших функцій мова може виступати й націєтворчим чинником. Мова не є універсальною характеристикою всіх націй. Однак в історії формування української нації українська мова відігравала особливу роль. У цьому контексті варто звернутися до історії української літературної мови. Нова українська література сповнена сил і натхнення почала бурхливо розвиватися від кінця XVIII століття. На новий рівень розвитку українську мову піднесли Т. Шевченко й П. Куліш. Текстові фрагменти мозаїки діяльності та творчості Тараса Григоровича Шевченка складаються в грандіозне полотно українського національного відродження, у центрі якого знаходиться постать Тараса Шевченка, майстерність слова і діяльність якого слугували чинником формування української модерної нації.

Варто згадати далекі події 1840 року, коли у своїх спогадах О. Афанасьєв-Чужбинський¹ писав: «... Ещѣ мальчики могли научиться по-украински, но девочкам предстояло много труда понимать «по-мужицки», хотя ничто не мешало сохранять родной акцент и до глубокой старости. В то время, кроме «Энеиды» Котляревского, которой девицам читать не давали, на украинском языке были уже: повести Квитки, Полтова и приказки Гребенки, имелись везде

¹ Афанасьев Олександр Степанович (1817-1875) – більше відомий під псевдонімом А. Чужбинський – письменник і етнограф. З Тарасом Шевченком познайомився в червні 1843 року на балу у Волховській. Шевченкові присвятив вірш «Гарно твоя кобза грає», який надруковано у збірці «Молодик» (1843 р.).

рукописные сочинения Гулака-Артемовского, но всё это читалось как-то вяло высшим кругом. **Появление «Кобзаря» мигом разбудило апатию и вызвало любовь к родному слову...»¹.** Українські діячі XIX століття доклали багато зусиль для реалізації виниклої природної потреби розширення сфер функціонування української мови, робилися спроби запровадження її в освіту, науку, церкву (Кирило-Мефодіївське товариство 1840-х років, українське національно-культурне відродження кінця 50-х – початку 60-х рр. XIX ст.), що певною мірою спонукало царський уряд Російської імперії вбачати в цьому культурно-гуманітарному процесі політичну загрозу. І як наслідок, багатьма царськими указами заборонялося її використання. Найбільш горезвісні з них – Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року. Ці документи забороняли україномовну освіту, науку, театральні вистави, переклади, публічні виступи та ін.

Знаково, що в цей час, коли вживання української мови обмежувалося державою, і українська мова не могла повноцінно виконувати своїх функцій (насамперед комунікативну – забезпечення спілкування в різних сферах життя), українська мова виконала іншу функцію – консолідаційну: вона не тільки стала об'єднавчим чинником українців у боротьбі за їхні національні права, але й об'єднала поділених між різними імперіями (Російською та Австрійською імперіями) український народ. Українська мова, зокрема і завдячуючи зусиллям і дівості слова Тараса Шевченка, стала основним націєтворчим чинником і сформувала вагомі традиції інституційно-політичного розвитку української нації.

Постаттю Тараса Григоровича Шевченка цікавляться не тільки історики, лінгвісти, літературознавці, а й сучасні політики і дипломати. Творчість Тараса Шевченка – це своєрідна історична програма, що єднає вільних українців у різних обставинах життя нації, і саме в цій винятковій всеоб'єднуючій силі – сутність Шевченківського слова, уся велич його духу, патріотизму та ідентичності. Дипломати і політики намагаються інституціоналізувати творчий спадок славетного Кобзаря, у світовому політико-дипломатичному просторі, адже з його іменем пов'язане питання державотворення, яке є актуальним для сьогодення. Тараса Шевченка знають у багатьох державах і ушановують його ім'я. На сьогодні нараховується 1384 пам'ятники Тарасові Шевченкові у світі, з яких 128 установлені в 35 іноземних державах.

1 Чужбинский А. Воспоминания о Т.Г. Шевченке / А. Чужбинский. – СПб., 1861. – С. 3 – 4.

Організація Об'єднаних Націй із питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) внесла двохсотріччя з дня народження Тараса Шевченка в Календар пам'ятних дат. Указом Президента України від 11 квітня 2012 року № 257/2012 2014 рік проголошено Роком Тараса Шевченка. У зв'язку з цим заплановано ряд культурно-гуманітарних заходів, як в Україні так і за кордоном¹. Українська дипломатія гідно презентує ім'я славетного Кобзаря, який виступає у ХХІ столітті тією величною постаттю, яка забезпечує тісний, нерозривний зв'язок письменника з Батьківщиною і народом України у всьому світі. Політико-дипломатичне значення літературного доробку Тараса Шевченка на сьогодні полягає неодмінно також і у формуванні національної ідентичності українців. Творчість Тараса Шевченка – це виразник загальнолюдських цінностей, свободолюбства та демократичності української нації.

Враховуючи різні історіографічні підходи щодо виникнення й еволюції української нації – примордіалістський і модерністський², варто все ж таки акцентувати увагу на тому, що в історії формування української нації українська мова відіграла особливу роль у ХVІІІ-ХІХ століттях.

Популяризація творчості й доробку Тараса Шевченка у світовому культурно-гуманітарному просторі в контексті його широковідомості та славнозвісності – це вагомий інструментарій сучасної української дипломатії. Українська мова в історії українського націєтворення відіграла особливу роль і продовжує свою важливу інституційно-політичну функцію на теренах світового простору ХХІ століття. Українська мова як державна мова, спираючись на гідні традиції та новації, має і в подальшому відігравати в цьому процесі провідну і консолідуючу роль.

Вячеслав Циватый

Тарас Шевченко (1814 – 1861) и его действенное слово на мировых просторах: нациесозидательный и институционально-дипломатический аспект

Vyacheslav Tsivatyi

Taras Shevchenko (1814 – 1861) and his effectively word on the global space: creating of the nation and institutional&diploomatic aspects

1 Поточний архів Міністерства закордонних справ України. – Департамент зв'язків із закордонним українством та культурно-гуманітарного співробітництва. – Робоче досьє: 2012 – 2014 роки.

2 Див. дет.: Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Монографія / Георгій Касьянов. – К.: Либідь, 1999. – С. 265.

Анатолій Чайковський,

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ

Тарас Григорович Шевченко (1814 – 1861) – символічна постать в українській і світовій історії. Кобзареві присвячено багато досліджень у галузі історії, літературознавства, етнографії, фольклористики, філософії та ін., проте існують проблеми, не розкриті до кінця. Це передбачає актуальність даної теми.

Тарас Шевченко відомий як геніальний поет, прозаїк, драматург, художник. Наголошується на його ролі культурного діяча. Твори Кобзаря видаються багатьма світовими мовами за кордоном. Проте роль Т. Шевченка в українській історії вимагає систематизованого окреслення.

Діяльність Т. Шевченка пов'язана з Києвом. Початок культурно-просвітницької і творчої роботи Кобзаря стосується 1840-х рр., коли центром інтелігенції став не Харків, а Київ. Твердження про українську історію, власну національну специфіку, фольклорну спадщину рідного народу почали активізуватися в цей період. Тому еволюція світогляду і формування творчої індивідуальності Кобзаря пов'язана з науковою роботою Т. Шевченка в Києві. Зокрема, у 1843 і 1845 рр. Кобзар був художником у Київській комісії з питань розгляду старих актів, а в 1847 р. був затверджений викладачем малювання в Київському університеті (який сьогодні носить ім'я цього діяча). Ця діяльність пов'язана з інтересом Т. Шевченка до історії власного народу, реалізованої в культурних здобутках.

Українська минувшина цікавила Т. Шевченка не лише в проявах усної народної творчості, але й в архівних документах. Слід зазначити, що до джерельної бази Кобзар ставився уважно. Результатом експедиційної діяльності Т. Шевченка можна назвати видання «Живописная Украина», в якому український народ представлений не як екзотика, а як малодосліджений, проте цікавий феномен. Слід відзначити особливе відчуття історизму в Т. Шевченка. Таким чином, завдяки діяльності Кобзаря Україна змогла заявити про себе в словесному і образотворчому мистецтві.

Варто зазначити про увічнення постаті Кобзаря в образотворчому мистецтві, зокрема скульптурному. Загалом у світі Кобзареві поставлено 1384 пам'ятники – це більше, ніж іншим діячам. Звичайно, у першу чергу Шевченко увічнений в Україні, де йому споруджено 1256 пам'ятників. За статистикою, найбільше їх в Івано-Франківській області, Львівській, Тернопільській, Черкаській (на батьківщині митця). Усього Кобзар ушанований таким чином у тридцяти п'яти країнах: Україні, Росії, Білорусі, Казахстані, Польщі, Франції, Італії, США, Аргентині, Бразилії, Канаді та багатьох інших. Це показує близькість творчості та біографії Т. Шевченка різним народам, тобто можна стверджувати про введення Кобзаря до європейського контексту.

Незважаючи на те, що Шевченко не був належним чином оцінений за життя, перші пам'ятники йому були створені в Російській імперії. Так, найперше Т. Шевченка увічнив комендант Новопетровського укріплення І. Усков у 1881 р., у м. Форт Шевченко (Казахстан). Це пов'язано з тим, що Кобзар сім років перебував на засланні, але родина Ускових допомагала Т. Шевченку реалізовуватись в образотворчому мистецтві, незважаючи на царську заборону «писати і малювати». Відкриття пам'ятника було з нагоди 20-річчя з дня смерті Кобзаря.

Того ж року в садибі Алчевських – відомої родини меценатів, педагогів, культурних діячів – був поставлений бюст Шевченка. Це був найперший пам'ятник Кобзареві в Україні. Хоча в Російській імперії ім'я Т. Шевченка згадувалося з численними обмеженнями (але без прямих заборон), представники української інтелігенції: Олена Пчілка, Леся Українка, М. Коцюбинський та багато інших – активізували просвітницьку діяльність для визнання поета як творця української історії. Це підкреслює, що творчість Т. Шевченка не застаріла, а продовжує пізнаватися.

У ХХ ст. почала зростати кількість пам'ятників Т. Шевченку. Одним з найкращих меморіалів вважається харківський пам'ятник 1935 р. (автори – скульптор Матвій Манізер і архітектор Йосип Лангбард). За оригінальним задумом, фігура Шевченка оточена шістнадцятьма статуями, композиція побудована як спіраль.

Навіть стислий огляд показує, що різнобічна діяльність Т. Шевченка є неоцінним внеском до української історії, тому що виразником нації став митець, а не політичний діяч. Завдяки творчості Кобзар довів повноправність української мови і літератури, а загалом – рідної культури. Таким чином, Т. Шевченко визнаний як геній, рівноцінний митцям

інших культур: О. Пушкіну, Дж. Г. Н. Байрону, Й.-В. Гете, А. Міцкевичу та ін., – тобто постатям, які також творили власну історію. Адже культура – одне з питань історичного дослідження. Усім названим діячам було притаманне загострене відчуття історизму, тому є підстава стверджувати про історико-філософську специфіку митців як виразників національної культури. З огляду на це історичний екскурс підтверджує надзвичайну важливість вивчення спадщини Т. Шевченка для сьогодення.

Анатолій Чайковский

Тарас Шевченко в української історії

Anatoliy Chaykovsky

Taras Shevchenko in Ukrainian history

Маріано Чайковський

Почесний консул України

(м. Паранагуа, Федеративна Республіка Бразилія)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ПОЕТ УКРАЇНИ

Біля 200 років тому в Східній Європі на північ від Чорного моря, практично в центрі України, 9 березня 2014 р. народився Тарас Шевченко. Оточений великою материнською турботою та позбавлений всілякого матеріального комфорту, у невеликій халупі в с. Моринці неподалік від правого берега річки Дніпро з'явився майбутній геній, наполегливий патріот, великий митець, найвідоміший український поет. Озброєний відточеним мистецтвом володіння словом, якому не було рівних, йому було призначено знову вивести на поверхню українську мову і остаточно утвердити її статус на арені світової літератури. Його місією стало заохотити своїх співвітчизників, пригнічених жорстоким російським царством. Поет закликав їх повстати, відмовившись служити панам, які тримали народ у кріпаччині та національній неволі. Українці мали продовжити боротьбу за незалежність та самоутвердження України.

У XIX ст. Росія була великою імперією, що складалася з росіян та інших вільних та суверенних націй. Москва підкорила собі

Україну, Польщу, Литву, Білорусь, Естонію, Латвію, Фінляндію та різні сибірські народи, завершуючи захопленням Кавказу, що включав території Грузії та Вірменії. На території всієї імперії за наказом царя скасовувались всі національні особливості земель репресованих народів, включно з мовою та навіть іменами. Так, наприклад, Україну вони називали «Мала Русь», тобто «мала Росія». Будь-який опір проти влади безжально знищувався. У патріотів відповідних націй конфісковували їхню власність, їх засуджували до смертної кари або ж до заслання у віддалені куточки імперії, де вони переважно більшістю й помирали. Нарешті російський уряд призначив силову і повну русифікацію підпорядкованих йому народів, застосовуючи до них силу і називаючи їх «росіянами». Лише російська мова була дозволеною у громадських відділеннях, школах і навіть церквах. Страх був таким неблаганним, що заляканий народ вже не реагував на втрату свого духовного суверенітету. Україна мовчала, і складалося таке враження, що вона перетворилася на інертну масу, первинну матерію для розширення російської імперії.

Саме в цю епоху загального розпаду постала «книга книг» українського народу – «Кобзар» Тараса Шевченка. Зміст та форма «Кобзаря» змусили народ захоплюватись і тремтіти водночас. До Шевченка ніхто так не писав про експлуатацію народу, ніхто так високопоетично не описував українське минуле і не тужив у такій формі за тим, що народ у ті часи нічого не знав про славу минулих днів, залишаючись німим і покірним. Люди похилого віку, включаючи найбільш багатих і вільних, які вже давно не мали контакту з українською традицією і практично відвикли від рідної мови, плакали, читаючи «Кобзар». Зі словами молодого поета Україна затремтіла і підняла голову. Поет з тонкістю, яка вражала і сучасників, і нас, людей ХХІ сторіччя, глибоко знаючи свою землю, знайшов спосіб вираження, що доходив прямо до душі свого народу. Його добрі й легкі слова, такі глибокі, людяні та, насамперед, проникливі, пробудили те, що жевріло в душі пригнічених українців, те, що спало, що було притуплене бідами та спустошеннями – українське національне почуття.

Поет виявляє неймовірну любов до своєї землі та народу. Звабливими, новими та палаючими словами він описує красу та чарівність української землі, просте життя та людські почуття свого народу. Усі з подивом слухають звучання нового голосу, чії губи, стиснені від

болю, відкриваються лише на половину. Серця розмерзаються і починають пульсувати по-новому. У погляді людей з'являється щось нове. Почуття починають легко вібрувати, виражаючись в гарячих сльозах, сповнених меланхолії, ностальгії та суму за чимось хорошим та цінним, чого вже не стало. Вся Україна заговорила про цього колишнього кріпака, стала прославляти його, не жалкуючи теплих слів.

Могутня уява поета створила зображення минулого в його історичних та героїчних поемах – народ, незалежний і сповнений гордості, народ, який повинен був боротися за свободу спочатку проти турків та поляків, а потім проти тиранії та абсолютизму московських царів. Виснажена українська нація знемагала у тих війнах, і нащадки вільних козаків змушені були нести тягар кріпацтва. Тіні національних героїв, які боролися за свободу України, оживають в уяві Шевченка. У його вухах знову звучать крики та відлуння битв. Він перетворився на козацького кобзаря і воскрешає славне минуле козацтва.

Варто також відзначити, що в жодній іншій європейській літературі не існує такого протесту проти кріпацтва, який можна було б порівняти із Шевченковим. І не існує жодного поета слов'янського походження, який би міг так високохудожньо і з такою силою естетичної переконливості відобразити всі огидні сторони кріпацького поневолення.

Незважаючи на всі труднощі, Тарас Шевченко, син кріпаків, сповнений великої волі та незламної віри у перемогу демократичних ідеалів, став одним із найвидатніших поетів слов'янського світу. Його слава, як і слава його великих сучасників, поширилася на інші літератури світу. Та жоден із них так сильно не вірив і так ясно не заявляв, що демократія, правда та свобода все-таки отримають перемогу. Творець «Кобзаря» посідає у світовій літературі унікальне місце, бо ніхто так завзято не боровся і ніхто з такою незламністю не витримував удари долі, як Тарас Шевченко. Він поклав своє життя на те, щоб слово стало «на сторожі народу».

Мариано Чайковский

Тарас Шевченко – поэт Украины

Mariano Tchaikovsky

Taras Shevchenko as a poet of Ukraine

Денис Черниенко

Уфимский филиал Московского государственного гуманитарного университета им. М.А. Шолохова,
Центр по изучению славянских языков и культур
(г. Уфа, Башкортостан, Россия)

**АРАЛЬСКИМИ ДОРОГАМИ КОБЗАРЯ:
СОХРАНЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ О ШЕВЧЕНКО
В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ**

В 2013 г. исполнилось 165 лет с начала проведения научной экспедиции с целью комплексного изучения и описания Аральского моря (май 1848 г. – октябрь 1849 г.) под руководством русского ученого, путешественника, морского офицера А.И. Бутакова. Одним из активных участников кампании в качестве штатного рисовальщика был Тарас Шевченко – в то время рядовой Пятого Оренбургского линейного батальона в Орской крепости.

К 200-летию со дня рождения Т.Г. Шевченко в Оренбургской области РФ и Республике Казахстан проводится большая работа по подготовке к празднованию юбилейной даты. В том числе, 17-23 сентября 2013 г. при финансовой и организационной поддержке Оренбургского областного украинского культурно-просветительского общества им. Т.Г. Шевченко (председатель – Н.П. Науменко), Министерства культуры и внешних связей Оренбургской области, Управлений культуры Актюбинской и Кызыл-Ординской областей Республики Казахстан, был реализован международный научно-просветительский проект – экспедиция «Шляхами Кобзаря» («Дорогами Кобзаря»), инициаторами и участниками которого стали путешественник, фотограф, Заслуженный журналист Украины Н. Хриенко (Киев) и член Международной Ассоциации украинистов, Научного общества украинистов им. Т.Г. Шевченко, этнограф, кандидат исторических наук Д. Черниенко (Уфа). Поездка по шевченковским местам Оренбуржья и Казахстана носила ознакомительный характер, ставились задачи посещения исторических мест, связанных с жизнью и творчеством Т. Шевченко в период Аральского похода; ознакомление с состоянием памятников в преддверии 200-летнего юбилея; сбор информации и фотоматериалов для дальнейшей

научно-просветительской работы. Экспедиция показала большой интерес к фигуре и творчеству Т. Шевченко в Казахстане, внимание органов власти различного уровня и общественных активистов к сохранению исторических мест.

В г. Актобе память о Т. Шевченко поддерживается благодаря усилиям украинского этнокультурного общественного объединения «Оксана» (руководитель В.М. Моисеенко). В Областном Доме дружбы созданы «Шевченковский уголок», традиционный украинский интерьер, стенды, собирается библиотека, проводятся занятия воскресной школы. В Областном историко-краеведческом музее можно познакомиться с некоторыми репродукциями известных картин Т. Шевченко, имеющих отношение к казахской земле, а также материалами, рассказывающими об истории переселенческого движения из Украины в Западный Казахстан.

В п. Карабутак находится средняя школа, которая с 1966 г. носит имя Т.Г. Шевченко, действует класс украинского языка «Майбутнє» («Будущее»), где руками учителей и учащихся подготовлена экспозиция, посвященная Великому Кобзарю, украинской традиционной культуре и дружбе народов. Школьники – казахи и русские, с удовольствием и легкостью читают стихи поэта на языке оригинала. На одном из административных зданий в память о пребывании в Карабутаке Тараса Шевченко есть мемориальная доска, в сквере напротив по инициативе сельсовета и совхоза им. Шевченко еще в 1968 г. установлен памятник поэту, в сельском краеведческом музее представлены репродукции картин, сведения об истории похода, материалы о культурных связях с Украиной. Недалеко от Карабутака находятся остатки старой крепости и памятный обелиск в честь «великого украинского поэта-демократа».

В п. Иргиз (бывшее Уральское укрепление) в краеведческом музее представлены портрет художника, акварель «Укрепление Иргиз-Кала». В окрестностях находятся исторические памятники, связанные с Шевченко – священная гора и некрополь Манэ-аулие, место «Дустановой могилы» и др.

В г. Аральске (Кызыл-Ординская область) шевченковские материалы и небольшая библиотека собраны в историко-краеведческом музее. Экспонаты рассказывают о плавании экспедиции по Аральскому морю, научных открытиях, жизни путешественников, творче-

стве и истории изучения аральского периода в жизни Т. Шевченко. Шевченковедение Казахстана навсегда связано с именем Л.В. Сапожниковой (1938–2011) – педагога, историка-краеоведа, драматурга, Заслуженного учителя РК, заведующей народным музеем в школе № 14, автора нескольких монографий о пребывании Т. Шевченко на Арале. Школьные поисковые отряды под ее руководством в 1985–1992 гг. побывали во всех местах, где останавливалась экспедиция А.И. Бутакова, собирали уникальный фотоархив. В западной части Северного Аральского моря самый большой залив с 1961 г. носит имя Шевченко.

В п. Раим сохранились остатки небольшого гарнизона – контуры бывших крепостных стен, очертания казарм и других построек. В честь пребывания здесь Т. Шевченко на вершине холма в мае 1988 г. установлен памятный обелиск. В советское время и в 1990-х гг. краеведческие материалы собирались для школьного музея.

В п. Каратерен, стоявшем ранее на одном из рукавов в устье Сырдарьи недалеко от острова Косарал, в память о пребывании Т. Шевченко до начала 1990-х гг. сельская школа носила его имя, действовал музей, установлен белый погрудный бюст. Место, где располагался форт и росла джида (дикая маслина), посаженная руками Т. Шевченко, отмечено мемориальной табличкой. В советское время на экскурсии сюда регулярно приезжали учащиеся из Украины, а местных школьников под историческим деревом принимали в пионеры.

Таким образом, память о Тарасе Шевченко сохраняется в культурно-информационном пространстве современного Казахстана. Материалы экспедиции найдут применение в разных формах социальной презентации жизни и творческого наследия Т. Шевченко.

Denis Cherniyenko

By the Aral sea roads of Cobzar: maintenance of historical memory about Shevchenko in modern Kazakhstan

Ірина Черняк

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»

ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ КРАЙ У ЖИТТІ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ СТОЛІТТЯ

Багата Переяславська земля на талановитих та величних поста-тей української культури, освіти та науки. Здавалося б список відо-мих діячів, які творили історію землі Переяславської надзвичайно великий та нескінченний: це й відомі книзі, гетьмани, філософи, по-ети та художники.

Серед відомих імен одне з почесних місць належить українському поетові та художнику, патріотові українського народу – Тарасу Григо-ровичу Шевченко, творчість якого тісно пов'язана з Переяславом. Це місто зберігає сторінки історії його творчого злету, місце написання, на думку літераторів, найкращих його творів серед яких і величний «Заповіт». Можливо саме через написання «Заповіту» Т.Г. Шевченка, Переяслав знаний в усьому світі, в усіх куточках земної кулі, де є хоч один українець, де є прагнення до волі, до боротьби за незалежність¹.

Безсумнівно, що приїзд поета до Переяслава восени 1845 р. на-самперед був обумовлений інтересом Шевченка до історії рідного краю, визвольної боротьби українського народу, до того, чим так славився Переяслав у минулому. Свідченням цього є створення му-зею Заповіту Т.Г.Шевченка в Переяславі – Хмельницькому в мемо-ріальному будинку його друга Андрія Йосиповича Козачковського, у стінах якого «народжується» славетний «Заповіт». Переяславська осінь є чи не найбільш плідною у творчості Кобзаря часів перебуван-ня його на Україні. Тут же створює він поеми «Наймичка», «Кавказ» пише присвяту до поеми «Єретик»².

Крім поетичних творів, які Шевченко подарував Переяславській землі, лишає він ряд виконаних малюнків: це й Покровська церква, Вознесенський собор та єдину споруду XVII ст. в Переяславі Михай-лівську церкву.

Описи пам'яток архітектури давньоруського і середньовічного Переяслава, свідчать про досить ґрунтовні знання Шевченка в галузі архітектури, зокрема архітектурних стилів, хоч його характеристики

¹ Електронний ресурс// Режим доступу: <http://www.niez-pereyaslav.com.ua>

² Мірошник О.І. Шляхами великого Кобзаря // Т.Шевченко і Київщина. – С.2.

окремих пам'яток не завжди узгоджуються з висновками сучасних дослідників¹.

Перебуваючи в Переяславі, поет цікавиться історією цього краю, не втомлюється милуватися мальовничими схилами Дніпра, Альти та Трубежу, змальовує їх та залишає жити не тільки на папері, а й у своїй пам'яті. Особливо, перебуваючи на засланні часто згадував Шевченко Переяславську землю, місця де він бував, людей яких він зустрічав, їх тяжке знедолене життя він описує у своїх творах «Наймичка», «Сон», «Доля» та ін.

Своїми творами пройнятими глибокою ненавистю до гнобителів, Т.Шевченко відіграв величезну роль у розвитку національної і соціальної самосвідомості українського народу².

Творчість поета належить до вічно живих явищ, які не спиняються на тій точці, на якій застала їх смерть, але далі розвиваються в свідомості суспільства. Кожна епоха висловлює про них свою думку, і як би вірно не зрозуміла вона їх, але завжди залишить наступній епосі сказати щось нове й вірніше, і жодна не висловить усього остаточно³.

Відомостей та свідчень творчості Т.Шевченка на Переяславщині на сьогодні достатньо містять сучасні джерела, адже вклад поета – неоціненний. Його поклик душі – незламна воля до свободи, його мрія життя – вільна та могутня Україна, що й стало незмінним гаслом українського народу продовж декількох століть. Його величні твори, пісні та вірші не втратять своєї популярності та актуальності, допоки існує український народ.

Переяславці свято шанують історію свого міста, його засновників, тих, хто прославив його ім'я, бережно збирають та зберігають пам'ятки історико-культурної спадщини свого народу, щоб передавати своїм нащадкам як духовний скарб, та популяризувати між іншими народами як багату українську спадщину свого минулого.

Ирина Черняк

Переяславский край в жизни Тараса Григорьевича Шевченко: взгляд через столетия

Iryna Chernyak

The land of Pereyaslav in the life of Taras Shevchenko: looking through the centuries

1 Г.М. Шовкопляс, І.Г. Шовкопляс За покликом серця, 1990. – С.70.

2 Д. Косарик, Життя і діяльність Т.Шевченка, 1955. – С.3.

3 Культурологія: українська та зарубіжна культура : Навчальний посібник / Зязюн І., Семашко В. та ін.; Ред. М.М. Закович. – К. : Знання, 2007.

Олег Чирков

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ДІЯЛЬНІСТЬ ВІКІПЕДИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ. ЩОДО УПОРЯДКУВАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ОНОВЛЕННЯ Й ПОШИРЕННЯ У СВІТІ ЗНАНЬ ПРО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА СЛОВ'ЯНСЬКИМИ МОВАМИ

Тарас Шевченко у долі українського народу відігравав і відіграє велике значення. Це узгоджується з тим, що знання про нього в українському сегменті Веб-енциклопедії «Вікіпедія» посідають перше місце серед усіх українців за кількістю запитів користувачів. Творча спадщина Тараса Шевченка мала суттєве значення для багатьох поневолених народів, зокрема й слов'янських.

На початку ХХІ ст. найзапитуваніша серед людства енциклопедія «Вікіпедія» стала зручним і ефективним інструментом поширення довідково-енциклопедичних знань про світ і Україну в ньому. Мета нашого дослідження: охарактеризувати діяльність вікіпедичної спільноти на початку ХХІ ст. щодо відтворення в Україні й світі знань про Тараса Шевченка слов'янськими мовами. Об'єкт дослідження – історія України та зарубіжних українців, розглядається у зв'язку з глобальною історією. Предмет дослідження: діяльність вікіпедичної спільноти на початку ХХІ ст. щодо упорядкування, зберігання, оновлення й поширення у світі знань про Тараса Шевченка слов'янськими мовами.

Дослідження здійснено у ННДІУВІ на виконання наукової теми «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці у світовій цивілізації і культурі» (№0112U003511). Результати тематично близьких досліджень автор оприлюднив (2011–2013), зокрема, у журналах «Українознавство» та «Українознавчий альманах», «Збірнику наукових праць ННДІУВІ», колективній монографії «Українська земля і люди. Український етнос у світовому часопросторі».

Серед висновків, зроблених за результатами дослідження, є такі:

1. Знання про Тараса Шевченка упорядковуються, зберігаються, оновлюються й поширюються мовами багатьох народів різних частин Землі. У найбільшій енциклопедії світу – Вікіпедії, стаття «Тарас Шевченко» була (наприкінці жовтня 2013 р.) принаймні започаткована

56 мовами й діалектами, серед яких вагому групу становлять статті мовами слов'янської групи індоєвропейської мовної сім'ї.

2. Більшість сегментів Вікіпедії, що створені слов'янськими мовами й діалектами, мають принаймні одну статтю про Тараса Шевченка чи його діяльність. Стаття «Тарас Шевченко» є у таких сегментах слов'янської мовної групи: двох українських (офіційному українському та русинським діалектом), двох білоруських, болгарському, боснійському, чеському, хорватському, македонському, польському, російському, словацькому, сербському.

3. Ім'я Тараса Шевченка згадувалося (наприкінці жовтня 2013 р.) у незмінному вигляді в українському сегменті у 891 статті, російському – 1473 статтях, польському – 59 статтях. У найнаповненішому мовному сегменті Вікіпедії «Тарас Шевченко» згадувався принаймні один раз у 585 статтях, у німецькому – 119, французькому – 42, германському – 15.

4. Статті про Тараса Шевченка почали утворюватися у 2004–2005 рр., після появи статті про Тараса Шевченка в українському сегменті Вікіпедії.

5. Знання про Шевченка, наявні у сегментах Вікіпедії слов'янськими мовами, відрізняються за обсягом та змістом, проте усі вони мають довідково-енциклопедичний стиль.

6. Стаття «Тарас Шевченко» вже не один рік посідає друге місце після статті «Україна» за кількістю переглядів серед читачів українського сегмента Вікіпедії (статті «Франко Іван Якович» та «Леся Українка» перебувають серед першого десятка).

7. Сьогодні діяльність частини вікіпедичної спільноти світу спрямована на оновлення наявних статей про Тараса Шевченка та його твори у Вікіпедії, а також на створення відповідних статей у тих мовних сегментах, де їх ще немає.

Олег Чирков

Деятельность википедической общности в начале XXI в. по упорядочению, хранению, обновлению и распространению в мире знаний о Тарасе Шевченко на славянских языках

Oleg Chyrkov

Activity of the generality of “Wikipedia” at the beginning 19th century on the ordering, the storage, the renovation and the propagation in the world of knowledge about Taras Shevchenko in the Slav languages

Світлана Чмільова,

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

Олег Царенко

Глобинська ЗОШ № 3І-ІІ ступеня

ХУДОЖНЯ СПАДЩИНА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ НА УРОЦІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Художні твори, у яких репрезентовано історію, мають потужний інформаційний потенціал. Звернення до них під час навчання історії забезпечує розвиток культури історичного мислення, сприяє процесу творчого пізнання конкретних історичних подій та явищ, осмисленню національних і загальнолюдських цінностей. Особливо цінною як у пізнавальному, так і естетично-художньому та ідейно-тематичному аспектах є творчість Т. Шевченка. У нашій розвідці спробуємо визначити можливості використання його художньої спадщини на уроках історії України в 9 класі.

Відомо, що Т. Шевченко цікавився українськими старовинними пам'ятками, історією Київської Русі, Стародавнього Риму та Стародавньої Греції. Він вивчав героїчне минуле українського народу та його матеріальну культуру. Мандруючи містами й селами, він змальовував різні типи селян, окремі побутові сцени. Любив рисувати селянські хати, оскільки народився і виріс у селі. «Він глибоко розумів, що точна фіксація етнографічних предметів, явищ (народне житло, одяг, побут) матиме важливе наукове значення»¹.

Згідно із чинною навчальною програмою у 9 класі вивчається історія України ХІХ ст. Безумовно, художні твори Т. Шевченка є джерелом історичних знань про цей період. Вони дають яскраве уявлення про соціально-економічне життя українського народу, його культурне надбання, побут, звичаї і традиції, допомагають досягнути світогляд тогочасної людини. Такі візуальні історичні джерела можна використовувати як мотивацію уроку, підсумок, як складник тематичного оцінювання. Учителю може ознайомити учнів із творами Т. Шевченка при вивченні нового матеріалу для ілюстрації певних історичних подій та явищ; підібрати твори, які допоможуть досягти

¹ Борисенко В. *Малярська спадщина Тараса Шевченка в контексті візуальної антропології // Народна творчість та етнологія. – 2013. – № 3. – С. 49.*

переконливості певного твердження чи висновку; організувати самостійну роботу учнів над творами художника тощо.

Велике пізнавальне значення мають твори Т. Шевченка «Будинок І.П. Котляревського в Полтаві», «На околиці», «Повідь», «Комора в Потоках», «Хата батьків» та ін. Вони виконані переважно на території Середньої Наддніпрянщини (Полтавщина, Київщина, Чернігівщина) і є цінним краєзнавчим матеріалом, що унаочнює динаміку змін у традиційній культурі певної місцевості, допомагає учням отримати знання про просту сільську архітектуру, порівняти її із сучасністю. Вражає своєю викінченістю та майстерністю твір «Вдовина хата на Україні». Це надзвичайно промовистий малюнок, на якому зображено убоге селянське житло. Використання його як історичного джерела дає образну уяву про різку відмінність соціально-економічного становища різних суспільних станів. Учням після первинного опису варто поставити запитання про настрій, який прагнув створити автор у глядача і завдяки яким засобам створюється цей настрій (колір, контраст, композиція тощо). Що хотів показати автор? За допомогою яких прийомів він намагається донести головну ідею свого твору? (половина хати з обдертою стріхою і великим незграбним комином на першому плані, під хатою сидить напівголе дитинча, на подвір'ї пасеться миршавий підсвинок тощо).

Поглиблюють уявлення про людину XIX ст., її зовнішність, психічний стан, світосприйняття такі твори, як «Голова селянина», «Парубок з люлькою», «Хлопець з граблями». Особливо вдалим є малюнок «Знахар», де зображено літнього селянина в характерному одязі (свита, шаровари, чоботи, смушева шапка), який поважно крокує вулицею села з палицею в руках. Постать знахаря подано на тлі типових для українського села деталей (сплетений з верболозу тин, крилате дерево, хата під солом'яною стріхою).

Великий виховний потенціал для засвоєння дев'ятикласниками теми «Доля української жінки. Сімейний побут» мають ті твори Т. Шевченка, у яких він із проникливим психологізмом зображує повсякденне життя села і долю жінки. Найбільш яскравими у цьому контексті є картини «Катерина» та «Селянська родина», ілюстрації яких досить часто зустрічаються в навчальних підручниках та посібниках, тому, на перший погляд, може видатися, що все вже сказано про цей твір, все підмічено, однак полотно невичерпне для інтерпретації, його

можна прочитувати знову і знову, у різних контекстах. У творах «Селянська родина» та «На пасіці» через звичну картинку із сімейного побуту Шевченко втілює споконвічний ідеал українського народу – родину. Селянська родина для самого Шевченка – це той омріяний ідеал, до якого він прагнув усе своє життя. Сучасному молодому поколінню важливо навчитися пошанувати свій рід і родину, воно має усвідомити, що сім'я має бути міцною і тривкою, а тому – повною. Жінка є берегинею домашнього вогнища, тепла, родинного затишку.

Таким чином, використання художніх творів Т. Шевченка як історичного джерела дає можливість викликати в учнів інтерес до історії, поглибити знання про довговічну героїчну боротьбу українського народу за волю та духовні надбання культури. Через критичне і вдумливе осягнення творчості Кобзаря відбувається поступове, виражене пізнання самих себе.

Светлана Чмилёва, Олег Царенко

Художественное наследие Тараса Шевченко как источник исторических знаний на уроке истории Украины

Svitlana Chmyliova, Oleg Tsarienko

Artistic heritage Shevchenko as a source of historical knowledge on history lesson of Ukraine

Юлія Чубик

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ПОЛЬСЬКА РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ШЕВЧЕНКА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Починаючи з другої половини ХІХ ст. творчість Шевченка стає предметом наукових студій, палких полемік: з одного боку, заперечення, з іншого, популяризації і навіть пропаганди. Найплідніше творчість Шевченка освоювалася у цей час в Польщі. В умовах гострих

дебатів довкола Шевченка в пресі, які були передусім політичними, польс. літератори інтенсивно працювали над перекладами творів Шевченка. Значна роль у поширенні серед польської громадськості його поезії належала групі молоді, що називалася «хлопоманами» і згодом брала активну участь у діяльності українських громад (В. Антонович, Т. Рильський, Б. Познанський та ін.). До групи належав також Л. Совінський, який першим переклав твори Шевченка. 1860 у газеті «Kurjer Wileński», що її видавав А. Кіркор, у номерах 41, 63 і 67 з'явилося три вірші Шевченка у перекладі Л. Совінського: «Чого ти ходиш на могилу?», «Нащо мені женитися» і «Ой по горі ромен цвіте». 1861 Л. Совінський видав у Вільні книжку «Тарас Шевченко, студія Леонарда Совінського з додатком перекладу „Гайдамаків“», де, крім поеми, вміщено 10 перекладених творів і фрагментів творів Шевченка.¹ 1870 вийшов його є переклад поеми «Наймичка». Студія Л. Совінського була інформативною, у ній дослідник відзначив кілька рис духовного портрета Шевченка: любов до селянства, ненависть до будь-якого насильства, відчуття власної правоти. Переклад «Гайдамаків» Л. Совінського викликав відгук у польському середовищі, зокрема Ф. Фаленський опублікував під криптонімом «F» у журналі «Biblioteka Warszawska» статтю, в якій обурювався зухвальством перекладача². Саме через такі закиди наступний польський перекладач Шевченка А. Їожалчинський відкрив вид своїх перекладів, що з'явилося у Києві 1862, полемікою із опонентами Л. Совінського і з самим Л. Совінським, який намагався трактувати Шевченка на підставі «Гайдамаків» винятково як поета пристрасті. А. Їожалчинський дійшов висновку, що «Шевченко як національний поет оспівав і шалене гайдамацьке минуле народу так, як повинен був це зробити, залишившись при цьому чистим». У передмові А. Їожалчинський назвав поета пророком, справжнім християнином і батьком народу. У перекладі дотримувався принципу текстуальної точності, тому обмежився ритмізованою прозою. А. Їожалчинський переклав «Тарасову ніч», «Катерину», «Тополі», «Гамалію», «Наймичку», «Москалеву криницю», а також ліричні вірші, загалом 27 творів.

Паралельно творчість Шевченка осмислювала й польська літературна критика. 1865 з'явилася перша в історії шевченкознавства

¹ T. Szewczenko. Studium przez Leonarda Sowińskiego z dołączeniem przekładu Hajdamaków. – Wilno, 1861

² Грабович Г. Шевченкові «Гайдамаки»: Поема і критика. – К.: Критика, 2013. – С. 69.

монографія про Шевченка. Знаменно, що її автором був поляк, барон Гвідо де Батталья, який випередив як українських, так і російських авторів. У праці «Тарас Шевченко. Його життя і твори» (Л., 1865) Гвідо де Батталья охарактеризував Шевченка як національного генія, того, хто покликав до життя українську національну ідею.

Після поразки польського повстання 1863 зацікавлення творами Шевченка серед поляків знижується. У цей час лише П. Свенціцький публікує переклади з Шевченка у львівських часописах, зокрема в часописі «Świat». У його перекладі вперше польською мовою з'явилися такі твори Шевченка, як «Розрита могила», «Чигрине, Чигрине», «Кавказ», «Минають дні, минають ночі», «Садок вишневий коло хати», «Ой три шляхи широкії» та ін. Переклади П. Свенціцького відзначаються точністю передавання змісту оригіналу, успішним для свого часу вирішенням художньо-стильових перекладацьких завдань. У «Świat» у 1866-67 опубліковано також анонімні рецензії, автори яких визнавали світове значення творчості Шевченка. У 4 числі часопису за 1867 було опубліковано вірш журналіста Б. Коморовського «Пам'яті Тараса Шевченка в річницю його смерті» (датовано 26.02.1867).

У 1870-х рр. в польському літературознавстві тривало осмислення творчості Шевченка. А. Кіркор видав працю «Про літературу братніх слов'янських народів» (Краків, 1874 [польс. мовою]), в якій віддавав належне генію Шевченка. С. Грудзінський, публікуючи збірку своїх поезій 1873, умістив у ній переклад вірша «Думи мої, думи мої» (1840) та балади «Тополя». 1875 польський письменник і громадський діяч Б. Червенський присвятив Шевченкові вірш «Смерть Шевченка» (Ruch literacki. 1875. №11), а український поет О. Левицький на сторінках календаря «Lwowianin» за 1870 опублікував власні переклади польської поезії «Сестрі» та «Минули літа молодії».

У 1880-х рр. з'явився передрук перекл. Л. Совінського і В. Сиромкмі (1883; львівське вид-во «Mrówka»). Ім'я Шевченка стає особливо популярним у середовищі революційно настроєної молоді. Я. Каспрович написав вірш «Тарасові Шевченкові», вислав його 1885 до редакції петербурзького часопису «Краї», однак російська цензура не пропустила твір до друку. У ньому Я. Каспрович виявив глибоку обізнаність із творчістю Шевченка¹. Г. Іглінський зазначив, що Я. Каспровича з Шевченком єднало не тільки селянське походження й

¹ Kasprowicz J. Pisma zebrane. Kraków, 1973. T.1. – S. 498

особлива вразливість на неправду, а й неприйняття релігійного формалізму й захоплення Біблією¹.

Творчістю Шевченка зацікавилася й Е. Ожешко, яка перекладала твори української літератури, збираючи матеріал до української антології. Пожвавлення інтересу до Шевченка наприкінці XIX ст. певною мірою було викликане науково-популяризаторською діяльністю І. Франка і М. Павлика. Не без впливу Франка у 1884 - 85 рр. почали з'являтися огляди укр. літератури, написані польськими дослідниками. Наприклад, у статті «З літератури української» (Prawda. 1884. № 9-17 [польс.мовою]) Ф. Равіта-Гавронський розглядав Шевченка як геніального самоука, протиставляючи його освіченому П. Кулішу. Водночас дослідник наголосив на великій ролі Шевченка у створенні «школи народної літератури».

Таким чином, від 40-х рр. XIX ст. і донині триває наполегливе освоєння польськими науковцями і письменниками спадщини Шевченка у трьох напрямках: як поета, прозаїка і маляра, як політ. діяча, як самобутнього явища у багатовікових українсько-польських взаєминах. З українського боку тема «Шевченко і Польща» була не менш актуальною: вона розкривала джерела формування поета, процес включення української літератури до світової.

Юлія Чубик

Польская рецепция творчества Шевченко во второй половине XIX века

Yulia Chubyk

Polish reception of the works by Taras Shevchenko in the second half of XIX century

¹ *Igliński G. Romantyczne posłannictwo słowa. «Ni Archimedes, ni Galileusz...» Tarasa Szewczenki jako przykład liryki profetycznej // W kręgu kultury ukraińskiej. – Olsztyn, 1995. – S. 44.*

Світлана Шабі

Красноградський коледж Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

**РОЛЬ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
САМОСВІДОМІСТІ УКРАЇНЦІВ**

Т.Г. Шевченко справедливо вважається одним із найбільших патріотів усіх часів і народів. Мало хто в історії світової культури так самовіддано захищав свободу і незалежність батьківщини, честь і гідність народу. Кобзар відіграв величезну роль у розвитку національної і соціальної самосвідомості українського народу, і тому його можна без перебільшення вважати яскравим представником української модерної нації.

Зважаючи на те, що стержнем для мільйонів українців стало його слово, що тримало і тримає надалі українство, усвідомлюючи власну велич, зупинимося коротко на ознаках модерності певної нації. Приєднуємося до думок відомого британського суспільствознавця Е. Сміта, котрий характеризує модерну націю як «масову націю»¹, тобто прогресивні громадські діячі апелюють до всього народу, і коли вони піднімають «народ» до рівня нації, то теоретично об'єднують у суверенну націю всі верстви певного населення. Усі громадяни рівні перед законами нації, і «в теорії немає проміжних утворень між громадянином і національною державою»². Також ознаками модерної нації можна вважати не тільки історично-культурну, а й політичну спільноту, де громадянин – той, хто поділяє спільну громадську культуру нації, має певні права і виконує певні обов'язки щодо своїх співгромадян. Ці права й обов'язки сформульовані в офіційних конституціях, які вважаються кодифікаціями національної волі, виражаючи набір спільних цінностей і традицій спільноти. І що найважливіше, модерні нації мають універсально застосовну ідеологію – націоналізм, що означає, що світ ділиться на нації, що нація є джерелом будь-якої політичної влади. Щоб бути вільною й реалізуватися, людина

1 Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. М.Климчука і Т.Цимбала. (Серія «Зміна парадигми»; Вип. 11). – К.: Ніка-Центр, 2006. – С. 84.

2 Сміт Е.. Нації та націоналізм у глобальну епоху. – К.: Ніка-Центр, 2006. – С.109.

має належати до нації, кожна нація має виражати свій справжній характер будучи автономною, мирний і справедливий світ можна збудувати лише на основі автономних націй.

Виходячи із сказаного та аналізуючи життєвий і творчий шлях Т. Шевченка, можемо зробити висновок, що найбільше для утвердження національної самосвідомості українців, перетворення нашого народу в модерну націю, зробив саме Великий Кобзар, його геніальна творча спадщина.

Після виходу в Петербурзі 1840 р. збірки «Кобзаря» його твори стали могутньою рушійною силою формування національної самосвідомості багатьох українців, творчість Шевченка почала проникати в саму гущу народних мас пригнобленої царизмом України, пробуджувати національну гідність людей. Не випадково про себе він сказав: «Історія мого життя є частиною історії мого народу»¹. Шевченко свято вірив у перемогу народу, скасування самодержавно-кріпосницького ладу, оновлення світу. У поемі «Кавказ» він пише: «Встане правда! Встане воля!». У цих словах висловлена віковична мрія про визволення людини-трудівника, глибока переконаність у тому, що життя народу стане вільним і щасливим. Він вірив в оновлення світу і всенародну волю та все робив, щоб поневолені раби «люде темнії, незрячі»:

Незрячі прозять, а кривие.

Мов сарна з гаю, помайнують. (Ісаія. Гл. 35).

Сила Шевченкового слова була небезпечна навіть не стільки в тому, що він силою свого таланту міг знищити імперію, а в тому, що його слово знаходило відгук у тисяч інших людей, поезія стала найважливішим складником духовного єства українського народу. А проти нації, якщо вона тільки відчула свою силу, жодна імперія безсила. Його твори стверджували і надалі стверджують існування національного самосвідомого суб'єкта, який має власну історію, власну філософію, власний погляд на світ, власну трагедію і власну велич водночас.

Був він свідомий, що своєю визвольною поезією відродить бажання в українців бути народом, бути нацією так, як наші славні козацькі прадіди.

¹ Горбула О.Д., Тюрменко І.І. Культурологія: теорія та історія культури: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літ., 2004. – С. 283.

Може зйдуть і виростуть ножі обоюдні,
Розпанахають погане серце трудне
І вицідять сукровату, і наллють живої
Козацької тії крові, чистої, святої... (Чигрине, Чигрине).

Саме тому він вогненний видає наказ: «Будьте люди!», «Схаме-ніться!». Це була його вічна мрія.

У його посланні «І мертвим, і живим...» (1845), адресованому «землякам», поет намагаєтьс пробудити в серцях кращої частини панства милосердя до своїх селян-кріпаків і патріотизм, усовістити їх або й застеретти, погрожуючи реальною перспективою кривавого повстання, яке знекровить націю. Метою ж була національна злагода за умови демократизації суспільства, – тільки таким чином можливе досягнення соціального, політичного й національного визволення. Йому мало передувати визволення духовне й моральне. Ці засади – нове слово не тільки в українській літературі, а й в усій суспільній думці України.

Таким чином, підсумовуючи, можемо сказати, що Т.Г. Шевченко зробив велетенський внесок у пробудження й формування національної свідомості українського народу, у розвиток української та світової культури. Ідеї, думки, вся творчість Шевченкового генія стала тим живим феноменом, який далі розвивається вже у свідомості українського суспільства. Як актуально сьогодні звучать безсмертні Шевченкові слова: «Свою Україну любіть, Любіть її... во время люте, В останню тяжкую минуту За неї Господа моліть».

Шаби Светлана

Роль Т.Г. Шевченко в формировании национального самосознания украинцев

Shabi Svetlana

T.G. Shevchenko's role in national consciousness forming of the Ukrainians

Володимир Шевченко

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ПОЛУМ'ЯНЕ СЛОВО ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ В ПЕРШИХ БОЯХ З ФАШИЗМОМ

Відзначаючи 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка доцільно звернути увагу на те, що (і це символічно!) вже перші збройні виступи українців проти фашизму пов'язані з іменем великого Кобзаря. Натхненні його словом і героїчним життям українці з усього світу вперше виступили проти фашистських агресорів ще в 30-х рр. XX ст. в Іспанії.

Україна з перших днів Другої світової війни була втягнута у вир воєнних подій. Її землі перебували в той час під владою різних держав: Українська РСР в Радянському Союзі; Закарпаття – в Чехословаччині, а потім – в Угорщині; Буковина та Ізмаїльщина – в Румунії, а потім в СРСР; Західна Україна – в Польщі, а потім – в СРСР. Багато наших співвітчизників проживали в інших країнах Європи, Америки, Азії. І яку б політику не проводили уряди останніх, більшість українців скрізь виступала проти фашизму, багато з них із зброєю в руках у лавах армій відповідних держав чи власних добровільних військових формувань ставали до смертельного двобою з поневолювачами.

Створюючи плацдарм для подальшої експансії, Німеччина та Італія в 1936–1939 рр. втруtilись у громадянську війну в Іспанії, яка стала першою жертвою німецької та італійської агресії, ареною міжнародного зіткнення між фашизмом і демократичними силами світу. Десятки тисяч добровольців, в тому числі і українці, з 53 держав на заклик іспанського уряду рушили на поміч народу цієї країни. Перші українці прибули до Іспанії разом із французькими, бельгійськими та польськими антифашистами. Це здебільшого були шахтарі та металурги, котрі потрапили до Франції, Бельгії з західноукраїнських земель у пошуках роботи. Потім до них приєдналися українці в складі добровольців з СРСР. Бійці, командири, політпрацівники українського походження в складі інтернаціональних бригад ім. Домбровського, Чапаєва, Лінкольна та інших обороняли Мадрид, воювали під Гвадалахарою, Толедо, на інших фронтах. Значною мірою через

українські порти на прохання іспанського уряду кораблями Чорноморського флоту було перевезено чимало продовольства, одягу, медикаментів, устаткування, 648 літаків, 407 танків і бронемашин, 1186 гармат, 205 тисяч кулеметів, майже 500 тис. гвинтівок. Значна частина цієї допомоги була вироблена робітниками і селянами України.

У червні 1937 р. із українців в складі бригади ім. Домбровського була створена рота (компанія) імені Тараса Шевченка, в яку, крім наших співвітчизників, входили білоруси, росіяни, поляки, іспанці. Командував ротою С. Томашевич. У зв'язку зі створенням роти Ю. Великанович у бригадній газеті «Домбровщак» зазначав, що «перша компанія імені Тараса Шевченка з честю виконає його «Заповіт» у боротьбі за свободу і культуру... Українці, пов'язуючи сучасне з героїчною боротьбою минулої доби, створили компанію імені Тараса Шевченка... В'язень царських казематів, засланець диких степів, переслідуваний і зненавиджений властями поет піднімається на широких полях Іспанії».

З кінця 1937 р. в роті почала виходити газета «Боротьба», дуже популярна серед бійців. На початку 1938 р. командир роти С. Томашевич в одній із статей писав: «В іспанських селах і містах часто лунає прекрасна українська пісня – то йде рота ім. Тараса Шевченка. І під час тяжких переходів командир батальйону звертається до шевченківців: «А може українці заспівають!» Гримить могутня пісня, а тяжкий перехід стає легшим».

В газеті вміщувались матеріали, присвячені Т.Г.Шевченку, чия творчість и життя надихали бійців на героїчну боротьбу. В статті «Кріпак-поет» розповідалось про твори великого Кобзаря, про його вклад в справу визволення свого народу, про любов українства до свого співця, повагу до нього в усьому світі. «Шевченко помер, – писав невідомий автор статті, підписаний ініціалами С.П., – але ідея його не вмерла, ідея жива». В іншому матеріалі «Поміж своїх» за підписом В. Добровольця газета розповідала про звияжний шлях роти ім. Тараса Шевченка, з глибокою симпатією говорилося про поляків, іспанців, бійців інших національностей роти. Підкреслювалось, що бойові дії роти ім. Шевченка підтверджують її право носити ім'я славного українця-поета - геніального представника свого народу, всіх покривджених, гноблених і поневолених.

В місті Альбасеті, де була створена база для інтернаціоналістів, що прибули з різних країн, видавався бюлетень українською мовою

«Вісті із Західної України». Епіграфом до бюлетеня стояли слова Т.Г.Шевченка:

Поховайте та вставляйте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.

В спільній борні з фашизмом, під прапором Т.Шевченка об'єднувались добровольці різних національностей, зокрема, українці, росіяни, поляки, представники інших національностей. Видатним втіленням такої бойової співпраці, дружби, єдності був і героїчний шлях роти ім. Тараса Шевченка на фронтах Іспанії – один з кращих пам'ятників великому поетові-революціонеру. Це – яскравий приклад бойового побратимства українців, росіян, поляків, синів і дочок інших народів в боротьбі «за вашу і нашу свободу». Він переконливо втілював ті тенденції, які започаткував Великий Кобзар у взаєминах, відносинах українців з представниками усіх інших народів: дружби, порозуміння, взаємної підтримки в спільній боротьбі з гнобителями і агресорами.

Владимир Шевченко

Пламенное слово Великого Кобзаря в первых боях с фашизмом

Volodymyr Shevchenko

Flaming word of Great Cobzar in first battles against fascism

Тетяна Шевченко

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

**ТАРАС ШЕВЧЕНКО В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ УКРАЇНІСТИЦІ
(ДОСЛІДНИЙ ПРОЕКТ ГУМАНІТАРНОГО ЦЕНТРУ
ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ЦЕНТРАЛЬНО-
СХІДНОЇ ЄВРОПИ ЛЕЙПЦИЗЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ «DER
UKRAINISCHE DICHTER TARAS ŠEVČENKO ALS LIEU DE
MÉMOIRE VON 1960 BIS HEUTE», 2009 – 2011 PP.)**

Дослідний літературознавчо-культурознавчий проект «Der ukrainische Dichter Taras Ševčenko als lieu de mémoire von 1960 bis heute

[Український поет Тарас Шевченко як *lieu de mémoire* з 1960 р. до сьогодні]» (керівник – проф. Штефан Трьобст, координатор – Єнні Альварт¹) був реалізований протягом 2009-2011 рр. при Гуманітарному центрі досліджень історії та культури Центрально-Східної Європи Лейпцизького університету². Це єдиний на сьогодні дослідний проєкт, присвячений Шевченку в Німеччині та фінансований Німецьким дослідницьким товариством (*Deutsche Forschungsgemeinschaft [DFG]*) – головний фонд, який фінансує німецькі державні наукові інституції.³

Причиною вибору лейпцигських науковців постаті Тараса Шевченка стала його головна роль як «батька нації» у запеклих дискусіях про радянське минуле, яке відобразилось у культурі пам'яті в Україні. Вчені звертають увагу на незначну дослідницьку увагу до загальноукраїнського та міжнаціонального статусу постаті Шевченка у культурних зв'язках пострадянського простору. Саме Шевченко після здобуття Україною незалежності 1991 р. став тією об'єднавчою фігурою у культурно роз'єднаних частинах України, видатна роль якої визнавалась до цього періоду та визнається після.

На підставі наукових біографій, літературних та журналістських текстів про життя Т. Шевченка досліджуються зміни та константи в інтерпретації його біографії від 1960 до сьогодні. Проєкт висвітлює, як продукт радянської історичної політики – Шевченко як «революційний демократ» і символ культурної єдності Росії та України – набув значущості для досягнення державної незалежності України після розпаду СРСР. Підкреслюється плюралізація образу Шевченка після 1991 р., який розглядається і як «геній українського народу», і як «хрещений батько українського націоналізму». Проєкт вивчає

1 Dr. Jenny Marietta Alwart. Wissenschaftliche Mitarbeiterin http://www.uni-leipzig.de/~gwzo/index.php?option=com_content&view=article&id=629&Itemid=1450 (станом на 4.02.2104 р.)

2 Einzelprojekt in Kooperation mit der Projektgruppe Erinnerungskulturen «Der ukrainische Dichter Taras Ševčenko als *lieu de mémoire* von 1960 bis heute» http://www.uni-leipzig.de/~gwzo/index.php?option=com_content&view=article&id=628&Itemid=1531 (станом на 4.02.2104 р.)

3 На цьому тлі винятком також є видана у Мюнхені монографія австрійського славіста та україніста, професора Віденського університету Мехая Мозера «Taras Ševčenko und die moderne ukrainische Schriftsprache – Versuch einer Würdigung (Taras Ševčenko and Modern Standard Ukrainian – toward an assessment)» (Мюнхен, 2008). Український переклад: Мозер М. Тарас Шевченко і сучасна українська мова: спроба гідної оцінки. – Львів, 2012. – 327 с.

представлення Шевченка як комуніста, націоналіста, християнина, атеїста, дисидента, анархіста.

У межах проекту були оприлюднені наукові праці Єнні Альварт «Shevchenko forever - interpretations of the Ukrainian poet as a lieu de mémoire before and after 1991 [Тарас Шевченко назавжди – інтерпретації українського поета як a lieu de mémoire до і після 1991 р.]»¹, «Taras Ševčenko als lieu de mémoire bei Ivan Džjuba [Тарас Шевченко як lieu de mémoire у Івана Дзюби]»², «Umdeutung des “nationalen Heiligtums”. Aktuelle erinnerungskulturelle Kontroversen um Taras Schewtschenko [Переосмислення “національної святині”. Актуальні контрверсії культури пам’яті щодо Тараса Шевченка]»³, «Тарас Шевченко у культурі пам’яті та політиці історії сучасної України»⁴, «“Постколоніальний синдром” і Тарас Шевченко як місце пам’яті»⁵. У листопаді 2011 р. Є. Альварт відвідала Україну з циклом відкритих семінарів та публічних лекцій, присвячених тематиці проекту⁶.

Підсумком дослідного проекту стала монографія Є. Альварт «Mit Taras Ševčenko Staat machen. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik in der Ukraine vor und nach 1991 [Творити державу з Тарасом Шевченком. Культура пам’яті та історична політика в Україні до і після 1991 року]» (Кьольн-Веймар-Відень, 2012)⁷. Дослідниця аналізує в монографії різні уявлення про поета політиків, вчених, митців поп-арту та авангардної музики, вчених, художників, журналістів,

¹ Alwart J. Shevchenko forever - interpretations of the Ukrainian poet as a lieu de mémoire before and after 1991 // World Orders Revisited / Ed. by U. Engel, M. Middell. – Leipzig, 2010. – S. 269 – 279.

² Alwart J. Taras Ševčenko als lieu de mémoire bei Ivan Džjuba // Zeitschrift für Slawistik. – 2009. – № 54. – S. 470 – 480.

³ Alwart J. Umdeutung des “nationalen Heiligtums”. Aktuelle erinnerungskulturelle Kontroversen um Taras Schewtschenko // Ukraine-analysen. 26.10.2010. – № 81. – S. 2-7. <http://www.laender-analysen.de/ukraine/pdf/UkraineAnalysen81.pdf> (станом на 4.02.2014 р.)

⁴ Альварт Є. Тарас Шевченко у культурі пам’яті та політиці історії сучасної України // Historians. – 26 квітня 2012. <http://www.historians.in.ua/index.php/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/240-yenni-alwart-taras-shevchenko-u-kulturi-pamiat-i-ta-politytsi-istorii-suchasnoi-ukrainy> (станом на 4.02.2014 р.)

⁵ Альварт Є. “Постколоніальний синдром” і Тарас Шевченко як місце пам’яті // Схід-Захід. – X., 2013. – Вип. 16-17. – С. 143 – 156.

⁶ Доповідь «Тарас Шевченко в культурній пам’яті та політиці історії України» 30 листопада 2011 р. http://www.kiew.diplo.de/Vertretung/kiew/uk/06/Meldungen_Ku_2011/vorlesung_jenny_alwart.html (станом на 4.02.2014 р.)

⁷ Alwart J. Mit Taras Ševčenko Staat machen. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik in der Ukraine vor und nach 1991. – Köln-Weimar-Wien, 2012.

інтелектуалів та, насамперед, письменників, серед них найвідоміші з українських авторів у Німеччині М. Рябчук, Ю. Андрухович, С. Жадан, А. Курков. Є. Альварт показує множинність сучасних зображень Шевченка та підкреслює унікальність рідкісної одностайності у позитивному сприйнятті постаті поета в сучасній культурі пам'яті України. Книга оздоблена численними ілюстраціями та фотокартками пам'ятних місць, пов'язаних із вшануванням Тараса Шевченка.

Татьяна Шевченко

Тарас Шевченко в современной немецкой украинистике (исследовательский проект Гуманитарного центра исследований истории и культуры Центрально-Восточной Европы Лейпцигского университета “Der Ukrainische Dichter Taras Ševčenko als *Lieu De Mémoire* von 1960 bis heute”, 2009 – 2011 гг.)

Tetyana Shevchenko

Taras Shevchenko in modern German Ukrainistic (research project of the Humanitarian center of researches of history and culture of Centrally-east Europe of the Leipzig University “Der Ukrainische Dichter Taras Ševčenko als *Lieu De Mémoire* von 1960 bis heute”, 2009 – 2011)

Петро Шкрібляк

Завідувач відділення «Філія Гуцульщина» ННДІУВІ
(Івано-Франківська обл.)

**ІСТОРІЯ ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НА ПРИКАРПАТТІ**

Відзначення ювілею 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка, дослідження, узагальнення і підсумки результатів наукових досліджень поколіннями вітчизняних і зарубіжних учених його життєвого шляху, творчої праці та її доробків у сферах науки, літератури, мистецтва та інших суспільних сферах, уможливили незаперечний висновок, що створений великим Кобзарем такий суспільно-інтелектуальний, культурно-мистецький потенціал для розвитку української

нації, її державної незалежності, аналогів якому не було і не має у світовій історії. В праці «Феномен Шевченківської безсмертності і вічності» Володимир Балагура вже 20 років тому, в 1994 році, доводив, що: «...ні один із світочів всесвітньо відомих: ні старогрецький Гомер, ні римський Верлігій, ні італійський Данте Аліг'єрі, ні османський Сервантес, ні англійський Шекспір, ні німецький Гете, ні польський Міцкевич, ні російський Пушкін чи Толстой, не можуть рівнятися популярністю й значенням та вагомістю з Тарасом Шевченком»¹.

Пошанування пам'яті Тараса Шевченка відбувалось в складних умовах, пов'язаних з розділеністю впродовж тривалого часу України на Східну й Західну та утисками колоніальних режимів Російської імперії на східноукраїнських землях і Австро-Угорської імперії та її наступників – на Західних.

Ушанування пам'яті Тараса Шевченка тут започатковувалось спорудженням пам'ятників Кобзарю та врочистостями їх відкриття. Так, один з перших пам'ятників Тарасу Шевченку, був споруджений в 1862 році, другому році після його смерті, на межі віддалених Прикарпатських сіл Тюдева і Великого Ріжна Косівського району, на підступах гори Сокільської, на крутому лівому березі Черемоша².

Це був один з перших пам'ятників, споруджених Тарасу Шевченку в Україні, а також світі. Ініціаторами та організаторами його спорудження були місцеві жителі.

У 1930 р., в період режиму Польщі, ця унікальна споруда була знищена. І тільки в 1990 р., в часи розвитку демократичних процесів в Україні, пам'ятник Тарасу Шевченку тут постав у бронзі на повний зріст. Його зосереджений і суворий погляд спрямований на Схід, в серце України, на батьківщину.

Згодом пам'ятники Тарасу Шевченку були споруджені в Косові, Балинцях, Микулинцях та інших містах і селах Прикарпаття.

Смерть Т.Шевченка, звичайно, сколихнула широкі маси людності Прикарпатського краю, Буковини, як і всіх українських земель. На цю сумну подію зразу ж відкликався Ю. Федькович. Він присвятив Тарасові Шевченкові поезію «Співацька добра ніч на стін Тараса Шевченка», яку згодом було опубліковано в «Слові». Від цих часів в

1 Володимир Балагура. Феномен Шевченківської безсмертності і вічності / Володимир Балагура // Альманах Українського народного союзу на рік 1994. – Річник 84-ий. – Видавництво «Свобода», Джерзі Сіті – Нью-Йорк. – С. 140.

2 Там само. – С. 140 – 141.

Галичині почалось щорічне відзначення також і дня смерті поета. Ці заходи поступово, стаючи дедалі масовішими, проходили під знаком єдності усіх українських земель і сприяли усвідомленню все більш ширшими масами людності Т.Шевченка, як генія української нації, натхненника її державної незалежності.

Водночас тут продовжували проводитись заходи, присвячені 40-річчю від дня смерті Т.Шевченка. Такі заходи впродовж I пол. 1891 року відбулися в Коломиї, Надвірній, Рогатині, Долині, Рожнятові, Косові, Калуші, селах Стриганці Тисменицького району, Карлові (нині Прутівка) Снятинського району та інших населених пунктах¹.

Упродовж I десятиріччя XX ст. урочисте відзначення дня смерті Т.Шевченка стало повсюдним на Прикарпатті, хоч тут, звичайно, не залишались в стороні також урочисті відзначення річниць народження Кобзаря.

Ювілейні дні Т.Шевченка 1914 року були повсюдними на Прикарпатті, як і на всіх західноукраїнських землях. Вони сколихнули всю Західну Україну, в тому числі Прикарпаття і Гуцульщину та сприяли проникненню ім'я великого Кобзаря високо у Карпатські гори та усвідомленню його ідей державної незалежності українського народу, їх невмирущості жителями найбільш далеких гуцульських домівок.

Проте, в подальший час, навіть, і ці позитивні процеси з вшанування Т.Шевченка, які все ж таки пробивали собі шлях в часи польського окупаційного режиму, були припинені Другою світовою війною. У післявоєнні роки, у період радянського тоталітаризму, хоч на шевченкове святкування прямих заборон не накладалось, проте, як це було властивим принципом для даної системи, здійснювати розвиток всіх суспільних сфер під партійним контролем, не становило якогось винятку до вшанування світлої пам'яті Тараса Шевченка. Відзначення вшанування проводилось помітно звужено. Його життя і творча діяльність трактувалась з класових позицій, що стосувалась соціальних інтересів лише бідних верств суспільства, накладались заборони на вивчення і використання окремих його творів, піддавалась фальсифікації його творча спадщина – наданням їй атеїстичного змісту тощо. Особливо ці обмеження набували свого посилення в усіх по суті регіонах України за правління В. Щербицького.

¹ Арсенич П. Тарас Шевченко і Прикарпаття: з історії вшанування / Петро Арсенич // Газ. Галичина, 21 січня 2014 року, № 9 (4762).– С. 5.

Шевченківські святкування проводились лише час від часу, заборонялися вставання присутніх на святкових заходах під час виконання «Заповіту», мали місце переслідування ініціаторів відкриття пам'ятників Кобзарю та організаторів проведення шевченківських святкувань.

Вирішення проблем з вшанування Т.Шевченка систематично і повсюдно, на загальнодержавному рівні, вдалось здійснити з проголошенням незалежності України та в процесі розбудови Української держави. Підтвердженням позитивних результатів у цій архиважливій загальнодержавній справі є вшанування 200-річчя з дня народження генія українського народу Тараса Шевченка в 2014 році. Результати напрацювань в процесі відзначення цього ювілею Кобзаря залишаться міцним ґрунтом для патріотичного та національно-державницького виховання учнівської та студентської молоді, проведення масових наукових культурно-громадських заходів з проблем виховання, а також розв'язання інших гуманітарних проблем, як загальнодержавного, так і регіональних рівнів.

Петр Шкрибляк

История почитания памяти Тараса Шевченко на Прикарпатье

Petro Shkriblyak

The genesis of immortalization Taras Shevchenko memory in Prekarpatian

Людмила Шуліка

Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

**ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ШКОЛІ
ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНОЇ МЕТОДИКИ**

Протягом багатьох десятиліть творчість Т. Шевченка ставала джерелом для дослідників щодо специфіки мови творів, ідейно-художнього змісту, впливу на подальший розвиток української культури

та громадянської ідеї. Не новою є й тема вивчення творчості поета в школі (Б. Степанишин, Л. Стеценко, О. Войнова, М. Боженко). Разом з тим за роки незалежності виникли інноваційні технології, які дозволяють якісно й цікаво вивчати українську літературу, навчання стало активним для учнів, вони перетворились зі споживачів у творців матеріалу. Саме тому проблема інноваційних підходів до вивчення української літератури є надважливою нині. Особливо, якщо це вивчення стосується такого генія, як Т. Шевченко. У свідомості представників нашої нації Шевченко вже давно посів чільне місце, про що свідчать численні соціологічні опитування. Та водночас Шевченко уявляється більшості українців як пам'ятник, постамент, а не людина, особистість. Наші сучасники знають твори Шевченка поверхово, а про нього самого мають досить туманні уявлення. У зв'язку із цим проблема вивчення творчості Т. Шевченка в школі є надзвичайно актуальною. Секретами своїх методичних досягнень нині діляться як науковці, так і методисти-практики – вчителі, викладачі.

Серед сучасних інноваційних технологій найбільший рівень активності отримання матеріалу, самостійності його опрацювання пропонує саме метод проектів із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Вивчення творчості письменника за допомогою цього методу дозволяє досягти глибокого усвідомлення учнями теми, отримати яскравий виховний ефект, розвиває дослідницькі навички та зацікавлення сучасної молоді.

Вивчення творчості Т. Шевченка засобами проектної методики можна розпочати вже в початковій школі. Проект „Вони пройшли через віки”, виконаний учнями 3 класу Лисичанської ЗОШ №4, довів, що учні початкової школи за умови вікової відповідності, використання засобів мотивації та зацікавлення на початку проекту здатні осмислити творчість Кобзаря не лише в українському, а й у світовому контексті. Протягом проекту виконавці не просто ознайомлювалися із життям і творчістю Шевченка, а з'ясовували феномен кобзарства в Україні, шукали подібні феномени мандрівних співців у інших народів, визначали причину назви збірки поета.

Особливо плідним є використання методу проектів у середній та старшій школі (8-9 класи). У цей період учні значно більше підготовані до роботи в проекті. Відповідно до програми учням 9 класу можна

запропонувати групові та індивідуальні завдання. Особливого успіху досягають групові проекти.

При вивченні життєпису поета учням варто запропонувати навчально-дослідний проект „З погляду вічності”. Вчитель пропонує виконавцям завдання за трьома напрямками: ознайомлення з біографією Шевченка за спогадами сучасників поета; вивчення уявлень про Шевченка наших сучасників; з’ясування рис характеру поета за його творами, листами, щоденником. Таким чином, ми не лише досягаємо міцних знань про біографію поета, а й об’єднуємо часові простори, можемо порівняти ставлення до Шевченка в різні історичні моменти, спрямувати учнів на популяризацію постаті великого українця серед однолітків.

Для осмислення ролі Т. Шевченка в розвитку української нації, зокрема мови, літератури, учням можна запропонувати проект „200 років тернового шляху”. Протягом роботи над проектом учні об’єднуються в групи за завданнями та інтересами, досліджують особливості мови творів поета, з’ясовуючи його роль як основоположника української літературної мови; роблять висновки про співвідношення слів „Україна” та „Малоросія”, використаних Шевченком у „Кобзарі”, листах, щоденнику; надають пояснення відповідно до часу та мети вживання назви; визначають, яким є ставлення до України поета та його бачення державності України в майбутньому¹. Цікавим є телекомунікаційний елемент дослідження: учні не лише створюють власні результати, а й обговорюють їх з інтернет-спільнотою на власному блозі, у соціальних мережах. У результаті вони не лише формулюють власне уявлення про поета, а й відстоюють його, протистоять наявному нині українофобству.

Цікавим може бути також проект-узагальнення знань про Шевченка, під час якого учні ознайомлюються з тим, як вшановується пам’ять про генія в Україні та світі, створюють екскурсійний маршрут „Шляхами великого Кобзаря”, розробляють віртуальні екскурсії музеями Шевченка, створюють власну музейну експозицію в шкільному музеї чи кабінеті української літератури.

Такий спосіб вивчення творчості поета дає змогу учням досягти конкретного результату (протягом проекту учні можуть створити

¹ Л. Шуліка. Яка вона – Україна Шевченка? [Електронний ресурс] / Л. Шуліка. – Режим доступу : <http://doslidnyky.blogspot.com/>

на заняттях із праці макет кобзи, провести за наслідками проекту шевченківське свято, організувати виставку чи музейну експозицію). Головне, що слід пам'ятати вчителю-керівнику проекту, – завдання мають бути цікавими для учнів, нестандартними, творчими, посильними, стосуватись програмового матеріалу. При цьому роль вчителя має бути роллю активного співавтора проекту, який захоплює, ініціює, підтримує, а не лише спостерігає та оцінює.

Отже, вивчення творчості Т. Шевченка під час роботи над проектом дозволить сформувати активного, національно свідомого громадянина нашої країни, як того й бажав великий геній України.

Людмила Шулика

Изучение творчества Тараса Шевченко в школе средствами проектной методики

Lyudmila Shulika

Study of Taras Shevchenko in school facilities project methodology

Тамара Яковенко

Богуславський гуманітарний коледж
ім. І. С. Нечуя-Левицького

**ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ОСОБИСТОСТІ
ТА ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
В СУЧАСНОГО МОЛОДОГО УКРАЇНЦЯ**

Великі дати, зокрема 200-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка, спонукають нас уважніше придивитися до деяких деталей життя пересічного українця. Такими промовистими деталями є те, що більше як півтора століття в багатьох українських оселях на покуті, поряд з образами, а в часи атеїзму і замість них, висіли й висять вишиті портрети Тараса Шевченка, а в домашніх бібліотеках зберігалися і зберігаються його «Кобзарі» різних років видання.

Моя бабуся, майже неграмотна селянка з придніпровського черкаського Лівобережжя, у 60-х роках ХХ ст. вишила і подарувала рідним своїх чотирьох дітей великі портрети Кобзаря, а п'ятий, найбільший, повісила у своїй хаті серед образів.

Портрет, який зберігався в нашій сім'ї, зараз знаходиться недалеко від Нью-Йорка в США, у родича Івана Кучера, який під час Другої світової війни юнаком потрапив у німецький полон, а після звільнення американськими військами жив у Бельгії, потім емігрував до Америки. Він листовно відшукав українську родину на Київщині, та приїхати на батьківщину зміг лише в 1974 р., коли прийняв американське громадянство. Найціннішим дарунком, який він повіз із рідного краю, для нього, українця в далеких світах, що зберіг у своїй сім'ї рідні мову і культуру, був вишитий портрет Шевченка.

Нині у нашій батьківській оселі як дорогоцінна сімейна реліквія на покуті висить бабусин портрет Шевченка, а в домашній бібліотеці є кілька видань його «Кобзаря».

Такі реліквії, овіяні сокровеними родинними історіями, є в багатьох українських домівках. У моїй домашній книгозбірні є «Малий Кобзар» з написом, зробленим рукою мами – вчительки з 53-річним стажем роботи: «Люби свій край і рідну нашу мову». 9 березня 1972 року».

Не менше подивування викликає явище, яке можна було б назвати фольклоризацією Шевченкової поезії серед його земляків.

Мене, як викладача дитячої літератури в Богуславському педагогічному училищі ім. І. Нечуя-Левицького, ще в 90-х роках минулого століття зацікавила тема фольклоризації авторської поезії для дітей. Опитування через анкети-спогади засвідчило, що багато людей різного віку змалку пам'ятали майже однакові поетичні тексти, що передавалися з покоління в покоління в родинних. Можна припустити, що подібна родинна пам'ять стала феноменом українського буття, способом збереження, генерації уподобань, української моралі.

Серед знаних з дитинства напам'ять текстів найчастіше відтворювалися рядки з творів Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати», «Зацвіла в долині...», «Тече вода із-під явора...», «Зоре моя вечірняя...» та ін.

Виникає природне питання, у чому полягає багаторічний секрет популярності особистості та творчості Тараса Шевченка серед українців в Україні та за кордоном, чому саме його так люблять і шанують багато поколінь?

Ми вважаємо, що секрет популярності лірики Шевченка полягає в тому, що майстер українського слова бачив природу України оком

художника і чув вухом музично обдарованої людини; використовував прості й зрозумілі метафори, епітети, порівняння, символи, звукопис та інші художні засоби.

Постає інше актуальне питання: як зберегти природний інтерес до життя і творчості великого Кобзаря в сучасних українців, зокрема дітей і молоді?

Переконані, що важелі збереження такого зацікавлення життям і творчою спадщиною Тараса Шевченка маленьких українців знаходяться насамперед у родинах та в закладах освіти, зокрема її дошкільної та початкової ланок. Саме в родині українська дитина від батьків, дідусів та бабусь, а згодом і від вихователів вперше чує ім'я поета, сприймає інформацію про його дитинство, переймає знані напам'ять поетичні рядки.

Великим поштовхом до збереження зацікавленості до сторінок життя і творчості Т. Шевченка є навчання в початковій школі. Чинна програма з читання з 1 по 4 класи передбачає ознайомлення учнів з обставинами дитинства, родиною Тараса, детальне вивчення змісту та художніх особливостей уривків з творів поета, що ввійшли в коло дитячого читання.

Богуславщина – це край, де в дитинстві й пізніше бував Т. Шевченко. Богуслав – місце народження, мала батьківщина художника І. Сошенка, значення знайомства з яким важко переоцінити в долі талановитого звенигородця. Краєзнавчий матеріал, зібраний у Богуславському музеї Івана Сошенка та шкільних музеях, звичайно, дуже широко використовується на уроках та в позакласних заходах за шевченківською тематикою.

У класах богуславських шкіл створено Шевченківські куточки з портретами поета (часто вишитими чи вирізьбленими) та організовано книжкові виставки. До прикладу, такий куточок влаштувала разом зі школярами-другокласниками вчитель Богуславської школи І-ІІІ ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів С.А. Коренюк. На уроці літературного читання під час вивчення уривків з творів Т. Шевченка діти декламували рядки Шевченкової поезії, знані з дитинства, розповідали родинні історії про «Кобзаря» та вишиті портрети Тараса, що зберігаються у них вдома. Після вивчення теми зацікавлені другокласники намалювали ілюстрації до пейзажних замальовок Шевченка, організували виставку.

Безперечно, ця важлива робота з шевченкознавства має продовжуватися в середніх класах, особливо під час вивчення монографічної теми «Життя та творчість Т.Г. Шевченка» в 9 класі, де є можливість поглибленого занурення у світ Тараса – художника і поета.

У старших класах та на перших курсах коледжів творчість Т. Шевченка не вивчається, але це не означає, що інтерес до шевченківської теми нівелюється. Навпаки, студенти Богуславського гуманітарного коледжу ім. І.С. Нечуя-Левицького, наприклад, беруть участь у низці заходів та акцій, пов'язаних із поглибленим осмисленням творчої спадщини провідника нації.

Серед студентів педагогічних спеціальностей проводиться конкурс на кращого читця лірики Шевченка «Поетичний світ Тараса Шевченка». Готуються курсові роботи за напрямом «Вивчення життя і творчості Т. Шевченка в початкових класах» та тематичні проекти за освітньою програмою «Інтел. * Навчання для майбутнього». Студенти-земляки великого Кобзаря з Черкащини створюють книгу-дослідження «Шевченко в моєму житті».

Студенти мистецького відділу готують акції «Співана поезія Шевченка» (музиканти) та «Портрет Шевченка в інтер'єрі» (художники). Члени гуртка «Вишиванка» представили свої мистецькі роботи за шевченківською тематикою. Восени пройшов флористичний конкурс, у рамках якого студенти репрезентували композиції за шевченківською темою. Планується пошуково-дослідна експедиція «Увічнення пам'яті Великого Українця на Богуславщині (пам'ятники Шевченку, назви вулиць, освітньо-культурних закладів тощо)».

У бібліотеці коледжу функціонують змінні виставки творів Т. Шевченка, представлені тематичні краєзнавчі матеріали на допомогу студентам-практикантам та вчителям богуславських шкіл.

Саме така поетапна цілеспрямована діяльність дітей та молоді, на нашу думку, є запорукою стійкого зацікавлення життям і творчістю великого українця, нашого земляка Т. Шевченка.

Тамара Яковенко

Формирование интереса к личности и творчеству Тараса Шевченко в современного молодого украинца

Tamara Yakovenko

Cultivation of young contemporary Ukrainian's interest to the personality and creative work of T. Shevchenko

Любов Ярош

Канівський гуманітарний інститут
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини
(м. Канів)

**СУЧАСНА МУЗИЧНА ШЕВЧЕНКІАНА У МИСТЕЦЬКІЙ
СПАДЩИНІ КОМПОЗИТОРІВ ЧЕРКАЩИНИ**

Музична Шевченкіана як мистецьке явище зародилося ще у XIX столітті, проте і до сьогодні залишається органічною частиною культури народу, невід'ємною частиною художнього процесу, що розвивається на Черкащині.

Музична Шевченкіана – це тема багатогранна, надзвичайно широка і актуальна в рамках музичної регіоніки. Упродовж майже двох століть поезія Кобзаря залишається невичерпним джерелом натхнення для українських композиторів.

У XIX столітті до творчості Т. Шевченка зверталися композитори: П. Ніщинський («Вечорниці» до драми «Назар Стодоля»), А. Вахнянин («Садок вишневий»), С. Воробкевич («Думи мої», «Минають ночі» тощо), М. Вербицький («Заповіт»), М. Аркас (опера «Катерина»). Солоспів на вірші Т. Шевченка створювали П. Сокальський, В. Заремба, А. Вахнянин та інші. Без сумніву, неперевершеним інтерпретатором поезій Шевченка у XIX столітті є М. Лисенко. Його музика до «Кобзаря» містить понад 80 творів різних жанрів: пісень, дуетів, кантат, поем. До спадщини поета зверталися і класики російської музики: М. Мусоргський (вокальні твори «Гопак» і «Дніпро»), П. Чайковський (романс «Вечір», «Садок вишневий коло хати»), С. Рахманінов (дума «Минають дні, минають ночі»). Початок XX століття ознаменувався кантатами та хорами С. Людкевича (знаменита кантата-симфонія «Кавказ»), К. Стеценка («У неділеньку у святую»), Л. Ревуцького (кантати-поєми «Хустина» та «Ой чого ти почорніло»), вражаючими творами Б. Лятошинського («За байраком байрак», «Із-за гаю сонце сходить») і багатьма іншими. З'являються музично-театральні, симфонічні та хорові полотна М. Вериківського, К. Данькевича, В. Корейка, Г. Майбороди, Є. Станковича, Л. Дичко. Музикальність, наспівність Шевченкової поезії дуже близька до

народнопісенної творчості. Взаємозв'язок поезії Кобзаря з народною піснею детально й досконало вивчали українські науковці: М. Грінченко, М. Гордійчук, П. Козицький, Ф. Колесса.¹

Регіональна Шевченкіана як мистецьке явище є невід'ємною частиною загальнокультурного мистецького процесу. Черкащина – край з давніми пісенними традиціями. Тут завжди вистачало і обдарованих поетів, і талановитих композиторів, які писали твори, що не залишали людей байдужими. За тривалий період розвитку музична Шевченкіана стала надбанням різних галузей художньої діяльності і міцно закріпилася у сферах: народнопісенної аматорської творчості, увійшла до репертуару професіональних і аматорських мистецьких колективів, стала об'єктом фольклористичних шукань етномузикологів, фольклористів, музикознавців.

Початок музичній Шевченкіані на Черкащині було покладено самим поетом, який, перебуваючи на Батьківщині, записував на ярмарках, базарах та від друзів-земляків українські народні пісні², які впліталися в його поеми та поезії. Досить слушно з приводу народнопісенної основи Шевченкової творчості висловився С. Людкевич, який зауважував, що поет не складав, а виспівував свої поезії, хоч і без мелодії³.

Подальший розвиток Шевченкіани на Черкащині тісно пов'язаний з діяльністю Черкаського державного заслуженого українського народного хору та його художніми керівниками: М. Куцем, А. Хмарою, В. Конощенком, А. Пашкевичем, Є. Кухарцем, П. Савчуком, О. Стадником, А. Авдієвським, Л. Трофименком, які створили низку обробок народних пісень із творчого доробку Кобзаря та оригінальні музично-хореографічні композиції та музичні полотна: «Тарасова гора», «За байраком байрак» (композитор О. І. Стадник), «Закувала зозуленька» на слова Т.Г.Шевченка, «З ланів Шевченкового краю» (композитор Є. І. Кухарець), «Думи мої, думи» на слова

1 Коротя-Ковальська В. Тарас Шевченко – духовний візирець нації / Валентина Коротя-Ковальська // Українознавство:науковий, громадсько-політичний, культурно-мистецький, релігійно-філософський, педагогічний журнал. – К., 2008. – №1. – С. 244.

2 Розіна Н.В. Черкаський край у творчості Т. Г. Шевченка // Черкащина в контексті історії України. – Черкаси: Вертикаль, 2010. – С.101.

3 Людкевич С. Про основу і значення співності в поезії Шевченка / С. Людкевич // Дослідження і статті. – К., 1976. – С. 128.

Т.Г.Шевченка(композитор А. Т. Авдієвський), «*Реве та стогне Дніпр широкий*» на слова Т.Г.Шевченка (обробка А.Паишевича) та інші ¹.

Значного поширення набула творчість Т. Шевченка у сфері вокально-хорового виконання. В репертуарі всіх художніх колективів та окремих виконавців області є твори на вірші Т. Шевченка.

У 1998 році вийшла книга пісенькомпозиторів Черкащини на слова Володимира Даника «Ми з Шевченкового краю».

Слід відзначити, що сучасна музична регіональна Шевченкіана представлена як оригінальними творами на тексти поезій Т. Г. Шевченка, так і творами-посвятами Кобзарю, що простежується у творчості композиторів Черкащини.

Значний внесок у розвиток музичної Шевченкіани зробили як професійні музиканти, так і композитори-аматори.

З огляду на це, заслуговує на увагу творчість В. Л. Байкіна, в мистецькому арсеналі якого нараховується дванадцять вокальних творів на слова Т. Шевченка, це , зокрема, оригінальні авторські композиції «Плавай, плавай, лебедонько». «Не сон трава», «Дивлюся, аж світає», «Безталання», «Сонце гріє, вітер віє», «І багата я і вродлива я» та інші.

Слід відзначити, що композиторська манера В. Байкіна вражає вмінням розкрити у творах національний колорит, дух народу, заглибитись у внутрішню духовну сутність особистості. Саме тому, на нашу думку, музичні твори на слова Кобзаря посідають чільне місце у творчості композитора-аматора. На цю особливість творчості В. Байкіна вказує і відома в колах української діаспори Америки музикознавець Кіра Цареградська, племінниця відомого українського композитора К. Стеценка, яка зауважує: «Всі пісні чудові, в них ви відчуваєте Україну, нашу Україну... Знаю, що пісні ходитимуть за мною...»²

З народними піснями на вірші Т. Шевченка жив і творив композитор-аматор зі Стеблева С. Хаврусь, для якого поезія Кобзаря це щось особисте, це тиха розмова з Шевченком як з другом, пов'язаним з його життям, з дитинством та долею.

1 Мелодика, дух і слово українського пісенного мистецтва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.nashekolo.org.ua/nk/art_kolo/vizitka/text_2618.html. – Заголовок з екрана.

2 Байкін В. Живи в піснях мій рідний краю: пісні на слова українських поетів / Володимир Байкін. – К. : Родень, 2001. – С.3.

Захоплений творчістю Т. Шевченка С. Хаврусь спочатку збирає фольклор, а згодом починає писати пісні. Які, варто відзначити, були пройняті глибокою народністю і національним колоритом. На вшанування пам'яті 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка композитор видав власну збірку пісень «Слава Кобзаря», до якої увійшли як твори на слова поета, так і композиції, присвячені Шевченківській тематиці: «Рости, рости, моя пташко», «Оце і вся моя дума», «Марія (Тарасова молитва)», «Пишається калинонька», «Оце і вся моя дума», «Над Дніпровою сагою», «Слава Кобзаря», «Серце України», «На розпутті Кобзар сидить» та інші. На творчість С. Хавруся відгукнувся композитор О. Г. Винокуров, який, зокрема, відзначив мелодійність, простоту та відповідний настрій творів пісняря¹.

Отже, на підставі аналізу поетапного розвитку музичної регіональної Шевченкіани можна зробити висновок про те, що на сучасному етапі розвитку шевченківська тематикана Черкащині набуває все більшого поширення. Вагомий внесок у сучасну шевченкіану вносять представники мистецької еліти Черкащини, популяризуючи духовну спадщину свого земляка та продовжуючи музично-пісенні традиції вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка та виховання на цих зразках студентської молоді.

Любовь Ярош

Современная музыкальная шевченкиана в наследии композиторов Черкащины

Lubov Yarosh

Shevchenko's poetry in the musical heritage of the composers of Cherkasy region

¹ Хаврусь С. Божий дар: 36. пісень / Сергій Хаврусь. – Черкаси: Кур'єр, 2004. – С.6.

Олег Ярошинський

Національний науково-дослідний інститут
українознавства та всесвітньої історії

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ДУХОВНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Здавна та з певних причин поза межами українських земель опинилося багато українців (за різними підрахунками – від 10 до 20 мільйонів). Будучи відірваними від рідної землі й гостро переживаючи в далеких країнах розлуку з Батьківщиною, українські емігранти пройшли пришвидшений процес національного самоусвідомлення і навіть перевершили в цьому людей, які залишились жити в Україні. Відчуваючи тимчасовість свого перебування на чужині, сподіваючись повернутися до рідної землі, українці мріяли про її визволення і державну самостійність. Це бажання, незважаючи на різноманітні політичні й конфесійні вподобання, було в українців таким сильним, було наповнене такою пасіонарною енергією, що не тільки не вмерло в жорнах чужинської асиміляції а й стало тією іскрою, що пробудила приспане комуністичним режимом «населення УРСР» до змагань за незалежну українську державу й краще життя в ній. З погляду сьогодення значення української національної спільноти за кордоном для утвердження Української держави не можна переоцінити.

Ніякі сьогоденні вигадки про те, що мовляв українство використовувалося й підтримувалося капіталізмом для повалення СРСР і взагалі було «заручницею холодної війни», не спотворять величної картини гарячого кипіння національного життя розсіяних по чужих краях світу українців. Разом з цим маємо визнати, що духовна праця української діаспори досі належним чином не вивчена й не поцінована.

У дні святкових приготувань до відзначення дня народження Тараса Шевченка буде найбільш доречним згадати, що духовний зв'язок закордонних українців з Україною увесь час тримався й за допомогою Шевченкового слова. Маленькою ілюстрацією тієї великої сили, яку мав Т. Шевченко на українське середовище за межами України, є публікація твору Галі Кохно «Мій Шевченко» в січнево-

березневому випуску часопису «Віра» за 1984 рік, що його видавало Об'єднання українських православних сестринств Української православної церкви в США. Г. Кохно народилася й сформувала свої погляди вже на чужині¹. *«Для сучасної української молоді Тарас Шевченко служить прикладом, а особливо для мене. В моїх очах він стоїть як геніяльний пророк нашої нації»* – написала на початку своєї розповіді Г. Кохно. І далі: *«Саме цей поет був не тільки виразником прагнень, надій і думок свого народу, а й живим символом і втіленням його страждань і його боротьби ... У його словах ми чуємо дороговказ до майбутності»*. Ще задовго до втілення мрії українців про свою по справжньому самостійну й справедливую українську державу, молода українка з усією впевненістю пише, що *«Могутня сила Шевченкового слова розбудила Український народ зі сну, з неволі та показала йому шлях до боротьби за волю і державну незалежність. І в наші часи ми чуємо, як це саме вогняне слово голосно лунає і кличе український народ до боротьби за свої права, особливо право бути господарем на своїй землі»*. У шевченкових словах дівчина знаходила *«нове значення і наказ, а особливо науку. Мені Шевченківські дні не тільки дні спогадів про великого поета-кобзаря України, а також дні, у які увесь український народ відчуває свою єдність, свою вимогу державности»*.

¹ Галя Кохно у свої 19 років вже була досить помітною в громадському житті українців США. Ось що про неї писали в газеті «Свобода» як про кандидатку «на Кралю і Князівен Української преси», яку мали обрати у Філадельфії на Балу Української преси в ЗСА (його влаштовували Фінансова комісія Світової Федерації Жіночих Організацій та Спілка Українських Журналістів Америки): «Студентка астрономії при Мерилендському університеті. Членка Української Молоді при Українській Православній Молоді при парохії св. Андрія у Вашингтоні, української студентської громади при університеті, Кобзарського Ансамблю у Вашингтоні, Товариства Українських Бандуристів. Співає в церковному і українському хорах Вашингтону. Вчить у школі українознавства. Членка ОДУМ і бере участь в кобзарських таборах. Активна в громадському житті української громади, член комітету Голодової маніфестації. Любить грати на бандурі і спів. Цікавиться журналістикою. Любить відбиванку, біг і теніс» (Свобода (Джерзі Сіті, Нью Йорк). – 1983. – Рік ХС. – Ч. 221. – 19 листопада. – С. 3). Цікаво, що «Кральною Української преси» Г. Кохно все таки стала у 1986 р. А в повідомленні про урочистості в честь Тараса Шевченка, що їх організувало Об'єднання Українців Вашингтону 8 березня 1987 р. про студентку Г. Кохно газета «Свобода» відгукнулася ще більш промовисто: «Можна дійсно гордитись такою молодю особою за її глибокі знання нашого минулого та сучасного і вміле поєднання з творчістю Шевченка» (Свобода (Джерзі Сіті, Нью Йорк). – 1987. – Рік ХСІV. – Ч. 56. – 25 березня. – С. 1).

На думку Галі Кошно, полум'яна любов до батьківщини, незламна віра в справедливість, високий гуманізм і людська гідність, могутнє слово Тараса Шевченка вплинули на мільйони несвідомих людей, які вже називали себе «хохлами», «малоросами», запалило їхні серця вогнем любові до рідного краю, зробило їх свідомими українцями. Поезії Т. Шевченка, написані на засланні, близькі авторці, як *«крик серця з туги та жалю за Рідним Краєм і заклик до своїх земляків любити і не забувати свою Україну»*. Героїзм поета, його щира любов до Матері-України, висловлена і життям і словом, глибока віра в перемогу *«української правди і волі»*, врятували націю від загибелі.

Уся промова Галі Кошно, яку вона присвятила своїй покійній бабусі, написана так натхненно, з таким знанням Шевченкової творчості, що не можна не вірити щирості її відчуттів: *«Ми, українці, розсіянні по чужих краях світа – і тепер об'єднані глибокою пошаною й великою любов'ю нашого духовного батька Тараса Шевченка. Невмируще Шевченкове слово живе і в наших серцях»*.

Завдяки Тарасу Шевченку найважливіші духовні цінності українців: Бог, Україна, Батьківщина, Народ, Нація, Родина, Мова, Правда, Свобода, Державна незалежність, Віра, Боротьба, Справедливість, Любов, Гідність, Честь, Подвиг тощо стали безцінним скарбом для багатьох поколінь українства. А завдяки свідомішій частині української спільноти ці цінності передалися й нам – нащадкам. На жаль й до сьогодні зло, тиранія і гніт, які ненавидів Тарас Шевченко, повністю не вигнані з України. Шевченкові заповіти – *«Борітеся – поборите!»*, *«Свою Україну Любіть!»*, *«Розкуйтеся, братайтеся!»* – живі й актуальні і для нашого часу!

Олег Ярошинский

Тарас Шевченко в духовній житни української діаспори

Oleh Yaroshynskyi

Taras Shevchenko in the spiritual life of the Ukrainian diaspora

Володимир Ятченко

Національний університет біоресурсів
і природокористування України
(м. Київ)

**ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ОПОЗИЦІЯ “ЛЮДИНА – ДОЛЯ”
В ПОЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ Т. ШЕВЧЕНКА
З 1837 ПО 1845 РОКИ**

Виявлення і аналіз в текстах експлікації екзистенційного досвіду митця є важливою складовою вивчення його творчості, розкриття його внутрішнього світу. Екзистенційні прориви, коли перед особистістю з особливою гостротою постають питання самої суті людського життя, смислу власного існування, свого місця в суспільстві й світі, часто стають незримим, але визначальним чинником світоглядної чи емоційної підоснови твору або навіть цілого творчого етапу. У статті береться до розгляду тільки один вимір екзистенційної наповненості світорозуміння Т. Шевченка – генеза світоглядної опозиції “Людина – Доля” в період з 1837 по 1845 роки.

Безперечно, розглядаючи цю проблему, неприпустимо ототожнювати екзистенційний досвід митця з описом екзистенційних наладштованостей персонажів його творів. Але, по-перше, в творах Т. Шевченка цього періоду ми можемо спостерігати опис особливості екзистенційних настановленостей українських селян (як їх уявляв собі поет), а, по-друге, у ряді випадків автор говорить в тексті й від свого імені, що уможливорює певні узагальнення.

Якщо поглянути з цього боку на поетичні тексти Т. Шевченка 1837 – 1841 років, то впадає в очі насамперед фаталістично-квіетистська настанова щодо ролі долі в житті людини: людина – це билинка в руках Долі (або Бога). Особистість може це усвідомлювати, але не здатна нічого вдіяти, бо вона вкинута у вир життєвих обставин, які й визначають її життєвий плин. Це чітко прописується через стан героїні поеми “Причинна” – сироти, закинutoї в жорстокий світ чужого краю, чужих людей (“Така її доля... О Боже мій милий...”). У подібній же ситуації й коханий героїні. Смерть обох героїв раціонально не вмотивована ні їх попереднім життям, ні їх ідеалами, ні найменшою життєвою логікою (“О Боже мій милий! така твоя воля, / Таке

її щастя, така її доля!”). У вірші “Думка” (“Тече вода в синє море...”) (1838 р.) герой надаремне намагається знайти своє місце в світі. Він приречений в цих пошуках, бо й сам не відає, що шукає. Аналогічна переконаність звучить і у вірші “Думка” (“Тяжко-важко в світі жити...”). Для Бога доля людини – це його воля, для самої ж людини – щось неуникненне й непізнаване. А якщо й пізнаване, то ірраціонально – “серце чує та сказати не вміє”. Оточуючий світ (“люди” в розумінні громада, соціальна група) зправила нездатний і неохочий зрозуміти внутрішній світ особистості, її неординарність, своєрідність; не сприйме він і спрямованого до нього одкровення того, чие слово є слово Боже, бо він розмовляє з Богом (“Перебендя”) (1839 р.). Така ж думка звучить і в “Причинній”, і в “Думці” (“Нащо мені чорні брови...”), і особливо в “Катерині” (“Серце в’яне, співаючи, / Коли знає за що; / Люди серця не побачать / А скажуть – ледащо”). У текстах цього етапу самотність, крихкість існування і безсилість перед Долею Шевченко примірює й на себе (“На вічну пам’ять Котляревському”). Можливо поет і в попередніх віршах через стосунки героїв з Долею мав на увазі себе, але тут вже відкрито виображує цей екзистенційний стан через самого себе – “Прилинь, сизий орле, бо я одинокий / Сирота на світі, в чужому краю”. По-своєму настанова про сліпу й безжальну Долю світиться і в 1841 році в творі “Мар’яна-черниця”. Навіть в творах про козаччину (“Тарасова ніч”) наведені світоглядні парадигми не змінюються.

Перехід до нового етапу розуміння екзистенційної опозиції “Людина – Доля” спостерігаємо приблизно з 1843 року. У поемі “Тризна” (ще хоч і розпливчато) проглядає думка, що Доля для людини об’єктивно є, але її вплив здійснюється й через дії самої людини. Людина покликана зреалізовувати (а не просто шукати, як це є в ранніх творах) свою долю у вигляді покликання. І ця доля може бути втрачена людиною з власної вини. Чіткіше це промальовується в “Чигрині, Чигрині...”, коли, на думку поета, Чигирин “проспав... всю Україну”, а Україна сама “серце прогноїла”. На цьому етапі Т. Шевченко переглядає опозицію “Людина – Доля” в основному крізь призму осмислення своєї ролі у відродженні давньої слави України через “мою правду безталанну, моє тихе слово”.

У текстах 1844 – 1845 років ця тенденція кардинально посилюється й набуває нових конкретизацій. Людина вже може й навіть мусить

виступити супроти несправедної долі (вже долі, а не Долі як фатуму). В містерії “Великий льох” (1845), в “Заповіті” (1845) майбутнє України визначається не сліпим фатумом, а діями нового покоління українців. У поемі “Сон” (“У всякого своя доля...”) (1844) перед нами чітка світоглядна позиція – людина є ковалем своєї долі. Істотна заувага: ця активна позиція людини щодо долі в поетичних текстах 1844 – 1845 р. виступає як легалізована і спрямована сакральними факторами. В поемі “Кавказ” (1845) чітко прочитується теза виклику зовнішнім обставинам, але доля людини – це втілення боротьби Диявола (Нечистого) й Бога. І, спираючись на Бога, на його справедливість, людина може вибороти собі достойну долю (“Ми віруєм твоїй силі / І духу живому / Встане правда! встане воля!”). Що більше, боротьба за визволення, проти насилля, зла – це реалізація божественного промислу, і ухиляння від неї – це ухиляння від божественної волі. Так переінтерпретовує поет і 43 Давидів псалм. Кульмінація цього “культу активності” – грудень 1845 року – сягає у вірші “Минають дні, минають ночі”. Тут, як і в “Заповіті”, активність, боротьба проти злого – це доля, уникання якої – непростення зло.

Слід, однак, зауважити, що й серед текстів 1844 – 1845 років у творах, які вибудовуються на фольклорній основі (“Невольник”, “Наймичка”, “Сова” та ін.), продовжує існувати парадигма першого етапу.

Владимир Ятченко

Экзистенциальная оппозиция «Человек – Судьба» в поэтическом наследии Т. Шевченко с 1837 по 1845 годы

Volodymyr Yatchenko

Existencial opposition “Human – Fate” in poetry by Taras Shevchenko since 1837 to 1845

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції
**«ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ДОЛІ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ:
ДІАЛОГ ЧЕРЕЗ СТОЛІТТЯ І КОРДОНИ»**

2014 р.

м. КИЇВ

Комп'ютерна верстка
Олександр Сцібан

Організаційне та технічне забезпечення
***Тетяна Ренке, Юрій Фігурний,
Ангеліна Пономаренко, Олександр Хоменко,
Надія Клименко, Олена Фесік***

Технічна обробка матеріалів
Світлана Чмільова, Ольга Смольницька

Підп. до друку 20.02.2014 р. Формат 60х84 1/16. Папір офісн.
Гарн. Minion Pro.
Друк оперативний. Ум.-друк. арк. 19,53. Обл.-вид. арк. 20,35.
Тираж 150 прим. Зам. №

Національний науково-дослідний інститут українознавства
та всесвітньої історії МОН України
вул. Ісаакяна, 18, м. Київ, 01135

Віддруковано в інформаційному агентстві інформації та друку «Рада»

ДЛЯ НОТАТОК
